

**DOLNY
ŚLĄSK**

URZĄD MARSZAŁKOWSKI
WOJEWÓDZTWA DOLNOŚLĄSKIEGO

Studia nad rozwojem Dolnego Śląska

nr 1 | 58-59 | 2017

**Raport o stanie zagospodarowania
przestrzennego i rozwoju
społeczno-gospodarczym
województwa dolnośląskiego**

ISSN 1508-7573

Wrocław, grudzień 2017

www.umwd.dolnyslask.pl

„Studia nad rozwojem Dolnego Śląska”

są wydawane przez Urząd Marszałkowski Województwa Dolnośląskiego.

Skład i nadzór nad przygotowaniem redakcyjnym czasopisma:

Wydział Koordynacji Polityki Regionalnej w Departamencie Rozwoju Regionalnego UMWD.

Opracowanie:

Instytut Rozwoju Terytorialnego
ul. J. Wł. Dawida 1A
50-527 Wrocław

Dyrektor:

Maciej Zathey

Zastępcy Dyrektora:

Magdalena Belof
Przemysław Malczewski

Kierownik Pracowni:

Wojciech Maleszka

Zespół autorski:

Magdalena Belof	Kamila Lesiw-Głowacka
Jan Blachowski	Wojciech Maleszka
Piotr Chmiel	Ewa Markowicz-Judycka
Ewelina Czuksanow	Małgorzata Mongiało
Renata Cieślak	Marta Oleszczuk
Karolina Drewnicka	Marzena Pasak
Marcin Drzymała	Jarosław Patron
Anna Dudzik-Dudziuk	Magdalena Pietrukiewicz
Konrad Giejsztor	Maciej Samulewicz
Karolina Gmur	Aleksandra Sieradzka-Stasiak
Marzenna Halicka-Borucka	Ilona Szarapo
Magdalena Kasprzak	Jakub Rosowski
Marta Kukuła	Agnieszka Wałęga
Radosław Lesisz	Dariusz Zięba

Opracowanie kartograficzne i elektroniczne przetwarzanie danych:

Marta Kukuła
Ewa Skoczeń
Małgorzata Wolańska

Redakcja tekstu:

Magdalena Kasprzak

Wrocław 2017

Urząd Marszałkowski Województwa Dolnośląskiego
ul. Wybrzeże Słowackiego 12-14
50-411 Wrocław

Wersje elektroniczne „Studiów nad rozwojem Dolnego Śląska” są dostępne na stronie

www.umwd.pl

Skład, druk i oprawa:

Agencja Wydawnicza ARGi sc
ul. Żegiestowska 11
50-542 Wrocław
www.argi.pl

Szanowni Państwo !

przedstawiam Państwu „Raport o stanie zagospodarowania przestrzennego i rozwoju społeczno-gospodarczym województwa dolnośląskiego” przygotowany przez Instytut Rozwoju Terytorialnego we Wrocławiu.

Dokument ten zawiera charakterystykę stanu rozwoju społeczno-gospodarczego województwa. Wskazuje główne tendencje w tym zakresie i opisuje podstawowe uwarunkowania przestrzenne i procesy zachodzące w gospodarce Dolnego Śląska z uwzględnieniem istotnych z punktu widzenia rozwoju regionalnego zjawisk: procesów demograficznych, tendencji na rynku pracy i zachowań podmiotów gospodarczych.

Raport ten stanie się podstawą przyszłej diagnozy stanu rozwoju społeczno-gospodarczego województwa dolnośląskiego w ramach opracowywania Strategii Rozwoju Województwa Dolnośląskiego 2030.

Zapraszam do lektury

Cezary Przybylski
Marszałek Województwa Dolnośląskiego

SPIS TREŚCI

STRESZCZENIE.....	7
WPROWADZENIE	14
WYKAZ UŻYTYCH SKRÓTÓW	16
1. OGÓLNA CHARAKTERYSTYKA WOJEWÓDZTWA.....	17
2. ŚRODOWISKO PRZYRODNICZE	19
2.1. Ochrona przyrody.....	19
2.2. Lasy.....	21
2.3. Gleby	25
2.4. Wody	26
2.5. Kopaliny użyteczne	29
2.6. Jakość powietrza atmosferycznego.....	34
2.7. Klimat akustyczny	37
2.8. Ocena mocnych i słabych stron.....	41
3. STRUKTURA FUNKCJONALNO-PRZESTRZENNA	42
3.1. Sieć osadnicza.....	42
3.2. Rewitalizacja miast	46
3.3. Obszary funkcjonalne	48
3.4. Struktura użytkowania gruntów	51
3.5. Strefy funkcjonalno-przestrzenne.....	53
3.6. Ocena mocnych i słabych stron.....	54
4. DEMOGRAFIA I MIESZKALNICTWO	55
4.1. Demografia.....	55
4.2. Mieszkalnictwo	61
4.3. Ocena mocnych i słabych stron.....	63
5. ŚRODOWISKO KULTUROWE	64
5.1. Zasoby kulturowe	64
5.2. Uzdrowiska	69
5.3. Szlaki kulturowe i turystyczne	70
5.4. Ocena mocnych i słabych stron.....	71
6. GOSPODARKA.....	72
6.1. Rachunki regionalne.....	72
6.2. Rynek pracy.....	75
6.3. Przedsiębiorczość.....	80
6.4. Rolnictwo.....	83
6.5. Przemysł i budownictwo.....	87
6.6. Usługi.....	88
6.7. Górnictwo i wydobywanie.....	90
6.8. Turystyka.....	94
6.9. Instytucje otoczenia biznesu.....	96
6.10. Działalność badawczo-rozwojowa	98
6.11. Specjalne strefy ekonomiczne	100
6.12. Inwestorzy zagraniczni	104
6.13. Ocena mocnych i słabych stron.....	108
7. INFRASTRUKTURA SPOŁECZNA.....	109
7.1. Edukacja i wychowanie przedszkolne.....	109

7.2.	Szkolnictwo wyższe	113
7.3.	Ochrona zdrowia	113
7.4.	Opieka społeczna	114
7.5.	Kultura.....	116
7.6.	Sport.....	119
7.7.	Ocena mocnych i słabych stron.....	120
8.	SYSTEM KOMUNIKACJI	121
8.1.	Transport drogowy	121
8.2.	Transport kolejowy	125
8.3.	Transport zbiorowy	128
8.4.	Transport lotniczy	129
8.5.	Transport wodny.....	130
8.6.	Sieć rowerowa	130
8.7.	Miejsca przekraczania granicy	131
8.8.	Ocena mocnych i słabych stron.....	132
9.	INFRASTRUKTURA TECHNICZNA	133
9.1.	Elektroenergetyka	133
9.2.	Odnawialne źródła energii	134
9.3.	Sieć gazowa	136
9.4.	Sieć ciepłownicza	137
9.5.	Sieć wodociągowa.....	139
9.6.	Sieć kanalizacyjna i oczyszczalnie ścieków	140
9.7.	Gospodarka odpadami	143
9.8.	Przesyłanie paliw płynnych.....	145
9.9.	Zagrożenie i ryzyko powodziowe	145
9.10.	Telekomunikacja	148
9.11.	Ocena mocnych i słabych stron.....	150
10.	STAN PLANISTYCZNY	151
10.1.	Studia uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gmin	151
10.2.	Miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego	152
10.3.	Decyzje o warunkach zabudowy i zagospodarowania terenu	154
10.4.	Ocena mocnych i słabych stron.....	155
11.	FINANSE JEDNOSTEK SAMORZĄDU TERYTORIALNEGO	156
11.1.	Budżet województwa.....	156
11.2.	Budżet powiatów	156
11.3.	Budżety gmin	157
11.4.	Ocena mocnych i słabych stron.....	159
12.	INWESTYCJE CELU PUBLICZNEGO	160
12.1.	Podstawy prawne	160
12.2.	Stan zaawansowania realizacji inwestycji celu publicznego o znaczeniu krajowym	160
12.3.	Stan zaawansowania realizacji inwestycji celu publicznego o znaczeniu wojewódzkim.....	162
12.4.	Podsumowanie.....	162
	ŹRÓDŁA INFORMACJI	163
	SPIS MAP	163
	SPIS WYKRESÓW	165
	SPIS TABEL	167

STRESZCZENIE

Niniejszy czwarty Raport o stanie zagospodarowania przestrzennego i rozwoju społeczno-gospodarczym województwa dolnośląskiego wskazuje, w syntetycznym ujęciu, główne uwarunkowania przestrzenne i tendencje rozwojowe regionu oraz ocenę realizacji inwestycji celu publicznego o znaczeniu ponadlokalnym. Raport oparty jest na danych statystyki publicznej (GUS, BDL), na analizach i badaniach regionalnych opracowywanych przez jednostki samorządu województwa oraz na informacjach uzyskanych od podmiotów zewnętrznych. Ocena zjawisk dokonana została poprzez porówna-

nie stanu wyjściowego (rok 2010) ze stanem obecnym, tj. głównie rokiem 2015 lub 2014 przy braku dostępu do aktualniejszych danych.

Podstawę prawną Raportu stanowi ustawa o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym z dnia 27 marca 2003 r. (Dz. U. 2016, poz. 778 z późn. zm.), a także Koncepcja monitoringu Strategii Rozwoju Województwa Dolnośląskiego 2020 (Uchwała Nr 6242//IV/14 Zarządu Województwa Dolnośląskiego z dnia 16 września 2014 r. zmieniona Uchwałą Nr 306/V/15 Zarządu Województwa Dolnośląskiego z dnia 12 marca 2015 r.).

▷ OGÓLNA CHARAKTERYSTYKA WOJEWÓDZTWA

Województwo dolnośląskie położone jest w południowo-zachodniej części Polski i ma korzystną lokalizację w skali Europy Środkowej, będąc w oddziaływaniu trzech stolic europejskich (Warszawy, Berlina i Pragi) i sąsiadując z Wolnym Państwem Saksonia w Republice Federalnej Niemiec oraz z Republiką Czeską. Przez region przebiegają ważne korytarze transportowe: Bałtyk – Adriatyk oraz (dawny) III Paneuropejski Korytarz Transportowy Berlin-Kijów biegnący autostradą A4 i linią kolejową E-30. Stolica regionu Wrocław stanowi ważny terminal drogowo-kolejowy i lotniczy.

W skład województwa wchodzi 30 powiatów, w tym 4 miasta na prawach powiatu: Wrocław, Jelenia Góra,

Legnica i Wałbrzych. Wśród 169 gmin wyróżnia się 78 gmin wiejskich, 55 miejsko-wiejskich i 36 miejskich. Do celów statystycznych stosuje się podział obszaru województwa na 5 podregionów: miasto Wrocław, wrocławski, wałbrzyski, jeleniogórski i legnicko-głogowski. Dolny Śląsk to piąte pod względem liczby mieszkańców (2,9 mln) i siódme pod względem wielkości obszaru (19 947 km²) województwo w Polsce. Stanowi czwartą pod względem PKB siłę gospodarczą (ok. 145 mld zł w 2014 roku), z najwyższym po województwie mazowieckim wskaźnikiem PKB na mieszkańca. Wskaźnik ten wzrósł o prawie 14% od 2010 roku, a uwzględniając parytet siły nabywczej, zbliżył się do średniej dla Unii Europejskiej.

▷ ŚRODOWISKO PRZYRODNICZE

Województwo dolnośląskie należy do najbardziej zróżnicowanych pod względem przyrodniczym i krajobrazowym regionów Polski. **Obszary chronione** obejmują tu: 2 parki narodowe, 67 rezerwatów przyrody, 101 obszarów sieci NATURA 2000, 12 parków krajobrazowych, 18 obszarów chronionego krajobrazu, 188 użytków ekologicznych, 16 zespołów przyrodniczo-krajobrazowych. Ogółem formy ochrony przyrody zajmują obszar 371 124,91 ha, tj. 18,6% ogólnej powierzchni województwa, co plasuje region na ostatnim miejscu w Polsce.

Powierzchnia **lasów** od 2010 roku wzrosła o 4 393,88 ha (0,2 %) i w 2015 roku wynosiła 593 385 ha, co stanowiło 29,7% powierzchni ogólnej województwa (8. miejsce w kraju). W strukturze własności lasów dominowały lasy publiczne (Skarbu Państwa i gminne), stanowiąc w 2015 roku 95,3%. Znacząca większość, bo 66,7% powierzchni lasów pełni funkcje ochronne, a dominujące kategorie ochronności to

lasy wodochronne (31,6%). W składzie gatunkowym lasów przeważają gatunki iglaste a w strukturze klas wieku drzewostanów największy udział mają drzewostany w klasie V i wyższych (81 lat).

Gleby województwa wykazują znaczne zróżnicowanie typologiczne. Pod względem klas bonitacyjnych, wśród gruntów ornych dominują klasy III i IV (odpowiednio 37% i 35,9%). W latach 2010-2015 z użytkowania rolnego i leśnego wyłączono ogółem 1 405 ha gruntów rolnych i leśnych, głównie pod zabudowę mieszkaniową. Rośnie także udział gruntów zdegradowanych i zdewastowanych 31,4% (1 897 ha) od 2010 roku.

System wodny województwa składa się z rzek o charakterze nizinnym oraz górskim z główną osią hydrograficzną – Odrą. Ponadto tworzy go 12 dużych wielofunkcyjnych zbiorników retencyjnych, stawy (ponad 1 700 obiektów) i zbiorniki małej retencji (około 200 zbiorników o powierzchni zalewu ponad 1 ha i wielu

mniejszych). Łącznie pod wodami znajduje się około 29 600 ha, co stanowi 1,5% obszaru województwa. Stan wód w 2015 roku, badany w odniesieniu do jednolitych części wód powierzchniowych oceniono jako zły w przypadku 125 JCWP i dobry wyłącznie w 4 JCWP. Dla kolejnych 30 JCWP nie było możliwe określenie stanu wód ze względu na brak oceny stanu chemicznego, jednak stwierdzono co najmniej dobry stan/potencjał ekologiczny i spełnienie wymagań ustanowionych dla obszaru chronionego. Województwo dolnośląskie należy do obszarów o stosunkowo dużym zagrożeniu powodziowym, którego najgroźniejszy przebieg występuje w kilku rejonach zlewni Odry, tj. w dorzeczach: Nysy Kłodzkiej, Bystrzycy, Kwisy, Ślęzy i Nysy Szalonej.

Według stanu na koniec 2015 roku na terenie województwa udokumentowano 1 016 **złóż kopalin**, w tym 49 złóż surowców energetycznych, 23 złoża surowców metalicznych, 273 złoża kamieni łamanych i blocznych, 464 złoża piasków i żwirów oraz

inne. Do najważniejszych surowców o znaczeniu ponadregionalnym należą: miedź, węgiel brunatny oraz kamienie łamane i bloczne. Ważnym bogactwem województwa są wody lecznicze i termalne. W regionie udokumentowano 19 ze 132 krajowych złóż wód podziemnych zaliczonych do kopalin (wód leczniczych i wód termalnych), w tym 13 objętych jest koncesją na eksploatację.

Na Dolnym Śląsku notuje się znaczące przekroczenia norm **jakości powietrza**. Ich głównym źródłem jest indywidualne ogrzewanie budynków. Tak jak w ubiegłych latach, największym problemem dla regionu są zanieczyszczenia pyłem zawieszonym PM10 (w 2015 roku najwyższe przekroczenia stwierdzono w Bogatyni i w Nowej Rudzie) oraz bezno(a)pirenem (w 2015 najwyższe przekroczenie – powyżej 1 530% normy – odnotowano w Nowej Rudzie). W regionie wskazuje się także na postępującą degradację **klimatu akustycznego**, zwłaszcza wzdłuż ważniejszych tras komunikacyjnych.

▷ STRUKTURA FUNKCJONALNO-PRZESTRZENNA

Województwo dolnośląskie jest jednym z najbardziej zurbanizowanych województw w Polsce. Jego sieć osadniczą tworzy 91 **miast** (z przewagą ośrodków małych i bardzo małych), w tym cztery na prawach powiatu (Wrocław, Legnica, Jelenia Góra oraz Wałbrzych) oraz 2 354 miejscowości wiejskie. Ogólna liczba mieszkańców miast wynosiła w 2015 roku 2,81 mln, co stanowiło 69,2% ogólnej liczby ludności w regionie (wartość znacząco wyższa od średniej dla kraju wynoszącej 60,3%). Wiodąca pozycja Wrocławia umacnia się w ostatnich latach, głównie kosztem byłych ośrodków wojewódzkich (Jeleniej Góry, Legnicy i Wałbrzycha).

W województwie obserwuje się w ostatnich latach stały spadek liczby mieszkańców w miastach (-1,5%) co dotyczy głównie miast średnich i dużych (w części miast małych odnotowuje się nieznaczne wzrosty) przy jednoczesnym wzroście liczby mieszkańców wsi, co ma przełożenie na coraz niższy poziom urbanizacji w województwie. W latach 2010-2015 największy ubytek liczby mieszkańców (powyżej 4%) miał miejsce w niektórych miastach obszaru Sudetów oraz w Węglińcu. Problematyka miejska zajmuje ważną pozycję w polityce regionu. W latach 2010-2016 na Dolnym Śląsku zrealizowano 25% wszystkich projektów rewitalizacji dofinansowanych w ramach regionalnych programów operacyjnych w Polsce. Łącznie w ramach RPOWD 2007-2013 dofinansowano 430 projektów kwotą 462 mln zł (54,15% ich wartości).

W odniesieniu do terenów niezurbanizowanych, w województwie wskazać można cztery główne strefy **struktury funkcjonalno-przestrzennej**: rolną w obrębie Niziny Środkowopolskiej, leśno-rolną w obrębie Niziny Sasko-Łużyckiej i Środkowopolskiej, rolną w obrębie Przedgórze Sudetów i Niziny Środkowopolskiej i leśno-rolną w obrębie Sudetów i Przedgórze Sudeckiego. Rejonem **koncentracji terenów przemysłu** nadal pozostaje Legnicko-Głogowski Okręg Miedziowy, Wrocław wraz z sąsiednimi gminami, Wałbrzych ze Świdnicą i Bolesławiem z Wartą Bolesławiecką. Największą koncentrację **terenów mieszkaniowych** wykazuje Wrocław wraz z otaczającymi go gminami, w drugiej kolejności (choć znacząco mniejszą) Jelenia Góra wraz z gminami sąsiadującymi oraz Wałbrzych wraz z pobliskimi miastami.

Zgodnie z zapisami Koncepcji Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2030 (KPZK), w przestrzeni województwa dolnośląskiego wyróżniono obszary charakteryzujące się wspólnymi uwarunkowaniami i przewidywanymi jednolitymi celami rozwoju, tzw. **Obszary Funkcjonalne**: Wrocławski Obszar Funkcjonalny (WrOF), Górski Obszar Funkcjonalny, Wiejski Obszar Funkcjonalny, Przygraniczny Obszar Funkcjonalny, Wałbrzyski Obszar Funkcjonalny, Legnicko-Głogowski Obszar Funkcjonalny (LGOF) oraz Jeleniogórski Obszar Funkcjonalny.

▷ DEMOGRAFIA I MIESZKALNICTWO

Województwo dolnośląskie zamieszkiwało w 2015 roku 2,9 mln osób, co stanowiło 7,6% ludności Polski, klasyfikując region pod względem zaludnienia na 5. miejscu w kraju. Większość mieszkańców stanowiły kobiety – 51,9% ogółu ludności (w Polsce 51,6%). Gęstość zaludnienia na Dolnym Śląsku w 2015 roku wynosiła 146 osoby na 1 km² i była wyższa od średniej dla Polski (123), plasując region na 4. miejscu.

W latach 2011-2015 w województwie następował sukcesywny coroczny spadek liczby mieszkańców – łącznie przez okres 5 lat ubyło 13 tys. osób, co stanowiło -0,4% ogółu populacji (w Polsce -0,2%). Wskaźnik urbanizacji w 2015 roku wynosił 69,2% (w Polsce 60,3%) i plasował region na 2. miejscu w Polsce (za województwem śląskim). W 2015 roku na Dolnym Śląsku odnotowano jednak spadek udziału ludności miejskiej o -0,8%.

W 2015 roku ludność w wieku przedprodukcyjnym stanowiła 16,8% ogółu mieszkańców (w Polsce 16,7%) – była to jedna z najniższych wartości spośród polskich regionów, klasyfikująca region na 15. miejscu w kraju. Ludność w wieku produkcyjnym stanowiła 62,8% populacji – 7. miejsce w kraju (62,0%), a ludność w wieku poprodukcyjnym obejmowała aż 20,5% mieszkańców, 4. miejsce w kraju (21,3%). Wskaźniki te wskazują na niekorzystną strukturę wieku ludności Dolnego Śląska w porównaniu do innych polskich województw.

Również współczynnik **przyrostu naturalnego** (średnioroczny) w województwie dolnośląskim w latach 2011-2015 osiągnął jedną z najniższych

wartości wśród polskich regionów wynosząc -1,2‰ (w Polsce -0,2‰). Ponadto w badanym okresie zarysowały się silne dysproporcje w poziomie przyrostu naturalnego pomiędzy obszarami miejskimi (-1,7‰) a obszarami wiejskimi (-0,04‰). W układzie wewnątrzregionalnym niekorzystna sytuacja demograficzna w zakresie przyrostu naturalnego zaznaczyła się w szczególności w gminach miejskich położonych w południowej części województwa, zaś korzystna w gminach wiejskich lub miejsko-wiejskich usytuowanych wokół Wrocławia.

Saldo migracji na Dolnym Śląsku w analizowanym okresie odznaczało się dużym zróżnicowaniem wewnątrzregionalnym w układzie miasto-wieś. Na obszarach miejskich zanotowano wyraźnie ujemne saldo migracji natomiast na obszarach wiejskich, w tym zwłaszcza w gminach podmiejskich Wrocławia, zarejestrowano relatywnie duże dodatnie saldo migracji.

W 2014 roku na 1000 mieszkańców Dolnego Śląska przypadały 386,2 **mieszkania**, co było wynikiem lepszym od średniej krajowej (363,4) i pozwalało zająć regionowi 3. miejsce spośród wszystkich województw. Sytuacja ta poprawiła się od 2010 (367,7 mieszkań) co jest trendem charakterystycznym dla całego kraju. Przeciętna powierzchnia użytkowa mieszkania pozostającego do dyspozycji jednej osoby wyniosła w 2014 roku 27,9 m² (w kraju – 26,7 m²). Wyposażenie w instalacje techniczno-sanitarne mieszkań znajdujących się w województwie dolnośląskim było w 2014 roku przeciętnie na wyższym poziomie niż ogółem w Polsce.

▷ ŚRODOWISKO KULTUROWE

Województwo dolnośląskie cechuje różnorodność form krajobrazu i bogactwo dziedzictwa kultury materialnej. Większość miast Dolnego Śląska posiada **historycznie wykształcony układ przestrzenny** z obiektami zabytkowej zabudowy. Występują tu także miejscowości uzdrowiskowe z obiektami zdrojowymi oraz charakterystyczną zabudową sanatoryjno-pensjonatową. Cechą odróżniającą Dolny Śląsk od pozostałych regionów Polski jest występowanie kościołów obu wyznań – katolickich i protestanckich. Ogólna liczba **obiektów zabytkowych** wpisanych do rejestru zabytków wynosi 40 697, w tym 7 689 zabytków nieruchomych (1. miejsce w Polsce), 1 492 stanowiska archeologiczne (1. miejsce w Polsce) i 31 516 zabytków ruchomych (2. miejsce w Polsce). W strukturze zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków największe ilościowo grupy sta-

nowią obiekty mieszkalne i mieszkalno-gospodarcze (1 838), obiekty architektury sakralnej (1 608) i rezydencjonalnej wraz z towarzyszącymi zabudowaniami (1 583) oraz obiekty użyteczności publicznej (970). Liczba zabytków ujętych w ewidencji zabytków wynosi 100 449 zabytków architektury i budownictwa, ich zespołów oraz parków i cmentarzy (w tym 7,5% wpisanych do rejestru), 342 układy urbanistyczne (w tym 39% wpisanych do rejestru zabytków), 1 993 układy ruralistyczne (w tym 0,5% wpisanych do rejestru zabytków), 2 523 obszary ochrony archeologicznej (w tym dwa obszary wpisane do rejestru zabytków), 31 525 stanowisk archeologicznych (w tym 4,7% wpisanych do rejestru zabytków).

Na Dolnym Śląsku występuje 9 obiektów i zespołów zabytkowych o wybitnych wartościach artystycznych i historycznych, posiadających szczególne

znaczenie dla dziedzictwa kulturowego kraju, które objęte są ochroną prawną w formie wpisu na krajową listę **Pomników Historii**. Pięć spośród 24 **parków kulturowych** utworzonych na terenie kraju oraz trzy spośród 14 obiektów wpisanych na **Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO** znajduje się w województwie dolnośląskim.

Ważnym elementem dziedzictwa kultury na Dolnym Śląsku są **miejscowości uzdrowiskowe**. W 2015

roku w województwie dolnośląskim funkcjonowało 11 uzdrowisk statutowych co, przy 45 działających w całej Polsce, plasowało region na pierwszym miejscu w kraju.

Sieć **szlaków turystycznych** liczyła w 2015 roku 6 693 km długości, co stanowiło 18% zasobów krajowych i dało regionowi 3. miejsce w Polsce. W latach 2011-2015 odnotowano wzrost długości szlaków o 576,9 km (9,4%).

▷ GOSPODARKA

W 2014 roku wskaźnik **produktu krajowego brutto** (PKB) wynosił dla województwa dolnośląskiego 145 342 mln zł, co stanowiło 8,5% wartości dla całego kraju i dawało regionowi 4. miejsce wśród województw. W porównaniu do 2010 roku wartość wskaźnika wzrosła o 17,8%. Trend ten był charakterystyczny dla Polski ogółem, co w konsekwencji nie przyniosło regionowi wzrastającego udziału w tworzeniu PKB w kraju. Natomiast wskaźnik PKB per capita w regionie był wyższy od średniej krajowej zarówno w 2010 jak i w 2014 roku i wynosił odpowiednio 112,7% oraz 111,9%. Najwyższym PKB ogółem oraz PKB per capita wykazywał się Wrocław. Najniższą wartość PKB osiągnął podregion jeleniogórski, a PKB per capita – podregion wałbrzyski.

Liczba pracujących w latach 2010-2015 wzrosła o 5,9% (największe przyrosty w powiecie legnickim). Według danych za 2014 rok, tak jak w latach wcześniejszych, na Dolnym Śląsku ludność pracowała głównie w tzw. pozostałych usługach (32,7%) oraz w przemyśle i budownictwie (32,7%). Udział zarejestrowanych bezrobotnych w grupie cywilnej ludności aktywnej zawodowo w latach 2010-2015 wskazuje na spadek o 4,6 p.p. Główną grupę bezrobotnych stanowiły osoby w wieku od 25 do 34 lat (25% ogółu bezrobotnych), a pod względem wykształcenia – osoby z wykształceniem gimnazjalnym i niższym. W 2015 roku, osoby długotrwale bezrobotne stanowiły 21,2% ogółu bezrobotnych.

Do rejestru REGON na Dolnym Śląsku wpisanych jest ponad 357 tys. **podmiotów gospodarczych** (8,5% podmiotów w kraju), a od 2010 roku ich liczba wzrosła o 7,8%. Podobnie jak w 2010 roku, województwo w 2015 r. plasowało się na 5. miejscu w kraju. Na 10 tys. ludności przypada w województwie 1 230 podmiotów gospodarczych wpisanych do rejestru REGON, czyli znacznie powyżej średniej krajowej (1 089). W sektorze prywatnym działa 94,8% podmiotów gospodarki narodowej, co jest najniższym udziałem wśród województw w Polsce. Pod względem **struktury branżowej przedsiębiorstw** największa liczba podmiotów gospodarczych (24,6%) prowadzi działalność w handlu hurtowym i deta-

licznym oraz naprawie pojazdów samochodowych. Największy procentowy wzrost liczby podmiotów gospodarczych, bo aż o 128,9%, odnotowano w sekcji wytwarzanie i zaopatrywanie w energię elektryczną, gaz, parę wodną, gorącą wodę i powietrze do układów klimatyzacyjnych. Wyraźny wzrost, o 46,8%, nastąpił również w grupie podmiotów związanych z informacją i komunikacją. Największy spadek ilościowy przedsiębiorstw odnotowano w sekcji handel hurtowy i detaliczny oraz naprawa pojazdów samochodowych (-3,5%). Na Dolnym Śląsku nastąpił zdecydowany spadek liczby podmiotów związanych z rolnictwem (o 18,5%), co stanowi wartość znacznie przekraczającą trend w kraju (spadek o 9,4%). W województwie, podobnie jak w całym kraju, dominują mikroprzedsiębiorstwa zatrudniające do 9 pracowników (96,5% wszystkich zarejestrowanych przedsiębiorstw).

Produkcja rolnicza, zwłaszcza roślinna, jest nadal jedną z dominujących funkcji obszarów wiejskich województwa dolnośląskiego. W 2014 roku uzyskane w województwie plony z 1 ha przewyższały średnie krajowe i stawiały Dolny Śląsk w grupie regionów osiągających z 1 ha najwyższe plony roślin rolniczych. Natomiast w zakresie **produkcji zwierzęcej** od lat notuje się w regionie znacznie gorsze wyniki niż średnie w kraju. Wskaźnik ilości zwierząt (bydła i trzody chlewnej) mierzony na 100 ha użytków rolnych jest o ponad połowę niższy niż średnio w kraju.

We władaniu osób fizycznych znajduje się obecnie 69,3% zasobów użytków rolnych w województwie, z czego większość wchodzi w skład indywidualnych **gospodarstw rolnych**. W 2013 roku funkcjonowało ich w województwie dolnośląskim 59 544, co stanowiło 4,2% gospodarstw rolnych w Polsce z czego 58 420 to gospodarstwa posiadające powyżej 1 ha użytków rolnych. **Średnia powierzchnia użytków rolnych** w indywidualnym gospodarstwie rolnym, w grupie gospodarstw powyżej 1 ha, na Dolnym Śląsku wynosi 13,2 ha, co stawia nasze województwo na 8. miejscu w kraju, przy średniej dla Polski wynoszącej 9,5 ha. Gospodarstwa wielkoobszarowe dysponują arealem użytków rolnych, wynoszącym 382 116 ha i stanowiącym blisko 41% arealu użyt-

ków rolnych będących w dyspozycji gospodarstw rolnych ogółem. W latach 2010-2014 nastąpił spadek zainteresowania prowadzeniem **produkcji ekologicznej** w roku 2014 funkcjonowały w województwie 954 gospodarstwa ekologiczne co oznacza spadek o 181 w stosunku do lat ubiegłych.

W 2015 roku na Dolnym Śląsku funkcjonowało 26 430 **podmiotów przetwórstwa przemysłowego** (sekcja C) oraz 41 338 związanych z budownictwem (sekcja F). Odpowiednio stanowiło to 7 i 8% tego typu firm w całym kraju. Wzrost liczby podmiotów w stosunku do 2010 roku wystąpił w obu wskazanych sekcjach (odpowiednio 1 951 jednostek w budownictwie i 859 w przetwórstwie przemysłowym). **Produkcja sprzedana przemysłu** w 2014 roku kształtowała się na poziomie 108 613,1 mln zł. (w przeliczeniu na mieszkańca - 37 344 zł). Wartość ta stanowiła 9% całości produkcji sprzedanej przemysłu w Polsce, a wartość sprzedana przemysłu per capita osiągnęła 119% przeciętnej wartości krajowej (4. miejsce w Polsce) i wzrost od 2010 roku o 21,6%.

Udział podmiotów usługowych w ogólnej liczbie podmiotów gospodarczych na Dolnym Śląsku w 2015 roku wynosił 79,1% i był nieznacznie wyższy niż średnia w Polsce (76,9%). W strukturze prowadzonej działalności dominują: handel hurtowy i detaliczny oraz naprawa pojazdów samochodowych, włączając motocykle. Warto zwrócić uwagę, że w regionie zaobserwowano dynamiczny wzrost liczby podmiotów działających w obszarze badań naukowych i prac rozwojowych (zmiana wynosząca 79% wartości bazowej z 2010 r.). W 2014 roku w województwie funkcjonowały 292 **jednostki aktywne badawczo** (247 jednostek pochodziło z sektora przedsiębiorstw). W latach 2010-2014 zwiększył się także **udział osób zatrudnionych w B+R** w liczbie osób pracujących ogółem od 0,75% do 1,08% i obecnie przewyższa średnią dla Polski.

Wydobycie **węgla brunatnego** w 2015 roku wyniosło 7 328 mln ton, co stanowiło 11,6% produkcji krajowej, jednak systematycznie maleje (o 28,7% od 2010 roku). Natomiast wydobycie **gazu ziemnego** ze złóż zlokalizowanych na Dolnym Śląsku wzrosło od 2010 roku o 35% do 973,41 m³ i stanowi około 18-19% produkcji krajowej. W tym okresie odnotowano również wzrost w zakresie wydobywania

rudy miedzi (o 9 120 tys. ton – 40,6%). Wydobywanie **kamieni łamanych i blocznych** ogółem rosło do 2011 roku, kiedy to osiągnęło rekordowy poziom 38 727 tys. ton. W roku 2012 spadło o 27,3% do poziomu z roku 2010 i obecnie utrzymuje się na poziomie 26-28 mln ton rocznie, co stanowi 42-44% krajowego wydobycia ogółem.

Dolny Śląsk dysponuje największą w Polsce liczbą obszarów **Specjalnych Stref Ekonomicznych** i miejsc dostępnych pod inwestycje. Zajmują one ogółem około 3,6 tys. ha w 55 podstrefach. Do czerwca 2015 roku na terenach SSE w województwie wydanych było 369 ważnych zezwoleń na prowadzenie działalności gospodarczej, zgodnie z którymi inwestorzy zadeklarowali zatrudnienie ponad 61 tysięcy osób.

Obecnie na Dolnym Śląsku wśród podmiotów gospodarczych w rejestrze REGON zarejestrowanych jest około 5,5 tysiąca aktywnych podmiotów gospodarczych z kapitałem zagranicznym. Pod względem liczby **inwestorów zagranicznych** w 2014 roku region plasował się na 3. miejscu wśród polskich województw. Ponad połowa (51,2%) podmiotów z kapitałem zagranicznym z terenu województwa miała siedzibę we Wrocławiu, kolejne miejsca zajmowały powiaty: wrocławski i świdnicki. Najwyższy kapitał zagraniczny na Dolnym Śląsku ulokowali przedsiębiorcy niemieccy (6 mld zł, co stanowiło 57% inwestycji zagranicznych w województwie), a w dalszej kolejności: holenderscy i francuscy. Wśród podmiotów zagranicznych dominowały mikroprzedsiębiorstwa.

Sektorem gospodarki o rosnącym znaczeniu jest **turystyka**. W 2015 roku z bazy noclegowej województwa dolnośląskiego skorzystało 2 620 386 turystów, co stanowiło 10% liczby krajowych turystów. Baza noclegowa w województwie dolnośląskim obejmowała w 2015 roku 867 obiektów noclegowych, co stanowiło 8,6% zasobów krajowych. W latach 2010-2015 liczba obiektów noclegowych w województwie wzrosła o 141, a liczba miejsc noclegowych zwiększyła się o 22,6%. W 2015 roku największy ruch turystyczny koncentrował się we Wrocławiu oraz w powiatach sudeckich. Liczba turystów zagranicznych korzystających z bazy noclegowej Dolnego Śląska osiągnęła w 2015 roku poziom 500 637, co stanowiło 9% ogółu turystów zagranicznych w kraju (wzrost o 17% od 2010 r.).

▷ INFRASTRUKTURA SPOŁECZNA

Między 2010 a 2015 rokiem, w województwie dolnośląskim, o prawie 30% zwiększyła się liczba dostępnych miejsc w **placówkach wychowania przedszkolnego**. W 2015 roku na 1 000 dzieci w wieku 3-5 lat przypadało 848 dzieci objętych wychowaniem przedszkolnym (5. pozycja w kraju).

W 2015 roku na Dolnym Śląsku funkcjonowało: 803 **szkoły podstawowe**, 519 **szkół gimnazjalnych**, 272 **licea ogólnokształcące**, 135 **techników** i 178 **zasadniczych szkół zawodowych i przysposabiających do pracy zawodowej**. We wszystkich typach szkół (oprócz szkół zawodowych i ogólnonarodowych)

wych) wskaźnik skolaryzacji netto wzrósł w stosunku do 2010 r. Zdawalność egzaminu maturalnego w województwie dolnośląskim w 2015 roku sięgała 73% (względem 82% w 2010 roku). Była to wartość poniżej średniej dla Polski, która wynosiła 74%.

Na Dolnym Śląsku w 2015 roku funkcjonowało 36 **szkół wyższych** (o 2 mniej niż w 2010 roku), co dawało 4. miejsce w kraju. W 2015 roku na 10 000 mieszkańców regionu przypadało 457 studentów (3. miejsce wśród regionów) i względem 2010 roku wskaźnik ten spadł o ponad 20%. Wzrost notuje liczba studentów wybierających studia trzeciego stopnia (doktoranckie), spadła natomiast liczba słuchaczy studiów podyplomowych.

W 2015 działało w regionie 1 350 **przychodni lekarskich** (6. miejsce w Polsce). W 2014 roku w **szpitalach ogólnych** na 10 000 mieszkańców regionu dostępnych było 51 łóżek (o 3 więcej niż w 2010 roku). W 2015 r. funkcjonowały dwa **stacjonarne zakłady rehabilitacyjne** (z 261 dostępnymi łózkami), 52 **szpitale i sanatoria uzdrowiskowe** (z 6 254 łózkami) oraz 10 **uzdrowiskowych zakładów przyrodoleczniczych** (przychodni uzdrowiskowych). Między 2010 a 2015 rokiem liczba kuracjuszy w regionie wzrosła o 14,1%.

Opieką w **złobkach** objętych było 11,3% dzieci do lat 3, co przekładało się na najwyższy udział w kraju (udział ten w 2010 r. wynosił zaledwie 4,5%).

W 2015 roku na Dolnym Śląsku funkcjonowało 113 **placówek stacjonarnej pomocy społecznej**. Od 2010 r. ich liczba wzrosła o 17, tym samym powiększając o 13,6% liczbę dostępnych miejsc z 7 309 w 2010 roku do 8 302 w 2015 roku. W 2015

roku świadczenia pomocy społecznej przyznano 103 902 osobom (spadek o 23,6% od 2010 r.) na kwotę 258 065 zł (5. miejsce w kraju).

W regionie w 2015 roku działało 599 **bibliotek** i ich filii, co stanowiło 7,4% ogólnej liczby tego typu placówek w kraju (w 2010 roku było ich o 40 więcej). Między 2010 a 2015 rokiem zmniejszyła się także liczba **galerii i salonów sztuki** w województwie (z 25 do 22). Sukcesywnie wzrastała natomiast liczba **domów i ośrodków kultury** oraz **klubów i świetlic** (302 w 2015 r.). Trend rosnący wykazuje także ilość imprez organizowanych w domach kultury na terenie Dolnego Śląska.

W 2015 roku w województwie dolnośląskim funkcjonowało 67 **muzeów** wraz z oddziałami i było to o 9 placówek więcej niż w 2010 roku (7% liczby takich instytucji w Polsce). Ponad połowa z nich znajdowała się w gestii samorządów gmin, powiatów i miast na prawach powiatu (36 obiektów). Na tle pozostałych województw Dolny Śląsk plasował się na 6. pozycji pod względem liczby muzeów, a na 4. pod względem liczby zwiedzających. W regionie, w 2015 r. działało 17 **teatrów i instytucji muzycznych** (4. miejsce w kraju). Instytucje te dysponowały 8 551 miejscami na widowniach w salach stałych i zorganizowano w nich 5 684 przedstawień i koncertów.

W 2014 roku w województwie było zarejestrowanych 1 246 **klubów sportowych** (6. miejsce w kraju) – względem 2010 roku nastąpił wzrost o 260. W 2014 roku wykazano 75 543 członków klubów, co oznaczało ponad 20% wzrost ich liczby względem 2010 roku i 5. miejsce w kraju.

▷ SYSTEM KOMUNIKACJI

Łączna długość dróg publicznych (krajowych, wojewódzkich, powiatowych i gminnych) o nawierzchni twardej wynosiła w województwie dolnośląskim w 2014 roku 19,2 tys. km. W latach 2010-2014 ich długość zwiększyła się o 802,9 km, (w tym dróg wojewódzkich o 62,7 km). **Średnie obciążenie ruchem** w stosunku do 2010 roku wrosło na drogach krajowych o 11%, a na drogach wojewódzkich o 4%.

Długość **zelektryfikowanych linii kolejowych** zwiększyła się z 1 053 km w 2010 roku do 1 064 km w 2015 roku, natomiast długość eksploatowanych linii kolejowych o dwóch i więcej torach zmniejszyła

się z 772 km w 2010 roku do 770 km w 2015 roku. Również gęstość sieci kolejowej w województwie w przeliczeniu na 100 km² spadła z 8,9 km/100 km² w 2010 roku do 8,7 km/100 km² w 2015 roku.

Siatka **połączeń lotniczych** dostępnych z portu lotniczego Wrocław-Strachowice im. Mikołaja Kopernika sukcesywnie się powiększa, zarówno o regularne loty krajowe i międzynarodowe jak i loty czarterowe w sezonie turystycznym. W 2014 roku pierwszy raz w historii liczba pasażerów przylatujących i wylatujących przekroczyła 2 mln pasażerów.

▷ INFRASTRUKTURA TECHNICZNA

Produkcja energii elektrycznej w województwie dolnośląskim w latach 2010-2014 utrzymywała stale wyższy poziom niż średnia dla województw. W 2014 roku wynosiła 11 TWh (5. miejsce w kraju)

i była o 18% niższa od poziomu produkcji energii elektrycznej w 2010 roku. Podstawowym źródłem energii elektrycznej na terenie województwa jest konwencjonalna elektrownia systemowa PGE GiEK

S.A. Oddział Elektrownia Turów zlokalizowana w gminie Bogatynia (moc zainstalowana elektrowni od 2014 roku zmniejszyła się i wynosi 1 498,8 MW).

Zużycie energii elektrycznej ogółem na 1 mieszkańca na terenie województwa w 2014 roku wynosiło 4 497,23 kWh i od 2010 roku wzrosło o 4,8%.

W województwie funkcjonuje 158 elektrowni opartych o **odnawialne źródła energii** o łącznej mocy 374,88 MW. W 2014 roku **udział energii odnawialnej** w produkcji energii elektrycznej ogółem wynosił 9,6% i nie przekraczał średniej dla Polski wynoszącej 12,5%. W latach 2010-2015 najdynamiczniej rozwinął się w województwie rynek energetyki wiatrowej.

Długość **sieci gazowej** w regionie w 2014 roku, wynosząca 8 875,8 km, klasyfikowała województwo na 6. miejscu w kraju. W latach 2010-2014 nastąpił wzrost długości sieci gazowej o 10%. W 2014 r. 62,8% mieszkańców województwa korzystało z **gazu ziemnego doprowadzanego sieciowo** przy utrzymującej się dysproporcji pomiędzy miastami a obszarami wiejskimi.

W latach 2010-2015 całkowita długość rozdzielczej **sieci wodociągowej** wzrosła na terenie Dolnego Śląska o 1 252 km (tj. o ok. 8%). W 2014 r. z sieci wodociągowej korzystało 94,8% ogółu ludności

województwa. Wszystkie miasta regionu posiadały wodociągi komunalne, z których korzystało 97,5% ludności. Natomiast na terenach wiejskich od 2010 roku nastąpił znaczny przyrost korzystających z sieci wodociągowych i w 2014 roku wynosił on 88,5% ogółu ludności. Różnica pomiędzy odsetkiem ludności korzystającej z **wodociągu i kanalizacji** od 2010 roku sukcesywnie spada i w 2014 roku wynosiła 19,8%, przy czym w miastach wartość ta wynosi 7,5%, natomiast na terenach wiejskich aż 47,4%. Długość **sieci kanalizacyjnej** w regionie wzrosła od 2010 roku o 32,3% i w 2015 roku wynosiła 10 914,9 km, a województwo dolnośląskie zajmowało 6. miejsce w kraju pod względem długości czynnej sieci kanalizacyjnej oddanej do użytku. W 2015 roku z oczyszczalni korzystało 79,7% mieszkańców (4. miejsce w kraju), z czego 95,6% w miastach i 44,1% na wsi. Od 2010 r. spada **ilość zmieszanych odpadów** zebranych w ciągu roku na jednego mieszkańca i jednocześnie systematycznie wzrasta ilość **odpadów zebranych selektywnie**, co jest spójne z tendencją dla całego kraju. W latach 2010-2014 nastąpił wzrost udziału odpadów zebranych selektywnie w stosunku do ogółu odpadów, z wartości 7,1% do 17,1%, osiągając wartość bliską średniej dla Polski wynoszącą niecałe 20%.

▷ STAN PLANISTYCZNY

W województwie dolnośląskim w 2014 roku **powierzchnia gmin objęta planami miejscowymi** wynosiła 1 180 856 ha, co stanowiło 59,2% ogółu powierzchni województwa (3. miejsce w kraju, gdzie średnie pokrycie planami wynosiło 29,2%). Obserwowane postępy prac planistycznych mierzone powierzchnią gmin pokrytych planami w latach 2010-2013 wskazują na stały wzrost powierzchni objętej planami, na średnim poziomie

1,8% rocznie. Tendencja ta wyhamowała w 2014 roku, w którym odnotowano zaledwie 0,3%.

W 2014 roku wydano 729 **decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego**, a ich liczba w stosunku do 2010 roku spadła o 40%. Natomiast 4 323 **decyzje o ustaleniu warunków zabudowy** wydane w 2014 roku stanowią jedynie 50% tego rodzaju decyzji z 2010 roku.

WPROWADZENIE

▷ CEL OPRACOWANIA

Raport o stanie zagospodarowania przestrzennego i rozwoju społeczno-gospodarczym województwa dolnośląskiego w syntetycznym ujęciu obejmuje charakterystykę stanu rozwoju społeczno-gospodarczego województwa. Wskazuje on główne tendencje w tym zakresie i uwzględnia podstawowe uwarunkowania przestrzenne. Zakres tematyczny obejmuje między innymi opis procesów zachodzących w gospodarce narodowej na terenie województwa z uwzględnieniem zjawisk istotnych z punktu widzenia rozwoju: procesów demograficznych, tendencji na rynku pracy i zachowań podmiotów gospodarczych.

Monitoring sytuacji społeczno-gospodarczej i zagospodarowania przestrzennego oparty na statystyce, analizach i badaniach umożliwia uchwycenie

nie zachodzących zmian oraz lepszą ocenę szans i zagrożeń, co pozwala na wsparcie procesów decyzyjno-strategicznych. Kompleksowa wiedza o przestrzeni i gospodarce jest natomiast fundamentem optymalnego zarządzania, w tym dystrybucji środków, zwłaszcza pochodzących z Unii Europejskiej. Raport będzie przydatny przy kształtowaniu polityk rozwoju przestrzennego i społeczno-gospodarczego województwa oraz przy opracowywaniu odpowiednich analiz i studiów dla potrzeb władz samorządowych. Dzięki analizowaniu istniejącego stanu zagospodarowania przestrzennego i jego zmian możliwe jest identyfikowanie przyczyn zjawisk negatywnych i konfliktów przestrzennych oraz formułowanie niezbędnych planistycznych działań korygujących.

▷ PODSTAWA PRAWNA OPRACOWANIA

Podstawę prawną opracowania **Raportu o stanie zagospodarowania przestrzennego województwa dolnośląskiego** stanowi ustawa o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym z dnia 27 marca 2003 r. (Dz. U. 2016, poz. 778 z późn. zm.). Zgodnie z art. 45 ustawy, „Zarząd województwa, co najmniej raz w kadencji sejmiku, dokonuje przeglądu zmian w zagospodarowaniu przestrzennym, opracowuje raport o stanie zagospodarowania przestrzennego województwa oraz sporządza ocenę realizacji inwestycji celu publicznego o znaczeniu ponadlokalnym, które zostały ustalone w dokumentach przyjętych

przez Sejm Rzeczypospolitej, Radę Ministrów, właściwego ministra lub sejmik województwa, zgodnie z właściwością”. Podstawę sporządzenia przedmiotowego Raportu stanowi również Koncepcja monitoringu Strategii Rozwoju Województwa Dolnośląskiego 2020 przyjęta Uchwałą Nr 6242//IV/14 Zarządu Województwa Dolnośląskiego z dnia 16 września 2014 r. i zmieniona Uchwałą Nr 306/V/15 Zarządu Województwa Dolnośląskiego z dnia 12 marca 2015 r., w której określono zasady i narzędzia procesu oraz zakres odpowiedzialności i zadania uczestników procesu monitoringu.

▷ ZAKRES OPRACOWANIA

Na samorządzie województwa spoczywa ustawowy obowiązek kształtowania i prowadzenia polityki przestrzennej. Istotą tej polityki jest ustalenie kierunków zmian w strukturze przestrzennej regionu, w tym zmian podstawowych elementów sieci osadniczej i ich powiązań komunikacyjnych oraz infrastrukturalnych wraz powiązaniem transgranicznymi, ponadto ustalenie zasad ochrony środowiska i dziedzictwa kulturowego. Raport o stanie zagospodarowania przestrzennego i rozwoju społeczno-gospodarczym województwa stanowi element budowanego przez służby planistyczne Urzędu Marszałkowskiego Województwa Dolnośląskiego stałego monitoringu zmian w zagospodarowaniu i w rozwoju regionu. W 12 rozdziałach, prezentuje

on informacje o stanie zagospodarowania i trendach rozwojowych, ich zróżnicowanie regionalne oraz porównuje je do wielkości krajowych.

Raport o stanie zagospodarowania przestrzennego i rozwoju społeczno-gospodarczym województwa dolnośląskiego został opracowany przy wykorzystaniu najbardziej aktualnych danych pochodzących ze statystyki publicznej (GUS, BDL) oraz informacji uzyskanych od podmiotów zewnętrznych. Ocenę zmian zagospodarowania dokonano poprzez porównanie stanu wyjściowego (rok 2010) ze stanem obecnym, tj. głównie rokiem 2015 lub 2014 przy braku dostępu do aktualniejszych danych. Pozwoliło to na przedstawienie informacji o stanie zagospodarowania i rozwoju regionu w 2015 roku oraz wskazanie

najistotniejszych tendencji w jego zmianach w okresie lat 2010-2015.

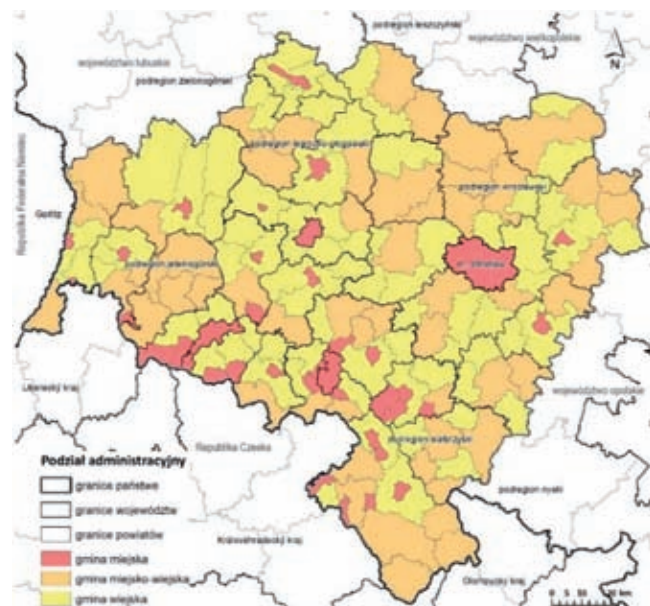
Raport uzupełnia dokument pn.: **Ocena realizacji inwestycji celu publicznego o znaczeniu ponadlokalnym**, w której, zgodnie z art. 39 ust. 5 ustawy o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym, wzięto pod uwagę zadania umieszczone w Planie zagospodarowania przestrzennego województwa dolnośląskiego (PZPWD). Niniejszy Raport jest czwartą z rzędu edycją tego typu opracowania (V. kadencja Sejmiku Województwa Dolnośląskiego, lata 2014-2018). Pierwsza edycja wykonana

została pod koniec II. kadencji Sejmiku i przyjęta Uchwałą Nr 744/II/06 Zarządu Województwa Dolnośląskiego z 13 czerwca 2006 roku. Drugi Raport sporządzono w 2010 roku i przyjęto Uchwałą Nr 4888/III/10 Zarządu 7 września 2010 roku pod koniec III. kadencji Sejmiku. Trzeci Raport przygotowano pod koniec pierwszego roku IV. kadencji władz samorządowych województwa i po uzyskaniu pozytywnej opinii Wojewódzkiej Komisji Urbanistyczno-Architektonicznej w dniu 28 września 2011 roku przedłożono Zarządowi Województwa do zaakceptowania.

WYKAZ UŻYTYCH SKRÓTÓW

BDL	Bank Danych Lokalnych
CODGiK	Centralny Ośrodek Dokumentacji Geodezyjnej i Kartograficznej
DPR	Dolnośląska Polityka Rowerowa
DWKZ	Dolnośląski Wojewódzki Konserwator Zabytków
DZMiW	Dolnośląski Zarząd Melioracji i Urządzeń Wodnych
EWT	Europejska Współpraca Terytorialna
GUS	Główny Urząd Statystyczny
IRT	Instytut Rozwoju Terytorialnego
ITC	Technologie informacyjno-komunikacyjne
IUNG	Instytut Uprawy Nawożenia i Gleboznawstwa w Puławach
JCWP	Jednolite Części Wód Powierzchniowych
KPZK	Koncepcja Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2030
LKP	Leśne Kompleksy Promocyjne
LGOF	Legnicko-Głogowski Obszar Funkcjonalny
LGOM	Legnicko-Głogowski Okręg Miedziowy
PIG	Państwowy Instytut Geologiczny
PZPWD	Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Dolnośląskiego
RDOŚ	Regionalna Dyrekcja Ochrony Środowiska
RPOWD	Regionalny Program Operacyjny Województwa Dolnośląskiego
RWD	Ramowa Dyrektywa Wodna
SRWD	Strategia Rozwoju Województwa Dolnośląskiego 2020
UE	Unia Europejska
UMWD	Urząd Marszałkowski Województwa Dolnośląskiego
WIOŚ	Wojewódzki Inspektorat Ochrony Środowiska
WrOF	Wrocławski Obszar Funkcjonalny
WrOM	Wrocławski Obszar Metropolitalny
ZIT	Zintegrowane Inwestycje Terytorialne
ZWD	Zarząd Województwa Dolnośląskiego

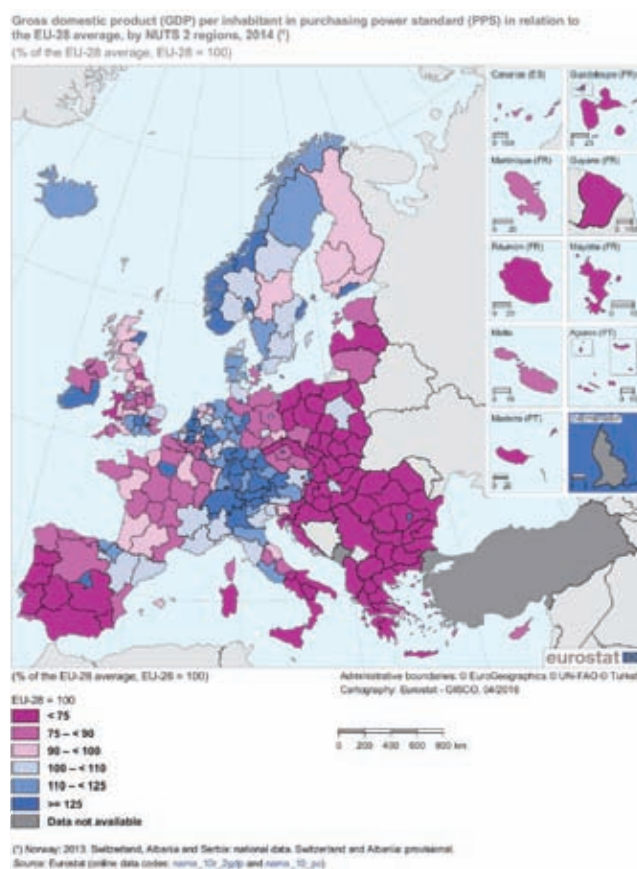
Mapa 3. Podział administracyjny [2015].

Źródło: opracowanie własne.

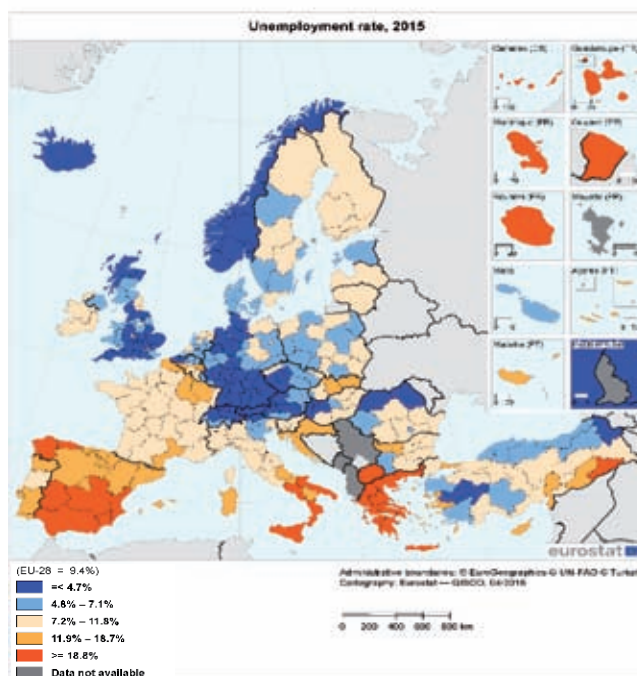
Udział osób w wieku poniżej 15 lat w 2015 roku wynosił 14,1%, czyli mniej od średniej UE=15,6%, i pozostał na podobnym poziomie względem 2010 roku. W sąsiednich regionach sytuacja jest zróżnicowana. Niższy wskaźnik ma region drezdeński i województwo opolskie, ale wykazują one wzrost w ostatnich latach. W badanym okresie znacznie wzrósł na Dolnym Śląsku udział osób w wieku 65 lat i więcej (z 13,5% do 15,5%), jednak wciąż jest stosunkowo niski. Spośród regionów ościennych jedynie województwa wielkopolskie i lubuskie miały niższy wskaźnik (oba 14,2%). Tendencja wzrostowa występuje we wszystkich regionach ościennych i w UE (z 17,5% do 18,9%). Oczekiwana długość życia wzrosła z 76,1 w 2010 do 77,4 w 2014 roku, jednak jest najniższa wśród regionów ościennych. Województwo dolnośląskie stanowi czwartą pod względem PKB siłę gospodarczą (ok. 145 mld zł w 2014 roku), z najwyższym po województwie mazowieckim wskaźnikiem PKB na mieszkańca. Wskaźnik ten wzrósł o prawie 18% od 2010 roku, a uwzględniając parytet siły nabywczej, zbliżył się do średniej dla Unii Europejskiej. Jest wyższy niż w sąsiednich regionach z wyjątkiem drezdeńskiego. Od 2010 roku poprawiła się także sytuacja na rynku pracy. Stopa bezrobocia spadła z 11,3% do 7% w 2015 roku przy średniej EU = 9,4%, jednak jest nieco wyższa niż w sąsiednich regionach. Udział zatrudnionych w grupie osób w wieku 20-65 wynosi 67,7% i jest zbliżony do średniej krajowej, ale wyraźnie niższy od średniej UE gdzie wynosi on 70,1%. Wśród regionów ościennych, jedynie województwo lubuskie ma niższy wskaźnik. Region drezdeński (78,9%) oraz Środkowe Morawy (73,9) i region północno-wschodni (75,2) w Czechach charakteryzują się zdecydowanie wyższą stopą zatrudnienia, niż Dolny Śląsk i pozostałe polskie województwa.

Mapa 4. PKB na mieszkańca w regionach w porównaniu do średniej UE [2014].

Źródło: Eurostat.

Mapa 5. Stopa bezrobocia w Regionach Unii Europejskiej [2015].

Źródło: Eurostat.

2 | ŚRODOWISKO PRZYRODNICZE

2.1. OCHRONA PRZYRODY

Województwo dolnośląskie należy do najbardziej zróżnicowanych pod względem przyrodniczym i krajobrazowym regionów Polski. Dla ochrony najcenniejszych walorów przyrodniczych i krajobrazowych na terenie województwa wyznaczono, zgodnie z ustawą o ochronie przyrody, następujące **obszary chronione**: 2 parki narodowe, 67 rezerwatów przyrody, 101 obszarów sieci NATURA 2000, 12 parków krajobrazowych, 18 obszarów chronionego krajobrazu, 188 użytków ekologicznych, 16 zespołów przyrodniczo-krajobrazowych¹. Na terenie województwa ochroną prawną objęte są także pomniki przyrody, stanowiska dokumentacyjne oraz najcenniejsze gatunki roślin, zwierząt i grzybów.

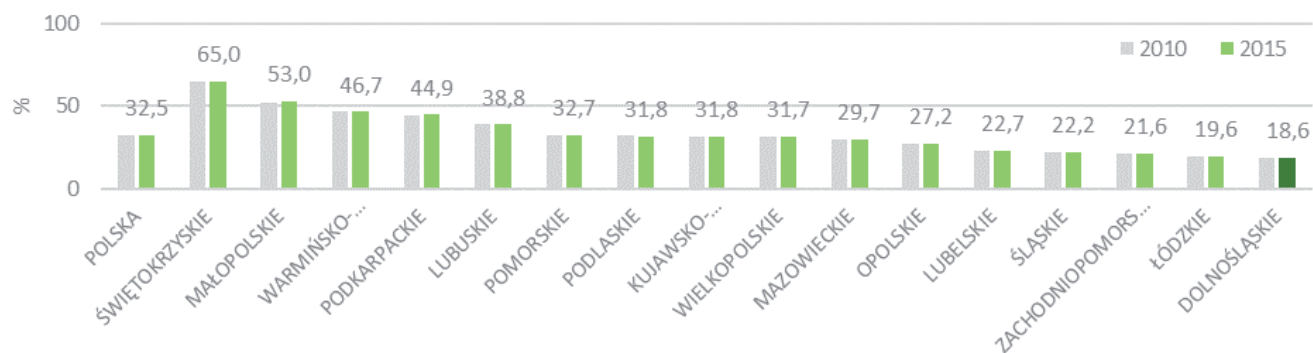
W ramach międzynarodowych porozumień i programów ochronie podlegają ponadto **obszary wodno-błotne** objęte tzw. Konwencją Ramsarską (torfowiska w Karkonoskim Parku Narodowym i obszary w granicach rezerwatu przyrody Stawy Milickie). Karkonoski Park Narodowy oraz położony na terenie Republiki Czeskiej Krkonoski Narodni Park objęte są wspólną ochroną w ramach bilateralnego rezerwatu biosfery MaB.

Pod względem **powierzchni** obszarów chronionych województwo dolnośląskie zajmuje ostatnie miejsce w Polsce (18,6% pow. ogółem województwa) przy średniej dla kraju wynoszącej 32,5%.

Należy podkreślić, że dane te nie obejmują niewielkich obszarów chronionych zawierających się w obrębie innych - wielkopowierzchniowych jednostek objętych ochroną, jak również obszarów sieci NATURA 2000, dla których prowadzi się odrębną statystykę. Powierzchnia obszarów europejskiej sieci ekologicznej NATURA 2000 stanowiła w 2015 roku 14,6% powierzchni ogółem województwa w przypadku obszarów specjalnej ochrony ptaków (OSO) i 17,8% w przypadku specjalnych obszarów ochrony siedlisk (SOO) mających znaczenie dla Wspólnoty (OZW). Dla Polski wartości te kształtowały się odpowiednio na poziomie 15,8% oraz 11,2% powierzchni kraju ogółem.

W latach 2010-2015 w województwie dolnośląskim utworzono 1 rezerwat przyrody, 4 zespoły przyrodniczo-krajobrazowe, 1 stanowisko dokumentacyjne, 5 obszarów NATURA 2000 oraz powiększono obszar Karkonoskiego Parku Narodowego. Dla 7 parków krajobrazowych opracowano i uchwalono w tym okresie plany ochrony. Są to Parki Krajobrazowe: „Chełmy”, „Dolina Jezierzycy”, „Gór Sowich”, Przemkowski, Rudawski, Sudetów Wałbrzyskich i Ślęzański. Park Krajobrazowy Doliny Bobru posiada plan ochrony uchwalony w 2001 roku. Dla 44 obszarów NATURA 2000 opracowano i przyjęto plany zadań ochronnych.

Wykres 1. Udział obszarów prawnie chronionych w powierzchni ogółem polski i Województw [2010, 2015].

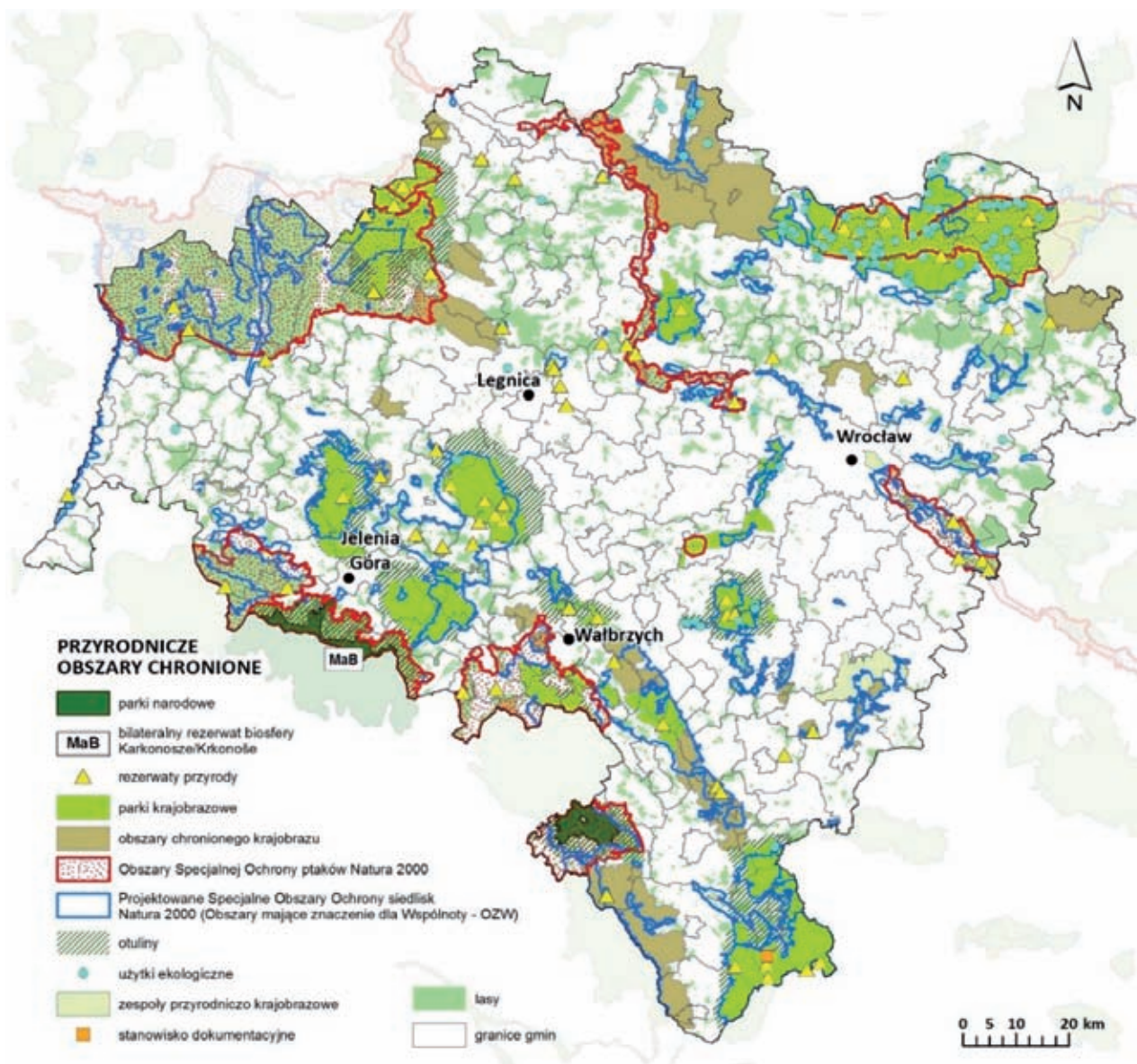
Źródło: opracowanie własne na podstawie GUS.

1 RDOŚ Wrocław 2016

OCHRONA PRZYRODY

Formy ochrony przyrody występujące w województwie dolnośląskim zajmują obszar 371 124,91 ha, tj. 18,6% ogólnej powierzchni województwa. Dane dotyczące powierzchni obszarów chronionych ogółem nie obejmują obszarów NATURA 2000 oraz mniejszych obszarów leżących w granicach większych form ochrony, np. rezerwatów przyrody w granicach parków krajobrazowych.

Mapa 6. Obszary Chronione na terenie województwa dolnośląskiego [2015].

Źródło: opracowanie własne.

FORMA OCHRONY	POWIERZCHNIA OGÓŁEM 2010 / 2015 [ha]
Obszary chronione ogółem	369 870,5 / 371 124,9 ↑
2 parki narodowe	11 920,5 / 11 928,28 ↑
67 rezerwatów przyrody	10 486,0 / 10 688 ↑
11 obszarów NATURA 2000 OSO	292 072,2 / 292 125,7 ↑
99 obszarów NATURA 2000 OZW	353 164,9 / 354 732,3 ↑
12 parków krajobrazowych	206 320,9 / 206 320,9
18 obszarów chronionego krajobrazu	138 948,5 / 138 948,5
188 użytków ekologicznych	5 201,6 / 5 201,7 ↑
16 zespołów przyrodniczo – krajobrazowych	8 271,5 / 9 476,3 ↑
1 stanowisko dokumentacyjne	0,1 / 0,1

2.2. LASY

Powierzchnia **lasów** w województwie dolnośląskim od 2010 roku wzrosła o 4 393,88 ha i w 2015 roku wynosiła 593 385 ha, co stanowiło 29,7% powierzchni ogólnej. Lesistość województwa zwiększyła się o 0,2 %. Daje to naszemu regionowi 8. miejsce w kraju, przy średniej dla Polski wynoszącej 29,5%. Największymi **kompleksami leśnymi** są Bory Dolnośląskie, lasy sudeckie, lasy położone na Wale Trzebnickim, lasy w dolinie Odry oraz w dolinie Baryczy.

W latach 2010-2015 na terenie województwa **zalesiono** ogółem 1 381,54 ha gruntów (5,3% gruntów zalesionych w Polsce), w tym 347,42 ha gruntów publicznych i 1 034,12 ha gruntów prywatnych. Do gmin, w których zalesiono najwięcej gruntów w wyżej wymienionym okresie należą: Wińsko i Bogatynia (powyżej 200 ha gruntów). W czternastu gminach powierzchnia lasów wzrosła o ponad 100 ha.

Na **cele nieleśne** w 2015 r. wyłączono 52 ha gruntów leśnych (w Polsce 738 ha). Łącznie w okresie 2010-2015 wyłączono z produkcji leśnej 232 ha gruntów leśnych (w Polsce 3 658 ha).

WYKRES 2. Powierzchnia lasów w województwie dolnośląskim [2010-2015].

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Lesistością powyżej 50% charakteryzują się gminy: Osiecznica, Węgliniec, Szklarska Poręba, Stronie Śląskie, Gromadka, Karpacz, Kowary, Szczytna, Piechowice, Duszniki-Zdrój, Mirsk, Głuszyca, Chocianów, Polanica-Zdrój, Lądek-Zdrój i Jedlina-Zdrój. Natomiast do gmin o lesistości poniżej 5% należą: Borów, Zgorzelec (m.), Oława (m.), Kostomłoty, Złotoryja (m.), Wiązów, Udanin, Zawidów, Wądroże Wielkie, Jordanów Śląski, Legnica (m.), Lubań (m.), Piława Górna (m.), Kobierzyce, Mściwojów, Ruja, Legnickie Pole, Kłodzko (m.), Żórawina, Głogów (m.), Dzierżoniów (m.), Oleśnica (m.), Domaniów, Chojnów (m.), Świdnica (m.) oraz Jawor (m.). Mimo zwiększenia lub ubytku powierzchni lasów w niektórych gminach, ich lokaty w rankingu lesistości nie uległy większym zmianom.

Zróżnicowanie geograficzne, klimatyczne i glebowe powoduje, że na terenie województwa dolnośląskiego występują wszystkie **typy siedliskowe** lasu charakterystyczne dla terenów nizinnych, podgórskich i górskich. Udział siedlisk nizinnych wynosi 57,2%, wyżynnych 14,3%, a górskich 28,5%. Bory iglaste pokrywają powierzchnię 14,4%, bory mieszane 24,2%, lasy mieszane 38%, zaś lasy liściaste i olsy 23,4%. Północna i zachodnia część województwa zdominowana jest przez siedliska nizinne. W południowej części województwa, w pasie Sudetów wraz z ich Pogórzem i Przedgórzem, występują siedliska wyżynne i górskie.

Znacząca większość, bo 66,7% powierzchni lasów pełni **funkcje ochronne**, a dominujące kategorie ochronności to lasy wodochronne (31,6%), lasy podmiejskie (9,7%), uszkodzone przez przemysł (8,7%) oraz glebochronne (6,6%).

Tabela 1. Struktura powierzchni lasów wg typów siedliskowych lasu [2014].

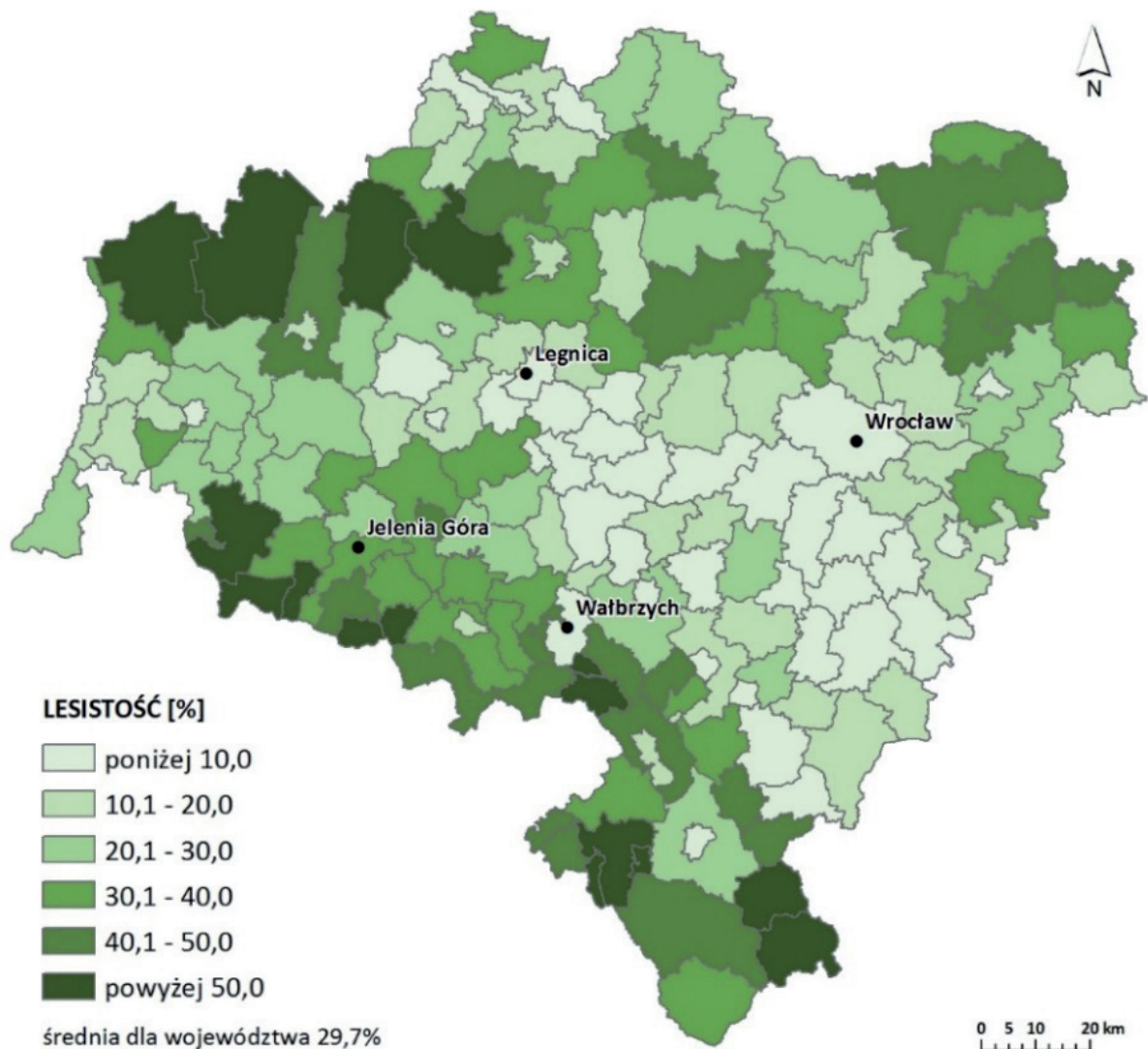
TYP SIEDLISKA	UDZIAŁ W TYPIE SIEDLISKA [%]	
	WOJEWÓDZTWO	POLSKA
bór	14,4	21,5
bór mieszany	24,2	29,5
las mieszany	38,0	19,0
las	23,4	20,3

Źródło: opracowanie na podstawie Leśnictwo 2015, GUS Warszawa.

W składzie gatunkowym lasów przeważają **gatunki** iglaste, z sosną jako głównym gatunkiem lasotwórczym w części nizinnej (spadek udziału o 0,9%) i świerkiem (spadek udziału o 0,7%) – w części górskiej i podgórskiej. Wśród gatunków iglastych o 0,2% wzrósł udział jodły. Spośród gatunków liściastych największe znaczenie ma dąb (i jego udział nadal rośnie) – głównie w lasach wyżynnych nadleśnictw – Henryków, Świdnica i Jawor oraz w lasach wilgotnych i łęgowych.

W strukturze **klas wieku** drzewostanów w lasach dolnośląskich największy udział mają drzewostany w klasie V i wyższych (81 lat i więcej), stanowiąc 24,7% powierzchni zalesionej oraz w klasie III (41 do 60) 21,3 %. Od roku 2010 o 0,3% wzrósł udział drzewostanów w klasie wieku I (1-20 lat) oraz o 0,9% w klasie II (21-40 lat), co wiąże się z zalesieniami słabych gruntów porolnych oraz finansowanymi ze środków PROW.

Mapa 7. Lesistość gmin na terenie województwa dolnośląskiego [2015].

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

W składzie gatunkowym lasów przeważają **gatunki iglaste**, z sosną jako głównym gatunkiem lasotwórczym w części nizinnej (spadek udziału o 0,9%) i świerkiem (spadek udziału o 0,7%) – w części górskiej i podgórskiej. Wśród gatunków iglastych o 0,2% wzrósł udział jodły. Spośród gatunków liściastych największe znaczenie ma dąb (i jego udział nadal rośnie) – głównie w lasach wyżynnych nadleśnictw – Henryków, Świdnica i Jawor oraz w lasach wilgotnych i łęgowych.

W strukturze **klas wieku** drzewostanów w lasach dolnośląskich największy udział mają drzewostany w klasie V i wyższych (81 lat i więcej), stanowiąc 24,7% powierzchni zalesionej oraz w klasie III (41 do 60) 21,3 %. Od roku 2010 o 0,3% wzrósł udział drzewostanów w klasie wieku I (1-20 lat) oraz o 0,9% w klasie II (21-40 lat), co wiąże się z zalesieniami słabych gruntów porolnych oraz finansowanymi ze środków PROW.

Tabela 2. Wiek drzewostanów [2014].

WIEK	UDZIAŁ W KLASIE WIEKOWEJ [%]	
	WOJEWÓDZTWO	POLSKA
Klasa I (1 – 20 lat)	12,3	11,9
Klasa II (21-40 lat)	16,5	15,1
Klasa III (41-60 lat)	21,3	25,9
Klasa IV (61-80 lat)	15,4	19,0
Klasa V i wyższe (81 i więcej lat)	24,7	21,8
Klasa odnowienia i o budowie przerębowej	4,8	2,3

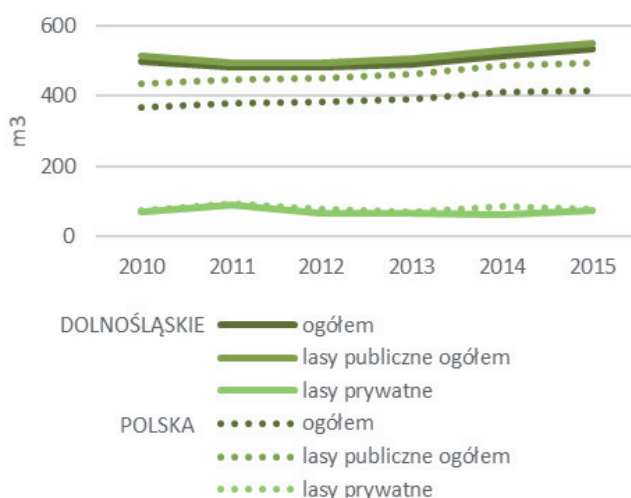
Źródło: opracowanie na podstawie Leśnictwo 2015, GUS Warszawa.

Mapa 8. Zasoby leśne i najlepsze gleby na terenie województwa dolnośląskiego [2015].

Źródło: opracowanie własne.

Wykres 3. Pozyskanie drewna w m³ na 100 ha lasów w Polsce i województwie dolnośląskim [2010-2015].

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

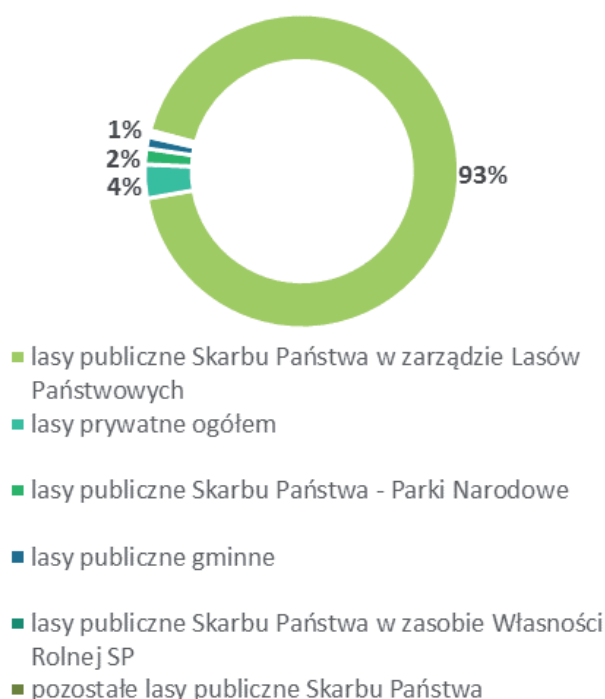
Według danych za rok 2014 **zasoby grubizny** na pniu w lasach dolnośląskich wynoszą brutto 165 497 tys. m³, co stanowi 6,7% zasobów lasów Polskich. **Pozyskanie drewna** z lasów zarówno dolnośląskich jak i polskich sukcesywnie rośnie. W lasach dolnośląskich wzrost ten wyniósł średnio od 500,6 m³ w roku 2010 do 532,6 m³ w roku 2015, przy wzroście średnim dla Polski z 368,0 m³ w roku 2010 do 415,9 m³ w roku 2015.

W **strukturze własności** lasów dominowały lasy publiczne (Skarbu Państwa i gminne), stanowiąc w 2015 roku 95,3%. W stosunku do 2010 roku nastąpił spadek udziału lasów publicznych o 0,7%. Jednocześnie wzrósł udział lasów prywatnych z 2,8% w 2010 roku do 3,5% w 2015 roku.

Na terenie województwa w obszarze zarządzanym przez RDLP Wrocław znajdują się dwa Leśne Kompleksy Promocyjne: „Sudety Zachodnie” i „Lasy Doliny Baryczy” oraz na obszarze RDLP Poznań fragment LKP „Lasy Rychtańskie”. Leśne Kompleksy

Promocyjne (LKP) to duże, zwarte obszary lasów, wchodzące w skład jednego lub kilku nadleśnictw, pokazujące zmienność warunków siedliskowych, różnorodność składu gatunkowego lasu i wielość pełnionych przez niego funkcji. W ramach LKP leśnicy promują zrównoważoną gospodarkę leśną, wspierają badania naukowe i prowadzą edukację leśną społeczeństwa. Ponadto na terenie gminy Miłków w Kostrzycy funkcjonuje Leśny Bank Genów, do zadań którego należy zachowanie leśnych zasobów genowych, zachowanie zagrożonych i chronionych gatunków roślin oraz przechowywanie kolekcji nasion z polskich nadleśnictw.

Wykres 4. Struktura własności lasów województwie dolnośląskim [2015].

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Lasy poddawane są presji wynikającej głównie z działalności człowieka. Mimo poprawiającej się w tym zakresie sytuacji, nadal narażone są na zanieczyszczenia powietrza pochodzące zarówno ze źródeł krajowych, jak i zagranicznych. Ponad połowa lasów

znajduje się w I strefie uszkodzeń przemysłowych, istotnym zagrożeniem są też **pożary**, a także okresowo pojawiające się inwazje szkodników. W latach 2010-2014 na terenie lasów dolnośląskich odnotowano 1 782 pożary, które objęły powierzchnię 1 073,68 ha, co stanowiło 6,1% ilości pożarów w kraju i 15,4% powierzchni lasów objętych pożarami. Wśród głównych przyczyn tego zjawiska wymienia się podpalenia oraz nieostrożność nieletnich i dorosłych.

LASY:

Powierzchnia ogólna lasów [2015]:

- 593 385 ha (29,7% powierzchni województwa, 6,4% powierzchni lasów w Polsce)
- wzrost powierzchni lasów o 4 393,9 ha (0,74%) w latach 2010-2015
- zasobność 1 ha powierzchni lasów 278,9 m³ grubizny brutto (Polska – 268 m³)

Powierzchnia lasów przypadająca na 1 mieszkańca

[2014]:

- województwo dolnośląskie 0,2 ha (Polska 0,24 ha)

Lasy ochronne [2014]:

- 367,3 tys. ha (66,7% powierzchni lasów w województwie, 10,1% powierzchni lasów ochronnych w Polsce)

Pozyskanie drewna w m³/100 ha [2010/2015]:

- województwo dolnośląskie: 500,6 m³/532,6 m³, Polska: 368,0 m³/415,9 m³

Pożary lasów [2014]:

- 321 pożarów (6,1% pożarów lasów w kraju)
- 414,9 ha powierzchnia pożarów (15,4% powierzchni pożarów w kraju)

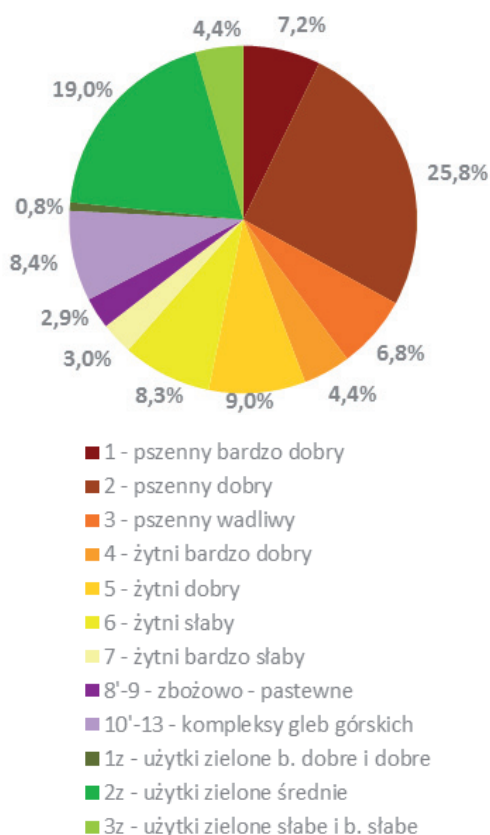
Wskaźnik lesistości w gminach [2015]:

- **największy:** Osiecznica 84,2%, Węgliniec 83,4%, Szklarska Poręba (m.) 79,8%, Stronie Śląskie 75,5%, Gromadka 71,6%, Karpacz (m.) 64,1%, Kowary (m.) 63,9%, Szczytna 62,8%, Piechowice 62,4%,
- **najmniejszy:** Piława Górna (m.) 2,9%, Kobierzyce 2,6%, Mściwojów 2,5%, Ruja 2,4%, Legnickie Pole 2,2%, Kłodzko (m.) 1,4%, Żórawina 1%, Głogów (m.) 0,9%, Dzierżoniów (m.) 0,8%, Oleśnica (m.) 0,4%, Domaniów 0,4%, Chojnów (m.) 0,3%, Świdnica (m.) 0,2%, Jawor (m.) 0,1%

2.3. GLEBY

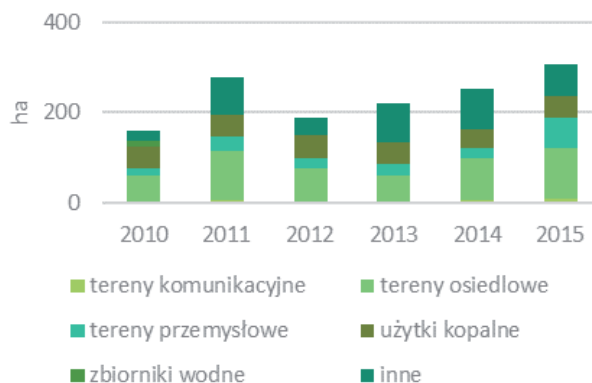
Gleby województwa wykazują znaczne zróżnicowanie typologiczne, na co największy wpływ ma budowa geologiczna powierzchniowej warstwy litosfery. Największe zwarte **kompleksy gleb** najwyższej jakości (pow. 50% pow. ogólnej) występują w 44 gminach, przy czym powyżej 70% powierzchni ogólnej w gminach: Domaniów, Żórawina, Mściwojów, Borów, Kobierzyce, Udanin, Wiązów, Kondratowice, Jordanów Śląski, Wądroże Wielkie, Legnickie Pole, Kostomłoty, Zagrodno, Ciepłowody i Jaworzyna Śląska.

Wykres 5. Kompleksy przydatności rolniczej gleb w województwie dolnośląskim – % powierzchni użytków rolnych [2007].

Źródło: opracowanie własne na podstawie IUNiG Puławy.

Wykres 6. Wyłączenia gruntów rolnych i leśnych na terenie województwa dolnośląskiego według kierunków przeznaczenia [2010-2015].

Źródło: opracowanie własne na podstawie GUS.

W latach 2010-2015 z **użytkowania rolnego i leśnego** zostało **wyłączonych** ogółem 1 405 ha gruntów, z tego rolnych i leśnych (głównie rolnych). Celem wyłączeń było głównie przeznaczenie ich pod zabudowę mieszkaniową.

Największe **zagrożenia** dla gleb stanowią erozja (uzależniona od nachylenia terenu, jego rzeźby, gatunku gleby, sposobu użytkowania i rozkładu opadów) oraz zanieczyszczenia chemiczne, związane z odkładaniem się zanieczyszczeń powietrza i emisjami z pojazdów samochodowych. Bardzo istotnym zagrożeniem, szczególnie dla gleb wysokiej jakości, jest również niewłaściwa gospodarka przestrzenna, prowadząca często do nieuzasadnionego wyłączania gruntów z użytkowania rolniczego.

Przeprowadzone w 2015 roku przez WIOŚ badania **stopnia zanieczyszczenia gleb** na terenach bezpośrednio zagrożonych (22 obiekty, 119 punktów pomiarowych) wykazały przekroczenia dopuszczalnych stężeń cynku, ołowiu, miedzi, chromu, arsenu, baru oraz benzo(a)pirenu, które występowały w 68 punktach pomiarowych. Najczęstsze przekroczenia dotyczyły benzo(a)pirenu i związane były najpraw-

Tabela 3. Udział klas bonitacyjnych w powierzchni gruntów ornych i użytków zielonych [2007].

Grunty orne	Klasa bonitacyjna	I	II	IIIa, IIIb	IVa, IVb	V	VI	VIz
	% udział	0,6	7,8	37	35,9	14,3	4,3	0,1
Użytki zielone	Klasa bonitacyjna	I	II	III	IV	V	VI	VIz
	% udział	0,1	2,6	23,5	45,4	22,6	5,7	0,2

Źródło: opracowanie własne na podstawie Stan i zmiany właściwości gleb użytkowanych rolniczo w województwie dolnośląskim w latach 2000-2005, UMWD, IUNiG Puławy, Puławy-Wrocław 2007.

dopodobniej z emisją ze źródeł grzewczych oraz motoryzacyjnych. Przekroczenia zawartości dopuszczalnych stężeń metali ciężkich zanotowano wokół 7 obiektów (pow. legnicki, lubiński, polkowicki, m. Wrocław, m. Brzeg Dolny, gm. Warta Bolesławiecka). Ocena wg skali IUNG wykazała występowanie gleb silnie zanieczyszczonych cynkiem i miedzią w pojedynczych próbkach pobranych w okolicy Elektrociepłowni Wrocław i Odlewni Żeliwa „Gromadka”, a miedzią wokół Huty Miedzi „Legnica”. **Grunty zdegradowane i zdewastowane** w 2015 roku zajmowały powierzchnię 7 946 ha, co stanowiło 12,5% tego rodzaju gruntów Polsce. Od 2010 roku ich powierzchnia wzrosła o 1 897 ha. Rekultywacji poddano w latach 2010-2015 województwie ogółem 770 ha gruntów, z czego zagospodarowano na cele rolne 16 ha, a na cele leśne – 11 ha gruntów.

GLEBY:

Grunty wyłączone w produkcji rolniczej i leśnej [2010-2015]:

- 1 406 ha gruntów ogółem (7,2% gruntów wyłączonych z produkcji w kraju)
- w tym 1 174 ha gruntów rolnych (7,4% gruntów rolnych wyłączonych z produkcji w kraju)

Gleby o odczynie bardzo kwaśnym i kwaśnym [2011-2014]:

- 31% gleby (Polska 40%)

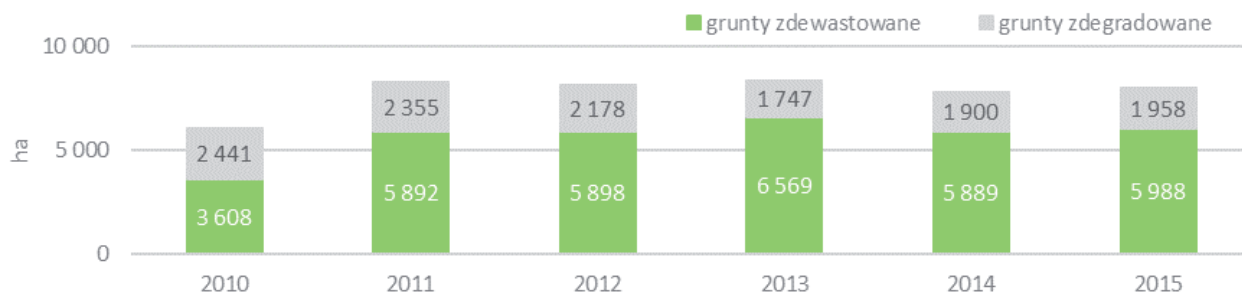
Grunty zdegradowane i zdewastowane [2015]:

- 7 946 ha – 12,5% gruntów zdegradowanych i zdewastowanych w kraju
- wzrost o 31,4% (1 897 ha) od 2010 roku (Polska wzrost o 3,5%)

Grunty rekultywowane i zagospodarowane [2010-2015]:

- 848 ha ogółem – 5,1% powierzchni gruntów rekultywowanych i zagospodarowanych w kraju

Wykres 7. Grunty zdewastowane i zdegradowane na terenie województwa dolnośląskiego [2010-2015].

Źródło: opracowanie własne na podstawie GUS.

2.4. WODY

Wody powierzchniowe województwa dolnośląskiego znajdują się niemal w całości w dorzeczu środkowej Odry i zlewisku Morza Bałtyckiego, a jedynie niewielkie fragmenty pozostają w zasięgu zlewiska Morza Północnego oraz Morza Czarnego.

System wodny województwa składa się z rzek o charakterze nizinnym oraz górskim z główną osią hydrograficzną – Odrą. Ponadto tworzy go 12 dużych wielofunkcyjnych zbiorników retencyjnych, stawów (ponad 1 700 obiektów) i zbiorników małej retencji (około 200 zbiorników o powierzchni zalewu ponad 1 ha i wielu mniejszych). Łącznie pod wodami znajduje się około 29 600 ha, co stanowi 1,5% obszaru województwa.

Do znaczących oddziaływań na **jakość wód powierzchniowych** Dolnego Śląska zaliczono zrzuty z punktowych źródeł zanieczyszczeń oraz pobory wód powierzchniowych i podziemnych. Ładunek zanieczyszczeń odprowadzanych do wód, widoczny w szczególności w odniesieniu do związków bio-

gennych (azot ogólny i fosfor ogólny) uległ w ciągu ostatnich kilkunastu latów znacznemu obniżeniu, co jest wynikiem coraz bardziej skutecznych metod oczyszczania ścieków. W latach 2010 – 2015 wzrosła również (o 7), liczba komunalnych i przemysłowych oczyszczalni ścieków.

Na terenie województwa realizowany jest **program monitoringu wód powierzchniowych** w odniesieniu do jednolitych części wód powierzchniowych (JCWP), których wyznaczono 426 na obszarze Dolnego Śląska.

W latach 2010-2015 Wojewódzki Inspektorat Ochrony Środowiska we Wrocławiu zrealizował badania jakości wód, dokonując oceny 158 jednolitych części wód, w tym 63 naturalnych, 92 silnie zmienionych i 3 sztucznych.

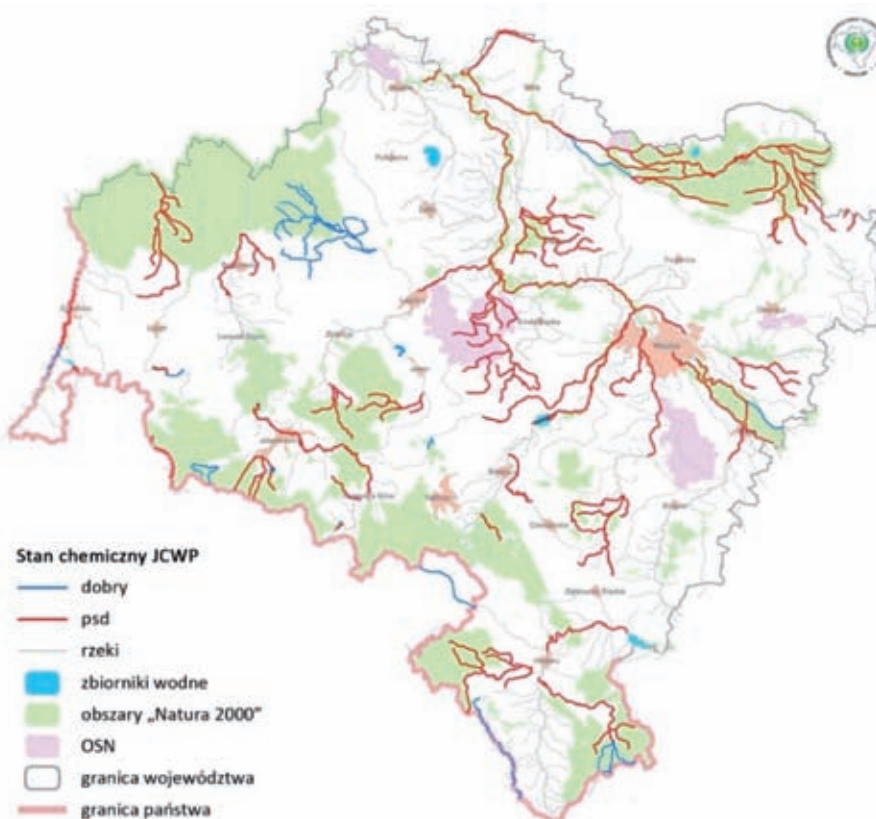
Przeprowadzona **klasyfikacja stanu/potencjału ekologicznego** wykazała, że prawie połowę badanych JCWP stanowią te, dla których stwierdzono umiarkowany stan/potencjał ekologiczny

Mapa 9. Wyniki oceny stanu potencjału ekologicznego jednolitych części wód powierzchniowych [2010-2015].

Źródło: WIOŚ we Wrocławiu.

Mapa 10. Wyniki oceny stanu chemicznego jednolitych części wód powierzchniowych [2010-2015].

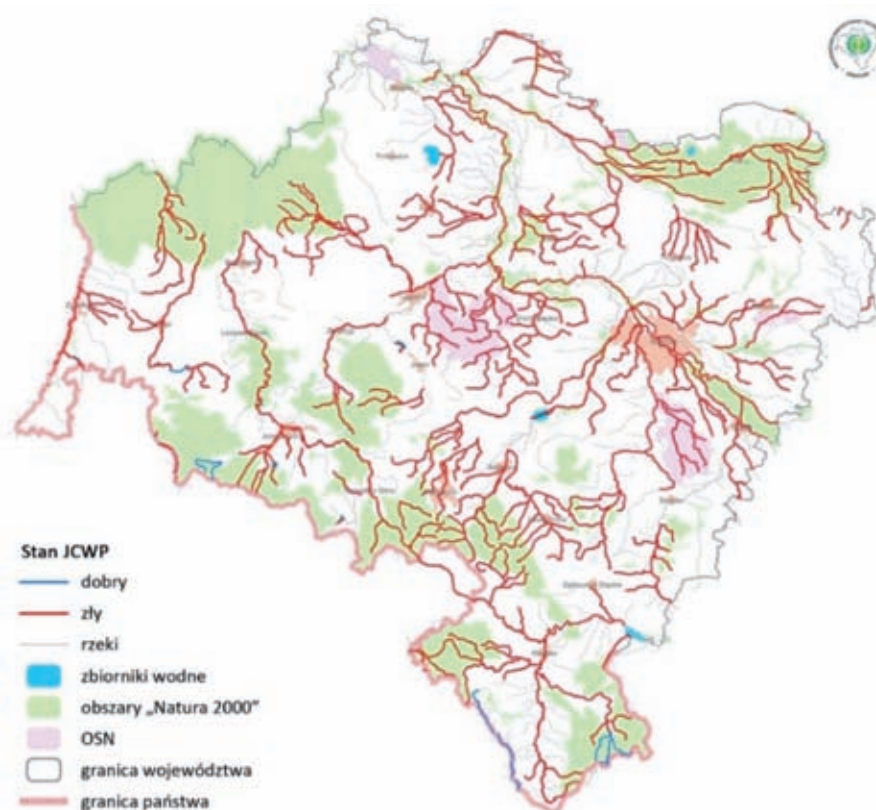
Źródło: WIOŚ we Wrocławiu.

Mapa 11. Ocena spełnienia wymagań dodatkowych na obszarach chronionych (ujęcia wody, kąpieliska, obszary ochrony siedlisk lub gatunków [2015].

Źródło: WIOŚ we Wrocławiu.

Mapa 12. Wyniki oceny stanu jednolitych części wód powierzchniowych [2010-2015].

Źródło: WIOŚ we Wrocławiu.

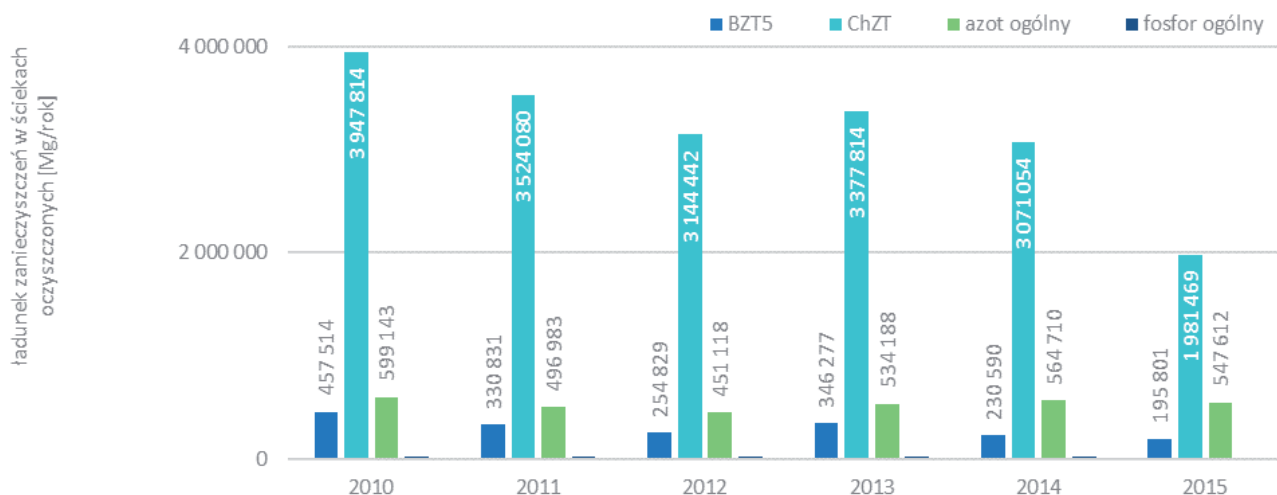
(77 JCWP), o czym głównie decydowała klasyfikacja elementów biologicznych. Porównywalny rozkład wartości uzyskano dla stanu dobrego (35 JCWP) i słabego (29 JCWP), stan bardzo dobry/maksymalny wystąpił jedynie w 4 JCWP, a w 9 JCWP – stan zły (o czym zdecydowały głównie wyniki badań ichtiofauny). Stan chemiczny oceniono w 61 JCWP. Stan 50 JCWP oceniono jako poniżej stanu dobrego, a 11 JCWP jako stan dobry. W przypadku oceny stanu JCWP województwa dolnośląskiego za 2015 rok (która łączy wyniki stanu ekologicznego i chemicznego oraz spełnienie warunków dla obszarów chronionych) tylko w 4 JCWP stwierdzono stan dobry, natomiast w 125 stan oceniono jako zły. Dla 30 JCWP nie było możliwe określenie stanu wód ze

względem na brak w nich oceny stanu chemicznego przy jednoczesnym co najmniej dobrym stanie/potencjale ekologicznym i spełnieniu wymagań ustanowionych dla obszaru chronionego.

Analizy wykonane na potrzeby Programu małej retencji wodnej w województwie dolnośląskim, wykazały, że do rzek ubogich w wodę można zaliczyć: Barycz, Ślężę, Widawę, Szprotawę, Skorę, Czarną Wielką i Nysę Łużycką. W dolinie rzeki Baryczy prowadzona jest intensywna gospodarka stawowa, która ma negatywny wpływ na bilans wodny w zlewni rzeki.

Największe zagrożenie wystąpienia suszy, wg badań IMGW, istnieje w części północnej i północno – wschodniej województwa oraz Ziemi Kłodzkiej.

Wykres 8. Zmiany ładunków w ściekach odprowadzanych do wód lub ziemi w województwie dolnośląskim [2010-2015]².

Źródło: opracowanie własne na podstawie GUS.

2.5. KOPALINY UŻYTECZNE

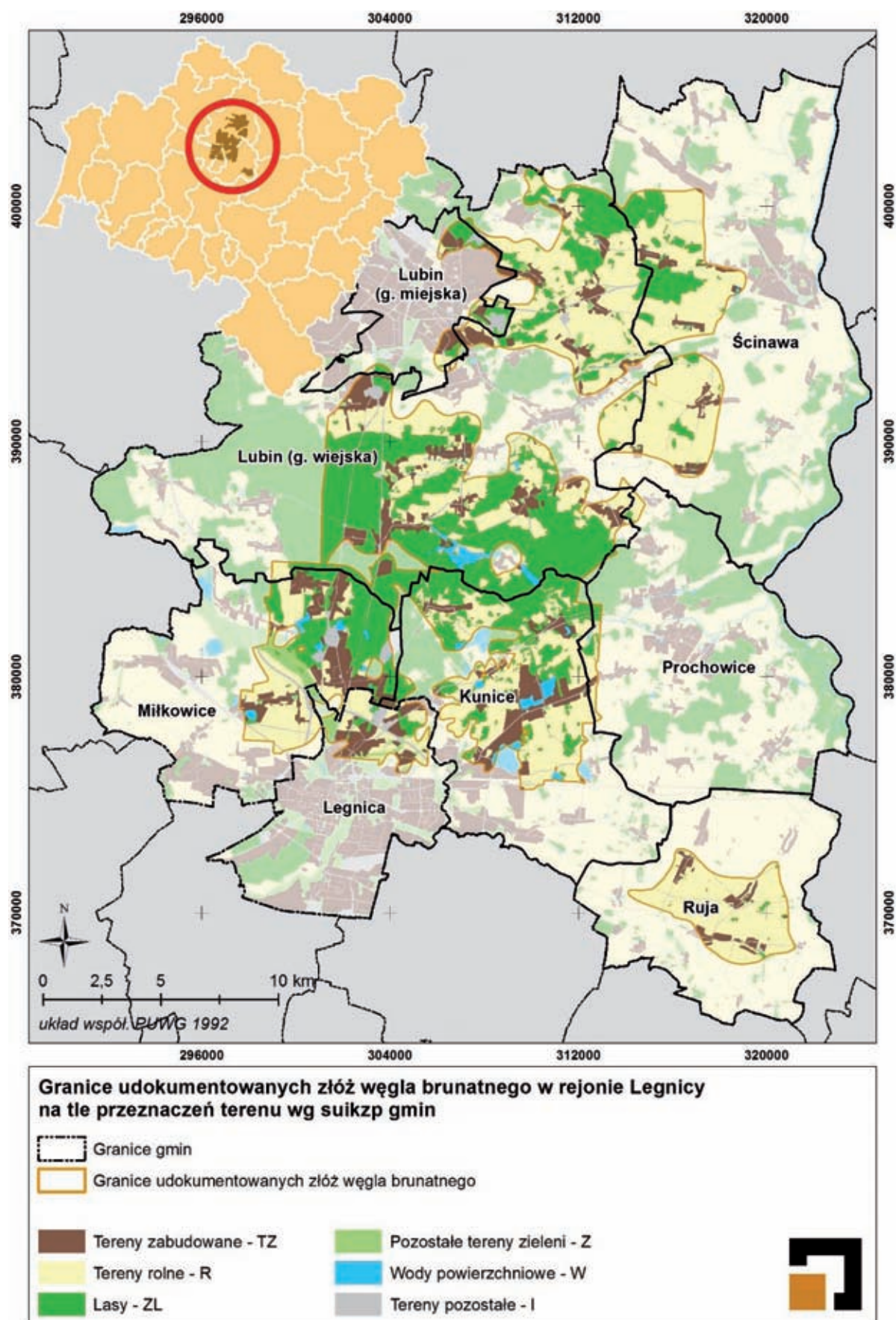
Dolny Śląsk jest województwem zasobnym w bogate złoża różnorodnych kopalin. Według stanu na koniec 2015 roku na terenie województwa udokumentowano 1 016 **złóż kopalin**, w tym 49 złóż surowców energetycznych (29 złóż gazu ziemnego – 7 częściowo na terenie województw lubuskiego i wielkopolskiego, 14 złóż węgla brunatnego i 6 złóż węgla kamiennego), 23 złoża surowców metalicznych (w tym 15 złóż rud miedzi i srebra oraz pierwiastków w nich współwystępujących, takich jak: cynk, kobalt, molibden, nikiel, ołów, wanad, złoto), 273 złoża kamieni łamanych i blocznych, 464 złoża piasków i żwirów oraz inne.

Do najważniejszych surowców o znaczeniu ponadregionalnym należą:

- miedź (100% zasobów krajowych) i towarzyszące jej srebro (98% zasobów krajowych) występujące na monoklinie przedsudeckiej (w rejonie lubińsko-głogowskim) i w niecce północnosudeckiej (w rejonie Grodzca-Złotoryi),
- węgiel brunatny (25% udokumentowanych krajowych zasobów bilansowych w niezagospodarowanych złożach pomiędzy Legnicą i Lubinem), lokalizację najważniejszych niezagospodarowanych złóż przedstawiono na Mapie 13,
- różnorodne magmowe i metamorficzne kamienie łamane i bloczne (93% ogółu krajowych geologicznych zasobów bilansowych), których złoża udokumentowano w Sudetach i na Przedgórzu Sudeckim.

² BZT5 – Biochemiczne Zapotrzebowanie Tlenu, ChZT – Chemiczne Zapotrzebowanie Tlenu

Mapa 13. Lokalizacja najważniejszych niezagospodarowanych złóż węgla brunatnego na terenie województwa dolnośląskiego [2015].

Źródło: opracowanie własne.

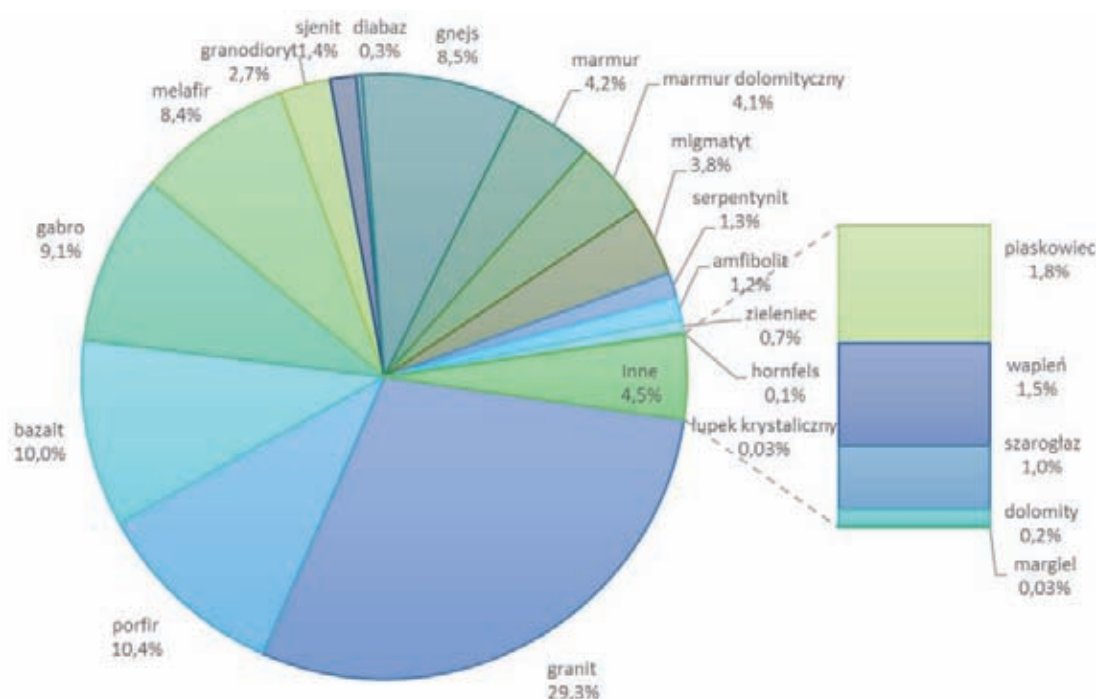
Zasoby poszczególnych typów litologicznych magmowych, metamorficznych i osadowych kamieni łamanych i blocznych w województwie dolnośląskim przedstawiono na Wykresie 9 oraz w Tabeli 4. Z kolei zasoby kamieni łamanych i blocznych w 2015 roku w powiatach województwa dolnośląskiego pokazano na Mapie 14.

Surowce takie jak: gabbro, granodioryt, sjenit, serpentynit, zieleniec, migmatyt, marmur dolomityczny wśród **kamieni łamanych i blocznych** oraz gliny ceramiczne białowypalające się, kwarc żyłowy, łupki kwarcytowe, łupki łyszczykowe, magnezyt i surowce kaolinowe wśród pozostałych surowców skalnych

na terenie kraju udokumentowane są tylko w województwie dolnośląskim.

Zasoby **granitów, bazaltów, diabazów, gnejś-sów i melafirów oraz surowców skaleniowych** w przeważającej części (87-99%) występują na Dolnym Śląsku. Pod względem ilościowym wśród kamieni łamanych i blocznych najczęściej udokumentowano złóż granitów 71 (70 w 2010 roku) oraz bazaltów 39 (43 w 2010 roku). Wśród innych surowców skalnych istotne są zasoby surowców bentonitowych (stanowiące 55% zasobów krajowych) oraz glin ogniotrwałych (ok. 80% zasobów krajowych).

Wykres 9. Zasoby geologiczne bilansowe kamieni łamanych i blocznych województwa dolnośląskiego [2015].

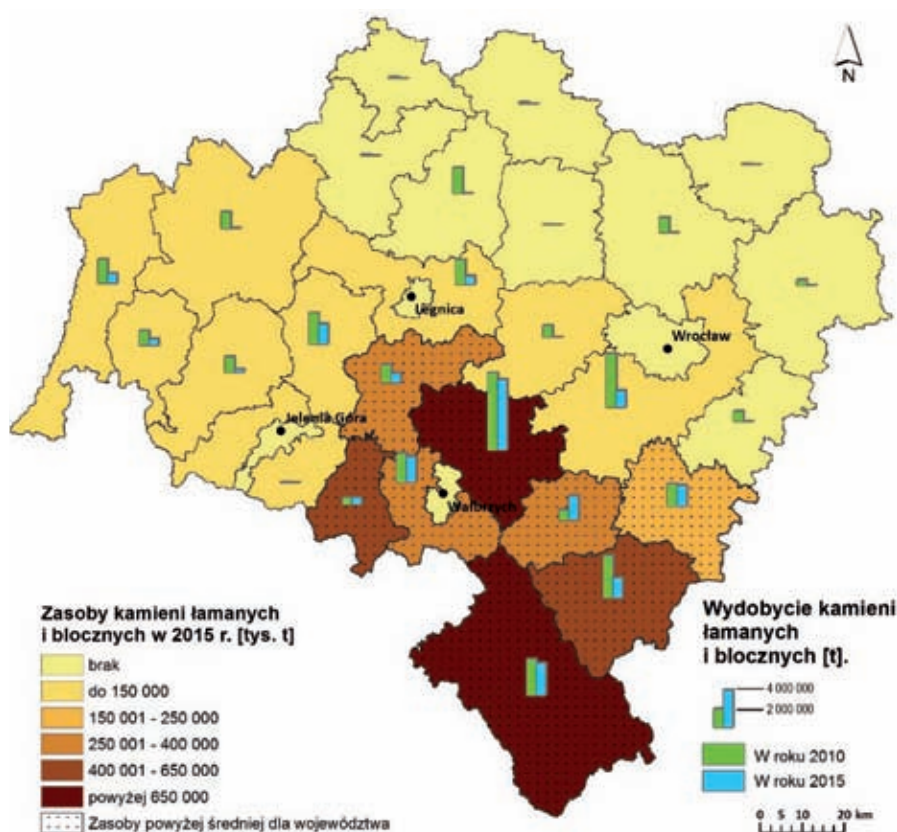

Źródło: opracowanie własne na podstawie PIG, 2016.

Piaski i żwiry należą do surowców powszechnie występujących w kraju. Złóża dolnośląskie (464 udokumentowane w 2015 roku w stosunku do 389 w 2010 roku) związane są głównie z osadami czwartorzędowymi i stanowią około 12% krajowych zasobów geologicznych. Szczególnie zasobne i dobre jakościowo są złóża żwirowe, zlokalizowane w dolinach dużych rzek oraz piaszczysto-żwirowe, związane z utworami wodno-lodowcowymi. Złóża w dolinach rzek Sudetów i na Przedgórzu Sudeckim należą do najlepszych w Polsce i najbardziej znaczących w bilansie zasobów. Zasoby geologiczne bilansowe piasków i żwirów w powiatach województwa pokazano na Mapie 14.

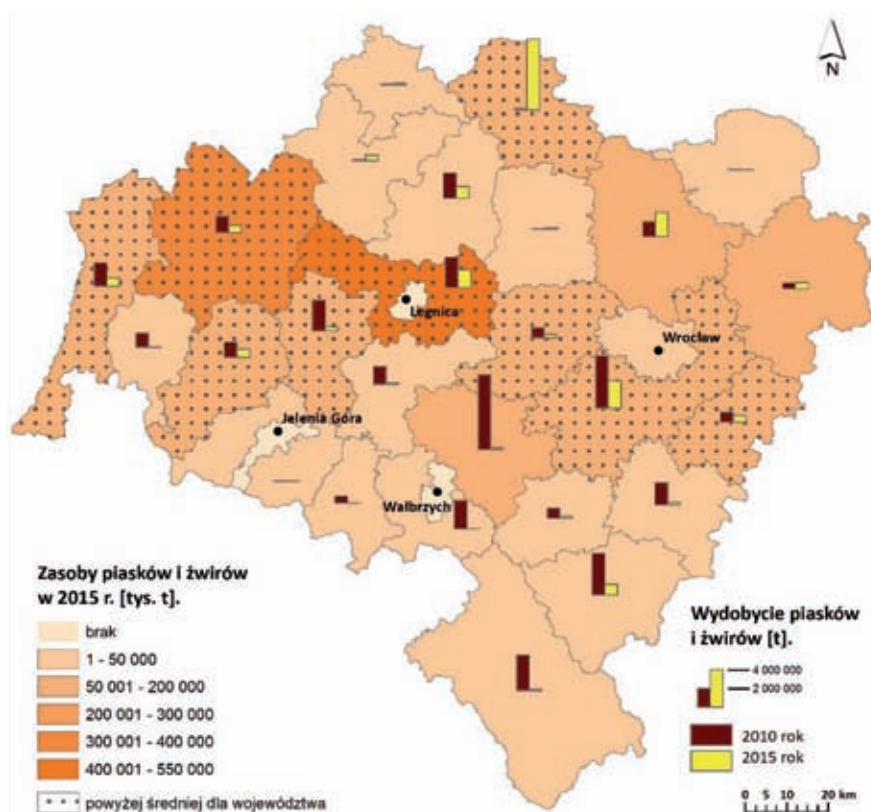
Ważnym bogactwem województwa są **wody lecznicze i termalne**. W regionie udokumentowano 19 ze 132 krajowych złóż wód podziemnych zaliczonych do kopalin (wód leczniczych i wód termalnych), w tym 13 objętych jest koncesją na eksploatację. Występują tu 3 podstawowe typy wód: szczawowe, wody termalne i wody radoczerwone, których źródła znajdują się w Sudetach, a ponadto w Przerzeczynie-Zdroju i okolicach Trzebnicy. Pobór tych wód na Dolnym Śląsku w 2015 roku stanowił około 9% eksploatacji w kraju, a wykorzystywane są one w lecznictwie sanatoryjnym (uzdrowiska), rozlewnictwie oraz do produkcji dwutlenku węgla. W okresie 2010-2015 pobór w województwie zmniejszył się o 7 081 m³/rok (Tabela 4).

MAPA 14. Zasoby i wydobywanie w powiatach województwa dolnośląskiego [2015].
a) kamieni łamanych i blocznych

Źródło: opracowanie własne na podstawie PIG, 2016.

b) piasków i żwirów

Źródło: opracowanie własne na podstawie PIG, 2016.

Tabela 4. Geologiczne bilansowe zasoby kopalin w województwie dolnośląskim na tle zasobów Polski [2015].

KOPALINA	JEDNOSTKA	DOLNY ŚLĄSK	POLSKA	UDZIAŁ DOLNEGO ŚLĄSKA
SUROWCE ENERGETYCZNE				
węgiel brunatny	tys. ton	6 271 277	23 516 186	26,67%
węgiel kamienny	tys. ton	423 048	56 220 484	0,75%
gaz ziemny	mln m ³	10 286,76	122 820,02	8,38%
SUROWCE METALICZNE				
miedź metaliczna	tys. ton	35 574	35 574	100%
srebro	ton	107 456	109 416	98%
nikiel (metaliczny)	tys. ton	125	125	100%
arsen (metaliczny)	tys. ton	20	24,8	81%
KAMIEŃ ŁAMANE I BLOCZNE				
bazalt	tys. ton	559 389	582 516	96,03%
diabaz	tys. ton	17 867	20 571	86,86%
gabro	tys. ton	509 397	509 397	100%
granit	tys. ton	1 644 693	1 679 777	97,91%
granodioryt	tys. ton	151 531	151 531	100%
sjenit	tys. ton	77 312	77 312	100%
melafir	tys. ton	469 619	472 338	99,42%
porfir	tys. ton	580 935	769 395	75,51%
amfibolit	tys. ton	68 273	182 708	37,37%
serpentyt	tys. ton	73 956	73 956	100%
zieleniec	tys. ton	37 815	37 815	100%
gnejs	tys. ton	477 105	491 262	97,12%
hornfels	tys. ton	2 922	2 922	100%
migmatyt	tys. ton	211 807	211 807	100%
łupek krystaliczny	tys. ton	1 808	1 808	100%
marmur	tys. ton	238 059	247 446	96,21%
marmur dolomityczny	tys. ton	228 887	228 887	100%
dolomit	tys. ton	13 566	1 120 016	1,21%
margiel	tys. ton	1 709	1 877	91,05%
wapień	tys. ton	86 189	1 797 541	4,79%
piaskowiec	tys. ton	98 744	1 533 014	6,44%
szarogłaz	tys. ton	53 285	89 551	59,50%
POZOSTAŁE SUROWCE SKALNE				
surowce bentonitowe	tys. ton	1 578	2 884	54,72%
dolomit*	tys. ton	30 062,99	531 690,65	5,65%
gips i anhydryt	tys. ton	70 949	258 636	27,43%
gliny ceramiczne białowypalające się	tys. ton	58 527	58 527	100%
gliny ceramiczne kamionkowe	tys. ton	16 907	76 402	22,13%
gliny ogniotrwałe	tys. ton	43 441	54 362	79,91%
surowce ilaste ceramiki budowlanej	m ³	789 763	2 037 269	38,77%
surowce kaolinowe	tys. ton	212 077,41	212 077,41	100%
surowce skaleniowe	tys. ton	136 944,43	137 309,43	99,73%
kwarcyty ogniotrwałe	tys. ton	2 152	6 590	32,66%
kwarc żyłowy	tys. ton	5 611,56	5 611,56	100%
łupki kwarcytowe	tys. ton	8 697,03	8 697,03	100%
łupki łuszczkowe	tys. ton	6 661,31	6 661,31	100%
magnezyty	tys. ton	14 001	14 001	100%
piaski formierskie	tys. ton	8 920,50	288 793,17	3,09%
piaski i żwiry	tys. ton	2 212 469	18 639 568	11,87%
piaski kwarcowe do produkcji betonów komórkowych	tys. ton	5 799,16	143 269,21	4,05%

KOPALINA	JEDNOSTKA	DOLNY ŚLĄSK	POLSKA	UDZIAŁ DOLNEGO ŚLĄSKA
piaski kwarcowe do produkcji cegły wapienno-piaskowej	tys. ton	16 008,20	271 258,04	5,90%
piaski podsadzkowe	m ³	573 069	2 567 078	22,32%
surowce szklarskie	tys. ton	85 832,11	625 473,82	13,72%
wapienie i margle dla przemysłu cementowego	tys. ton	393 675	12 832 871	3,07%
wapienie dla przemysłu wapienniczego	tys. ton	23 015,00	5 564 825	0,41%
SUROWCE CHEMICZNE				
baryt i fluoryt	tys. ton	6209	6209	100%
sól kamienna	tys. ton	4 088 144	85 378 492	4,79%
WODY LECZNICZE I TERMALNE				
	pobór m ³ /rok	1 109 467,61	12 189 071,19	9,10%

* o zastosowaniu innym niż kamienie łamane i bloczne

Źródło: opracowanie własne na podstawie PIG, 2016.

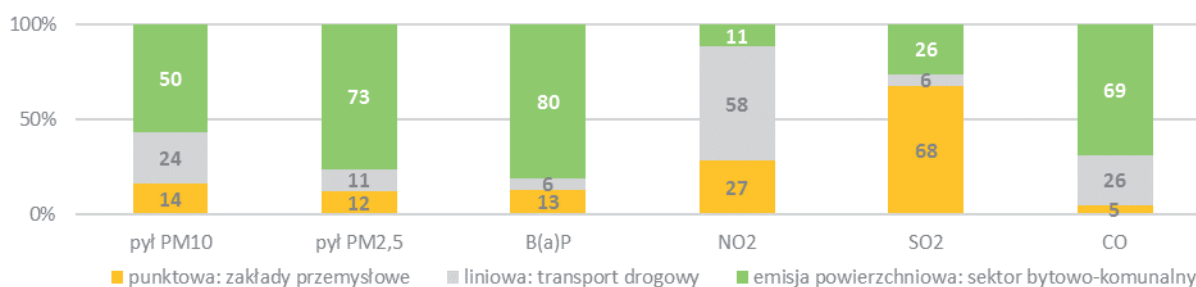
2.6. JAKOŚĆ POWIETRZA ATMOSFERYCZNEGO

Monitoring i ocenę jakości powietrza atmosferycznego na Dolnym Śląsku prowadzi głównie Wojewódzki Inspektorat Ochrony Środowiska we Wrocławiu (WIOŚ). Głównym źródłem zanieczyszczeń powietrza jest ogrzewanie budynków (niska emisja) za pomocą węgla (często bardzo niskiej jakości), czyli drewna, spalanych w piecach, kotłach i kominkach nie spełniających żadnych standardów. Dlatego też przekroczenia norm jakości powietrza notuje się głównie w sezonie grzewczym (od października do kwietnia). Szczególnie dotkliwie odczuwalne jest to w miejscowościach górskich, w tym także uzdrowiskach, (gdzie rzeźba terenu utrudnia rozprzestrzenianie się zanieczyszczeń), oraz w centrach miast (o gęstej zabudowie i dużym ruchu zmotoryzowanym). Najwyższe stężenia zanieczyszczeń w powietrzu rejestrowano w dniach charakteryzujących się niską temperaturą, brakiem wiatru, a także występowaniem zjawiska inwersji termicznej. Strukturę emisji poszczególnych zanieczyszczeń powietrza na Dolnym Śląsku obrazuje Wykres 10. Ocena WIOŚ wykonywana co roku bazuje na podziale

województwa dolnośląskiego na 4 strefy: aglomerację wrocławską (obejmującą miasto Wrocław), miasto Legnicę, miasto Wałbrzych oraz największą – strefę dolnośląską, obejmującą cały pozostały obszar województwa. Klasyfikację stref z uwzględnieniem poszczególnych rodzajów zanieczyszczeń powietrza obrazuje Tabela 5.

Tak jak w ubiegłych latach, największym problemem dla całego regionu są zanieczyszczenia **pyłem zawieszonym PM10** (cząstki o średnicy poniżej 10 mikrometrów – przekroczenia dotyczą zarówno normy średniodobowej jak i średniorocznej) oraz **bezno(a)pirenem** (silnie kancerogennym wielopierścieniowym węglowodorem aromatycznym). Najczęściej przywoływanym i cytowanym wskaźnikiem zanieczyszczenia powietrza jest poziom stężenia pyłu PM10 – z uwagi na istniejące dla tej substancji normy dobowe (50 µg/m³ – dopuszczalna częstość przekroczeń to 35 razy w roku) oraz roczne (40 µg/m³). W 2015 roku najwyższe **stężenia średnioroczne pyłu PM10**, przekraczające poziom normatywny, stwierdzono w Bogatyni

Wykres10. Udział emisji w strukturze zanieczyszczeń powietrza na Dolnym Śląsku [2016].

Źródło: Wojewódzki Inspektorat Ochrony Środowiska we Wrocławiu.

(154% normy rocznej) i w Nowej Rudzie (116% normy rocznej). W 2015 roku zanotowano przekroczenia dopuszczalnej liczby **przekroczeń normy średniodobowej dla pyłu PM10** na 17 stanowiskach [dni]: Bogatynia – Francuska: 172, Nowa Ruda – Srebrna: 113, Kłodzko – Szkolna: 71, Wrocław – Korzeniowskiego: 69, Legnica – Rzeczypospolitej: 69,

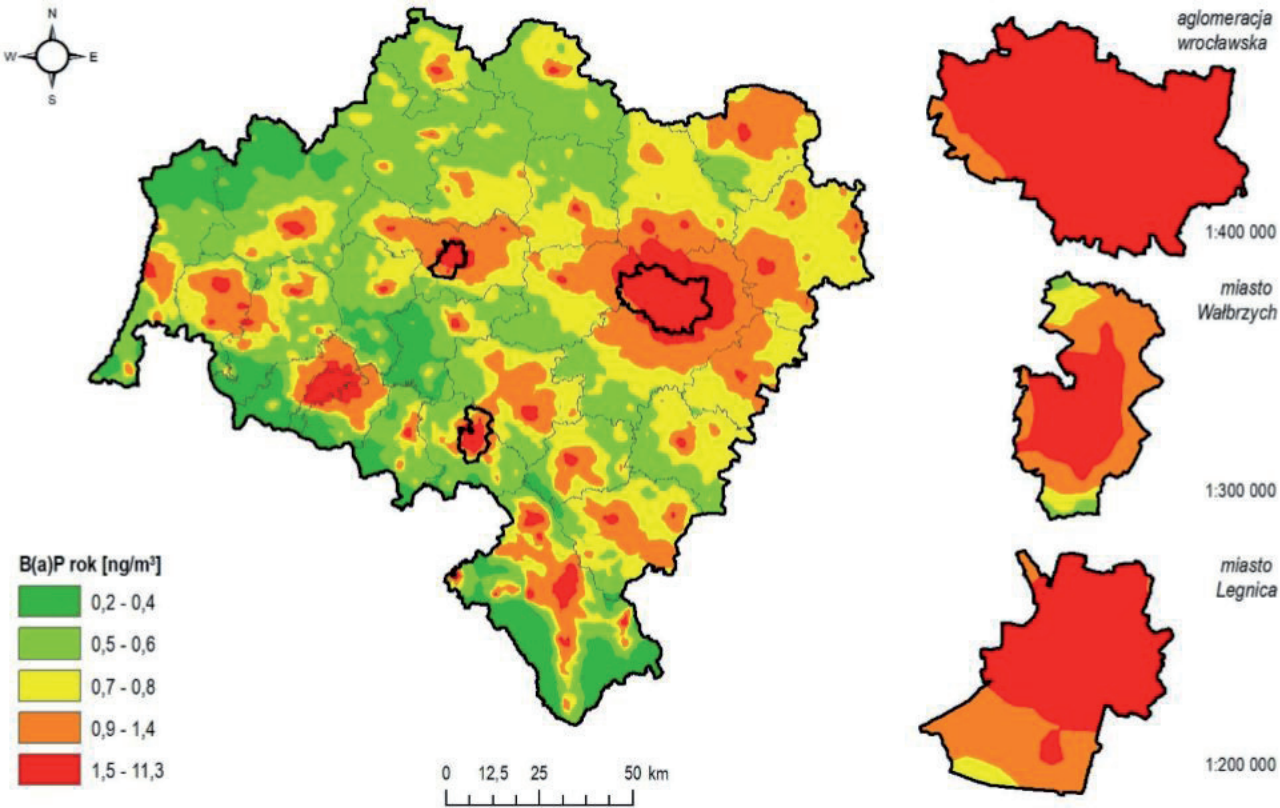
Dzierżoniów – Piłsudskiego: 67, Ząbkowice Śląskie: 67, Świdnica – Rynek: 52, Złotoryja – Staszica: 45, Oława – Żołnierzy AK: 44, Oleśnica – Brzozowa: 41, Jelenia Góra – Ogińskiego: 40, Głogów – Wita Stwosza: 40, Polkowice – Kasztanowa: 40, Szczawno-Zdrój – Kolejowa: 40, Jelenia Góra – Sokoliki: 39, Wrocław – Orzechowa: 38.

Tabela 5. Klasyfikacja stref z uwzględnieniem poszczególnych rodzajów zanieczyszczeń powietrza na Dolnym Śląsku [2015].

NAZWA STREFY	SYMBOL KLASY WYNIKOWEJ DLA POSZCZEGÓLNYCH ZANIECZYSZCZEŃ											
	SO ₂	NO ₂	CO	Benzen C ₆ H ₆	Ozon O ₃	Pył PM10	Pył PM2.5	Ołów Pb	Arsen As	Kadm Cd	Nikiel Ni	B(a)P
aglomeracja wrocławska	A	C	A	A	A	C	C	A	A	A	A	C
miasto Legnica	A	A	A	A	A	C	C	A	C	A	A	C
miasto Wałbrzych	A	A	A	A	A	C	A	A	A	A	A	C
strefa dolnośląska	A	A	A	A	C	C	C	A	C	A	A	C

Źródło: Wojewódzki Inspektorat Ochrony Środowiska we Wrocławiu.

Mapa 15. Rozkład stężeń średniorocznych benzo(a)pirenu w pyłe zawieszonym PM10 na terenie województwa dolnośląskiego na podstawie wyników modelowania jakości powietrza [2015].

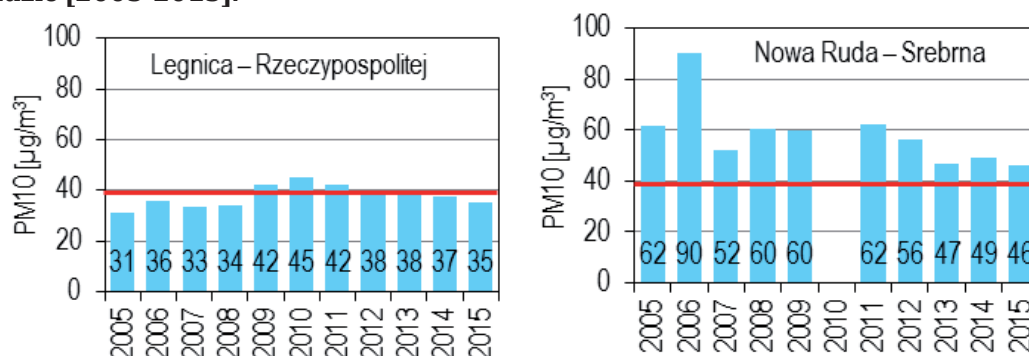

Źródło: Wojewódzki Inspektorat Ochrony Środowiska we Wrocławiu.

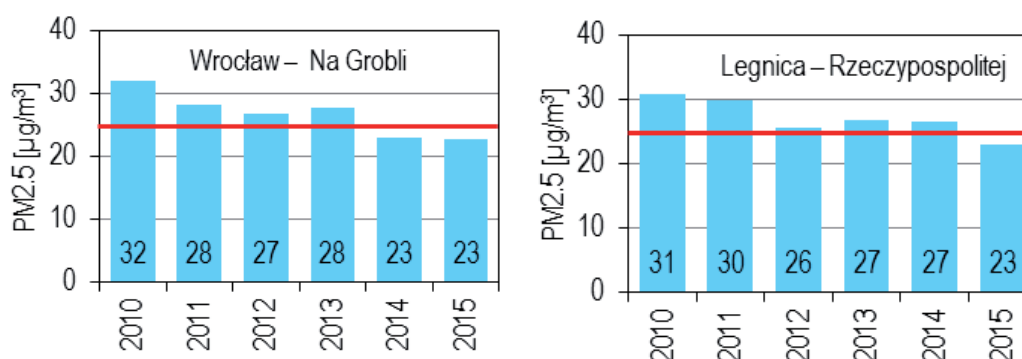
Kolejnym często używanym wskaźnikiem zanieczyszczenia powietrza jest **benzo(a)piren**, z uwagi na silnie negatywny wpływ na zdrowie ludzi, a także konotacje z dymem papierosowym (gdzie również występuje). Tutaj unormowane jest jedynie stężenie średnioroczne; poziom docelowy to 1 ng/m³. Niechlubny rekord najwyższego w Polsce średnio-

rocznego stężenia B(a)P zanotowała (po raz kolejny) Nowa Ruda – 1 530% normy. Rozkład stężeń średniorocznych benzo(a)pirenu B(a)P w 2015 roku na terenie Dolnego Śląska obrazuje Mapa 14. W 2015 roku **na wszystkich stanowiskach** pomiarowych benzo(a)pirenu stwierdzono przekroczenie poziomu docelowego. Zanieczyszczenie to, pochodzące głów-

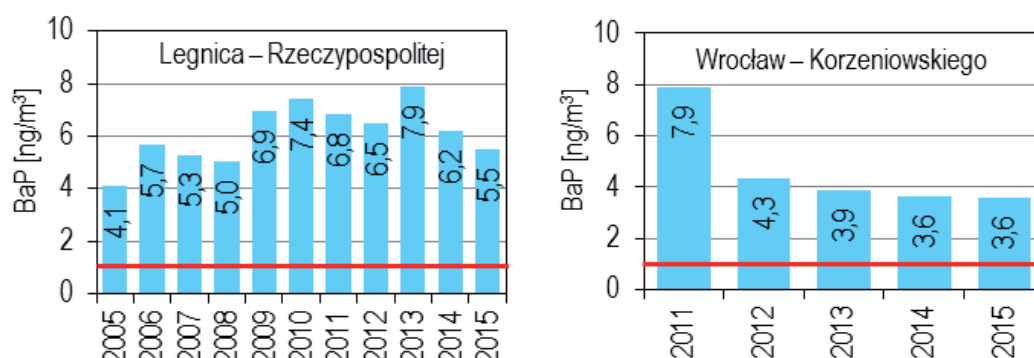
Wykres 11. Pył zawieszony PM10 (norma średnioroczna: 40 $\mu\text{g}/\text{m}^3$) mierzony w Legnicy i Nowej Rudzie [2005-2015].

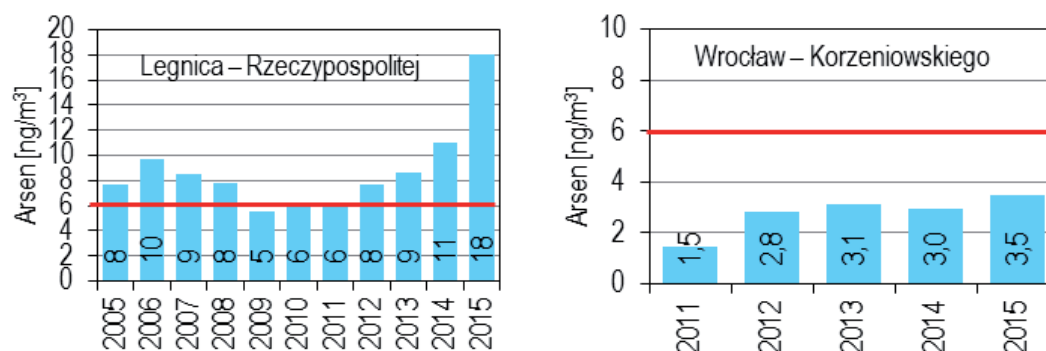
Wykres 12. Pył zawieszony PM2,5 (norma średnioroczna: 25 $\mu\text{g}/\text{m}^3$) mierzony we Wrocławiu i w Legnicy [2010-2015].

Wykres 13. Benzo(a)piren (poziom docelowy: 1 ng/m^3) mierzony w Legnicy oraz we Wrocławiu [2005-2015].

Wykres 14. Arsen (poziom docelowy: 6 ng/m^3) mierzony w Legnicy oraz we Wrocławiu [2005-2015].

Źródło: Wojewódzki Inspektorat Ochrony Środowiska we Wrocławiu.

nie ze spalania paliw stałych do celów grzewczych, utrzymywało się powyżej 1 ng/m³ również w sezonie pozagrzewczym: w Nowej Rudzie, Wałbrzychu i Szczawnie-Zdroju.

W 2015 roku zanotowano następujące **stężenia średnioroczne benzo(a)pirenu B(a)P** oznaczonego w pyłe PM₁₀ (% wartości docelowej): Wrocław – Korzeniowskiego: 360%, Legnica – Rzeczypospolitej: 550%, Wałbrzych – Wysockiego: 470%, Oława – Żołnierzy AK: 390%, Głogów – Wita Stwosza: 370%, Polkowice – Kasztanowa: 330%, Nowa Ruda – Srebrna: 1530%, Szczawno-Zdrój – Kolejowa: 540%, Jelenia Góra – Sokoliki: 520%, Zgorzelec – Bohaterów Getta: 360%, Osieczów: 180%.

Oprócz wyżej wymienionych, w powietrzu na Dolnym Śląsku zanotowano także ponadnormatywne stężenia **dwutlenku azotu** (NO₂) w sąsiedztwie ruchliwych dróg (zanieczyszczenie związane z motoryzacją) oraz przekroczenia poziomu docelowego **arsenu** (As) w Legnicy i Głogowie, a w latach

poprzednich także w Polkowicach (zanieczyszczenie związane z działalnością hut).

Ponadto notuje się wysokie stężenia **ozonu**, który w odróżnieniu od pozostałych mierzonych zanieczyszczeń najwyższe stężenia osiąga w sezonie pozagrzewczym. Pomiary stężeń ozonu w 2015 roku, w odniesieniu do kryterium ochrony zdrowia, wykazały przekroczenia poziomu docelowego w stacjach tła miejskiego w Jeleniej Górze, Świdnicy, Wałbrzychu, Legnicy, Kłodzku oraz w Czarniawie (stacji pozamiejskiej położonej w Górach Izerskich). Analizy danych pomiarowych z wielolecia nie wykazują istotnych trendów zmian poziomu stężeń ozonu.

Trendy zmian w jakości powietrza – **nie uwzględniające zmiennych warunków meteorologicznych** jaki i relokacji stacji pomiarowych, przedstawiono poniżej na wykresach stężenia **pyłu PM₁₀** (Wykres 11), **pyłu PM_{2,5}** (Wykres 12), **benzo(a)pirenu** (Wykres 13) i **arsenu** (Wykres 16)

2.7. KLIMAT AKUSTYCZNY

Obecnie największą uciążliwość akustyczną na terenie województwa stanowi **hałas komunikacyjny**. W 2014 roku dokonano **pomiaru hałasu** w 54 punktach kontrolno-pomiarowych w powiatach: średzkim, bolesławieckim, górowskim, jaworskim, lubańskim oraz polkowickim. Stwierdzono, że 810 obiektów mieszkalnych znajduje się w strefie oddziaływania ponadnormatywnego hałasu komunikacyjnego, na który według szacunków jest narażonych 6 848 osób³. Na **obszarach podlegających ochronie akustycznej** (szczególnie na terenach mieszkaniowych, obszarach szpitali i placówek oświatowo-wychowawczych) stwierdzono przekroczenia dopuszczalnych poziomów hałasu drogowego i kolejowego, przy czym w większości przypadków przekroczenia mieszczą się w dolnym pułapie, i wynoszą mniej niż 5 dB, zarówno dla wskaźnika L_{DWN} jak i L_N⁴.

Sporządzone **mapy akustyczne**⁵ dla dróg krajowych potwierdziły, że ok. 5 tysięcy osób w województwie dolnośląskim żyje w złym i bardzo złym środowisku akustycznym, zanieczyszczonym przez hałas (doty-

czy wskaźnika L_{DWN} o wartościach powyżej 15 dB)⁴. Największe **powierzchnie**, na których zanotowano przekroczenia hałasu pochodzącego od dróg krajowych wykazano w powiatach: wrocławskim, ząbkowickim oraz trzebnickim i kłodzkim⁴. W odniesieniu do dróg wojewódzkich największą ilość obszarów o przekroczonych wartościach hałasu zanotowano w powiatach wrocławskim i głogowskim oraz w powiecie świdnickim⁵.

Odnosząc dane o **przekroczeniach hałasu od dróg i kolei** do liczby mieszkańców województwa narażonych na przekroczone wartości hałasu, potwierdza się, że największa liczba ludności narażona jest na niedobre warunki akustyczne, tj. najniższe przekroczenia hałasu (od 0,01 do 5 dB) oraz przeciętne (od 5 do 10 dB). Przekroczenia hałasu powyżej 15 dB zanotowano wzdłuż dróg krajowych w powiatach: głogowskim, kłodzkim, oleśnickim, trzebnickim i wrocławskim⁴.

Na przekroczenia hałasu, którego źródłem są linie kolejowe jak również drogi krajowe i wojewódzkie narażony jest obszar województwa o powierzchni 8,7 km², biorąc pod uwagę wskaźnik L_{DWN}. W porze nocnej, przekroczenia hałasu zanotowano na obszarze o powierzchni 9,6 km². Porównanie liczby ludności oraz powierzchni województwa narażonych na hałas przedstawiają poniższe wykresy (Wykres 16 i Wykres 17).

3 Raport o stanie środowiska w województwie dolnośląskim, WIOŚ 2014.

4 Program ochrony środowiska przed hałasem dla Województwa Dolnośląskiego na lata 2013-2017, Uchwała Nr 5555/IV/14 Zarządu Województwa Dolnośląskiego z dnia 8 kwietnia 2014 r.

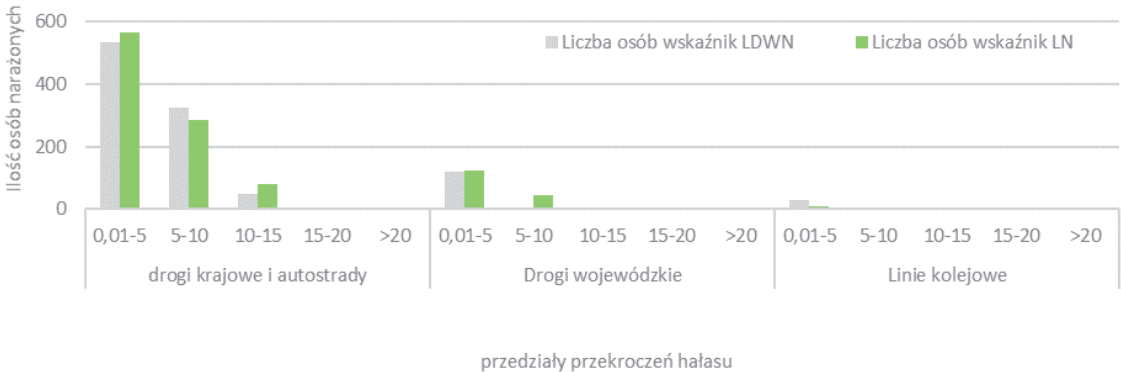
5 Mapa akustyczna dróg krajowych na terenie województwa dolnośląskiego o ruchu powyżej 3 000 000 pojazdów, GDDKiA, 2012.

Tabela 6. Wartość przekroczeń hałasu w województwie dolnośląskim określona wskaźnikiem L_{DWN} i L_N .

Źródło hałasu	Przedziały [dB]	Liczba osób		Powierzchnia km ²	
		L_{DWN}	L_N	L_{DWN}	L_N
Drogi krajowe i autostrady	0,01 - 5	533	564	4,47	4,56
	5 - 10	325	287	2,84	2,52
	10 - 15	50	80	0,5	0,8
	15 - 20	0	0	0	0
	> 20	0	0	0	0
Drogi wojewódzkie	0,01 - 5	119	125	0,93	1,26
	5 - 10	0	45	0	0,5
	10 - 15	0	0	0	0
	15 - 20	0	0	0	0
	> 20	0	0	0	0
Linie kolejowe	0,01 - 5	30	8	0,005	0,002
	5 - 10	0	0	0	0
	10 - 15	0	0	0	0
	15 - 20	0	0	0	0
	> 20	0	0	0	0
Miasto Jelenia Góra	0,01 - 5	8 388	10 411	0,15	0,28
	5 - 10	363	1 645	0,01	0,05
	10 - 15	0	0	0	0
	15 - 20	0	0	0	0
	> 20	0	0	0	0

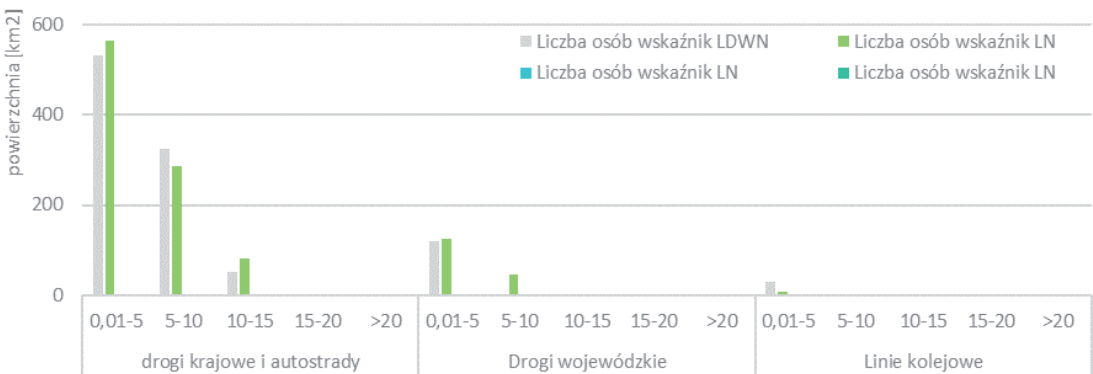
Źródło: Program ochrony środowiska przed hałasem dla Województwa Dolnośląskiego na lata 2013-2017.

Wykres 15. Porównanie liczby ludności narażonej na hałas dla dróg krajowych i autostrad, dróg wojewódzkich i linii kolejowych w województwie dolnośląskim [2012].

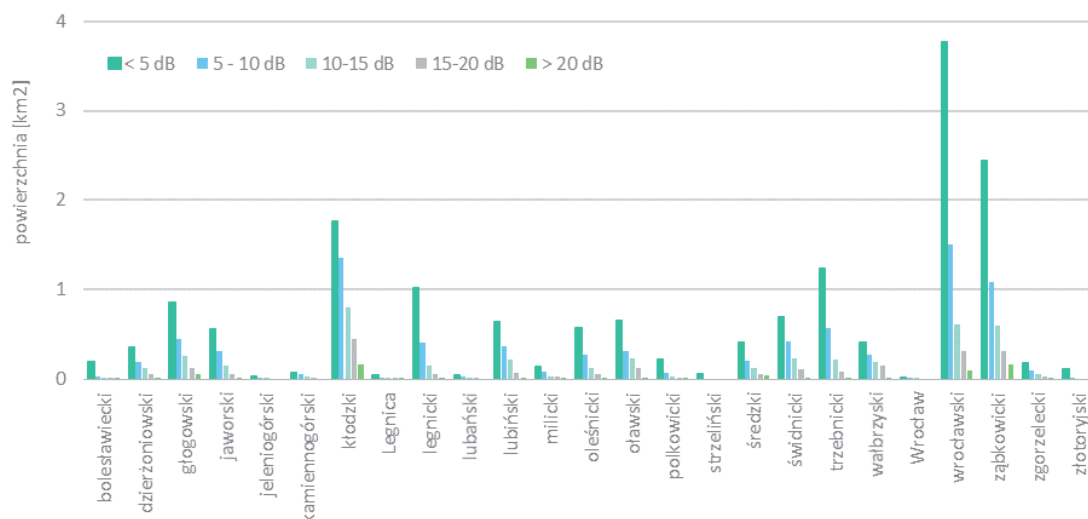
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Programu ochrony środowiska przed hałasem dla Województwa Dolnośląskiego na lata 2013-2017.

Wykres 16. Porównanie powierzchni narażonej na hałas dla dróg krajowych i autostrad, dróg wojewódzkich i linii kolejowych w województwie dolnośląskim [2012].

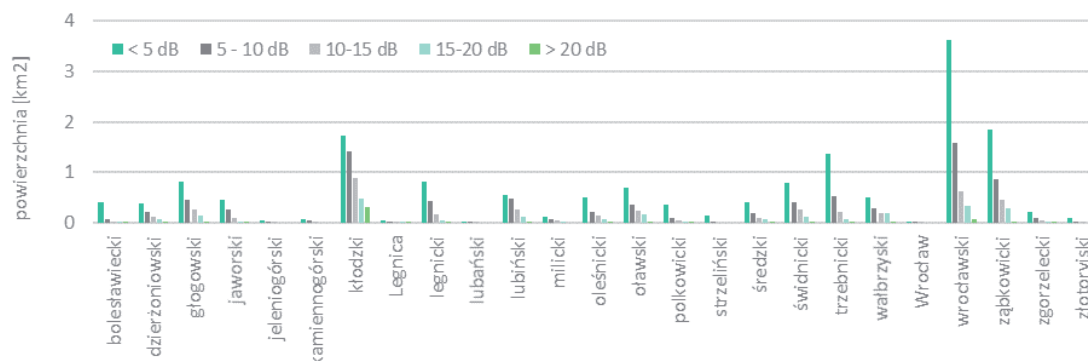
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Programu ochrony środowiska przed hałasem dla Województwa Dolnośląskiego na lata 2013-2017.

Wykres 17. Powierzchnia obszarów województwa dolnośląskiego ekspozowanych na oddziaływanie ponadnormatywnego hałasu w odniesieniu do wskaźnika L_{DWN} w zależności od wielkości przekroczenia wartości dopuszczalnej [2012].

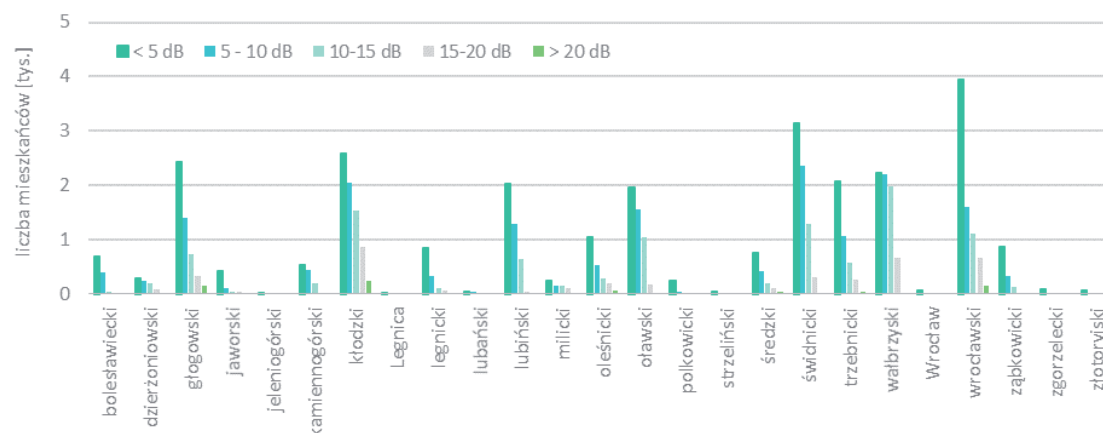
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych do map akustycznych dróg krajowych dla województwa dolnośląskiego (2012).

Wykres 18. Powierzchnia obszarów województwa dolnośląskiego ekspozowanych na oddziaływanie ponadnormatywnego hałasu w odniesieniu do wskaźnika L_N w zależności od wielkości przekroczenia wartości dopuszczalnej [2012].

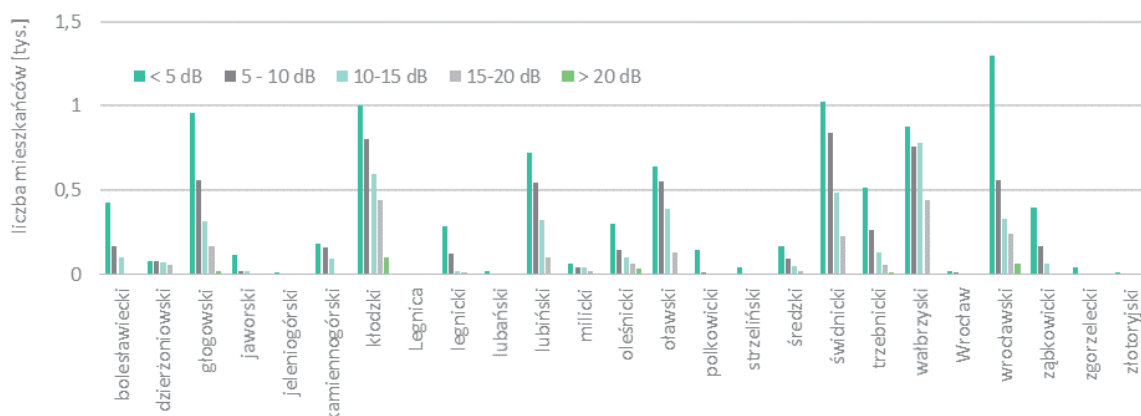
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych do map akustycznych dróg krajowych dla województwa dolnośląskiego (2012).

Wykres 19. Liczba mieszkańców [tys.] na terenie województwa dolnośląskiego ekspozowanych na oddziaływanie ponadnormatywnego hałasu w odniesieniu do wskaźnika L_{DWN} w zależności od wielkości przekroczenia wartości dopuszczalnej [2012].

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych do map akustycznych dróg krajowych dla województwa dolnośląskiego (2012).

Wykres 20. Liczba mieszkańców [tys.] na terenie województwa dolnośląskiego ekspozowanych na oddziaływanie ponadnormatywnego hałasu w odniesieniu do wskaźnika L_N , w zależności od wielkości przekroczenia wartości dopuszczalnej [2012].

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych do map akustycznych dróg krajowych dla województwa dolnośląskiego (2012).

Na podstawie mapy akustycznej sporządzonej dla **Wrocławia**⁶ wskazano obszary najbardziej narażone na ponadnormatywne oddziaływanie hałasu (drogowego, kolejowego, tramwajowego, lotniczego i przemysłowego). We Wrocławiu dominujące źródło hałasu stanowią drogi, zarówno pod względem zasięgu obszaru oddziaływania, jak i wielkości narażenia. Wyniki analiz potwierdziły, iż dla wskaźnika L_{DWN} przekroczenia hałasu odnotowano na powierzchni 4,68 km². Na obszarach tych zameldowanych jest łącznie ok. 19 tys. osób. Dla pory nocnej przekroczenia występują na powierzchni 3,27 km², na których zameldowanych jest łącznie ok. 10,5 tys. osób. Ocenia się, że na „niekorzystne” warunki akustyczne (przekroczenia do 10 dB) narażone jest ok. 99,5% całej populacji zagrożonej ponadnormatywnym hałasem.

Analizując zestawienia, wykonane dla mapy akustycznej Wrocławia w 2008 roku i 2013 roku stwierdzono, iż w przypadku oddziaływania hałasu drogowego uzyskano wzrost liczby osób narażonych na hałas drogowy o 2,6 punktu procentowego w odniesieniu dla przedziałów 55-60 dB i 60-65 dB i spadek liczby osób narażonych na hałas drogowy w przedziałach 65-70 dB 70-75 dB i >75 dB.

Hałas kolejowy i tramwajowy mają drugorzędne znaczenie - ich zakres oddziaływania ogranicza się do bezpośredniego otoczenia.

KLIMAT AKUSTYCZNY

Wyniki pomiarów WIOŚ wykazują degradację klimatu akustycznego wzdłuż ważniejszych tras komunikacyjnych w województwie dolnośląskim.

Na terenach mieszkaniowych, obszarach szpitali i placówek oświatowo-wychowawczych w województwie stwierdzono przekroczenia dopuszczalnych poziomów hałasu drogowego i kolejowego, przy czym w większości przypadków przekroczenia mieszczą się w najniższym przedziale i wynoszą mniej niż 5 dB.

Największa liczba ludności w województwie narażona jest na niedobre warunki akustyczne (przekroczenia do 5 dB) oraz przeciętne (od 5 do 10 dB). Przekroczenia > 15dB, świadczące o złym i bardzo złym środowisku akustycznym, zanotowano wzdłuż dróg krajowych, na które narażone jest ok. 5 tysięcy osób. Hałas drogowy jest szczególnie odczuwalny w odległości mniejszej niż 3 m od drogi.

⁶ Program ochrony środowiska przed hałasem dla miasta Wrocławia – aktualizacja, Wrocław, 2013.

2.8. OCENA MOCNYCH I SŁABYCH STRON

MOCNE STRONY	SŁABE STRONY
– duże zróżnicowanie przyrodnicze i krajobrazowe regionu, wyróżniające go na tle kraju, – występowanie wszystkich form ochrony występujących w ustawie o ochronie przyrody, – duże zwarte obszary leśne, zróżnicowane pod względem typów siedliskowych, – występowanie dużych zwartych kompleksów gleb wysokiej jakości, o znacznym zróżnicowaniu typologicznym, – bogate zasoby różnorodnych kopalin użytecznych (o znaczeniu krajowym i regionalnym), – istotne w skali kraju złoża wód leczniczych i termalnych.	– degradacja różnorodności przyrodniczej i krajobrazowej terenów otwartych, związana z narastającą presją urbanizacji oraz gospodarczym i turystycznym wykorzystaniem terenów cennych pod względem przyrodniczo – krajobrazowym, – najmniejszy obszarowo udział obszarów chronionych w powierzchni ogółem województwa w Polsce (nie dotyczy obszarów NATURA 2000), – ograniczona możliwość zagospodarowania części udokumentowanych złóż kopalin ze względu na ich występowanie na obszarach o dużych walorach przyrodniczych i krajobrazowych, – brak kompleksowej waloryzacji złóż surowców skalnych i potencjału energii geotermalnej w województwie, – ponadnormatywne zapylenie powietrza (PM10 i PM2,5) i zanieczyszczenie bezno(a)pirenem, w tym przekroczenia dopuszczalnych poziomów zanieczyszczeń na obszarach uzdrowiskowych, ponadnormatywne stężenia dwutlenku azotu (NO2) w sąsiedztwie ruchliwych dróg, – degradacja klimatu akustycznego we Wrocławiu i wzdłuż ważniejszych tras komunikacyjnych.

3 | STRUKTURA FUNKCJONALNO-PRZESTRZENNA

3.1. SIEĆ OSADNICZA

Województwo dolnośląskie jest jednym z najbardziej zurbanizowanych województw w Polsce. Jego sieć osadniczą tworzy 91 miast, w tym cztery na prawach powiatu (Wrocław, Legnica, Jelenia Góra oraz Wałbrzych) oraz 2 527 miejscowości wiejskie. W strukturze wielkościowej miast województwa dominują miasta małe i bardzo małe (od 5 000 do 20 000 mieszkańców), jednak największa liczba ludności miejskiej skupia się w największych miastach.

Sieć osadniczą województwa tworzą⁷:

miejskie jednostki osadnicze:

- **ośrodek wojewódzki** o podstawowym znaczeniu w strukturze funkcjonalnej całego kraju oraz wymianie międzynarodowej, skupiający większość funkcji ponadregionalnych: Wrocław – stolica województwa;
- **ośrodki regionalne**: Legnica, Wałbrzych oraz Jelenia Góra⁸ (są to były miasta wojewódzkie) pełniące ważne role administracyjne, gospodarcze i społeczne, koncentrujące niektóre funkcje metropolitalne, ale o znacznie mniejszej skali oddziaływania (przeważnie regionalnej);
- **ośrodki subregionalne**, obejmujące ośrodki równoważące procesy rozwojowe w różnych częściach województwa (Głogów, Lubin, Świdnica) oferujące usługi wynikające w szczególności z ich rangi powiatowej;
- **ośrodki lokalne**, obejmujące jednostki obsługujące potrzeby lokalne, ale wpływające również na procesy w skali województwa lub jego części (pozostałe ośrodki powiatowe).

wiejskie jednostki osadnicze:

- 2 322 wsie sołeckie, w tym 78 miejscowości stanowiących siedzibę władz samorządowych,
- pozostałe podstawowe jednostki wiejskie: wsie, osiedla, kolonie i przysiółki (łącznie 2 527 jednostek).

Wrocław, ze względu na rolę w systemie osadniczym oraz znaczenie społeczno-gospodarcze w procesach rozwojowych całego kraju, uzyskał status ośrodka metropolitalnego⁹. Miasto pełni rolę głównego

ośrodka administracyjnego, dużego centrum usługowego oraz produkcyjnego. Ponadto jest rozpoznawalne w Europie, atrakcyjne dla lokalizacji inwestycji zagranicznych. Silnie oddziałuje na powiązaną z nim funkcjonalnie strefę zewnętrzną oraz ośrodki bliskiego sąsiedztwa, o czym świadczą obserwowane w jego obrębie najintensywniejsze w województwie procesy urbanizacyjne związane z migracją oraz wzrostem liczby ludności. Wrocław jest również największym ośrodkiem pod względem koncentracji miejsc pracy w województwie, z utrzymującą się tendencją wzrostową (udział pracujących w ogólnej liczbie pracujących w województwie wzrósł z 33,5% w 2009 roku, do 34,9% w 2015 roku).

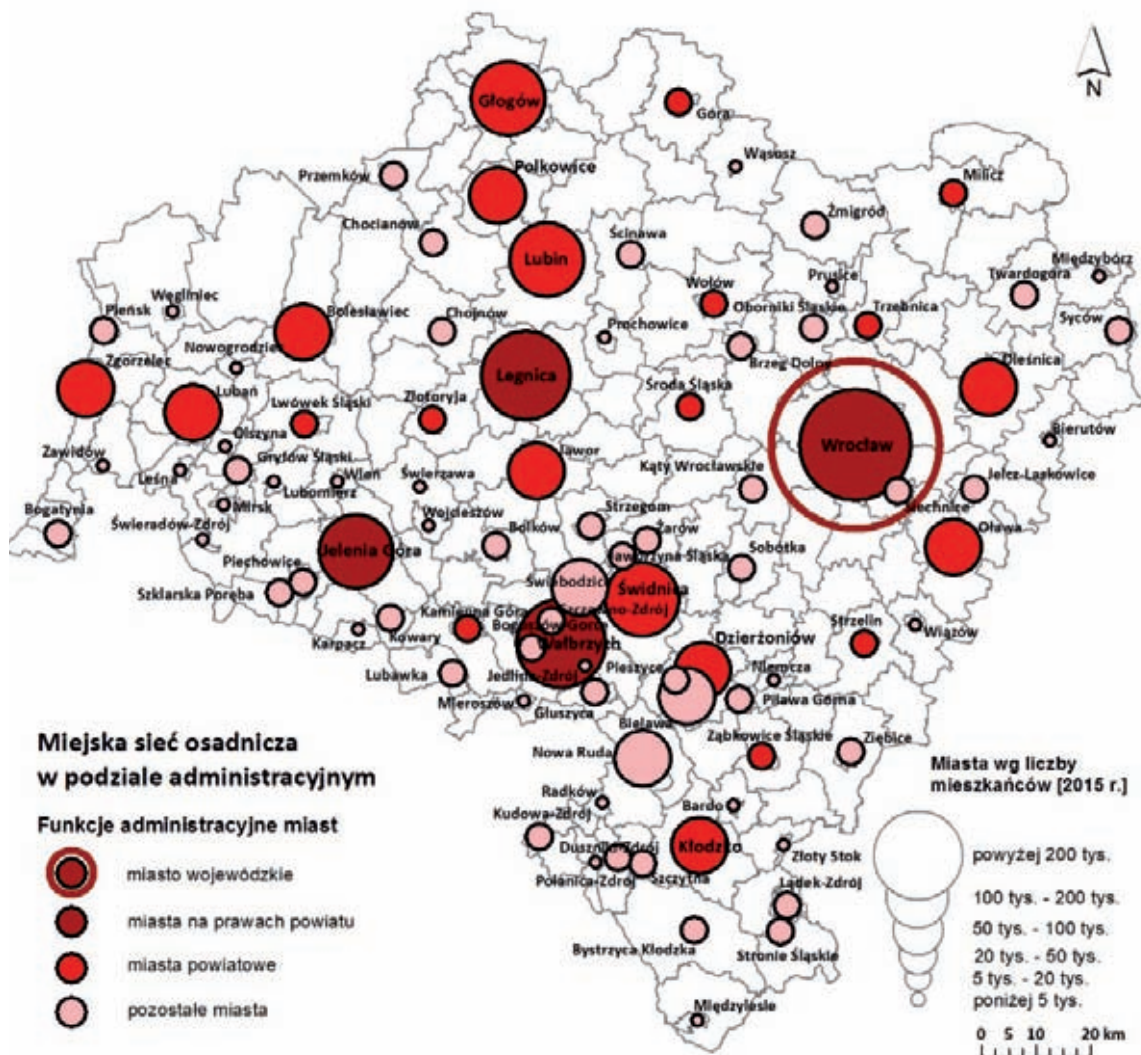
Ośrodki o znaczeniu regionalnym – Legnica i Wałbrzych (z liczbą mieszkańców powyżej 100 tys.) oraz Jelenia Góra tworzą wraz z otaczającymi je gminami – obszary funkcjonalne zwane: Legnicko-Głogowskim obszarem Funkcjonalnym (LGOF), Aglomeracją Wałbrzyską oraz Aglomeracją Jeleniogórską. Zachodzące w ich granicach procesy urbanizacyjne koncentrują się wokół tych ośrodków. Obserwuje się tu, podobnie jak w przypadku miasta wojewódzkiego, zwiększony ruch migracji ludności oraz natężenie ruchu związanego z dojazdami do pracy, szkół i usług. Są to miasta, które odznaczają się dużym potencjałem demograficznym i stanowią duże rynki pracy. Dostarczają wysokiej jakości usług dla otaczających terenów oraz wspierają procesy rozwoju na poziomie regionalnym. Jednak w miastach tych odnotowuje się odpływ ludności, który wg prognozy demograficznej do roku 2035 będzie przebiegał intensywniej niż w innych większych miastach województwa. Ważną rolę w układzie osadniczym województwa pełnią również **ośrodki subregionalne**: Głogów, Lubin, Świdnica (z liczbą mieszkańców powyżej 50 tys.) oraz lokalne (pozostałe ośrodki powiatowe). Są to ośrodki, które pełnią w przestrzeni województwa funkcje równoważenia rozwoju, w szczególności ze względu na możliwość zapewnienia odpowiedniego dostępu do usług publicznych. Dysponują z reguły mniejszym, a w przypadku ośrodków lokalnych (poniżej 20 tys. mieszkańców) zdecydowanie mniejszym, potencjałem demograficznym i koncentracją miejsc pracy.

⁷ Wg wskazań w KPZK 2030.

⁸ Wskazana ze względu na pełnioną ważną rolę administracyjną i gospodarczą.

⁹ KPZK 2030.

Mapa 16. Miejska sieć osadnicza w podziale administracyjnym województwa dolnośląskiego [2015].

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

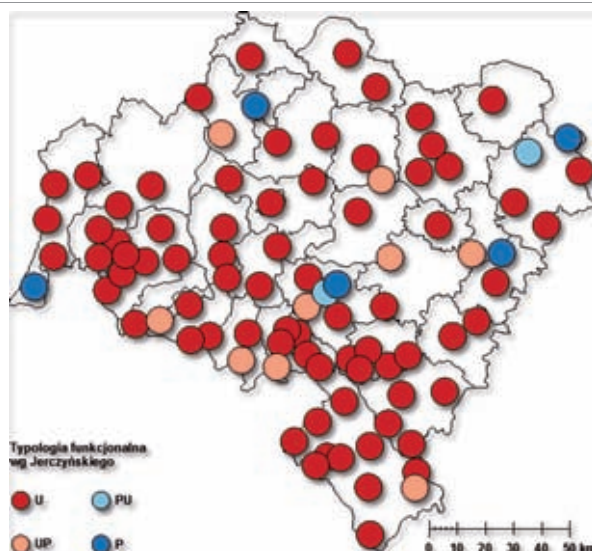
Ich obszary oddziaływania wiążą się głównie z funkcjami usługowymi o charakterze ponadlokalnym w zakresie m.in. usług administracji, zdrowia, szkolnictwa ponadgimnazjalnego i wyższego, obsługi biznesu i usług sportu.

Podstawową funkcją ośrodków miejskich w województwie jest zdecydowanie działalność usługowa, o czym świadczy odsetek zatrudnionych w tym dziale gospodarki – ok. 82,4%¹⁰. W samym Wrocławiu zatrudnionych jest blisko 44% wszystkich pracujących w tym sektorze w województwie¹¹. Proporcje zatrudnienia w pozostałych sektorach tj.: usługowo-przemysłowym, przemysłowym i przemysłowo-usługowym wynosiło w miastach województwa kolejno: 9,9%, 5,5% i 2,2%.

10 Demograficzne i gospodarcze aspekty rozwoju miast, Wrocław 2015, Zróżnicowanie funkcjonalne miast województwa dolnośląskiego.

11 Pracujący, zatrudnieni i przeciętne zatrudnienie według PKD 2007, GUS.

MAPA 17. Typy funkcjonalne miast województwa dolnośląskiego [2013].

Źródło: Demograficzne i gospodarcze aspekty rozwoju miast,

Wrocław 2015.

W skład sieci osadniczej województwa, poza miastami, wchodzi również 2 527 **miejsowości wiejskich**, wśród których 78 to ośrodki gminne, które wyróżniają się zwykle wyższą liczbą mieszkańców, lepszym dostępem do usług i lepiej rozwiniętą infrastrukturą techniczną oraz lepszą dostępnością komunikacyjną. W dalszym ciągu dużym przeobrażeniom podlegają ośrodki wiejskie zlokalizowane w sąsiedztwie miast. Zmienia się charakter zabudowy z zagrodowej na jednorodzinną, wsie przestają pełnić swoją dotychczasową funkcję związaną z rolnictwem i stają się obszarami wielofunkcyjnymi. W latach 2010-2014 najwyższy (średniorocznie ponad 20 osób na 1000 mieszkańców) przyrost liczby mieszkańców wsi, spowodowany głównie dodatnim saldem migracji, obserwowany był w gminach: miejsko-wiejskiej Siechnice, Polkowice oraz wiejskiej: Długołęka, Jerzmanowa, Lubin, Kobierzyce, Miękinia oraz wiejskiej Kunice.

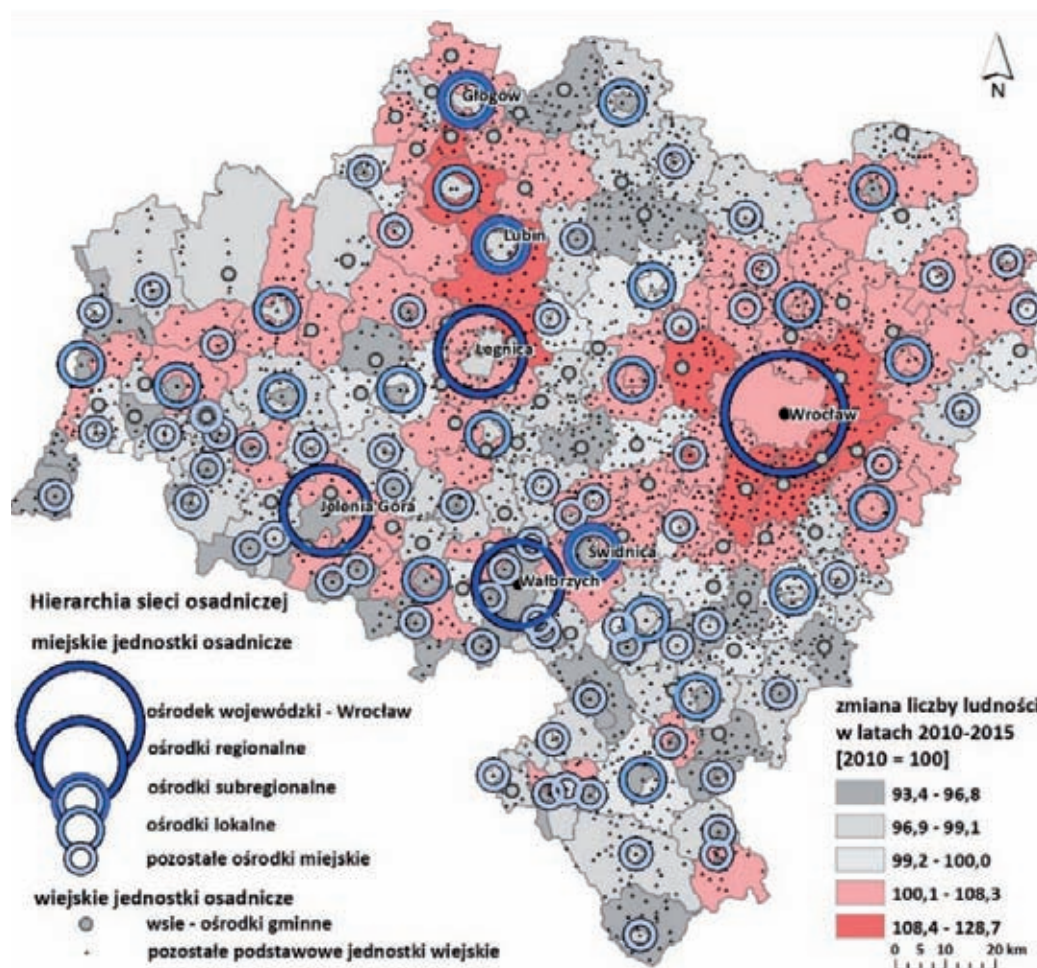
Struktura rozmieszczenia ośrodków miejskich w sieci osadniczej województwa charakteryzuje się

Mapa 18. Hierarchia sieci osadniczej Dolnego Śląska [2015].

znacznym zróżnicowaniem wewnątrzregionalnym, co spowodowane jest nierównomiernym rozmieszczeniem miast na jego obszarze z ich wyraźną koncentracją w podregionie wałbrzyskim i jeleniogórskim. Niższą gęstością sieci miast charakteryzuje się północna część województwa.

W ujęciu morfologicznym (strukturalnym) **hierarchia miejskich ośrodków osadniczych** w województwie ma charakter monocentryczny¹², w którym dominującą rolę odgrywa największe miasto regionu, jakim jest Wrocław. Wiodąca pozycja Wrocławia umacnia się głównie kosztem byłych ośrodków wojewódzkich (Jeleniej Góry, Legnicy i Wałbrzycha).

Świadczy o tym wzrost udziału mieszkańców Wrocławia w liczbie ludności miejskiej województwa, przy równoczesnym spadku udziału ludności byłych ośrodków wojewódzkich. W dalszym ciągu obserwuje się spadek liczby mieszkańców w miastach średnich i dużych, natomiast wzrost w miastach małych.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

¹² Demograficzne i gospodarcze aspekty rozwoju miast, Wrocław 2015, Struktura wielkościowa i hierarchia miast województwa dolnośląskiego.

Zachodzące zmiany liczby ludności w ostatnich latach nie pociągają jednak za sobą zmian w hierarchii największych miast województwa dolnośląskiego.

Zmiana liczby ludności w miastach województwa dolnośląskiego w latach 2010-2015 wyniosła -1,5%. Wzrost liczby ludności odnotowano jedynie w 10 miastach, w tym największy (powyżej 10%) w miastach satelitach Wrocławia: Siechnice (awans w hierarchii miast dolnośląskich o 17 pozycji), Kąty Wrocławskie (awans o 7 pozycji) oraz nieco mniejszy (poniżej 4%) w Trzebnicy, Obornikach Śląskich, Oławie i Oleśnicy.

Charakterystycznym zjawiskiem dla dynamiki ludności w latach 2010-2015 jest dalszy spadek liczby mieszkańców miast przy jednoczesnym wzroście liczby mieszkańców wsi, co ma przełożenie na coraz niższy poziom urbanizacji w województwie (przy jednoczesnym stałym spadku liczby ludności w województwie). Przestrzenny obraz tych zmian pozwala na wyodrębnienie gmin, w których następuje proces suburbanizacji, polegający na przenoszeniu się mieszkańców miasta na sąsiadujące z nim obszary wiejskie. W latach 2010-2015 największy

ubytek liczby mieszkańców miał miejsce w miastach obszaru Sudetów (powyżej 4%), niezależnie od ich wielkości, jak np.: w Wałbrzychu, Jeleniej Górze, Kamiennej Górze, Nowej Rudzie i Bogatyni.

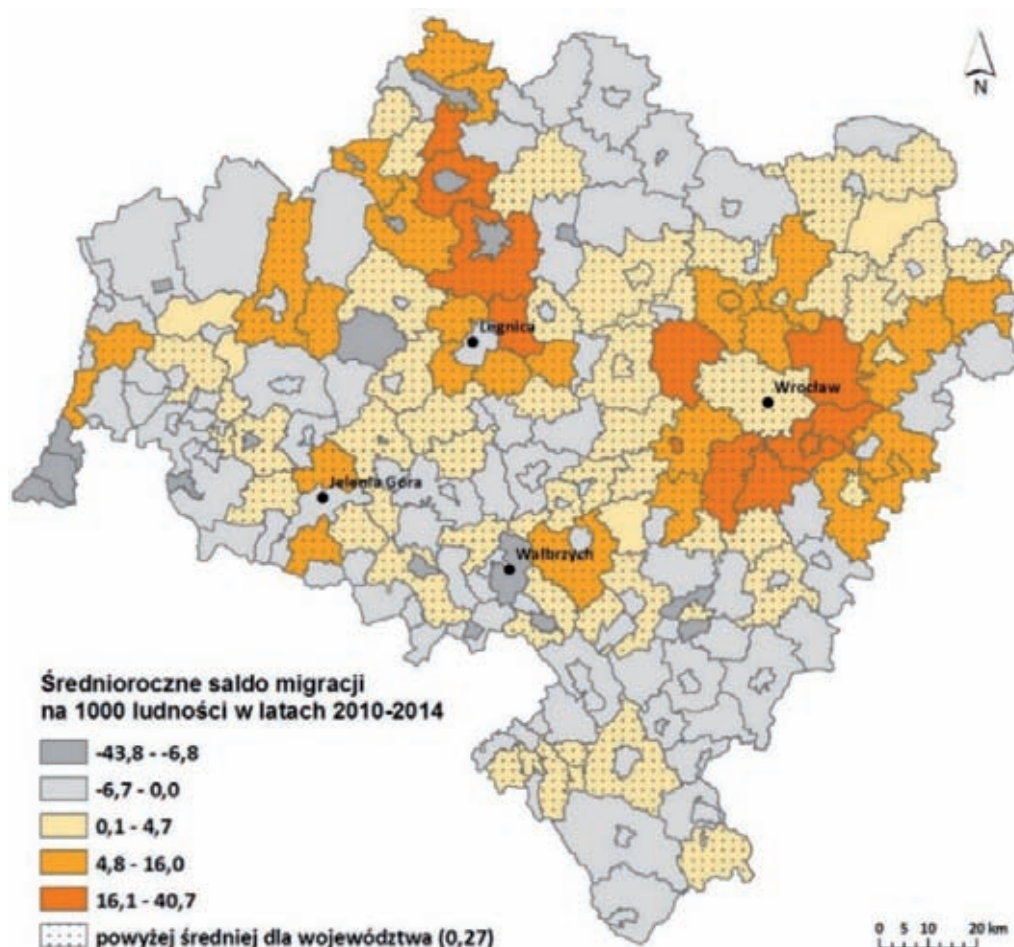
MIASTA:

- liczba miast – **91** (10% miast w kraju)
- liczba mieszkańców miast – **2,01** mln (8,7% ogółu ludności miejskiej kraju)
- Wrocław skupia **21,9%** ludności regionu (31,6% ogółu ludności miejskiej województwa)
- udział ludności miejskiej w ogólnej liczbie ludności w województwie stanowi **69,2%** (w kraju 60,3%)

TERENY WIEJSKIE:

- liczba miejscowości podstawowych łącznie **2 527** (4,8% miejscowości w kraju), w tym wsie **2 354**
- liczba sołectw – **2 322** (5,7% sołectw w kraju)
- **78** wsi to miejscowości stanowiące siedzibę władz samorządowych
- liczba mieszkańców obszarów wiejskich – **895 256** osób (5,9% ogółu ludności kraju)

Mapa 19. Średnioroczne saldo migracji na 1000 mieszkańców w gminach Dolnego Śląska [2010-2014].

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

3.2. REWITALIZACJA MIAST

Dynamiczne i często niekontrolowane procesy zachodzące we współczesnych miastach wywołują potrzebę powstawania mechanizmów pozwalających na zapobieganie negatywnym skutkom tych zjawisk. Także gęsta sieć osadnicza powoduje, że działania skierowane na poprawę jakości życia mieszkańców w ośrodkach miejskich jest szczególnie istotne w województwie dolnośląskim. Do takich działań zaliczyć można procesy rewitalizacji, które są wspierane przez samorząd województwa w ramach dofinansowania projektów ze środków Regionalnego Programu Województwa Dolnośląskiego (RPO WD). Procesy rewitalizacji są prowadzone również bez udziału tych środków, jednak ze względu na brak danych na ich temat w niniejszym rozdziale przedstawione zostały informacje dotyczące wyłącznie rewitalizacji realizowanej przy wsparciu finansowym w ramach RPO WD.

W RPOWD na lata 2007-2013 wsparcie finansowe odbywało się w ramach priorytetu 9. Miasta. Celem tego priorytetu było przeciwdziałanie marginalizacji obszarów miast województwa dolnośląskiego, na których nasilają się negatywne zjawiska społeczne i ekonomiczne oraz ulega degradacji stan fizyczny przestrzeni. W ramach tego priorytetu przewidziane zostały dwa rodzaje działań zróżnicowane ze względu na wielkość miast:

- 9.1. Odnowa zdegradowanych obszarów miejskich w miastach powyżej 10 tysięcy mieszkańców,
- 9.2. Wsparcie dla przedsięwzięć w zakresie mieszkalnictwa w miastach poniżej 10 tysięcy mieszkańców.

Kwoty wsparcia w ramach priorytetu 9.1. zostały zróżnicowane w zależności od liczby mieszkańców miasta. Wrocław, jako największe miasto, mógł uzyskać dofinansowanie w wysokości 10,1 mln euro. Miasta najmniejsze w tej grupie, liczące od 10 do 20 tys. mieszkańców mogły uzyskać maksymalnie 1,4 mln euro dofinansowania. W 2011 roku przeznaczono dodatkowe środki w wysokości 292 293 euro na usuwanie skutków powodzi w Bogatyni. Z kolei w najmniejszych miastach, w ramach priorytetu 9.2., dofinansowanie było udzielane tylko dla ograniczonego zakresu działań dotyczących mieszkalnictwa. W latach 2010-2016 według stanu na koniec sierpnia 2016 roku w ramach RPOWD 2007-2013:

- zrealizowanych zostało 430 projektów w zakresie rewitalizacji, w tym 387 projektów w ramach działania 9.1. (w miastach powyżej 10 tys. mieszkańców);

- wartość projektów wyniosła ponad 853 mln zł, z czego 462 mln zł (54,15%) stanowiło dofinansowanie z Unii Europejskiej
- wśród beneficjentów najliczniejszą grupę stanowiły gminy i spółdzielnie mieszkaniowe, które łącznie zrealizowały ponad 95% projektów. Pozostali beneficjenci, to: Kościół Katolicki, powiaty, państwowe jednostki organizacyjne, uczelnie wyższe, spółdzielnie – małe przedsiębiorstwa, organy administracji rządowej, samorządy gospodarcze i zawodowe, spółki z ograniczoną odpowiedzialnością – średnie przedsiębiorstwa, które łącznie zrealizowały 22 projekty.
- najwyższą wartością charakteryzowały się projekty rewitalizacji w największych miastach: we Wrocławiu, Legnicy, Wałbrzychu, Jeleniej Górze, Bolesławcu i Świdnicy. Jest to wynikiem większej alokacji środków ze względu na liczbę ludności (Mapa 19);
- najwyższą wartością w przeliczeniu na jednego mieszkańca charakteryzowały się z kolei projekty rewitalizacji w mniejszych miastach: w Miliczu, Bolesławcu, Chojnowie, Bystrzycy Kłodzkiej, Nowej Rudzie, Strzegomiu i Polkowicach. Było to ponad 1000 zł na osobę. Dla porównania we Wrocławiu było to 150 zł na osobę, w Legnicy 385 zł/os., w Wałbrzychu 411 zł/os.;
- bardzo zróżnicowany był również udział środków własnych w finansowaniu projektów rewitalizacji, który wahał się od 29,7% w Bielawie do 67,6% w Lwówku Śląskim. Wkład własny przekraczający 50% asygnowało 19 miast. Oprócz Lwówka Śląskiego w pierwszej dziesiątce znalazły się: Oława, Gryfów Śląski, Nowogrodzice, Bolesławiec, Jawor, Sobótka, Głogów, Leśna, Stronie Śląskie (Mapa 19);
- powierzchnia obszarów zrewitalizowanych wyniosła 2 786,13 ha a liczba ludności na tych obszarach – ponad 201 tys., co stanowi 11,6% ogółu ludności tych miast;
- największą relatywnie liczbę ludności ponad 38% ludności miasta, objęły programy rewitalizacji w Strzelinie, Miliczu i Trzebnicy (Wykres 21). Natomiast relatywnie największy obszar, ponad 10% powierzchni miasta, został zrewitalizowany w Miliczu, Trzebnicy i Dzierżoniowie (Wykres 22);
- w ramach działania 9.1. (dla miast do 10 tys. mieszkańców):
 - wszystkie 37 miast liczących powyżej 10 tys. mieszkańców otrzymało wsparcie;
 - zrealizowanych zostało 387 projektów o łącznej wartości ponad 808 mln zł;

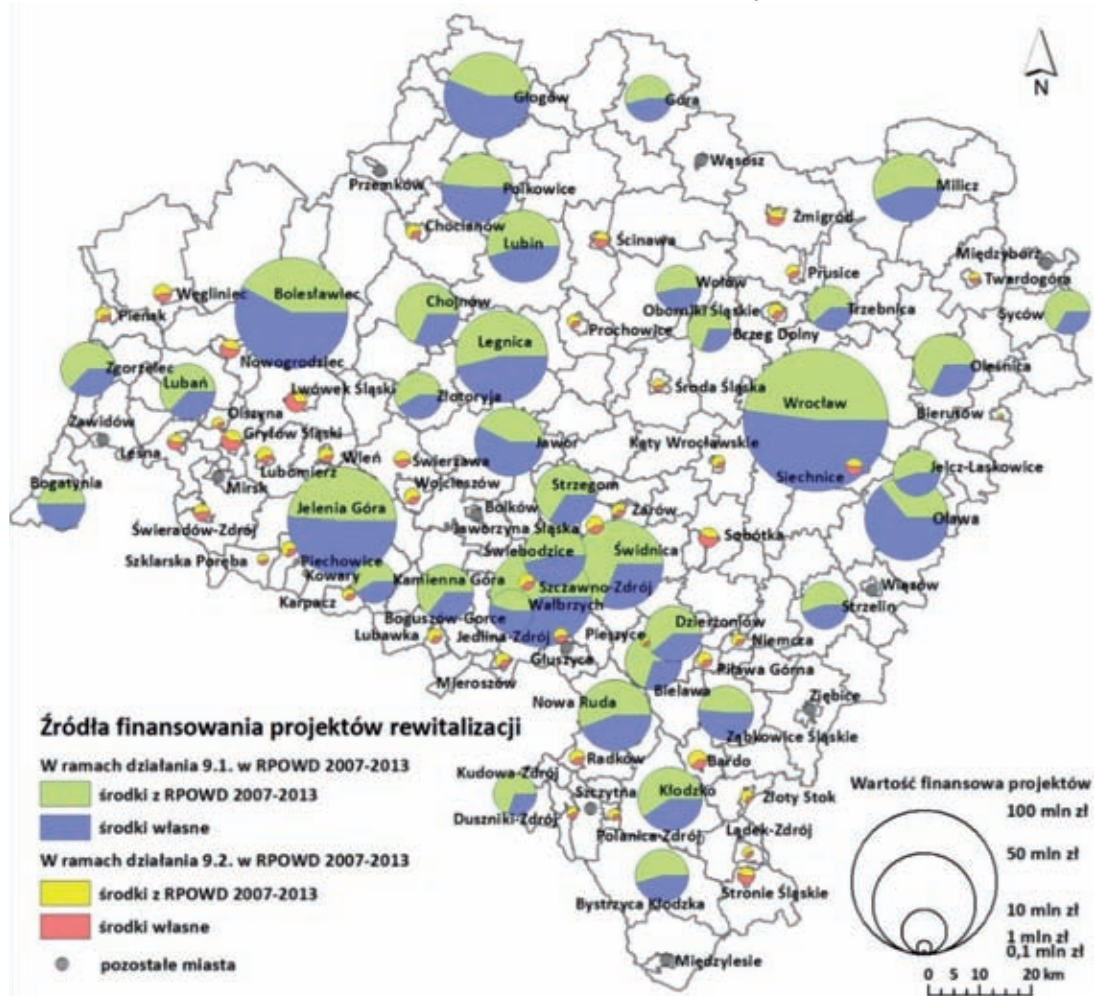
- udział dofinansowania w ramach RPOWD 2007-2013 wyniósł 437 mln zł, co stanowi 54,03% całkowitych kosztów zrealizowanych projektów;
 - w ramach działania 9.2. (dla miast powyżej 10 tys. mieszkańców):
 - 43 miasta spośród 54 uprawnionych otrzymało wsparcie, co stanowi 79,6%;
 - zrealizowane zostały 43 projekty o łącznej wartości ponad 44 mln zł;
 - udział dofinansowania w ramach RPOWD 2007-2013 wyniósł 25 mln zł, co stanowi 56,30% całkowitych kosztów zrealizowanych projektów;
 - opracowano 43 lokalne programy rewitalizacji;
 - powierzchnia obszarów zrewitalizowanych w miastach Dolnego Śląska ogółem wyniosła 2 786,13 ha a liczba ludności na tych obszarach – ponad 201 tys., co stanowi 11,6% ogółu ludności tych miast.
- Zgodnie z danymi zamieszczonymi na stronie Funduszy

Europejskich (mapa dotacji UE¹³) w województwie dolnośląskim zrealizowano 25% wszystkich **projektów rewitalizacji** dofinansowanych w Polsce w ramach regionalnych programów operacyjnych na lata 2007-2013 a wartość zrealizowanych projektów wynosiła tu ponad 8% wartości wszystkich projektów.

REWITALIZACJA:

- **430** projektów rewitalizacji zostało dofinansowanych w latach 2010-2016 w ramach RPOWD 2007-2013 o wartości **853 mln zł**
- **462 mln zł (54,15%)** stanowiło dofinansowanie projektów rewitalizacji w ramach RPOWD 2007-2013
- **80 spośród 91 miast** województwa dolnośląskiego (87,9%) otrzymało wsparcie finansowe na rewitalizację
- **25%** spośród wszystkich projektów rewitalizacji dofinansowanych w ramach regionalnych programów operacyjnych w Polsce zostało zrealizowanych w województwie dolnośląskim

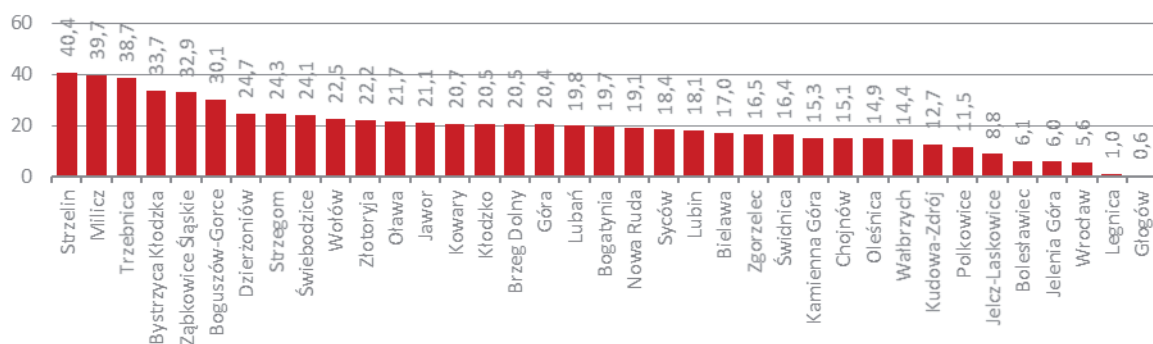
MAPA 20. Miasta według wartości finansowej i źródeł finansowania projektów rewitalizacji dofinansowanych z RPOWD 2007-2013 na terenie województwa dolnośląskiego [2016].

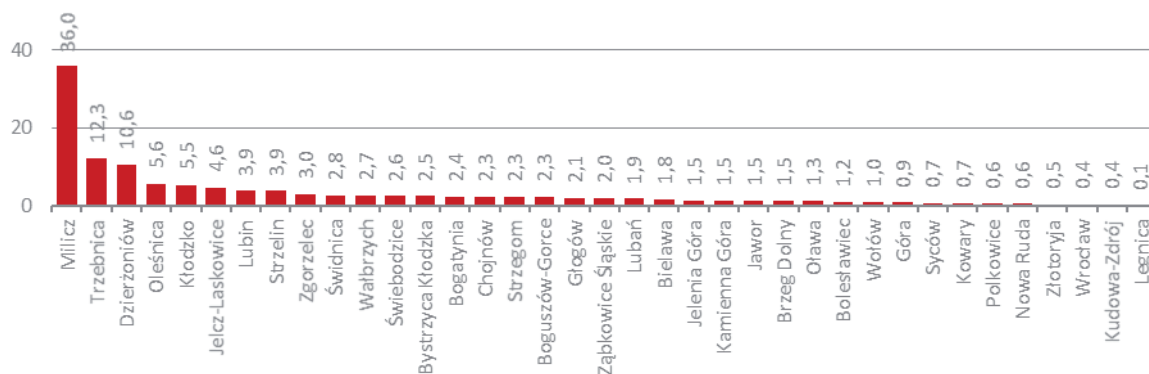
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych UMWD.

13 Stan na 12 września 2016 r. <http://www.mapadotacji.gov.pl/projekty?województwo=&powiat=&fundusz=&program=&działanie=&beneficjent=&tytuł=&lata=2007&sektor=45>

Wykres 21. Procentowy udział ludności zamieszkującej obszar objęty rewitalizacją w ramach projektów dofinansowanych z RPOWD 2007-2013 w ogólnej liczbie ludności miasta [2016].

Wykres 22. Procentowy udział powierzchni obszaru zrewitalizowanego w ramach projektów dofinansowanych z RPOWD 2007-2013 w powierzchni ogólnej miasta [2016].

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych UMWD.

3.3. OBSZARY FUNKCJONALNE

Od opracowania ostatniego raportu i uchwalenia obowiązującego PZPWD, w ustawie o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym wprowadzono znaczne zmiany w zakresie wyznaczania **obszarów funkcjonalnych**. Zdefiniowano je jako „obszar szczególnego zjawiska z zakresu gospodarki przestrzennej lub występowania konfliktów przestrzennych, stanowiący zwarty układ przestrzenny składający się z funkcjonalnie powiązanych terenów, charakteryzujących się wspólnymi uwarunkowaniami i przewidywanymi jednolitymi celami rozwoju”¹⁴. W ustawie wprowadzono także obowiązek określenia granic i zasad zagospodarowania obszarów funkcjonalnych o znaczeniu ponadregionalnym. Samorząd województwa może wyznaczyć także obszary funkcjonalne o znaczeniu regionalnym.

W województwie dolnośląskim występują następujące typy obszarów funkcjonalnych o znaczeniu ponadregionalnym: miejski ośrodek wojewódzkiego, wiejski, górski i przygraniczny.

Wrocławski Obszar Funkcjonalny (WrOF) został

wyznaczony w Strategii rozwoju województwa dolnośląskiego (SRWD 2020) oraz w obowiązującym PZPWD (jako Wrocławski Obszar Metropolitalny, zgodnie z obowiązującą wtedy ustawą¹⁵).

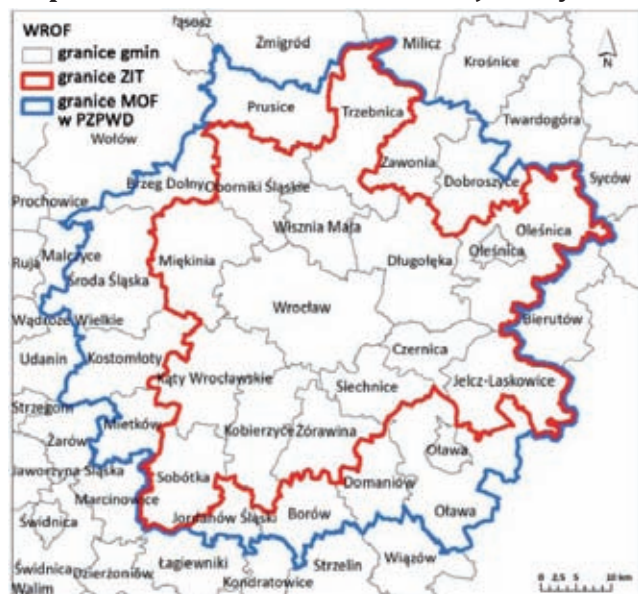
Delimitacja przeprowadzona metodą ekspercką opracowaną w IRT, wskazała 27 gmin należących do obszaru. Dla tak wyznaczonego obszaru realizowano między innymi działania w ramach projektu City Regions (2012–2014) gdzie zaproponowano wspólny system Park&Ride, zielonej infrastruktury oraz opieki przedszkolnej.

W latach 2013–2015 realizowano projekt: Studium spójności funkcjonalnej we wrocławskim obszarze funkcjonalnym (WrOF), w którym udział wzięła także gmina Wołów. Opracowano w nim wytyczne dla strategii spójności WrOF. W ramach projektu pilotażowego dla powiatu wrocławskiego przeprowadzono inwentaryzację terenów zabudowy usługowej i mieszkaniowej, a także opracowano wytyczne dla lokalizacji węzłów usługowych.

¹⁴ Ustawa z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym, Dz.U. 2003 Nr 80 poz. 717, z późn. zm. stan na 4 listopada 2016 r.

¹⁵ Ustawa z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym, Dz.U. 2003 Nr 80 poz. 717, z późn. zm., stan na 27 marca 2014 r.

Mapa 21. Wrocławski Obszar Funkcjonalny.

Źródło: opracowanie własne.

Od 2005 roku funkcjonuje Agencja Rozwoju Aglomeracji Wrocławskiej, której akcjonariuszami jest 30 gmin. W 2013 roku zostało powołano Stowarzyszenie Gmin i Powiatów Aglomeracji Wrocławskiej, w skład której wchodzi obecnie 19 gmin. Również w 2013 roku 15 gmin podpisało porozumienie w sprawie współpracy w ramach Zintegrowanych Inwestycji Terytorialnych, na podstawie którego opracowano strategię. Obszar wyznaczono na podstawie metodologii opracowanej przez prof. Przemysława Śleszyńskiego z PAN na zlecenie Ministerstwa Rozwoju Regionalnego.

Ustawa z dnia 9 października 2015 roku o związkach metropolitalnych tworzy możliwość zawiązania ścisłej współpracy pomiędzy gminami tego obszaru.

- **Górski Obszar Funkcjonalny** – został wyznaczony w obowiązującym PZPWD na podstawie granic makroregionów: Sudety Zachodnie, Sudety Środkowe i Sudety Wschodnie.
- **Wiejski Obszar Funkcjonalny** – w obowiązującym PZPWD wyznaczono wiejski obszar funkcjonalny, składający się ze wszystkich gmin wiejskich i części wiejskich gmin miejsko-wiejskich. Zgodnie z Koncepcją przestrzennego zagospodarowania kraju 2030 wprowadzono podział na gminy uczestniczące w procesach rozwojowych i wymagające wsparcia procesów rozwojowych.
- **Przygraniczny Obszar Funkcjonalny** – w SRWD 2020 występuje obszar transgraniczny tożsamy z obszarem wsparcia w ramach Europejskiej Współpracy Terytorialnej (EWT) na lata 2007–2013. W obowiązującym PZPWD uwzględniono ten obszar, ale dodatkowo wyznaczono Przygraniczny Obszar Funkcjonalny, tożsamy z obszarem wsparcia dla EWT na lata 2014–2020.

Do obszarów funkcjonalnych o znaczeniu regionalnym można zaliczyć miejskie obszary funkcjonalne ośrodków regionalnych: Wałbrzyska, Jeleniej Góry i Legnicy, przy czym ten ostatni ma charakter policentryczny.

- **Wałbrzyski Obszar Funkcjonalny** występuje w SRWD 2020 jako obszar interwencji – Aglomeracja Wałbrzyska. W obowiązującym PZPWD uwzględniono tę koncepcję, a także przeprowadzono wstępną delimitację obszaru funkcjonalnego. W 2012 roku 14 gmin podpisało Deklarację Aglomeracji Wałbrzyskiej i opracowano Strategię rozwoju Aglomeracji Wałbrzyskiej na lata 2013–2020. W opracowaniu Strategii Zintegrowanych Inwestycji Terytorialnych Aglomeracji Wałbrzyskiej na lata 2014–2020, udział brało 9 dodatkowych gmin, natomiast wycofała się gmina Radków.

Mapa 22. Wałbrzyski Obszar Funkcjonalny.

Źródło: opracowanie własne.

Legnicko-Głogowski Obszar Funkcjonalny (LGOF) oparty jest na funkcjonowaniu ośrodków miejskich oraz przemysłu miedziowego. Rdzeniami obszaru są Legnica, Lubin Polkowice i Głogów, a w niektórych opracowaniach również Bolesławiec. W SRWD 2020 funkcjonuje jako Legnicko-Głogowski Okręg Przemysłowy, a także Legnicko-Głogowski Obszar Integracji. W obowiązującym PZPWD występują obie te koncepcje oraz dodatkowo Legnicki Obszar Funkcjonalny. W latach 2010–2012 prowadzone były działania w ramach projektu interregionrail, mające na celu integrację transportu zbiorowego w powiatach Legnickim, Lubińskim, Polkowickim, Głogowskim oraz w Legnicy, czyli granicach Legnickiego Okręgu Miedziowego (LGOM). W latach 2013–2015 realizowano projekt pn.: „Zintegrowany system powiązań miast w Legnicko-

Mapa 23. Legnicko-Głogowski Obszar Funkcjonalny.

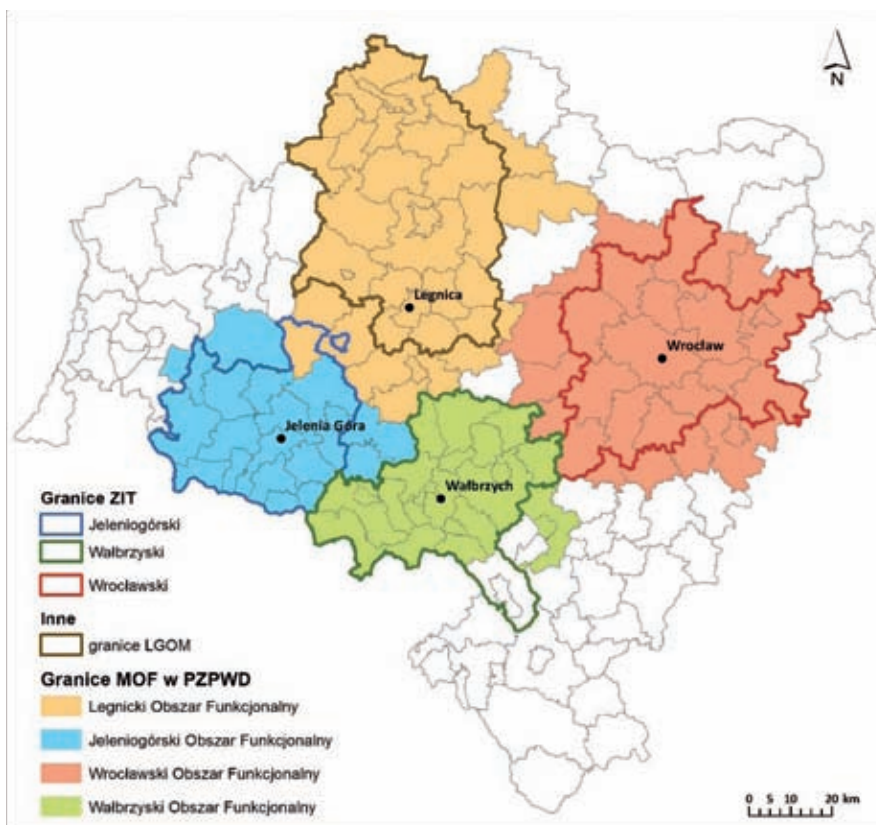

Jeleniogórski Obszar Funkcjonalny, podobnie jak wałbrzyski, występował w SRWD 2020 (jako Aglomeracja Jeleniogórska) i został wstępnie zdelimitowany w obowiązującym PZPWD. Współpracę w ramach obszaru zawiązano w 2015 roku na mocy porozumienia dotyczącego ZIT. Przystąpiło do niego 18 gmin.

Mapa 24. Jeleniogórski Obszar Funkcjonalny.

Mapa 25. Miejskie Obszary funkcjonalne i Granice Zintegrowanych Inwestycji Terytorialnych na terenie województwa dolnośląskiego [2015].

50

3.4. STRUKTURA UŻYTKOWANIA GRUNTÓW

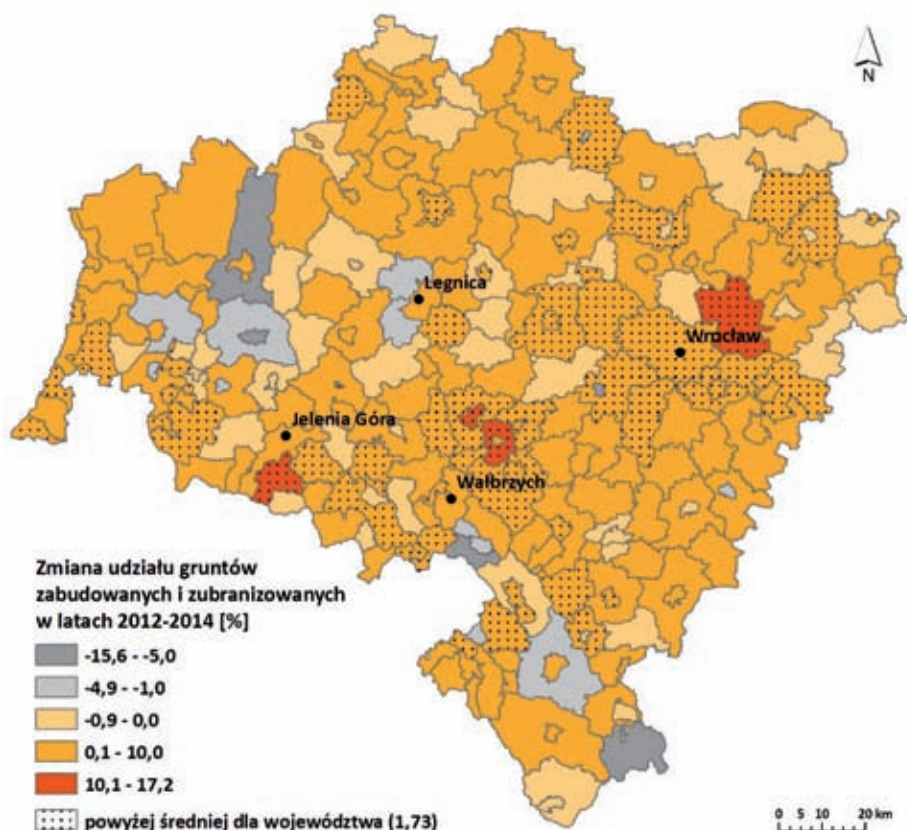
Syntetycznym wskaźnikiem stanu i postępów w rozwoju zagospodarowania przestrzennego jest **udział terenów zurbanizowanych i zabudowanych** w ogólnej powierzchni regionu. Stopień urbanizacji województwa jest relatywnie wysoki – tereny zabudowane i zurbanizowane, w skład których wchodzi także tereny dróg i transportu kolejowego, zajmują 6,9%. Poniższe analizy, ze względu na ograniczoną dostępność najświeższych danych, zostały przeprowadzone dla lat 2012-2014.

Najwyższym poziomem urbanizacji, oznaczającym ponad 20% **udział terenów zabudowanych i zurbanizowanych**, charakteryzują się 22 gminy, z czego 21 to gminy miejskie i jedna gmina miejsko-wiejska Bogatynia, która swoją wysoką pozycję zawdzięcza obecności kopalni węgla brunatnego „Turów”. Najwyższy udział terenów zabudowanych i zurbanizowanych cechuje: Świdnicę (58,8%), Chojnow (58,1%), Legnicę (49%), Zgorzelec (47,7%) i Głogów (47,1%). Największy **przyrost terenów zabudowanych i zurbanizowanych** w latach 2012-2014 odnotowano w dwóch gminach wiejskich: Długołęka (17,2%), Podgórzyn (14,6%) oraz na obszarze wiejskim gminy miejsko-wiejskiej Jaworzyna Śląska (12,5%).

Największy ubytek tych terenów nastąpił natomiast w mieście gminy miejsko-wiejskiej Kąty Wrocławskie (15,6% – co spowodowane było zmianą granic administracyjnych), w gminie wiejskiej Bolesławiec (9,9% – co było efektem sprostowania poprzedniego błędu statystycznego oraz w obszarze wiejskim gminy miejsko-wiejskiej Głuszyca (8,7%).

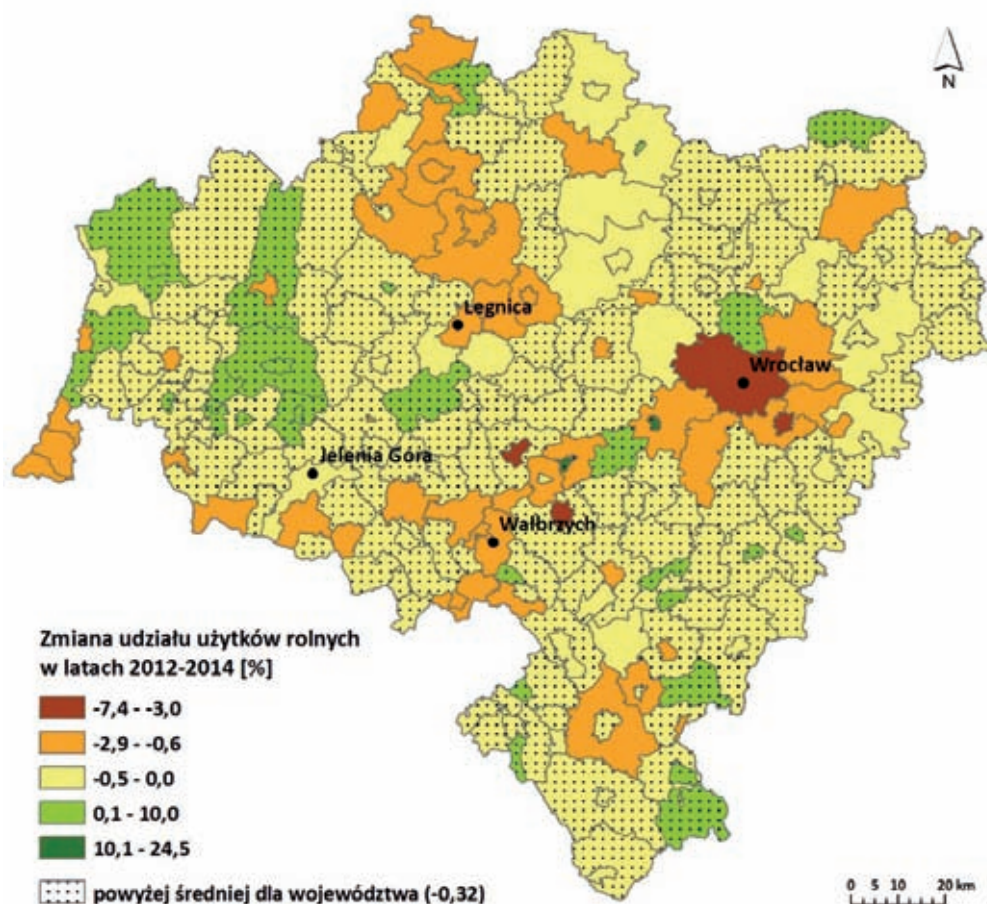
Według danych z 2014 roku 91% ogólnego areálu gruntów w województwie stanowią użytki rolne i grunty leśne, z czego 59,6% to użytki rolne zajmujące 1 189 156 ha, a 31,4% to grunty leśne zajmujące 625 302 ha. Największy **udział użytków rolnych** w województwie występuje w jego środkowej, środkowo-wschodniej i północnej części. Najwyższy udział użytków rolnych występuje w gminach: Domaniów (93,3%), Ruja (92,4%) i Żórawina (90,6%). Największy przyrost udziału użytków rolnych w latach 2012-2014 odnotowano w dwóch miastach gmin miejsko-wiejskich: Żarowie (24,5%) i Kątach Wrocławskich (21,7%), co w obu przypadkach spowodowane było zmianą granic administracyjnych, oraz w mieście gminy miejsko-wiejskiej Węgliniec (10%) W pozostałych gminach zmiana udziału gruntów rolnych mieściła się w granicach od -7,4% do 1,5%.

Mapa 26. Zmiana udziału gruntów zabudowanych i zurbanizowanych w gminach Dolnego Śląska [2012-2014].

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Mapa 27. Zmiana udziału użytków rolnych w gminach Dolnego Śląska [2012-2014].

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Największy udział terenów leśnych cechuje gminy: Osiecznicę (87,3%) i Węgliniec (86,3%) – obie gminy leżą na terenie Borów Dolnośląskich. Największy przyrost udziału terenów leśnych w latach 2012-2014 odnotowano w Krotoszycach (10,2%), mieście Świdnicy (5,0%) i gminie wiejskiej Kłodzko (4,1%). Największy ubytek nastąpił w mieście gminy miejsko-wiejskiej Ząbkowice Śląskie (-50%) co spowodowane było małymi zasobami w 2012 roku (2ha), które według danych w 2013 roku zostały uszczuplone o 1 ha oraz w mieście gminy miejsko-wiejskiej Kąty Wrocławskie (-24,8%) co związane było ze zmianą granic. Pozostałe

ubytki terenów leśnych nie były większe niż 3,3%. W województwie dolnośląskim wyznaczono 4 891,5 ha¹⁶ **terenów zamkniętych** pozostających w trwałym zarządzie lub użytkowaniu rejonowego zarządu infrastruktury we Wrocławiu. Wokół obiektów wojskowych ustanowiono 17 stref ochronnych wynosi oraz 24 strefy ochronnych ujęć wód powierzchniowych i podziemnych ustanowionych rozporządzeniem Dyrektora Regionalnego Zarządu Gospodarki Wodnej we Wrocławiu¹⁷.

16 Stan na grudzień 2012 r.

17 Stan na październik 2013 r.

3.5. STREFY FUNKCJONALNO-PRZESTRZENNE

Analiza podstawowych form użytkowania terenu województwa umożliwiła wskazanie **stref koncentracji terenów o jednorodnych funkcjach** na obszarze województwa. Uwzględnienie ich specyfiki, wynikającej z fizyczno-geograficznych uwarunkowań, pozwala na podkreślenie ich odrębności i wyznaczenie specyficznych stref funkcjonalno-przestrzennych. Za tereny rolnicze uznano gminy, w których udział użytków rolnych przekracza 60% całej ich powierzchni, a jako strefy leśne

wyznaczono gminy, w których udział lasów przekracza 30% powierzchni ogólnej.

Przeprowadzona analiza wskazuje na cztery **główne strefy struktury funkcjonalno-przestrzennej terenów nieurbanizowanych** na terenie województwa: rolną w obrębie Niziny Środkowopolskiej, leśno-rolną w obrębie Niziny Sasko-Łużyckiej i Środkowopolskiej, rolną w obrębie Przedgórze Sudetów i Niziny Środkowopolskiej i leśno-rolną w obrębie Sudetów i Przedgórze Sudeckiego.

Mapa 28. Użytkowanie terenów z dominującym udziałem gruntów rolnych i leśnych oraz koncentracji terenów zurbanizowanych w województwie dolnośląskim [2014].

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Analizując **tereny zurbanizowane i zabudowane** wzięto pod uwagę tereny mieszkaniowe, przemysłowe oraz wypoczynkowe. Przestrzenne rozmieszczenie tych terenów wskazuje na występowanie pewnych koncentracji ośrodków pod względem ich przeważającej funkcji. Dla potrzeb analizy przyjęto, że wartością decydującą o wiodącej roli danej funkcji dla gminy jest wartość bezwzględna powierzchni

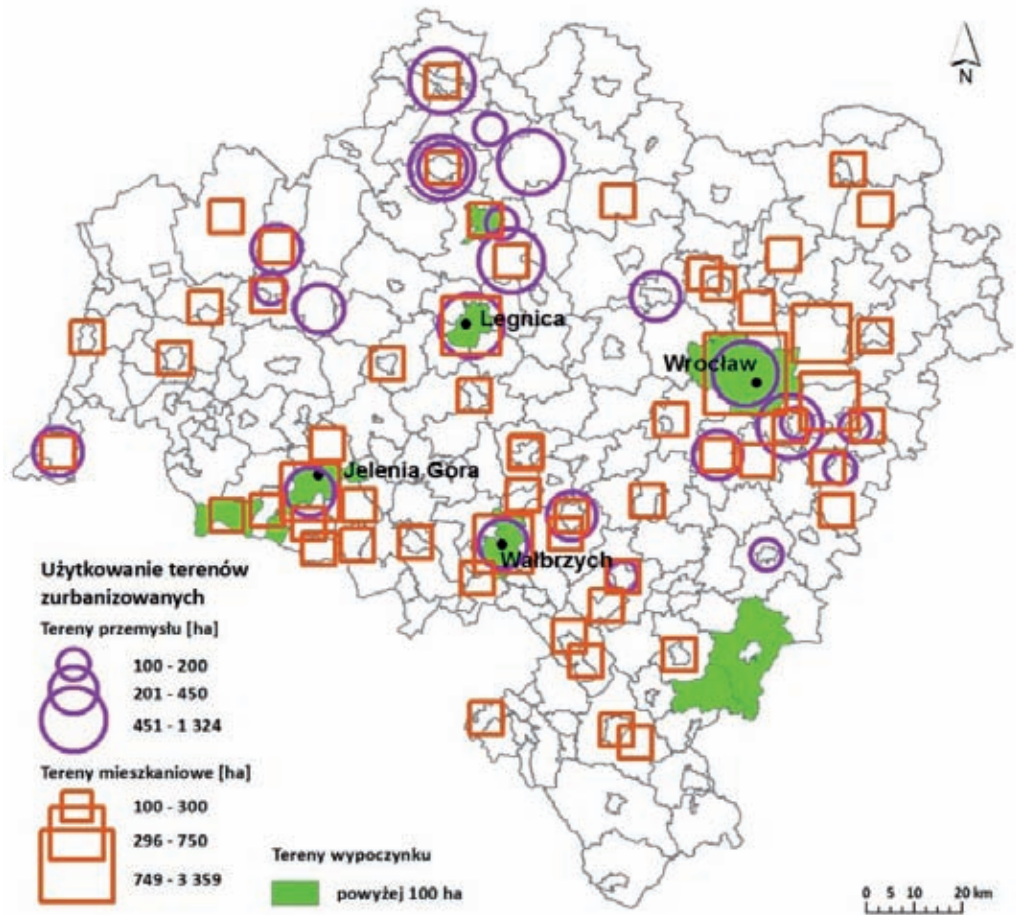
terenów zajmowanych przez funkcję przemysłową, mieszkaniową i wypoczynkową wynoszącą powyżej 100 ha.

Analizy wykazały, że w ostatnich latach rejony koncentracji poszczególnych funkcji terenów nie zmieniły się. Rejonem koncentracji **terenów przemysłu nadal pozostaje** Legnicko-Głogowski Okręg Miedziowy, Wrocław wraz z sąsiednimi gminami,

Wałbrzych ze Świdnicą i Bolesławiec z Wartą Bolesławiecką. Największą koncentrację **terenów mieszkaniowych** wykazuje Wrocław wraz z otaczającymi go gminami. Mniejszą koncentrację wykazuje natomiast Jelenia Góra wraz z gminami sąsiadującymi

oraz Wałbrzych wraz z pobliskimi miastami. **Tereny zurbanizowane i zabudowane o funkcji wypoczynkowej** występują głównie w granicach miast, największe znajdują się: we Wrocławiu, Jeleniej Górze, Lubinie, Szklarskiej Porębie i Wałbrzychu.

Mapa 29. Przestrzenne użytkowanie terenów zurbanizowanych w województwie dolnośląskim [2014].

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

3.6. OCENA MOCNYCH I SŁABYCH STRON

MOCNE STRONY	SŁABE STRONY
– Wrocław – rozwijający się ośrodek metropolitalny, – duże ośrodki subregionalne oraz znacząca liczba mniejszych miast, równoważących procesy rozwojowe województwa, – wysoki wskaźnik urbanizacji, – zawiązanie porozumień ZIT we Wrocławskim Obszarze Funkcjonalnym, Wałbrzyskim Obszarze Funkcjonalnym i Jeleniogórskim Obszarze Funkcjonalnym.	– pogłębiająca się dysproporcja rozwoju Wrocławia w porównaniu z innymi ośrodkami miejskimi będąca skutkiem postępującego procesu metropolizacji w regionie, – spadek liczby mieszkańców w miastach średnich i dużych, – procesy niekontrolowanej suburbanizacji, zwłaszcza w obszarze metropolitalnym Wrocławia i obszarach innych większych miast regionu (Jeleniej Góry, Legnicy i Wałbrzycha), – wyludnianie się terenów wiejskich na obszarach peryferyjnych regionu (Sudety), – wzrost udziału terenów zurbanizowanych i zabudowanych w gminach sąsiadujących z największymi ośrodkami w województwie dolnośląskim, kosztem przestrzeni rolniczej.

4 | DEMOGRAFIA I MIESZKALNICTWO

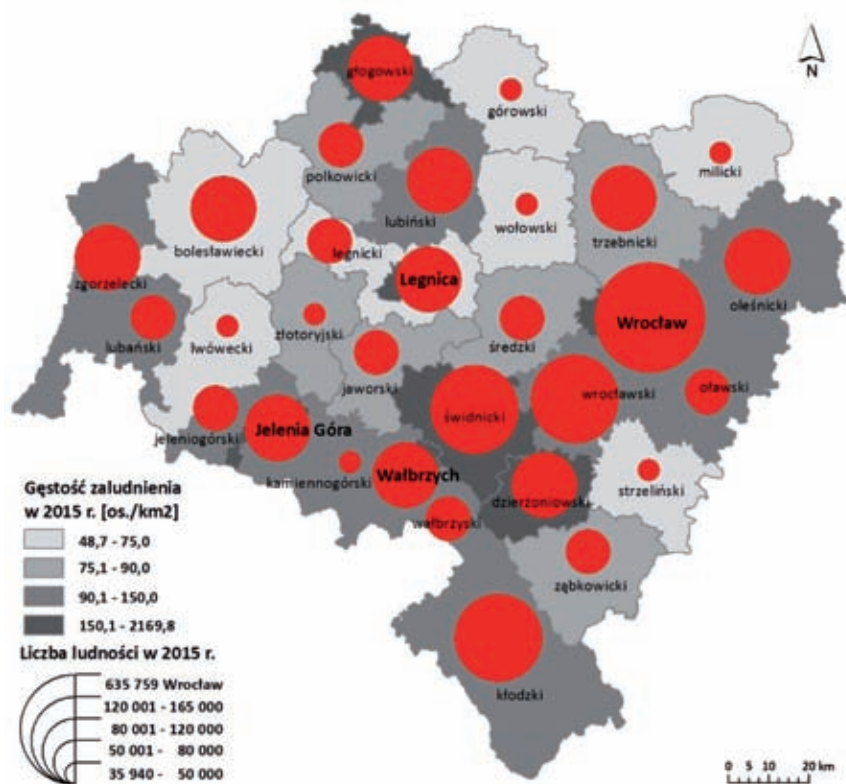
4.1. DEMOGRAFIA

Stan ludności

Województwo dolnośląskie zamieszkiwało w 2015 roku 2 mln 904 tys. osób, co stanowiło 7,6% ludności Polski, klasyfikując region pod względem zaludnienia na 5. miejscu w kraju. Większość mieszkańców stanowiły kobiety – 51,9% ogółu ludności (w Polsce 51,6%). Na Dolnym Śląsku w 2015 roku największą liczbą **mieszkańców** (powyżej 100 tys. ludności) wyróżniały się powiaty: miasto Wrocław (635,7), kłodzki (162,4), świdnicki (159,6), wrocławski (134,1), miasto Wałbrzych (115,4), oleśnicki (106,4), lubiński (106,3), dzierżoniowski (103,3) i miasto Legnica (100,8). Natomiast najmniej zaludnione (poniżej 50 tys. mieszkańców) były powiaty położone w szczególności w północnej części regionu: górowski (35,9), milicki (37,2), wołowski (70), a także lwówecki (66), bolesławiecki (69), strzeliński (71) i legnicki (74).

Gęstość zaludnienia na Dolnym Śląsku w 2015 roku wynosiła 146 osoby na 1 km² i była wyższa od średniej dla Polski (123), plasując region na 4. miejscu w kraju za województwami: śląskim (371), małopolskim (222) i mazowieckim (150). W ujęciu wewnątrzregionalnym najgęściej zaludnionymi powiatami (powyżej 150 osób na 1 km²) były miasta – powiaty grodzkie: Wrocław (2 170), Legnica (1 802), Wałbrzych (1 358) i Jelenia Góra (1 358) oraz powiaty: dzierżoniowski (216), świdnicki (215) i głogowski (204). Natomiast najmniejszą gęstością zaludnienia (poniżej 75 osób na 1 km²) cechowały się powiaty położone w północnej części województwa: górowski (49), milicki (52), wołowski (70), a także lwówecki (66), bolesławiecki (69), strzeliński (71) i legnicki (74).

Mapa 30. Liczba ludności i gęstość zaludnienia w powiatach województwa dolnośląskiego [2015].

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

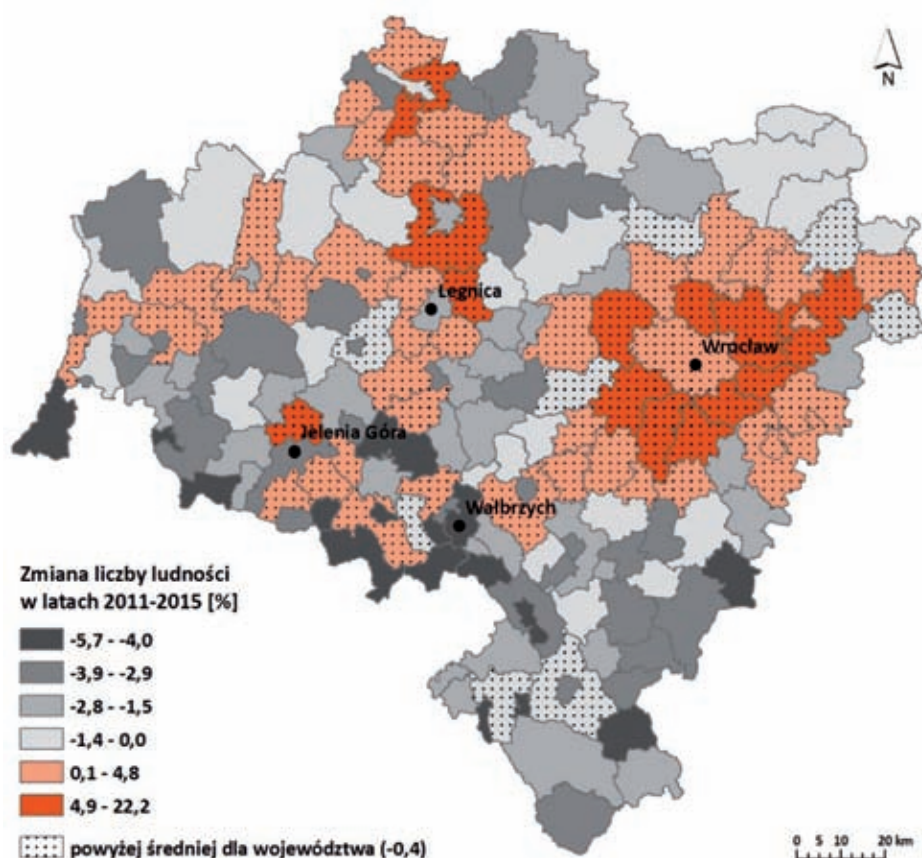
W latach 2011-2015 w województwie dolnośląskim następował sukcesywny coroczny spadek **liczby mieszkańców** – łącznie przez okres 5 lat ubyło 13 tys. osób, co stanowiło 0,4% ogółu populacji (w Polsce spadek o 0,2%). Ten kierunek zmian liczby ludności dominował także w większości polskich regionów: w badanym okresie w 12 z nich liczba mieszkańców zmniejszyła się. Na Dolnym Śląsku zaznaczyły się jednak silne dysproporcje w zakresie zmian liczby ludności w układzie miasto-wieś. Na obszarach miejskich nastąpił spadek liczby mieszkańców o 1,5% (w Polsce w miastach spadek o 1,1%), natomiast na obszarach wiejskich odnotowano wzrost liczby ludności o 2,1% (w Polsce we wsiach wzrost o 1%).

W ujęciu wewnątrzregionalnym na Dolnym Śląsku w zmianach ludnościowych przeważał trend spadkowy – aż 115 gmin (68% ogółu gmin w województwie) zarejestrowało spadek liczby ludności. Największe ubytki mieszkańców (powyżej 4%) zaobserwowano w gminach miejskich położonych w południowej części regionu: Świeradów-Zdrój (spadek o 5,7%), Kamienna Góra (5,4%), Duszniki-Zdrój (5%), Nowa Ruda (4,9%), Szklarska Poręba (4,5%), Boguszów-Gorce (4,5%), Kowary (4,4%) i Polanica-Zdrój (4,2%), a także gminach miejsko-wiejskich: Mioszów (5,6%), Głuszyca (4,6%), Bogatynia

(4,6%), Łądek-Zdrój (4,3%), Bolków (4,2%), Lubawka (4,1%) oraz gminie wiejskiej Przeworno (4,3%). Natomiast największy wzrost liczby ludności (powyżej 4,8%) zanotowano w gminach usytuowanych wokół największego miasta Dolnego Śląska – Wrocławia: Siechnice (22,2%), Długołęka (18,8%), Czernica (18,5%), Kobierzyce (13,7%), Miękinia (10,4%), Żórawina (10,4%), Kąty Wrocławskie (8,9%), Wisznia Mała (6,9%) i Oleśnica (4,9%), a także w gminach: Jerzmanowa (14,3%), Lubin (12,4%), Kunice (12,3%), Jeżów Sudecki (5,6%) i Głogów (4,9%).

Wskaźnik urbanizacji w województwie dolnośląskim w 2015 roku wynosił 69,2% (w Polsce 60,3%) i należał do najwyższych wśród polskich regionów (77,8% - 2. miejsce za województwem śląskim). W stosunku do 2010 roku, w 2015 roku na Dolnym Śląsku odnotowano jednak spadek udziału ludności miejskiej o 0,8%. Należy nadmienić, że jest to trend zbieżny z tendencjami obserwowanymi w większości polskich regionów – w analizowanym okresie jedynie w 3 województwach zarejestrowano wzrost wartości wskaźnika urbanizacji: w lubuskim (1,5%), podlaskim (0,5%) i mazowieckim (0,1%). W układzie wewnątrzregionalnym największym udziałem ludności miejskiej (powyżej 70%) wyróżniały się powiaty¹⁸:

Mapa 31. Zmiana liczby ludności w gminach województwa dolnośląskiego [2011-2015].

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

18 Oprócz miast na prawach powiatu.

dzierżoniowski (81,2%), głogowski (76,1%) i lubiński (74,4%), a najmniejszym (poniżej 40%) powiaty: wrocławski (15,2%), średzki (17,7%), milicki (31,2%), legnicki (31,7%), strzebiński (33,5%) i trzebnicki (37%).

Struktura ludności

W województwie dolnośląskim w 2015 roku **ludność w wieku przedprodukcyjnym** stanowiła 16,8% ogółu mieszkańców (w Polsce 16,7%) – była to jedna z najniższych wartości spośród polskich regionów, klasyfikująca region na 15. miejscu w kraju. Ludność w wieku produkcyjnym stanowiła 62,8% populacji – 7. miejsce w kraju (w Polsce 62,0%), a ludność w wieku poprodukcyjnym obejmowała aż 20,5% mieszkańców, co plasowało województwo na 4. pozycji w kraju (w Polsce 21,3%).

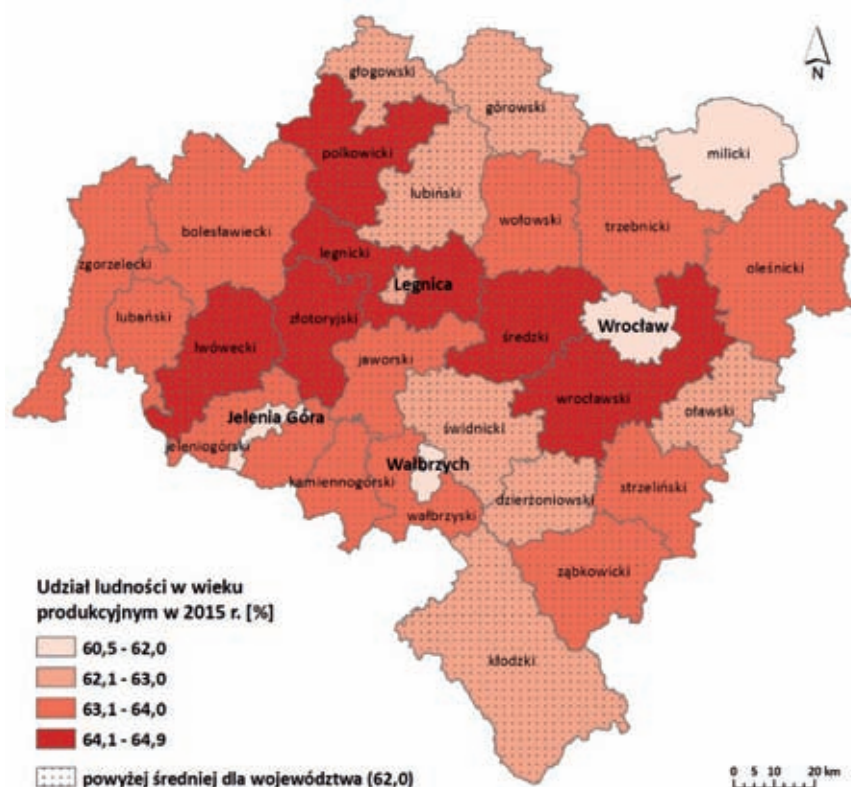
Wskaźniki te wskazują na niekorzystną strukturę wieku ludności Dolnego Śląska w porównaniu do innych polskich województw, która jest konsekwencją negatywnych trendów demograficznych zaobserwowanych w regionie w latach 2011-2015. W analizowanym okresie nastąpił bowiem wyraźny wzrost liczby mieszkańców w wieku poprodukcyjnym o 20,4% (w Polsce 19,7%), przy jednoczesnym znacznym spadku liczby osób w wieku produkcyjnym o 4,8% (w Polsce 6,1%) i spadku liczby osób

w wieku przedprodukcyjnym o 4,1% (w Polsce spadek o 3,2%). W układzie lokalnym najniższym udziałem ludności w wieku produkcyjnym (poniżej 62%) w 2015 roku odznaczały się powiaty: miasto Jelenia Góra (60,5%), milicki (61,7%), miasto Wałbrzych (61,8%) i miasto Wrocław (61,8%), natomiast najwyższy udział (powyżej 64%) cechował powiaty: złotoryjski (64,9%), średzki (64,8%), wrocławski (64,2%), polkowicki (64,1%), lwówecki (64,1%), legnicki (64,1%) i wołowski (64%).

O niekorzystnych zmianach demograficznych w regionie w analizowanych latach świadczy także wartość **współczynnika obciążeń demograficznych**¹⁹, który w 2010 roku wynosił 52,2 osoby (w Polsce 53,1 osoby) i był jednym z najniższych w ujęciu międzywojewódzkim, plasując region na 14. miejscu w kraju. Natomiast w 2015 roku wskaźnik ten osiągnął wartość 59,3 osób (w Polsce 61,3 osób) – 10. miejsce w grupie polskich województw.

W układzie wewnątrzregionalnym najmniej korzystną sytuacją demograficzną w 2015 roku, wyrażoną analizowanym współczynnikiem (wartość wyższa niż 64,0 osoby), charakteryzowały się w szczególności gminy miejskie: Polanica-Zdrój (68,3), Duszniki-Zdrój i Oława (po 67,4), Jelenia Góra (65,4), Kłodzko (65,1), Dzierżoniów i Szczawno-Zdrój (po 65,0), Bolesławiec (64,4), Świeradów-Zdrój (64,0) a także gmina wiejska Ruja (64,6).

Mapa 32. Udział ludności w wieku produkcyjnym w powiatach województwa dolnośląskiego [2015].

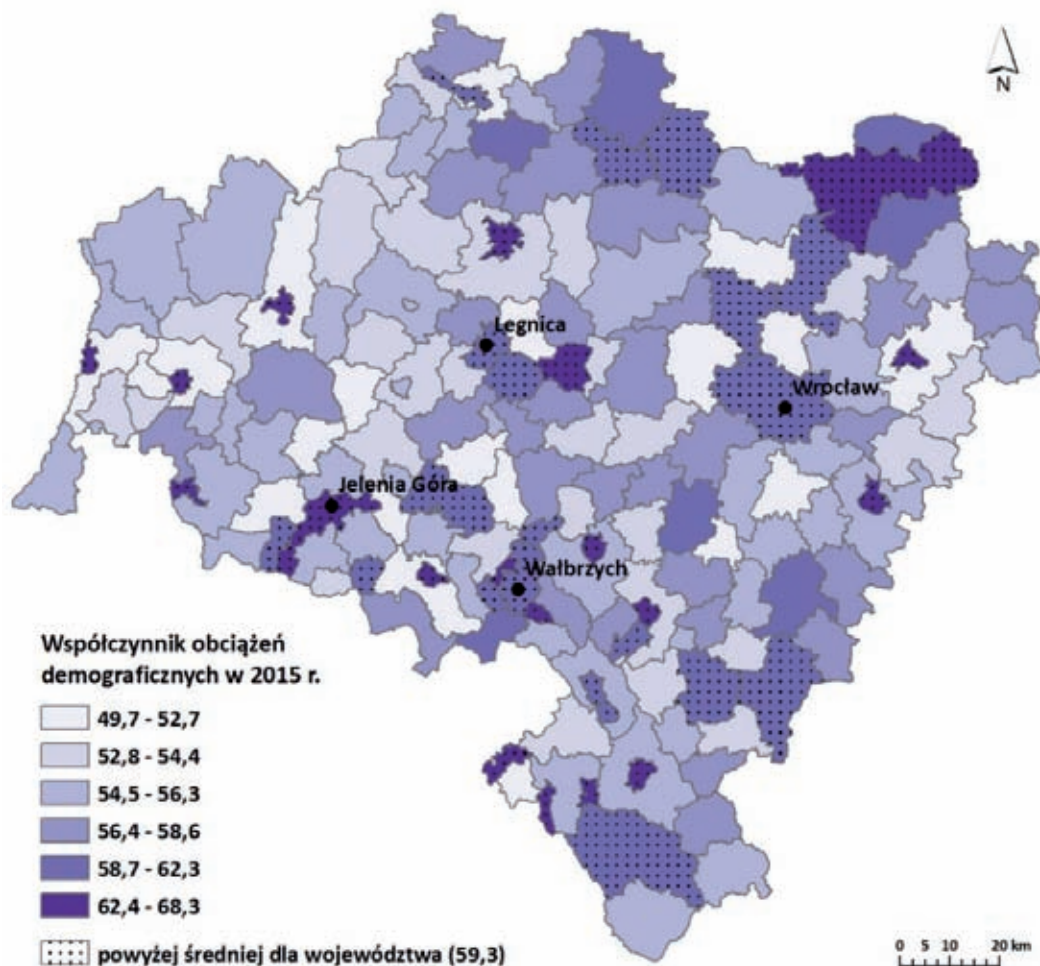
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

¹⁹ Współczynnik obciążeń demograficznych wyraża liczbę osób w wieku nieprodukcyjnym (przed- i poprodukcyjnym) na 100 osób w wieku produkcyjnym.

Najkorzystniejszą sytuację demograficzną w zakresie badanego współczynnika (wartość niższa niż 52,5 osoby) zarejestrowały wyłącznie gminy wiejskie: Oleśnica (49,7), Zgorzelec (50,1), Bolesławiec (50,7),

Głogów i Paszowice (po 51,5), Pielgrzymka (51,6), Jordanów Śląski (51,7), Lubań (51,8), Żórawina (51,9), Wisznia Mała (52,0), Kunice (52,1), Miękinia (52,3) oraz Kamienna Góra (52,4).

Mapa 33. Współczynnik obciążeń demograficznych w gminach województwa dolnośląskiego [2015].

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Przyrost naturalny i migracje

W województwie dolnośląskim w latach 2011-2015 współczynnik **przyrostu naturalnego**²⁰ (średnioroczny) wynosił -1,2‰ (w Polsce -0,2‰), osiągając jedną z najniższych wartości wśród polskich regionów – niższe wartości współczynnika zarejestrowały jedynie województwa: opolskie (-1,5‰), świętokrzyskie (-2,3‰) i łódzkie (-3,1‰). Ponadto na Dolnym Śląsku w badanym okresie zarysowały się silne dysproporcje w poziomie przyrostu naturalnego pomiędzy obszarami miejskimi a obszarami wiejskimi. W miastach przyrost naturalny był wyraźnie ujemny i wynosił -17 458 osób (średnioroczny współczynnik przyrostu naturalnego osiągnął war-

tość -1,7‰; w Polsce w miastach -0,6‰). Natomiast we wsiach był on minimalnie ujemny, notując wartość -196 osób (średnioroczny współczynnik przyrostu naturalnego był bliski zera i wyniósł -0,04‰; w Polsce we wsiach 0,5‰).

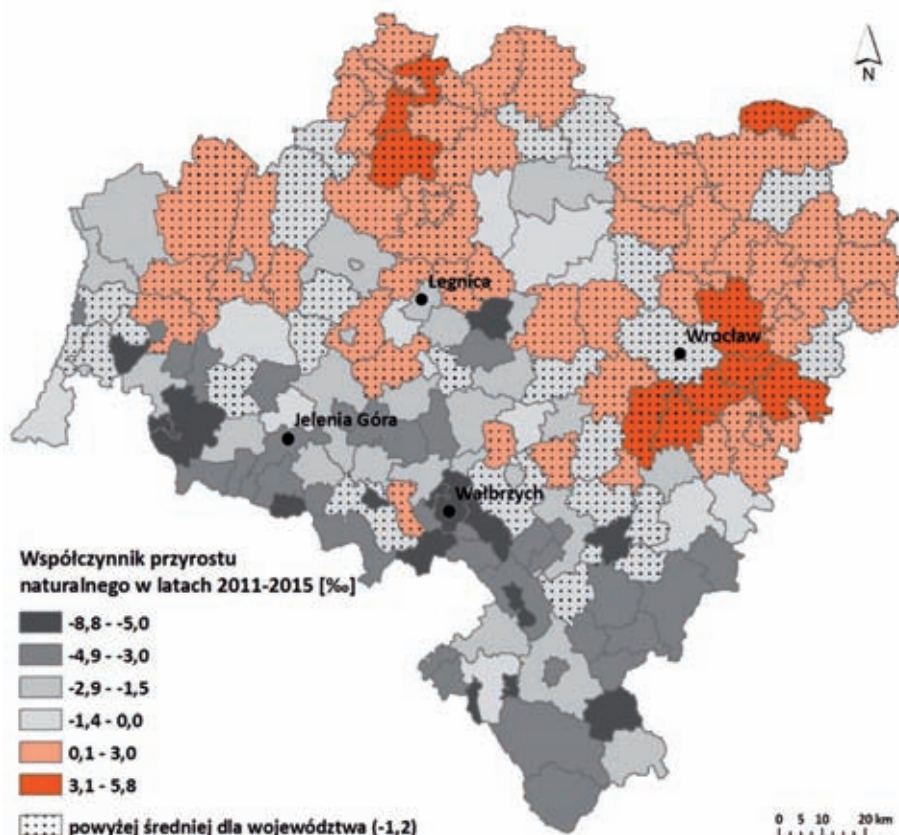
W układzie wewnątrzregionalnym niekorzystna sytuacja demograficzna w zakresie przyrostu naturalnego (wartość współczynnika była niższa niż -5‰) zaznaczyły się w szczególności w gminach miejskich położonych w południowej części województwa: Polanica-Zdrój (-6,7‰), Szczawno-Zdrój (-5,8‰), Duszniki-Zdrój (-5,7‰), Nowa Ruda (-5,6‰), Kamienna Góra (-5,2‰) i Karpacz (-5,2‰), a także w gminach miejsko-wiejskich: Mieroszów (-6,3‰), Lądek-Zdrój (-5,5‰), Mirsk (-5,1‰) oraz gminach wiejskich: Ruja (-8,8‰), Walim (-5,3‰) i Platerówka (-5,2‰). Korzystne zmiany demograficzne pod względem przyrostu naturalnego (war-

²⁰ Współczynnik przyrostu naturalnego wyraża różnicę między liczbą urodzeń żywych i liczbą zgonów przeliczoną na 1000 mieszkańców.

tość współczynnika wyższa niż 3‰) zarejestrowano w gminach wiejskich lub miejsko-wiejskich usytuowanych wokół Wrocławia: Siechnice (5,8‰), Kobierzyce (5,4‰), Długołęka (4,7‰), Czernica

(4‰), Żórawina (3,4‰) i Jelcz-Laskowice (3‰), a także w gminach wiejskich: Jerzmanowa (4,9‰), Cieszków (3,4‰) i Głogów (3,2‰) oraz gminie miejsko-wiejskiej Polkowice (3‰).

MAPA 34. Współczynnik przyrostu naturalnego w gminach województwa dolnośląskiego [2011-2015].

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

W województwie dolnośląskim w latach 2011-2015 współczynnik **przyrostu wędrownego**²¹ (średnioroczny)²² osiągnął wartość dodatnią wynoszącą 0,4‰ (w Polsce -0,2‰) i była to jedna z najwyższych wartości wśród polskich regionów – wyższymi wartościami współczynnika wyróżniały się tylko województwa: mazowieckie (2,5‰), małopolskie (1‰) i pomorskie (1‰).

Podobnie jak w przypadku przyrostu naturalnego, także saldo migracji na Dolnym Śląsku w analizowanym okresie odznaczało się dużym zróżnicowaniem wewnątrzregionalnym w układzie miasto-wieś. Na obszarach miejskich zanotowano wyraźnie

ujemne saldo migracji wynoszące -14 779 osób (średnioroczny współczynnik przyrostu wędrownego był równy -1,5‰; w Polsce w miastach -1,7‰), natomiast na obszarach wiejskich zarejestrowano relatywnie duże dodatnie saldo migracji równe 20 025 osób (średnioroczny współczynnik przyrostu wędrownego osiągnął wartość aż 4,5‰; w Polsce we wsiach 2‰).

W układzie lokalnym korzystne tendencje w zakresie **saldo migracji** (wartość współczynnika była wyższa niż 10‰) uwidoczniły się dobitnie w gminach podmiejskich Wrocławia: Siechnice (34,4‰), Czernica (31,7‰), Długołęka (29,8‰), Kobierzyce (20,9‰), Miękinia (19,6‰), Żórawina (17‰), Kąty Wrocławskie (15,3‰) i Wisznia Mała (12,5‰), a także w gminach wiejskich: Jerzmanowa (26,3‰), Lubin (22,9‰), Kunice (22,5‰), Jeżów Sudecki (12,8‰) i Głogów (11‰). Negatywne trendy rozwoju demograficznego rozpatrywane w aspekcie saldo migracji (wartość współczynnika była niższa niż -5‰) zaobserwowano w szczególności w gminach

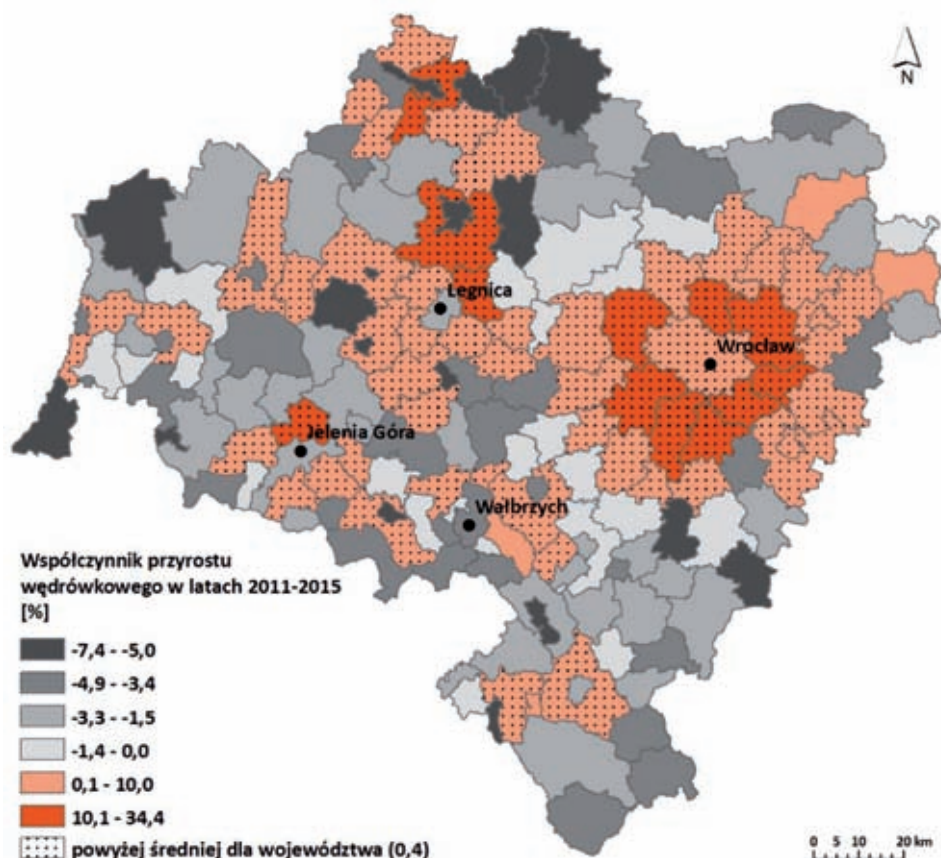
21 Współczynnik przyrostu wędrownego wyraża różnicę pomiędzy napływem wędrownym (liczba osób, które przybyły na stałe) i odpływem wędrownym (liczba osób, które wyjechały na stałe) przeliczoną na 1000 mieszkańców.

22 Przy konstrukcji współczynnika przyrostu wędrownego w latach 2011-2015 dla wszystkich analizowanych jednostek terytorialnych ze względu na brak danych nie uwzględniono saldo migracji zagranicznych dla 2015 roku.

miejskich usytuowanych w południowej części województwa: Świeradów-Zdrój (-6,6‰), Kamienna Góra (-6,6‰) i Nowa Ruda (-5,1‰) oraz gminach miejskich położonych w Legnicko-Głogowskim Obszarze Funkcjonalnym (LGOF): Lubin (-6,7‰), Głogów (-6,2‰), Chojnów (-6,1‰), Jawor (-5,3‰)

i Złotoryja (-5‰), a także kilku innych gminach wiejskich lub miejsko-wiejskich: Bogatynia (-7,4‰), Zagrodno (-7,3‰), Niechlów (-6,9‰), Pęcław (-6,6‰), Węgliniec (-5,5‰), Ścinawa (-5,4‰), Kondratowice (-5,2‰), Góra (-5,2‰) i Przeworno (-5,1‰).

Mapa 35. Współczynnik przyrostu wędrownego w gminach województwa dolnośląskiego [2011-2015].

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

DEMOGRAFIA [2015]:

Liczba ludności: 2 904 207 (7,6% ogółu ludności Polski)

Udział kobiet w liczbie ludności ogółem: 51,9% (Polska 51,6%)

Gęstość zaludnienia: 146 osób/1 km² (Polska 123 osób/1 km²)

Wskaźnik urbanizacji: 69,2% (Polska 60,3%)

Zmiana liczby ludności [2011-2015]: -0,4% (Polska -0,2%), miasto: -1,5% (Polska -1,1%), wieś: 2,1% (Polska 1%)

Struktura ludności według ekonomicznych grup wieku:

- w wieku przedprodukcyjnym: 16,8% (Polska 16,7%)
- w wieku produkcyjnym: 62,8% (Polska 62,0%)
- w wieku poprodukcyjnym: 20,5% (Polska 21,3%)

Zmiana liczby ludności według ekonomicznych grup wieku [2011-2015]:

- w wieku przedprodukcyjnym: -4,1% (Polska -3,2%)
- w wieku produkcyjnym: -4,8% (Polska -6,1%)
- w wieku poprodukcyjnym: 20,4% (Polska 19,7%)

Współczynnik obciążeń demograficznych: 160 osób (Polska - 164 osoby)

Średnioroczny współczynnik przyrostu naturalnego [2011-2015]: -1,2‰ (Polska -0,2‰), miasto: -1,7‰ (Polska -0,6‰), wieś: -0,04‰ (Polska 0,5‰)

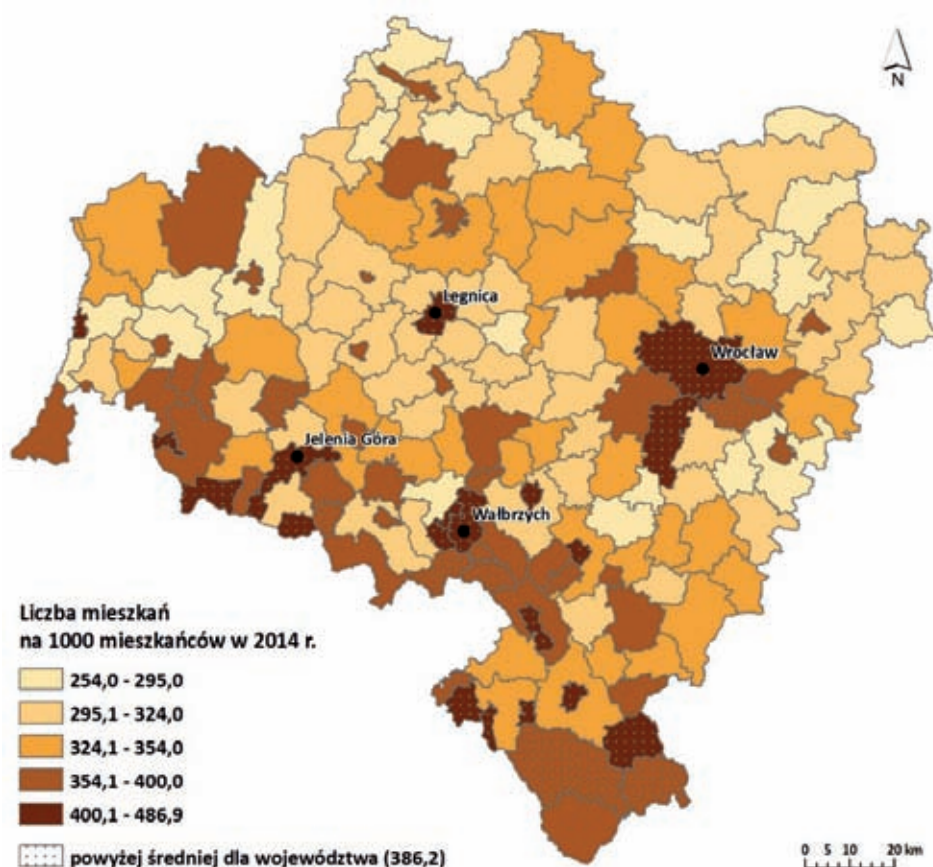
Średnioroczny współczynnik przyrostu wędrownego [2011-2015]: 0,4‰ (Polska -0,2‰), miasto: -1,5‰ (Polska -1,7‰), wieś: 4,5‰ (Polska 2‰)

4.2. MIESZKALNICTWO

W 2014 roku na 1000 mieszkańców Dolnego Śląska przypadały 386,2 **mieszkania**, co było wynikiem lepszym od średniej krajowej (363,4) i pozwalało zająć regionowi 3. miejsce spośród wszystkich województw (po województwach: mazowieckim – 406,2 mieszkań oraz łódzkim – 398,4 mieszkania). Ogółem województwo dysponowało 8% **zasobów mieszkaniowych** kraju (1 123 386 spośród 13 983 039 mieszkań). Biorąc pod uwagę okres od 2010 roku sytuacja w tym zakresie z roku na rok poprawiała

się (poczynając od 367,7 mieszkań w 2010 roku), co było również charakterystyczne dla całego kraju. **Przeciętna powierzchnia użytkowa** mieszkania pozostającego do dyspozycji jednej osoby wynosiła w 2014 roku 27,9 m² i była nieco wyższa niż ogółem w kraju (26,7 m²). W analizowanym okresie nieznacznie wzrosła (z 26,3 m² w 2010 roku). Zmianę tę należy wiązać z jednej strony ze spadkiem liczby ludności, a z drugiej ze wzrostem ilości mieszkań.

Mapa 36. Liczba mieszkań na 1000 mieszkańców w gminach Dolnego Śląska [2014].

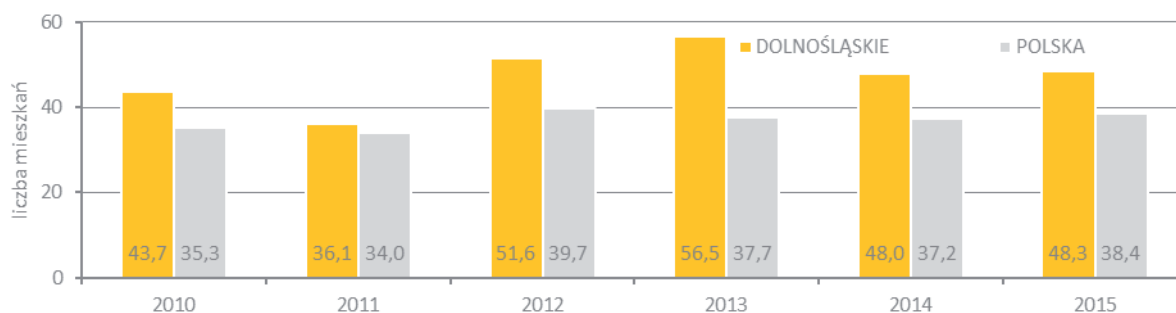

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Zasoby mieszkaniowe wyrażone **liczbą mieszkań na 1000 mieszkańców** były w 2014 roku dość zróżnicowane terytorialnie, wahając się od 254 w gminie Jordanów Śląski do 487 w Szklarskiej Porębie (Mapa 35). Ogółem największymi zasobami mieszkaniowymi dysponują mieszkańcy gmin miejskich na czele z Wrocławiem (467 mieszkań) oraz gmin ich bezpośredniego sąsiedztwa. Na tle całego regionu wyróżnia się jego południowa część, gdzie wartość wskaźnika była najwyższa. Większość jednostek odznaczających się dodatnio na tle pozostałych pod względem liczby mieszkań

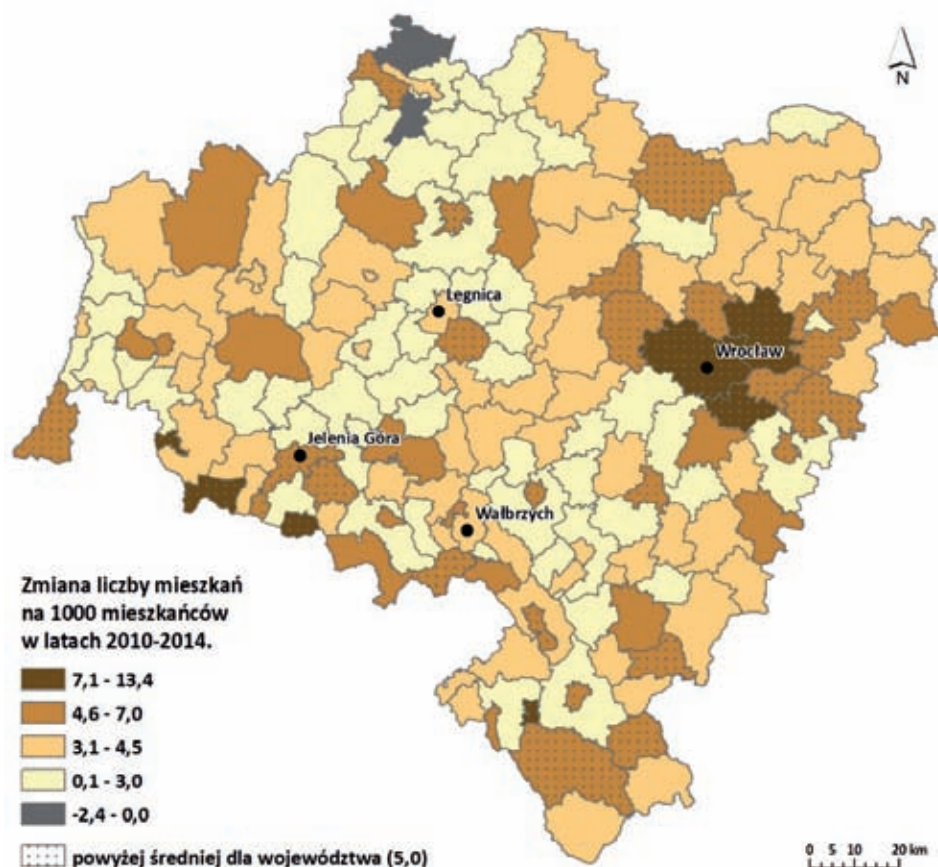
na 1000 mieszkańców wykazywała się również największym wzrostem tego wskaźnika w latach 2010-2014 (Mapa 36). Liderem pod tym względem była gmina Szklarska Poręba notująca 13% wzrost. Wyróżniały się także Wrocław (8%) ze strefą podmiejską (gmina Siechnice 12%, Długołęka 9%), Polanica-Zdrój (12%) i Karpacz (9%). W środkowej części regionu zmiana ta była minimalna, natomiast w przypadku dwóch gmin w jego północnej części (Jerzmanowa i Kotla) odnotowano spadek liczby mieszkań przypadających na 1000 mieszkańców (odpowiednio -2,4% oraz -0,4%).

Wykres 23. Liczba mieszkań oddanych do użytkowania w przeliczeniu na 10 tys. mieszkańców w Polsce i na Dolnym Śląsku [2010-2015].

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Mapa 37. Zmiana liczby mieszkań na 1000 mieszkańców w gminach Dolnego Śląska [2010-2014].

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Wypożyczenie w instalacje techniczno-sanitarne mieszkań znajdujących się w województwie dolnośląskim było w 2014 roku przeciętnie na wyższym poziomie niż ogółem w Polsce. Dostęp do wodociągów miało 98,5% mieszkań (w Polsce 96,7%), ustęp spółkiwany był w 94,6% mieszkań (w Polsce 93,5%), łazienką dysponowało 92,3% mieszkań (w Polsce 91,1%), natomiast w gaz sieciowy wyposażonych było 65,1% mieszkań (w Polsce 55,8%). Wyjątek stanowiło centralne ogrzewanie, w które wyposażonych było w regionie 80,8% mieszkań, natomiast w kraju 81,6%. Warto również podkreślić,

że pod względem odsetka mieszkań wyposażonych w wodociąg, łazienkę i centralne ogrzewanie sytuacja na terenach wiejskich i w miastach regionu nie różniła się znacząco. Większe różnice zauważalne były jednak w podziale gminnym, szczególnie pod względem wyposażenia w łazienkę (od 72% w gminie Walim do 99% w gminie miejskiej Głogów), centralne ogrzewanie (56% w gminie Ruja i 98% w gminie miejskiej Lubin) oraz dostęp do sieci gazowej, gdzie różnice wewnętrzne były największe: pomijając gminy, gdzie w ogóle nie było możliwości korzystania z tego rodzaju instalacji (Nowa Ruda, Wleń,

Pęcław, Platerówka, Mieroszów, Janowice Wielkie, Mietków, Kondratowice, Niechlów, Mściwojów, Chojnów, Kotła, Domaniów, Stare Bogaczowice oraz Łagiewniki) odsetek mieszkań wyposażonych w gaz sieciowy wahał się od 0,05% i 0,06% w gminach

takich jak: Malczyce, Stoszowice, Gromadka, Złoty Stok, Marciszów, Borów i Mirsk do niemal pełnego dostępu (powyżej 95%) w gminie Chojnów, gminach miejskich Dzierżoniów i Zgorzelec, Bielawie oraz gminie miejskiej Lubin.

4.2. OCENA MOCNYCH I SŁABYCH STRON

MOCNE STRONY	SŁABE STRONY
– dynamiczny rozwój demograficzny Wrocławskiego Obszaru Funkcjonalnego, – wyższy niż przeciętny w Polsce wskaźnik liczby mieszkań na 1 tys. mieszkańców, – dobre wyposażenie mieszkań w instalacje sanitarne i wodociągi bez występowania różnic na terenach miejskich i wiejskich.	– dysproporcje w poziomie zaludnienia w regionie – pogłębiający się proces depopulacji województwa, – niekorzystne przekształcenia struktury ludności według wieku, – ujemne saldo migracji obserwowane w szczególności w powiatach usytuowanych w południowo-zachodniej części województwa.

5 | ŚRODOWISKO KULTUROWE

5.1. ZASOBY KULTUROWE

Uwarunkowania polityczne związane ze zmianami przynależności Śląska do różnych organizmów państwowych spowodowały, że terytorium to podlegało oddziaływaniu wielu głównych ośrodków kultury artystycznej Europy, przede wszystkim Pragi, Krakowa, Wiednia i Berlina. Przenikające stamtąd impulsy artystyczne oraz wielonarodowa i wielowyznaniowa specyfika regionu zadecydowały o bogactwie i różnorodności dziedzictwa kulturowego. Są to zarówno historyczne założenia przestrzenne, zespoły zabytków, jak i pojedyncze obiekty, a więc: układy urbanistyczne i ruralistyczne, zamki, pałace, dwory, kościoły i klasztory, założenia obronne, obiekty mieszkalne, użyteczności publicznej oraz zabytki architektury przemysłowej. Naturalnym otoczeniem kompleksów zabytkowych są zachowane do dziś parki, ogrody i aleje, a w przypadku architektury sakralnej – cmentarze. Poza wymienionymi zabytkami zasoby te uzupełniają stanowiska archeologiczne oraz zabytki ruchome.

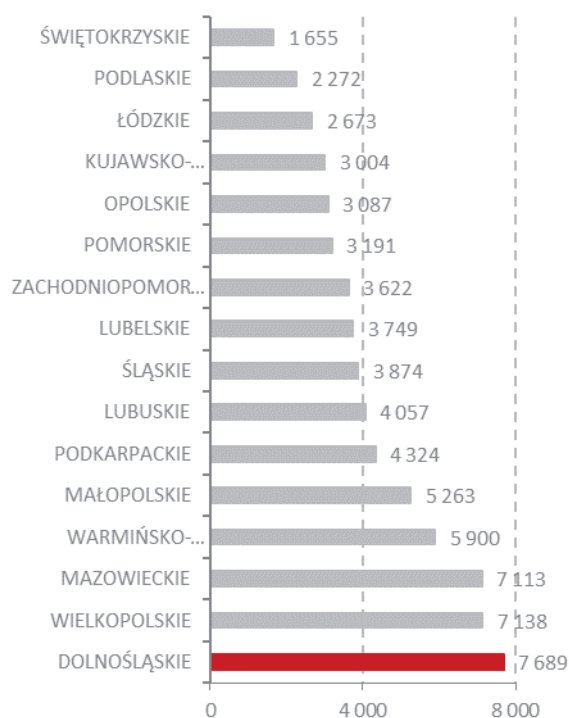
Dolny Śląsk cechuje gęsta sieć osadnicza, przy czym większość miast regionu posiada historycznie wykształcony układ przestrzenny z obiektami zabytkowej zabudowy. Występują także miejscowości uzdrowiskowe z obiektami zdrojowymi oraz charakterystyczną zabudową sanatoryjno-pensjonatową. Cechą zdecydowanie odróżniającą Dolny Śląsk od pozostałych regionów Polski jest występowanie kościołów protestanckich obok katolickich. Do najbardziej spektakularnych obiektów architektury sakralnej należą cysterskie założenia klasztorne m.in. w Henrykowie, Krzeszowie i Lubiążu, kościoły Pokoju w Jaworze i Świdnicy oraz kościoły Łaski w Miliczu, Kamiennej Górze i Jeleniej Górze. Do najważniejszych zabytków architektury rezydencjonalnej należą zamki obronne m.in. w Bolkowie, Świnach, Grodno, Grodziec, Czocho i Książ, a także liczne założenia pałacowo-parkowe, jak np.: zespół rezydencji w Parku Kulturowym Kotliny Jeleniogórskiej. Wybitnymi przykładami architektury obronnej są wyeksponowane w krajobrazie twierdze w Kłodzku i Srebrnej Górze – ogniwa potężnych systemów fortyfikacyjnych.

Obiekty zabytkowe objęte są ustawowymi formami ochrony, do których należą: wpis do rejestru zabytków, uznanie za pomnik historii oraz utworzenie

parku kulturowego. Pozostałe sposoby ochrony to ustalenia w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego, a w przypadku ich braku, decyzje o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzje o warunkach zabudowy, decyzje o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzje o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub w decyzje o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

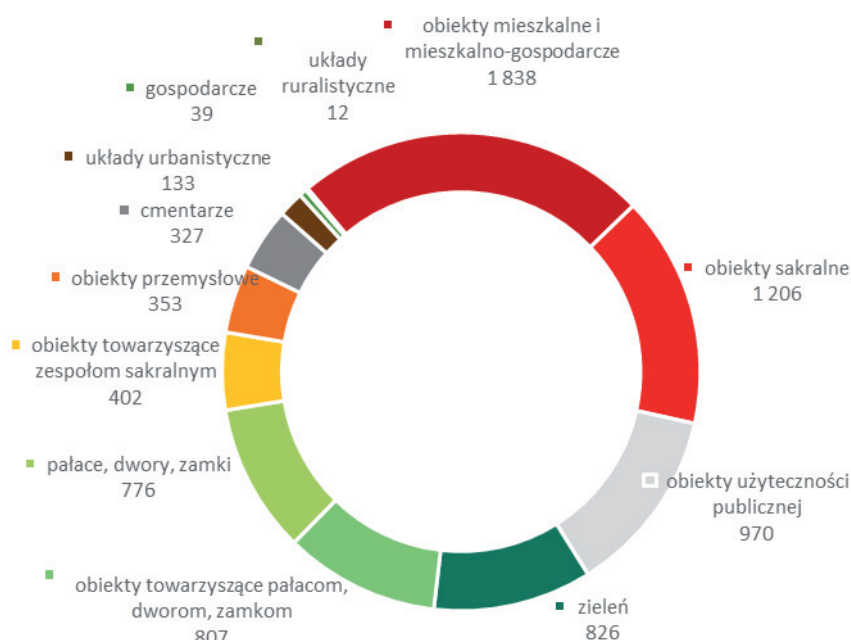
Ogólna liczba **obiektów zabytkowych** wpisanych do rejestru zabytków, według danych Dolnośląskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków (DWKZ), wynosi 40 697. Wśród zabytków wpisanych do rejestru figuruje 7 689 zabytków nieruchomości, 1 492 stanowiska archeologiczne i 31 516 zabytków ruchomych. Województwo dolnośląskie zajmuje pierwsze miejsce w Polsce pod względem liczby zabytków nieruchomości wpisanych do rejestru zabytków.

Wykres 24. Zabytki nieruchome wpisane do rejestru zabytków województwa dolnośląskiego na tle pozostałych województw [2015].

Źródło: opracowanie własne na podstawie NID i DWKZ.

Wykres 25. Struktura kategorii zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków województwa dolnośląskiego [2015].

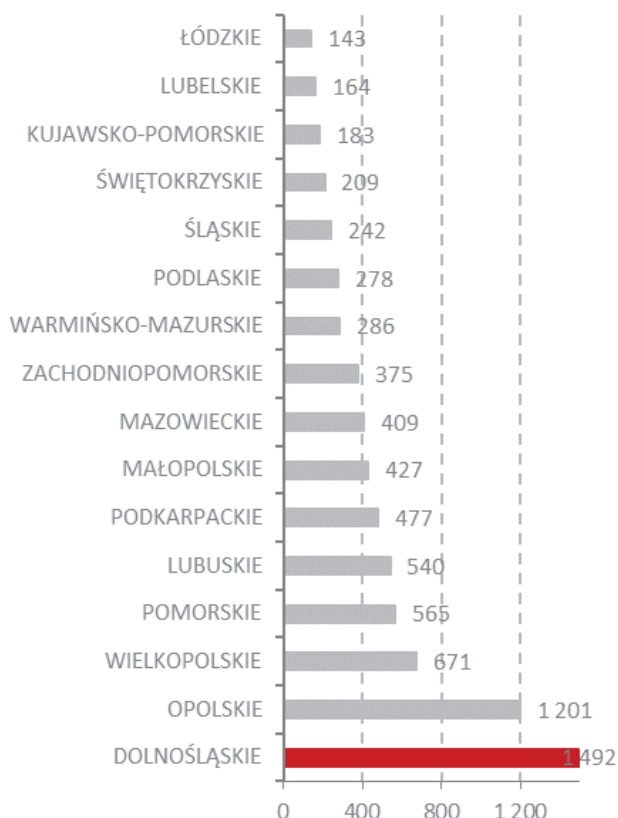
Źródło: opracowanie własne na podstawie DWKZ.

W strukturze zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków największe ilościowo grupy stanowią obiekty mieszkalne i mieszkalno-gospodarcze (1 838), obiekty architektury sakralnej (1 608) i rezydencjonalnej wraz z towarzyszącymi zabudowaniami (1 583) oraz obiekty użyteczności publicznej (970). Wymienione rodzaje zabytków obejmują około 80% ogólnej liczby zabytków nieruchomych. Pozostałą część stanowią: historycznie ukształtowane założenia przestrzenne miejscowości (145), obiekty architektury przemysłowej (353), obiekty zabudowy gospodarczej (39), założenia zabytkowej zieleni – parki, ogrody i aleje (826) oraz cmentarze (327).

Liczba **stanowisk archeologicznych** wpisanych do rejestru zabytków występujących na terenie województwa wynosi 1 492. Część z nich to stanowiska o formach krajobrazowych w liczbie ok. 250, m.in.: grodziska, kurhany, cmentarzyska, ślady osad. Pod względem liczby stanowisk archeologicznych wpisanych do rejestru zabytków województwo dolnośląskie zajmuje również pierwsze miejsce w Polsce.

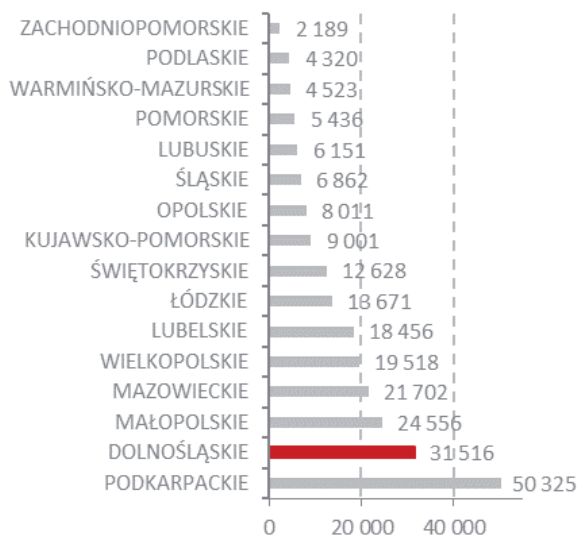
W województwie dolnośląskim występuje duża liczba **zabytków ruchomych**, dzieła sztuk plastycznych i rzemiosła artystycznego, z których większość stanowi wyposażenie i wystroje obiektów sakralnych. Ogólna liczba zabytków ruchomych wpisanych do rejestru zabytków wynosi 31 516, co stanowi ponad 14% zasobów krajowych i sytuuje województwo na 2. miejscu w kraju.

Wykres 26. Stanowiska archeologiczne wpisane do rejestru zabytków województwa dolnośląskiego na tle pozostałych województw [2015].

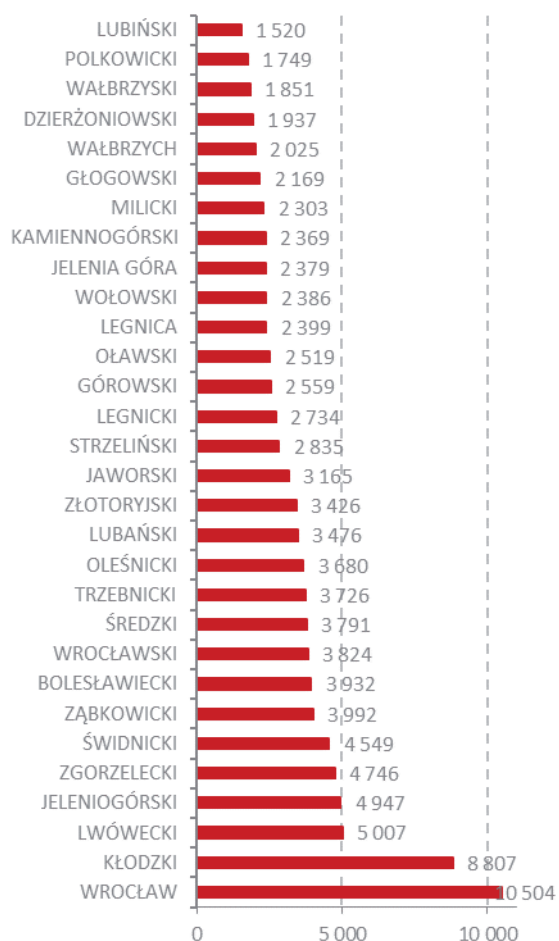
Źródło: opracowanie własne na podstawie NID i DWKZ.

Wykres 27. Zabytki ruchome wpisane do rejestru zabytków województwa dolnośląskiego na tle pozostałych województw [2015].

Źródło: opracowanie własne na podstawie NID i DWKZ

Wykres 28. Liczba zabytków nieruchomych znajdujących się w wojewódzkiej ewidencji zabytków i wskazanych do ujęcia w tej ewidencji w powiatach województwa dolnośląskiego [2015].

Źródło: opracowanie własne na podstawie DWKZ.

Pełny zasób **zabytków nieruchomych** określają wykazy zabytków nieruchomych zawierające spisy: obiektów wpisanych do rejestru zabytków oraz obiektów figurujących w ewidencji zabytków i wskazanych przez wojewódzkiego konserwatora zabytków do ujęcia w wojewódzkiej ewidencji zabytków.

Liczba zabytków ujętych w **ewidencji zabytków** wynosi 100 449 zabytków architektury i budownictwa, ich zespołów oraz parków i cmentarzy (w tym 7,5% wpisanych do rejestru), 342 układy urbanistyczne (w tym 39% wpisanych do rejestru zabytków), 1 993 układy ruralistyczne (w tym 0,5% wpisanych do rejestru zabytków), 2 523 obszary ochrony archeologicznej (w tym dwa obszary wpisane do rejestru zabytków), 31 525 stanowisk archeologicznych (w tym 4,7% wpisanych do rejestru zabytków).

Na Dolnym Śląsku występują **zespoły zabytkowe** o wybitnych wartościach artystycznych i historycznych, posiadające szczególne znaczenie dla dziedzictwa kulturowego kraju, które objęte są ochroną prawną w formie pomników historii.

Obecnie na **krajowej liście Pomników Historii** występuje 60 wpisów, w tym 9 znajduje się w województwie dolnośląskim:

- zespół historycznego centrum Wrocławia,
- Hala Stulecia we Wrocławiu,
- zespół dawnego opactwa cystersów w Krzeszowie,
- pobenedyktyński zespół klasztorny w Legnickim Polu,
- twierdza w Srebrnej Górze,
- młyn papierniczy w Dusznikach-Zdroju,
- pałace i parki krajobrazowe Kotliny Jeleniogórskiej: zespoły pałacowo-parkowe: „Paulinum” w Jeleniej Górze, Schaffgotschów w Cieplicach, w Karpnikach - zamek i willa „Dębowy Dwór” oraz w Bukowcu, Kowarach-Ciszycy, Łomnicy, Mysłakowicach, Stanisławowie Górnym, Wojanowie i Wojanowie-Bobrowie;
- kościół p.w. św. św. Apostołów Piotra i Pawła w Strzegomiu,
- zespół dawnego opactwa cysterek w Trzebnicy.

Województwo dolnośląskie cechują różnorodność form krajobrazu i dziedzictwa kultury materialnej. W celu ich ochrony, a także zachowania zabytków nieruchomych charakterystycznych dla miejscowej tradycji budowlanej i osadniczej powoływane są parki kulturowe. Wśród 24 **parków kulturowych** utworzonych na terenie kraju 5 znajduje się w województwie dolnośląskim:

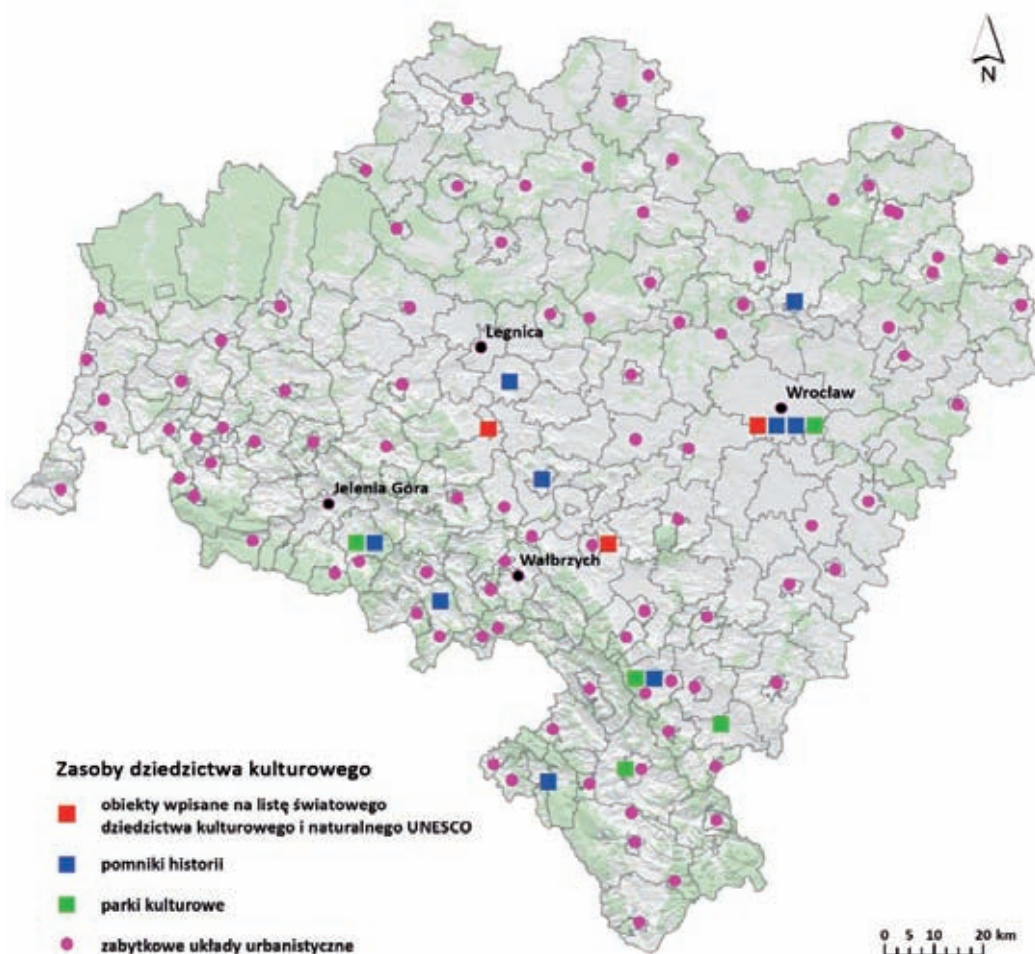
- Forteczny Park Kulturowy w Srebrnej Górze,
- Forteczny Park Kulturowy Twierdza Kłodzka,
- Park Kulturowy Kotliny Jeleniogórskiej,
- Wrocławski Park Kulturowy,
- Park Kulturowy Wzgórze Zamkowe, Dolina Budzówki i Nysy Kłodzkiej w Kamieńcu Ząbkowickim.

Dziedzictwo o wyjątkowych wartościach kulturowych i przyrodniczych, rozumiane jako wspólne dziedzictwo ludzkości, podlega ochronie międzynarodowej. Formą ochrony miejsc o uniwersalnych wartościach, w celu zachowania ich w niezmienionej postaci dla przyszłych pokoleń, jest wpis na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO. Na **Liście Światowego Dziedzictwa UNESCO** figuruje 14 kompleksów zabytkowych i przyrodniczych z terenu kraju, w tym 3 zespoły zabytkowe z obszaru Dolnego Śląska: Kościoły Pokoju w Jaworze i Świdnicy, Hala Stulecia we Wrocławiu.

W województwie dolnośląskim została opracowana lista **dóbr kultury współczesnej** dla miasta

Wrocławia, obejmująca ponad czterdzieści obiektów i zespołów powstałych w latach 1945-1989. Również w planie zagospodarowania przestrzennego województwa dolnośląskiego zostały wskazane dobra kultury współczesnej z terenu województwa. Na listach znalazły się przede wszystkim budynki użyteczności publicznej, zespoły mieszkaniowe oraz kościoły. Trzy obiekty współczesnej architektury znajdujące się we Wrocławiu zostały wpisane do rejestru zabytków (audytorium Instytutu Chemii Uniwersytetu Wrocławskiego, Pawilon Przemysłowy Ziem Odzyskanych, dawne dzienne sanatorium dla dzieci). Działania związane z ochroną i opieką nad zabytkami

Mapa 38. Zasoby dziedzictwa kulturowego w województwie dolnośląskim [2015].

Źródło: opracowanie własne.

w latach 2010-2015 były **finansowane** z kilku źródeł: budżetu państwa, budżetów samorządu województwa oraz gmin i miast na prawach powiatu, a także z funduszy europejskich. Wydatki na ten cel obejmowały dofinansowanie prac konserwatorskich i restauratorskich przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków. Łącznie na ochronę i opiekę nad zabytkami w województwie dolnośląskim w latach 2010-2015 wydano ze środków publicznych 982 255 011 mln zł.

Wydatki te w 57,48% (564 579 947 mln zł) sfinansowano z funduszy Unii Europejskiej, w tym 214 305 391 mln zł z Regionalnego Programu Operacyjnego dla Województwa Dolnośląskiego, a 256 650 613 mln zł z Programu Operacyjnego Infrastruktura i Środowisko. Kolejnym, pod względem wysokości środków przeznaczonych na ochronę zabytków, inwestorem były dolnośląskie gminy i miasta na prawach powiatów, które przeznaczyły na ten cel 30,23% kwoty (296 977

613 mln zł). Wysokość dofinansowania z budżetu państwa wynosiła – 8,98% (88 237 080 mln zł), z czego z Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego – 8,62% (84 641 544 mln zł). Finansowanie z budżetu

Samorządu Województwa Dolnośląskiego stanowiło ponad 3% (32 520 371 mln zł), co umożliwiło wykonanie prac remontowo-konserwatorskich w 566 obiektach.

Tabela 7. Finansowanie ochrony i opieki nad zabytkami w województwie dolnośląskim [2010-2015].

Źródło finansowania	Liczba dotacji		Wysokość dofinansowania	
	szt.	%	zł	%
FINANSOWANIE Z BUDŻETU PAŃSTWA				
Minister Kultury i Dziedzictwa Narodowego	399	35,37%	84 641 544	8,98%
Dolnośląski Wojewódzki Konserwator Zabytków	133		3 595 536	
Ogółem:	532		88 237 080	
FINANSOWANIE Z BUDŻETU SAMORZĄDU WOJEWÓDZTWA				
dotacje na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytkach	544	37,63%	28 984 839	3,31%
instytucje kultury – dotacje na prace remontowo-konserwatorskie	22		3 535 532	
Ogółem:	566		32 520 371	
FINANSOWANIE Z BUDŻETÓW GMIN I MIAST NA PRAWACH POWIATÓW				
Dział 921 (powiaty) i rozdział 92120 (gminy)	-	-	296 977 613	30,23%
FINANSOWANIE Z FUNDUSZY UNII EUROPEJSKIEJ				
Regionalny Program Operacyjny	217	27%	214 305 391	57,48%
Program Rozwoju Obszarów Wiejskich	180		21 474 740	
Program Operacyjny Infrastruktura i Środowisko	5		256 650 613	
Mechanizm Finansowy EOG	4		72 149 203	
Ogółem:	406		564 579 947	
SUMA	1 504	100%	982 255 011	100%

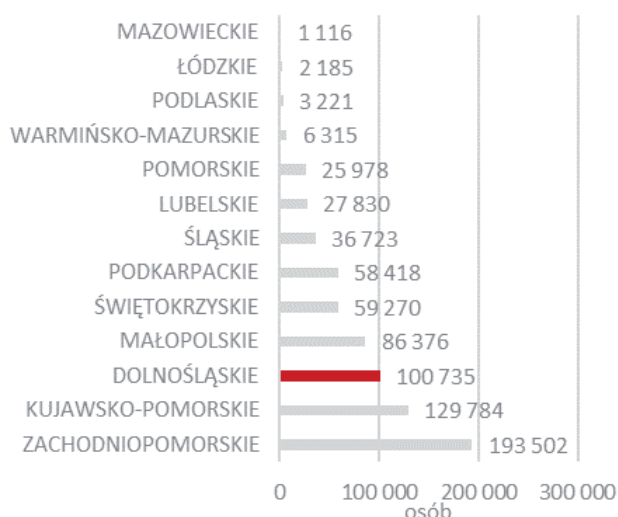
Źródło: opracowanie własne na podstawie Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Dolnośląskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, Urzędu Marszałkowskiego Województwa Dolnośląskiego, GUS.

5.2. UZDROWISKA

W 2015 roku w województwie dolnośląskim funkcjonowało 11 **uzdrowisk** statutowych co, przy 45 działających w całej Polsce, plasowało region na pierwszym miejscu w kraju. Najwięcej uzdrowisk (5) działało w powiecie kłodzkim: Duszniki-Zdrój, Długopole-Zdrój, Kudowa-Zdrój, Łądek-Zdrój, Polanica-Zdrój. W powiatach lubańskim i wałbrzyskim funkcjonowały po dwie miejscowości uzdrowiskowe: odpowiednio Świeradów-Zdrój i Czarniawa-Zdrój oraz Jedlina-Zdrój i Szczawno-Zdrój. Kolejne uzdrowiska położone są odpowiednio w Kotlinie Jeleniogórskiej (Jelenia Góra Cieplice Śl. Zdrój) oraz w obszarze Przedgórze Sudeckiego. Status uzdrowiskowy przyznany jest w trybie obowiązującej Ustawy z 28 lipca 2005 r. o lecnictwie uzdrowiskowym, uzdrowiskach i obszarach ochrony uzdrowiskowej oraz gminach uzdrowiskowych (Dz.U. z 2012 r. Nr 0 poz. 651, ze zm.).

W 2015 roku w regionie funkcjonowały 62 **zakłady lecznictwa uzdrowiskowego** (18 szpitali uzdrowiskowych, 34 sanatoria, 5 zakładów przyrodoleczniczych i 5 przychodni uzdrowiskowych) co plasowało Dolny Śląsk na 3. miejscu w kraju. Pod koniec 2015 roku w województwie dolnośląskim dostępne były 6 254 **łóżka w szpitalach i sanatoriach uzdrowiskowych**, co stanowiło 14,2% zasobów krajowych, dając regionowi 3 miejsce w kraju. W latach 2010-2015 liczba łóżek w zakładach lecznictwa uzdrowiskowego w regionie wzrosła o 563 (9%).

Wykres 29. Liczba kuracjuszy stacjonarnych w uzdrowiskach w województwach w kraju [2015].

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

W 2015 roku z zakładów lecznictwa uzdrowiskowego na Dolnym Śląsku skorzystało 100 735 **kuracjuszy** stacjonarnych, z czego 16% stanowili kuracjusze zagraniczni. W 2015 roku województwo dolnośląskie zajęło 3. miejsce w kraju pod względem liczby leczonych kuracjuszy stacjonarnych oraz 2. miejsce pod względem liczby cudzoziemców leczonych w uzdrowiskach.

W latach 2010-2015 liczba kuracjuszy stacjonarnych leczonych na Dolnym Śląsku wzrosła o 20%, w tym liczba cudzoziemców o 50%. W analogicznym okresie w Polsce dynamika wzrostu liczby łóżek i liczby kuracjuszy stacjonarnych była wyższa niż w regionie dolnośląskim i wynosiła odpowiednio 15% i 22%, natomiast wzrost liczby zagranicznych kuracjuszy w skali kraju był niższy niż na Dolnym Śląsku i wynosił tylko 20%.

LECZNICTWO UZDROWISKOWE:

- **11 uzdrowisk** statutowych (1. miejsce w kraju)
- **62 zakłady lecznictwa uzdrowiskowego** – 18 szpitali uzdrowiskowych, 34 sanatoria, 5 zakładów przyrodoleczniczych i 5 przychodni uzdrowiskowych (3. miejsce w kraju)
- **6 254 łóżek w szpitalach i sanatoriach uzdrowiskowych** (14,2% zasobów krajowych) 3. miejsce w kraju
- wzrost o **9,9%** (563) liczby łóżek w zakładach lecznictwa uzdrowiskowego w regionie w latach 2010-2015
- **100 735 kuracjuszy stacjonarnych** korzystających z zakładów lecznictwa uzdrowiskowego w 2015 roku (13% ogółu kuracjuszy leczonych w kraju) 3. miejsce w kraju
- wzrost o **26,6%** liczby kuracjuszy w latach 2010-2015 (21,1 tys. osób)
- **8 686 kuracjuszy zagranicznych** przebywało w dolnośląskich uzdrowiskach w 2015 roku – 2. miejsce w kraju
- wzrost o **99,1%** liczby kuracjuszy zagranicznych w latach 2010-2015 (4,3 tys. osób)

5.3. SZLAKI KULTUROWE I TURYSTYCZNE

W 2015 roku sieć szlaków turystycznych Dolnego Śląska liczyła 6 693 km długości, co stanowiło 18% zasobów krajowych i dało regionowi 3 miejsce w Polsce. W latach 2011-2015 sieć tras turystycznych na Dolnym Śląsku zwiększyła się o 576,9 km. Największa ich koncentracja występuje w Sudetach, a najmniejsza w nizinnej części regionu.

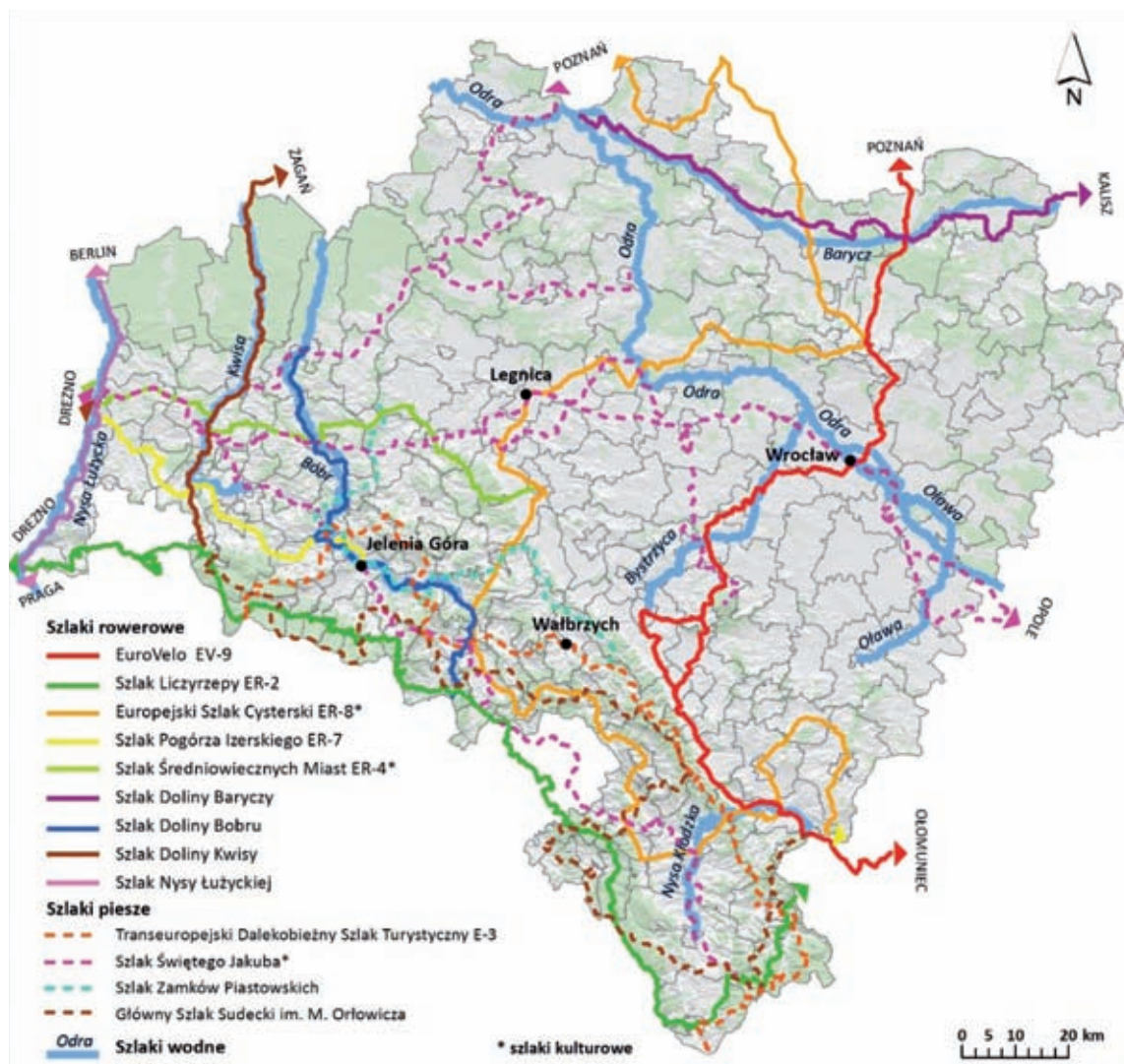
Sieć magistralnych szlaków turystycznych w 2015 obejmowała:

- szlaki piesze: Transeuropejski Dalekobieżny Szlak Turystyczny E-3, Szlak Św. Jakuba, Szlak Zamków Piastowskich, Główny Szlak Sudecki im. M. Orłowicza,

- szlaki wodne: Odry, Bobru, Kwisy, Baryczy, Nysy Łużyckiej, Bystrzycy, Oławy, Nysy Kłodzkiej,
- szlaki rowerowe: Euro-Velo EV-9, Szlak Liczyrzepy ER-2, Szlak Średniowiecznych Miast ER-4, Szlak Pogórza Izerskiego ER-7, Europejski Szlak Cystersów ER-8, Szlak Doliny Bobru, Szlak Doliny Baryczy, Szlak Doliny Kwisy, Szlak Nysy Łużyckiej.

SZLAKI TURYSTYCZNE:

- długość 2015: 6 693 km
- zmiana 2011-2015: wzrost o 576,9 km (9,4%)

Mapa 39. Magistralne szlaki turystyczne w województwie dolnośląskim [2015].

Źródło: opracowanie własne

5.4. OCENA MOCNYCH I SŁABYCH STRON

MOCNE STRONY	SŁABE STRONY
– zróżnicowany i bogaty krajobraz regionu pod względem wartości kulturowych i przyrodniczych, – różnorodność zachowanego dziedzictwa kulturowego, w tym duża liczba zabytków o wysokiej klasie artystycznej i znaczeniu historycznym (obiekty na liście UNESCO, pomniki historii, parki kulturowe), – gęsta sieć miast o zachowanym historycznym układzie urbanistycznym i dużym nasyceniu obiektami zabytkowymi, – największa w skali kraju liczba zabytków nieruchomych, ruchomych i archeologicznych wpisanych do rejestru zabytków, – duża różnorodność typów tras turystycznych (piesze, rowerowe, wodne, konne, narciarskie, samochodowe), – integracja tras turystycznych regionu z krajowymi i europejskimi systemami tras.	– postępujące negatywne przekształcenia historycznych układów przestrzennych miejscowości, związane z procesami urbanizacji oraz wprowadzaniem nowej zabudowy oderwanej od miejscowej tradycji budowlanej, – częste przykłady zacierania cech zabytkowych obiektów będące skutkiem modernizacji bez poszanowania znaczenia i wartości zabytków, – znaczna lub całkowita dewastacja obiektów przemysłowych i kolejowych spowodowana ich długotrwałym nieużytkowaniem, – dekapitalizacja infrastruktury uzdrowskiej, – niespójność systemu szlaków turystycznych w obszarze województwa, – niski standard wyposażenia w infrastrukturę towarzyszącą oraz pogarszający się stan techniczny tras turystycznych.

6 | GOSPODARKA

6.1. RACHUNKI REGIONALNE

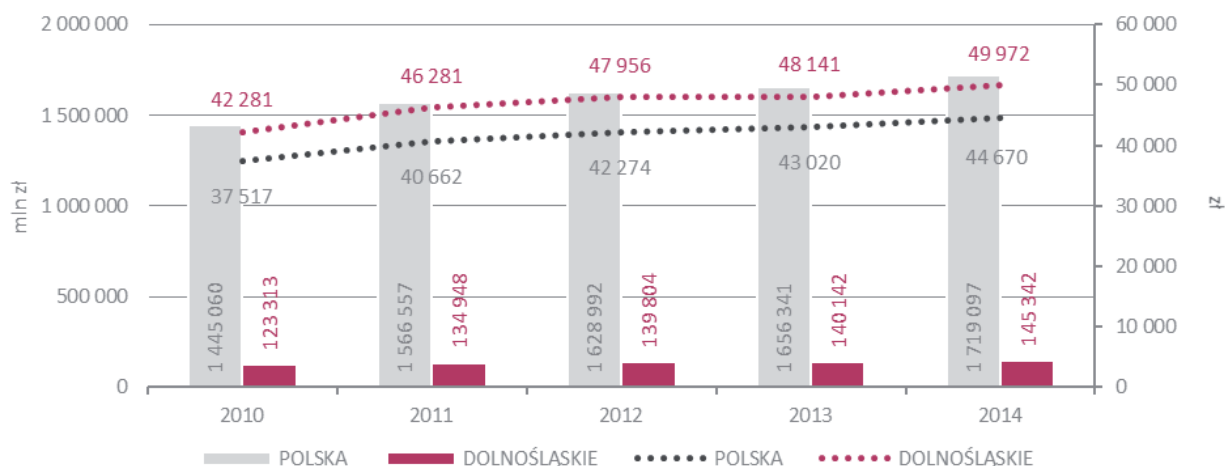
Jednym z podstawowych mierników służących ocenie kondycji gospodarki jest wskaźnik **produktu krajowego brutto** (PKB). Zgodnie z danymi szacunkowymi opublikowanymi przez GUS dla 2014 roku wynosił on dla województwa dolnośląskiego 145 342 mln zł, co stanowiło 8,5% wartości tego wskaźnika ogółem dla całego kraju (1 719 097 mln zł) i dawało regionowi 4. miejsce wśród województw (po mazowieckim 381 559 mln zł, śląskim 213 201 oraz wielkopolskim 166 581). W porównaniu do 2010 roku jego wartość wzrosła o 17,8% (ze 123 313 mln zł), natomiast trend ten był również charakterystyczny dla Polski ogółem (1 445 060 mln zł w 2010 roku), co w konsekwencji nie przyniosło regionowi wzrastającego udziału w tworzeniu PKB w kraju (również 8,5% w 2010 r.). Wzrostem wykazuje się również wartość PKB per capita w regionie, osiągając w 2014 roku (wg szacunków) 49 972 zł, co było wynikiem o 18,2% lepszym niż w 2010 roku (42 281 zł). Jednocześnie wskaźnik ten był wyższy od średniej krajowej w 2010 i w 2014 roku wynosząc odpowiednio 112,7% oraz 111,9%.

Biorąc pod uwagę sytuację w regionie w 2013 roku najwyższym PKB ogółem oraz PKB per capita wykazywał się Wrocław (odpowiednio 43 658 mln zł i 69 160 zł), w którym dodatkowo, na przestrzeni lat 2010-2013, wartość tych wskaźników wzro-

sła o 19%. Sam Wrocław wytwarzał w 2013 roku 31,2% PKB regionalnego oraz 2,6% PKB Polski. Dla drugiego w kolejności podregionu legnicko-głogowskiego było to odpowiednio 21,5% oraz 1,8%. Najniższą wartością PKB wykazywał się podregion jeleniogórski (20 846 mln zł, 14,9% PKB Dolnego Śląska i 1,3% kraju). W przeliczeniu na mieszkańca ostatnią pozycję w regionie zajmował podregion wałbrzyski (31 070 zł). Warto jednak zauważyć, że od 2010 roku w obu tych podregionach nastąpił wzrost wartości omawianych wskaźników: dla jeleniogórskiego o 18%, natomiast dla wałbrzyskiego o 11% (Wykres 32).

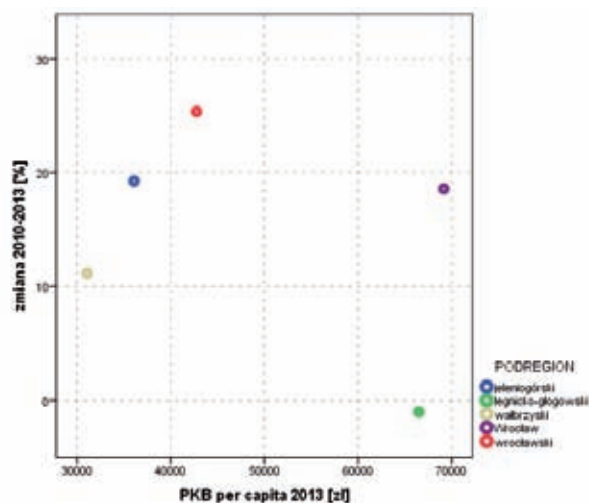
Kondycję gospodarki można mierzyć również za pomocą **wskaźnika wartości dodanej brutto ogółem** (WDB) oraz WDB w przeliczeniu na 1 pracującego. Wskaźniki te opisują przyrost wartości dóbr w danym okresie, uwzględniając wartość wszystkich wyrobów i usług pomniejszoną o koszty związane z ich wytworzeniem zgodnie z szacunkami GUS. WDB ogółem w województwie dolnośląskim wynosiła w 2014 roku 128 948 mln zł, stanowiąc 8,5% kwoty ogółem dla Polski. Wartość ta dawała regionowi 4. miejsce wśród województw (po mazowieckim 338 522 mln zł, śląskim 189 153 mln zł oraz wielkopolskim 147 792 mln zł).

Wykres 30. PKB ogółem oraz per capita w Polsce i na Dolnym Śląsku [2010-2014].

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

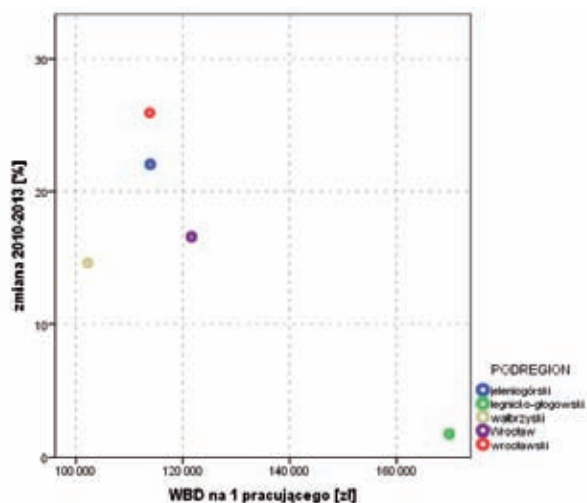
Wykres 31. PKB per capita w podregionach Dolnego Śląska [2013] oraz zmiana wartości wskaźnika [%] [2010-2013].

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Od 2010 roku wartość WDB wzrosła o 18,6% (ogółem w Polsce o 19,8%). W przeliczeniu na 1 pracującego w 2013 roku wynosiła ona na Dolnym Śląsku 122 923 zł, co przy wartości 107 083 zł w 2010 roku oznacza 14,8% wzrost. Należy podkreślić, że wynik ten pozwalał regionowi zajmować 2. miejsce w kraju po województwie mazowieckim (141 620 zł), stanowiąc w 2013 roku 114,8%, a w 2010 roku 116,3% średniej krajowej.

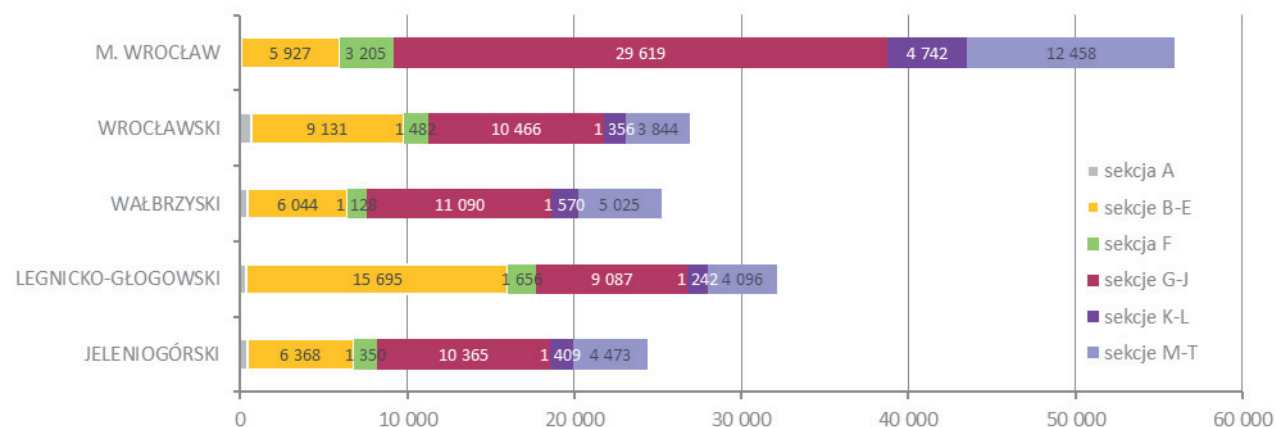
Wykres 32. WDB na 1 pracującego w podregionach Dolnego Śląska [2013] oraz zmiana wartości wskaźnika [%] [2010-2013].

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

W ujęciu wewnątrzregionalnym najwyższą wartością WDB ogółem w 2013 roku odznaczał się Wrocław – 38 769 mln zł. Na drugim miejscu znalazł się podregion legnicko-głogowski z 26 771 mln zł, który przodował pod względem wartości WDB na 1 pracującego w wysokości 169 866 zł (we Wrocławiu 121 627 zł).

Wykres 33. WDB na 1 pracującego w podregionach Dolnego Śląska według sekcji PKD[2013].

Sekcja A – Rolnictwo, leśnictwo, łowiectwo i rybactwo, Sekcja B – Górnictwo i wydobywanie, Sekcja C – Przetwórstwo przemysłowe, Sekcja D – Wytwarzanie i zaopatrywanie w energię elektryczną, gaz, parę wodną, gorącą wodę i powietrze do układów klimatyzacyjnych, Sekcja E – Dostawa wody; gospodarowanie ściekami i odpadami oraz działalność związana z rekultywacją, Sekcja F – Budownictwo, Sekcja G – Handel hurtowy i detaliczny; naprawa pojazdów samochodowych, włączając motocykle, Sekcja H – Transport i gospodarka magazynowa, Sekcja I – Działalność związana z zakwaterowaniem i usługami gastronomicznymi, Sekcja J – Informacja i komunikacja, Sekcja K – Działalność finansowa i ubezpieczeniowa, Sekcja L – Działalność związana z obsługą rynku nieruchomości, Sekcja M – Działalność profesjonalna, naukowa i techniczna, Sekcja N – Działalność w zakresie usług administrowania i działalność wspierająca, Sekcja O – Administracja publiczna i obrona narodowa, obowiązkowe zabezpieczenia społeczne, Sekcja P – Edukacja, Sekcja Q – Opieka zdrowotna i pomoc społeczna, Sekcja R – Działalność związana z kulturą, rozrywką i rekreacją, Sekcja S – Pozostała działalność usługowa, Sekcja T – Gospodarstwa domowe zatrudniające pracowników; gospodarstwa domowe produkujące wyroby i świadczące usługi na własne potrzeby, Sekcja U – Organizacje i zespoły eksterytorialne.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Jedynie podregion legnicko-głogowski przewyższał pod tym względem wartość przeciętną dla województwa dolnośląskiego, osiągając 138,2%. Na uwagę zasługuje jednak fakt, że w przypadku wskazanej jednostki od 2010 roku nastąpił jedynie 1,75% wzrost WDB na 1 pracującego, podczas gdy w podregionie wrocławskim było to 26%, a w samym Wrocławiu 17%. Duży wzrost WDB odnotowano również w podregionie jeleniogórskim – 22% (Wykres 33). Podregion wrocławski był także liderem jeżeli chodzi o wzrost WDB ogółem, osiągając w 2013 roku 129,34% wartości WDB z 2010 roku. Jedyną jednostką, która odnotowała we wskazanym okresie spadek wartości na poziomie -0,67% był podregion legnicko-głogowski.

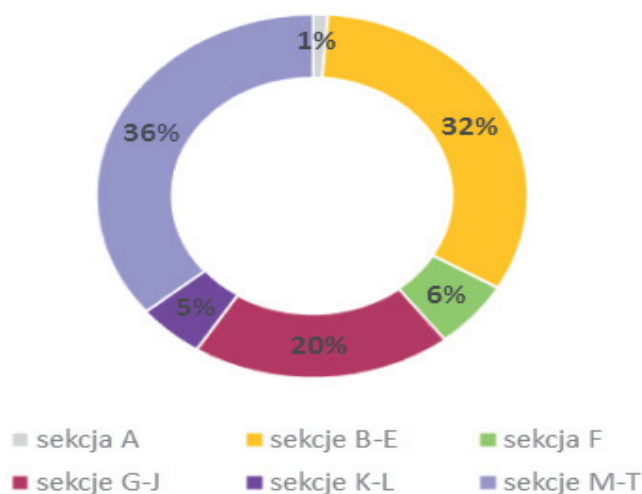
Biorąc pod uwagę rodzaje działalności w skali regionu największą wartość WDB generują sekcje usługowe (od G do J) – 70 626 mln zł, natomiast najmniejszą – rolnictwo, leśnictwo, łowiectwo oraz rybactwo – 1 834 mln zł. Struktura ta jest niezmienna od 2010 roku. Wśród podregionów największą WDB w usługach (sekcje G-T) oraz budownictwa (sekcja F) generuje Wrocław, natomiast w przypadku przemysłu (sekcja B-E) podregion legnicko-głogowski. Największe WDB sekcji A odnotowywano dla podregionu wrocławskiego (Wykres 34).

Ze wskaźnikiem wartości dodanej brutto wiążą się **koszty zatrudnienia**, które w przypadku Dolnego Śląska w 2013 roku najwyższe były dla działalności usługowej skupionej w ramach sekcji M-T, wynosząc 18 653 mln zł i skupiając 36% ogólnych kosztów zatrudnienia w regionie. Najniższe koszty generowało rolnictwo, łowiectwo i rybactwo (651 mln zł), w dalszej kolejności zaś działalność finansowo-ubezpieczeniowa (sekcje K-L) – 2 569 mln zł oraz budownictwo (sekcja F) – 3 136 mln zł. Warto zwrócić uwagę, że w każdej z grup sekcji na przestrzeni lat 2010-2013 koszty zatrudnienia wzrastały, choć największa zmiana dotyczyła sekcji A, gdzie wynosiła ona aż 26% wartości z 2010 roku. Najmniejsze różnice dotyczyły budownictwa (7,7%) oraz działalność z sekcji K-L (8,9%).

Wraz z rosnącymi kosztami zatrudnienia od 2010 roku sukcesywnie rosły **dochody do dyspozycji brutto** w przeliczeniu na 1 mieszkańca, choć wzrost ten był relatywnie mniejszy i wyniósł on od 2010 do 2013 roku 13,9% (z 23 973 do 27 299 zł). W każdym z badanych lat dochody do dyspozycji brutto per capita przewyższały średnią dla Polski – w 2010

roku wyniosły 102,8% (23 312 zł), natomiast w 2013 roku 104,3% (26 166 zł). Wskazana wartość dawała regionowi w 2013 roku 3. miejsce w kraju po województwie mazowieckim (31 771 zł per capita) oraz śląskim (29 749 zł).

Wykres 34. Koszty pracy w podziale na grupy sekcji PKD na Dolnym Śląsku [2013].

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

RACHUNKI REGIONALNE:

- **145 342 mln zł** PKB w 2014 roku
- **8,5%** PKB kraju
- **4. miejsce** w Polsce
- wzrost o **17,8%** w porównaniu do 2010
- **49 972 zł** PKB per capita w 2014 roku (wg szacunków)
- wzrost o **18,2%** w porównaniu do 2010 roku (42 281 zł) **111,9%** w 2014 średniej w Polsce
- **128 948 mln zł** WDB w 2014 (wg szacunków)
- **8,5%** WDB dla Polski. Wartość
- **4. miejsce** wśród pozostałych województw
- wzrost o **18,6%** w porównaniu do 2010
- **122 923 zł** WDB na 1 pracującego w 2013 roku
- wzrost o **14,8%** w porównaniu do 2010 (107 083 zł)
- **2. miejsce** w kraju
- **114,8%** w 2013 roku średniej krajowej

6.2. RYNEK PRACY

Liczba pracujących w województwie dolnośląskim w 2015 roku wyniosła 741 630 osób. Blisko połowę stanowiły kobiety (49,9%, czyli 369 853 osoby). W przeliczeniu na 1000 mieszkańców w 2015 roku w województwie pracowało 255 osób (w kraju średnio 232 osoby). Najwyższą wartość wskaźnika odnotowano w powiecie polkowickim (489 osób pracujących na 1000 mieszkańców), kolejno we Wrocławiu (408), Legnicy (328), powiecie oławskim (323), wrocławskim (319), Jeleniej Górze (277), Wałbrzychu (260) oraz powiecie lubińskim (231).

Najniższe wartości wskaźnik przyjął w powiecie wałbrzyskim (106), górowskim (111), lwóweckim (130), złotoryjskim (136) oraz jaworskim (147) (Mapa 40).

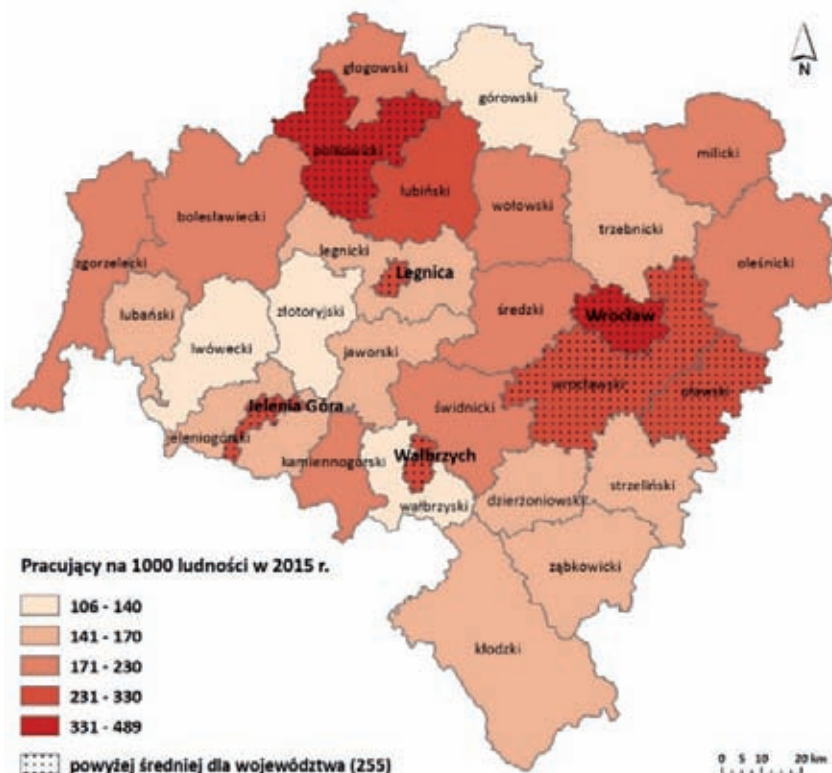
Analiza **zmiany liczby pracujących** w latach 2010-2015 wskazuje na wzrost o 5,9% (Mapa 41). Największe przyrosty zaobserwowano w powiecie legnickim (wzrost o 26,5%), kolejno: oławskim (23,9%), średzkim (15,8%), polkowickim (15,1%) oraz trzebnickim (14,1%). Największe spadki nastąpiły w powiecie zgorzeleckim (10,7%), Jeleniej Górze (9,2%) i Legnicy (5%).

Analiza **pracujących w podziale na grupy sekcji PKD** wskazuje główne profile działalności, które

budują dolnośląski rynek pracy. Według danych za 2014 rok, tak jak w latach wcześniejszych, na Dolnym Śląsku ludność pracowała głównie w tzw. pozostałych usługach (32,7%, czyli 266 116 osób) oraz w przemyśle i budownictwie (32,7%, czyli 266 092 osoby). Kolejno zajmowano się: handlem, naprawą pojazdów samochodowych, transportem, gospodarką magazynową, zakwaterowaniem, gastronomią, informacją, komunikacją (19,8%, czyli 160 788 osób), rolnictwem, leśnictwem, łowiectwem i rybactwem (10,7%²³, czyli 87 298 osób) oraz pracą w przedsiębiorstwach zajmujących się działalnością finansową, ubezpieczeniową oraz obsługą rynku nieruchomości.

W 19 z 30 powiatów w województwie dolnośląskim liczba pracujących w grupie: przemysł i budownictwo była większa niż w grupie: pozostałe usługi. Do tych powiatów należą: powiat polkowicki (21 339 osób), wrocławski (20 502), świdnicki (19 144), oławski (15 023), oleśnicki (10 133), lubiński (9 640), bolesławiecki (9 475), zgorzelecki (8 911), dzierzoniowski (7 915), głogowski (7 528), średzki (6 464), trzebnicki (5 429), jeleniogórski (4 074), legnicki (3 975), kamiennogórski (3 715), ząbkowski (3 715), wołowski (3 513), jaworski (3 430) oraz lwówecki (2 648) (Mapa 42).

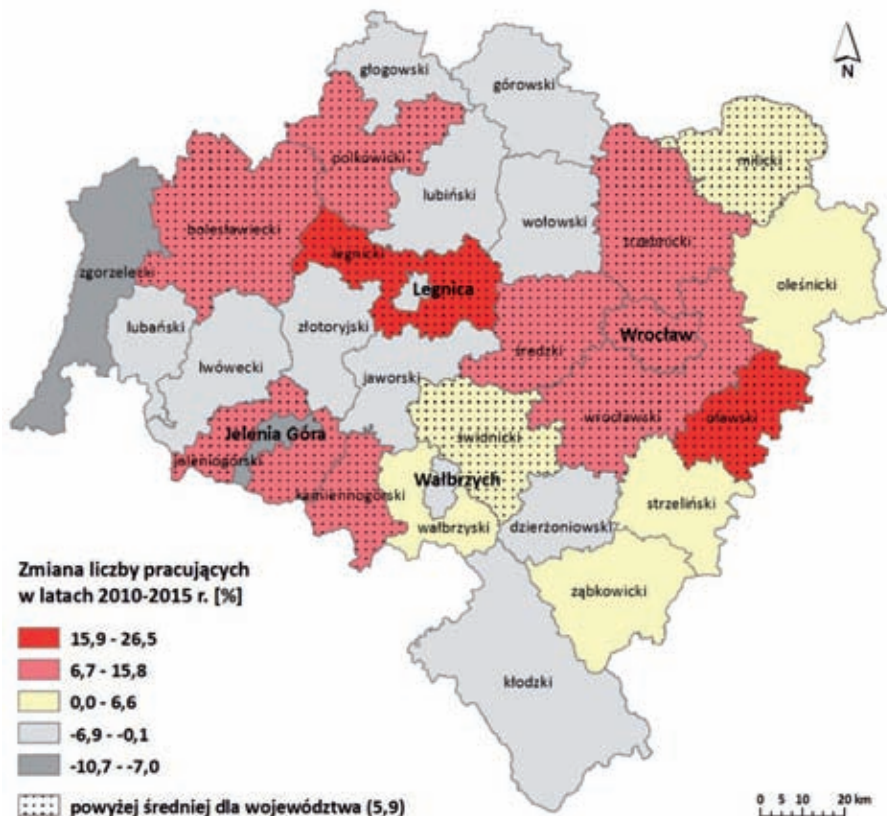
Mapa 40. Pracujący na 1000 ludności w powiatach Dolnego Śląska [2015].

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

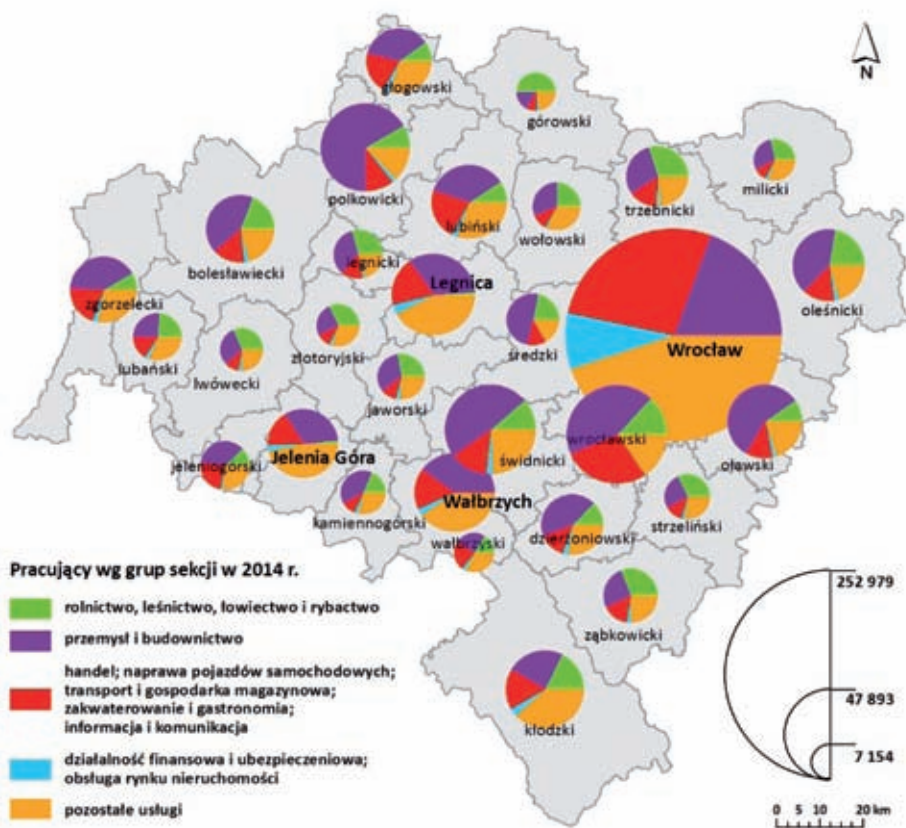
23 Dana odbiega od średniej dla kraju, która wyniosła 21,1%.

Mapa 41. Zmiana liczby pracujących w powiatach Dolnego Śląska [2010-2015].

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Mapa 42. Pracujący według grup sekcji w powiatach dolnego śląska [2014].

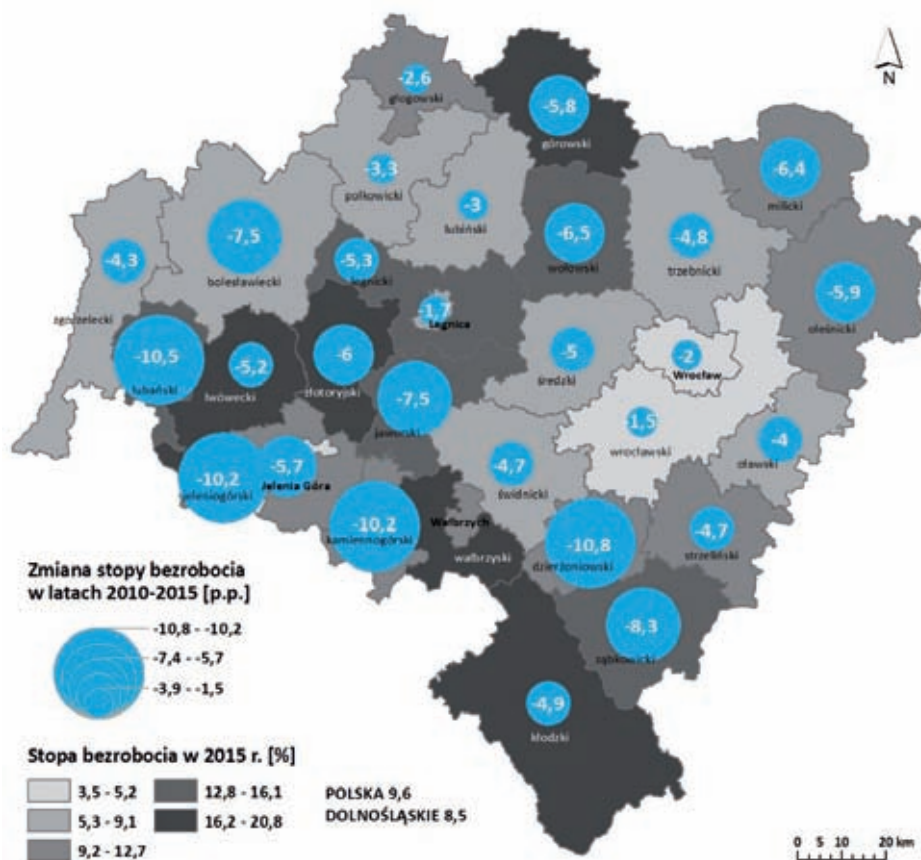

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Przeanalizowane na podstawie wartości **stopy bezrobocia rejestrowanego** dane o bezrobotnych, badające udział zarejestrowanych bezrobotnych w grupie cywilnej ludności aktywnej zawodowo w latach 2010-2015, wskazują na spadek o 4,6 p.p. (w kraju spadek w wysokości 2,7 p.p.). W tym czasie we wszystkich powiatach województwa dolnośląskiego odnotowano spadek wartości tego wskaźnika, przy czym największe w powiecie dzierżoniowskim, kamiennogórskim, lubańskim, jeleniogórskim, ząbkowickim, jaworskim, bolesławieckim, wołowskim, milickim i złotoryjskim. Najmniejszy spadek wykazał

powiat wrocławski, Legnica i Wrocław, które stanowią silne rynki pracy (Mapa 41). W 2015 r. najniższą stopę bezrobocia rejestrowanego odnotowano właśnie we Wrocławiu (3,5%) oraz powiecie wrocławskim (3,5%), kolejno: Jeleniej Górze (5,2%), powiecie polkowickim (6,3%), lubińskim (6,7%), bolesławieckim (7,4%), oławskim (7,4%) oraz Legnicy (7,5%). Najgorsza sytuacja pod względem poziomu zatrudnienia wystąpiła w powiatach: górowskim (stopa bezrobocia rejestrowanego: 20,8%), złotoryjskim (20,6%), kłodzkim (19,8%), lwóweckim (19,5%) oraz jaworskim (16,1%).

Mapa 43. Stopa bezrobocia i jej zmiana w powiatach Dolnego Śląska [2010-2015].

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

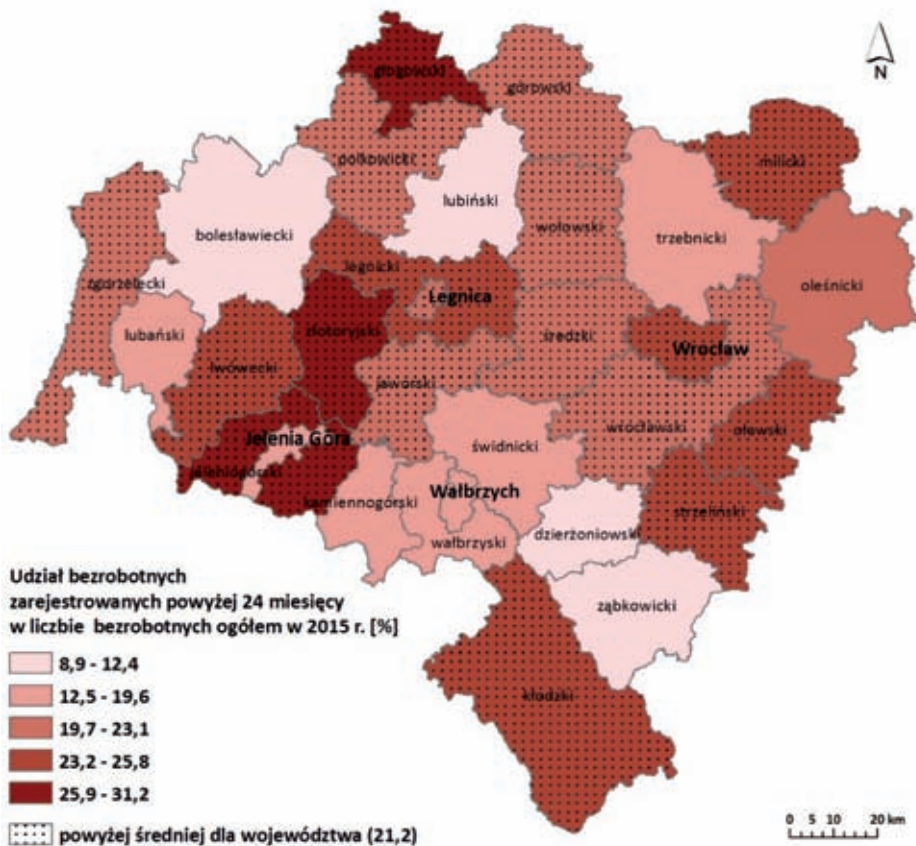
Ważnym czynnikiem decydującym o powodzeniu bezrobotnego na rynku pracy jest **czas pozostawania bez pracy**. Szansa na ponowne zatrudnienie maleje wraz z czasem trwania bezrobocia. W analizie (Mapa 43) użyto danych dotyczących liczby osób długotrwale bezrobotnych, będących bezrobotnymi ponad 24 miesiące. Średnio w województwie, wg danych za 2015 rok, osoby takie stanowiły 21,2% ogółu bezrobotnych (Polska 24,3%). Wartości udziału bezrobotnych pozostających bez pracy powyżej 24 miesięcy przekraczające średnią dla województwa odnotowano w powiecie jeleniogórskim (31,2%), złotoryjskim (28,6%), głogowskim (27,8%), lwóweckim

(25,8%), kłodzkim (25,1%), milickim (24,4%), oławskim (24,2%), legnickim (23,7%), strzelińskim (23,6%), Wrocławiu (23,5%), powiecie polkowickim (23,1%), jaworskim (22,9%), górowskim (22,9%), zgorzeleckim (22,6%), wołowskim (22,6%), Legnicy, powiecie średzkim (21,8%) oraz wrocławskim (21,3%). Dominująca wielkość wartości udziału bezrobotnych pozostających bez pracy ponad 24 miesiące oraz wyniki powyższych analiz, odnoszące się do atrakcyjności rynków pracy, stanowią potwierdzenie dla tezy, kwalifikującej długotrwale bezrobocie jako ważny problem społeczny, często niezależny od rzeczywistych możliwości zatrudnienia.

Analiza struktury osób **bezrobotnych według wieku** (Wykres 35, Mapa 43) wskazuje, że w 2015 roku w województwie dolnośląskim główną grupę bezrobotnych stanowiły osoby w wieku od 25 do 34 lat

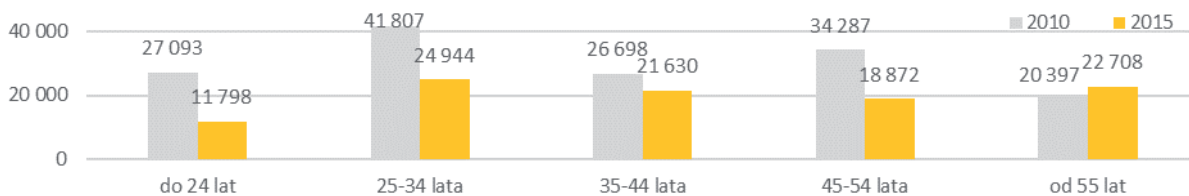
Najwięcej bezrobotnych w stosunku do 2010 roku ubył w grupie wiekowej poniżej 25 lat (56,5%), kolejno: grupy od 45 do 55 lat (45%), od 25 do 34 lat (40,3%). Najmniejszy spadek nastąpił w grupie do 35 do 44 lat (19%). Na taki stan rzeczy wpływa również proces starzenia się społeczeństwa, a co za tym idzie – zmieniający się udział poszczególnych grup wiekowych w ogólnej strukturze ludności.

ogółem w powiatach Dolnego Śląska [2015].

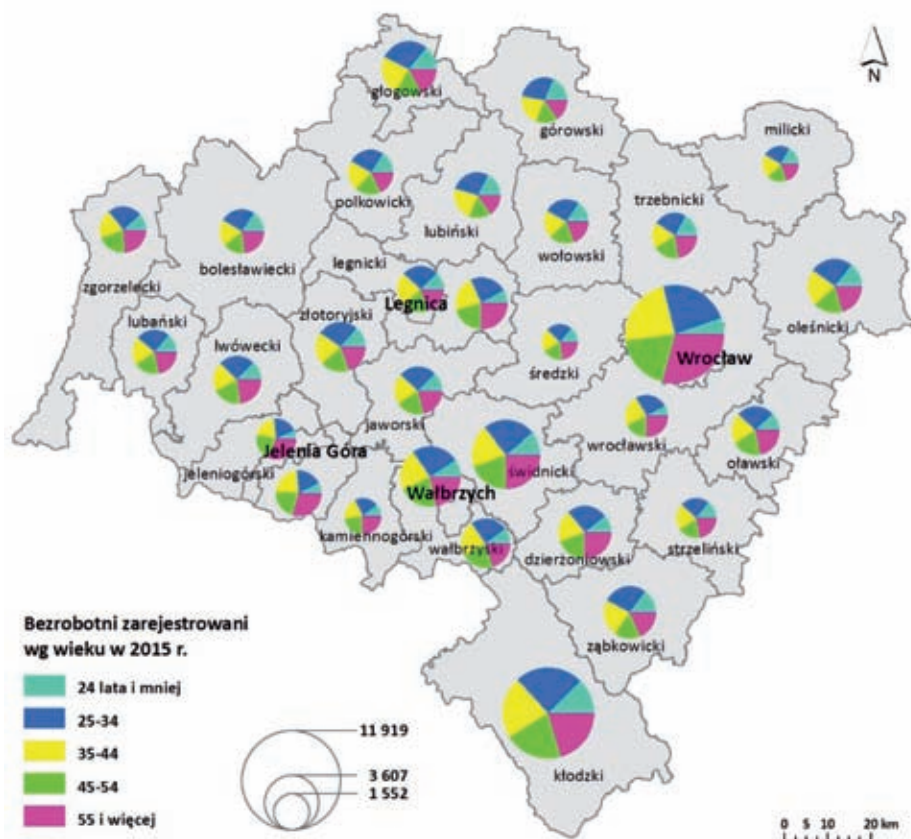
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Wykres 35. Bezrobotni zarejestrowani według wieku na Dolnym Śląsku [2010-2015].

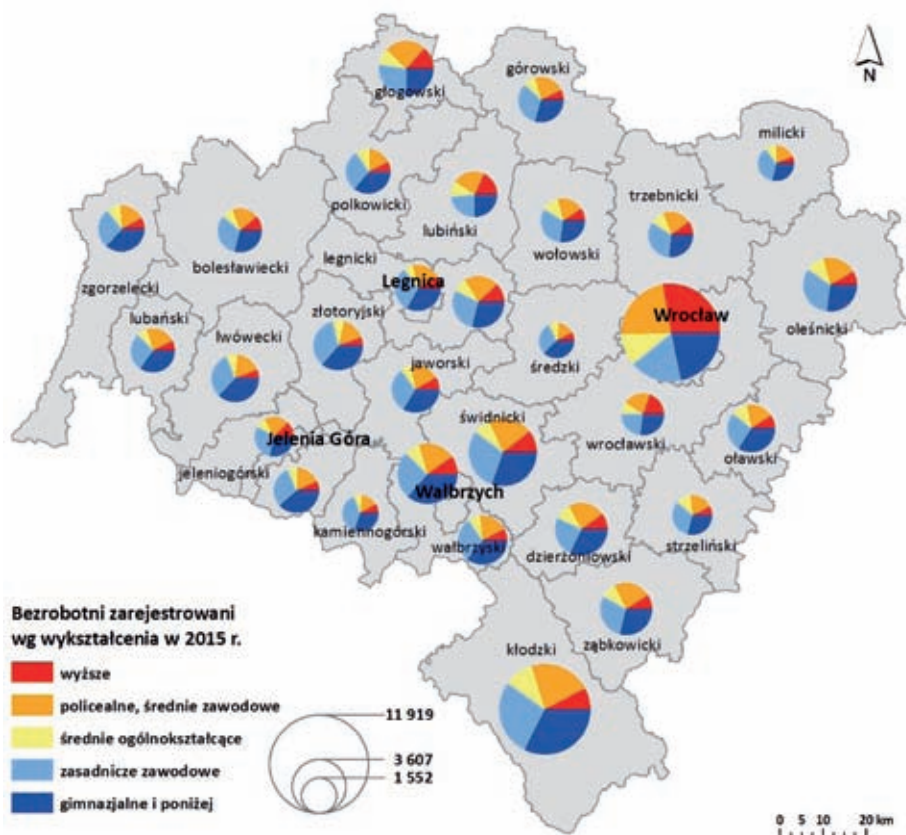
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Mapa 45. Bezrobotni zarejestrowani według wieku w powiatach Dolnego Śląska [2015].

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Mapa 46. Bezrobotni zarejestrowani według wykształcenia w powiatach Dolnego Śląska [2015].

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

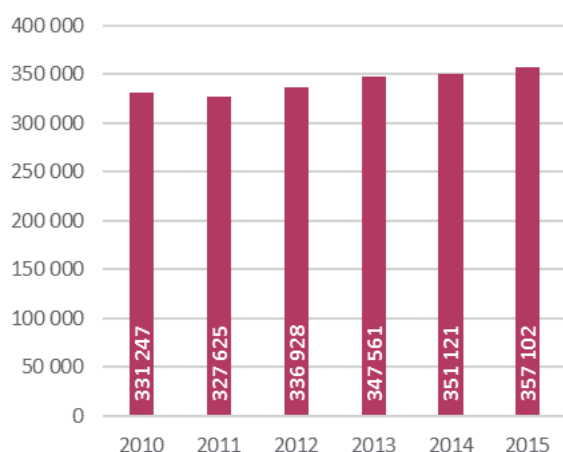
Analiza liczby osób **bezrobotnych według wykształcenia** (Mapa 45) na podstawie danych za 2015 rok jako główną grupę bezrobotnych w województwie wskazuje osoby z wykształceniem gimnazjalnym i poniżej (30,5%, tj. 30 475 os.), kolejno: z zasadniczym zawodowym (27,9%, tj. 27 930 os.), policealnym i średnim zawodowym (20,7%, tj. 20 684 os.), wyższym (11,6%, tj. 11 560 os.) oraz średnim ogólnokształcącym (9,3%, tj. 9 303 os.). W porównaniu z danymi z 2010 roku we wszystkich grupach określających **wykształcenie** liczebność zmalała, co obrazuje ogólny spadek liczby bezrobotnych, przy czym najwięcej bezrobotnych ubyło w grupie z wykształceniem średnim ogólnokształ-

cącym (36,3%), czyli w grupie, która według danych za 2015 rok stanowiła najmniejszą część ogółu bezrobotnych. Kolejno najwięcej bezrobotnych ubyło w grupie osób z wykształceniem gimnazjalnym i niższym (35,3%), czyli według danych za 2015 rok – w największej grupie bezrobotnych, z przygotowaniem zasadniczym zawodowym (34,9%) oraz policealnym i średnim zawodowym (34%). Najmniejszy ubytek liczby bezrobotnych odnotowano w grupie osób z wykształceniem wyższym (19,4%). Na wynik analizy wpływ ma także ogólna zmiana liczby osób w poszczególnych grupach wykształcenia na rynku pracy (wzrost liczby i udziału osób z wykształceniem wyższym).

6.3. PRZEDSIĘBIORCZOŚĆ

Do rejestru REGON na Dolnym Śląsku wpisanych jest ponad 357 tys. **podmiotów gospodarczych** (8,5% podmiotów w kraju), a od 2010 roku ich liczba wzrosła o 7,8%. Podobnie jak w 2010 roku województwo w 2015 roku plasowało się na 5. miejscu w kraju pod względem liczby zarejestrowanych podmiotów gospodarczych. W sektorze prywatnym działa 94,8% podmiotów gospodarki narodowej, co jest najniższym udziałem wśród województw w Polsce.

Wykres 36. Liczba podmiotów gospodarczych wpisanych do rejestru regon w województwie dolnośląskim [2010-2015].

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

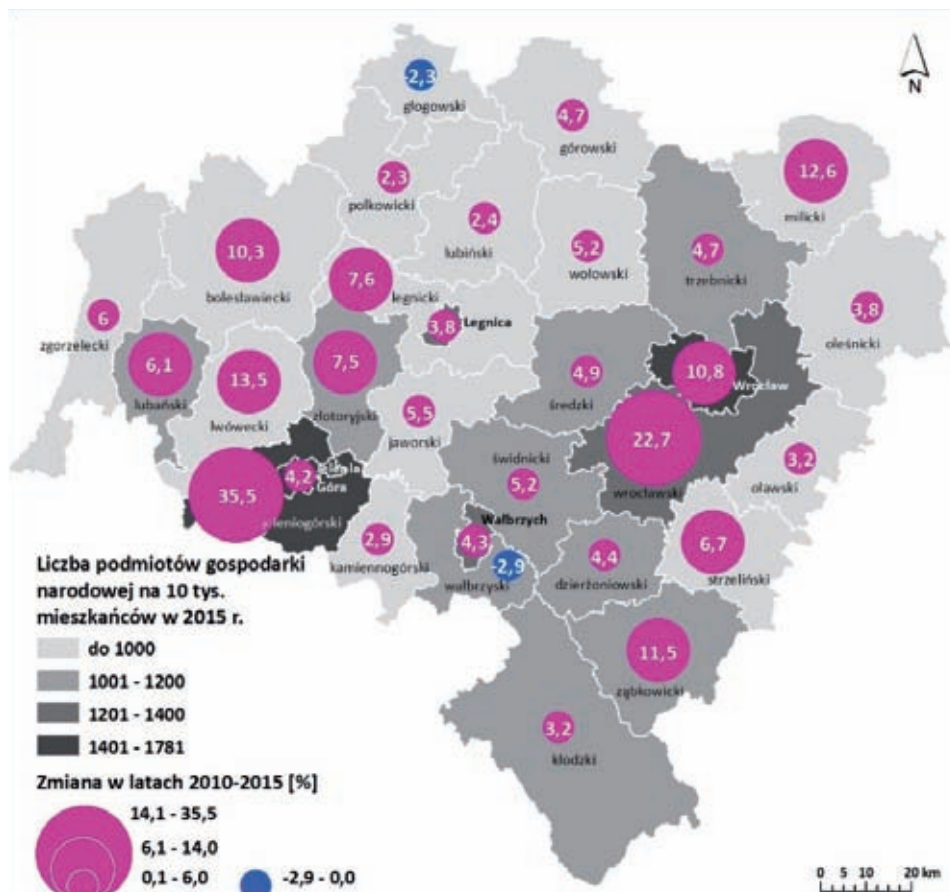
W województwie przypada 1 230 **podmiotów gospodarczych wpisanych do rejestru REGON** na 10 tys. ludności, czyli znacznie powyżej średniej

krajowej wynoszącej 1 089. Klasyfikuje to region na 3. miejscu w kraju, po województwie mazowieckim (1 432) (1 290) i zachodniopomorskim (1 290), a od 2010 roku wskaźnik ten wzrósł o 8,3% (Polska 7,3%). Najwyższy wskaźnik liczby podmiotów gospodarki narodowej na 10 tys. ludności występuje w Karpaczu (7 954 podmiotów) i jest on ponad sześciokrotnie wyższy niż średnio w województwie. Kolejne gminy z wysokim wskaźnikiem to Szczawno-Zdrój (2 025) i Szklarska Poręba (1 920), czyli w gminach o dużych walorach turystycznych. Stolica województwa plasuje się zaraz za nimi z wartością 1 781 podmiotów. Najniższa wartość wskaźnika obserwowana jest natomiast w gminach Grębocice (470) i Ruja (458). W stolicy województwa zarejestrowanych jest 31,7% (113,2 tys.) wszystkich podmiotów gospodarczych wpisanych do rejestru REGON na terenie województwa, a ich liczba stale rośnie. Od 2010 roku we Wrocławiu działalność prowadzi ponad 11,8 tys. więcej podmiotów gospodarczych (wzrost o 11,7%). Pod względem liczby zarejestrowanych przedsiębiorców wyróżniają się również miasta: Wałbrzych (13,9 tys. podmiotów gospodarczych), Legnica (13,7 tys.), Jelenia Góra (12,6 tys.) oraz powiaty: świdnicki (18,3 tys. podmiotów), kłodzki (17,6 tys.) i wrocławski (17,3 tys.). W 50 gminach na terenie województwa zarejestrowanych było jednak po mniej niż 500 podmiotów gospodarczych. Najmniejsza ich liczba prowadziła działalność w gminach: Jemielno (174 podmioty), Pęcław (137), Ruja (122) i Platerówka (95). Pod względem liczby nowo zarejestrowanych podmiotów w analizowanym okresie wyróżniają się również powiaty: wrocławski (9,6 tys. podmiotów), świdnicki

(8,6 tys.), kłodzki (8,5 tys.) i wałbrzyski (6 tys.) oraz miasta: Legnica (6,9 tys.), Jelenia Góra (6,4 tys.), Świdnica (3,7 tys.), Lubin i Karpacz (po 3,3 tys.). W latach 2010-2015 najmniejsza liczba nowo zarejestrowanych podmiotów odnotowana została w powiatach: milickim (2,1 tys.), strzelińskim (2 tys.) i górowskim (1,6 tys.).

W analizowanym okresie poniżej stu nowo rejestrowanych podmiotów gospodarczych zostało zarejestrowanych w gminie wiejskiej Międzybórz (91 podmiotów), gminie Pęcław (81), gminie Ruja (79), gminie wiejskiej Złoty Stok (78), gminie Platerówka (68) oraz gminie wiejskiej Przemków (60).

Mapa 47. Liczba podmiotów gospodarki narodowej wpisanych do rejestru regon na 10 tys. mieszkańców w powiatach Dolnego Śląska [2015].

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

W 2015 roku Karpacz dominował również pod względem **nowo zarejestrowanych** podmiotów na 10 tys. ludności (356 przy średniej dla województwa wynoszącej 105 i w kraju 94), w dalszej kolejności plasuje się Jawor (199) i Wojcieszów (185). Najniższa liczba nowo zarejestrowanych podmiotów na 10 tys. ludności odnotowana została w gminie wiejskiej Mieroszów (39), gminie wiejskiej Przemków (38) i Jordanowie Śląskim (35). Karpacz dominuje również pod względem liczby **osób fizycznych prowadzących działalność** na 1000 ludności (172 przy średniej dla województwa 81 i krajowej 77).

Pod względem **struktury branżowej przedsiębiorstw** największa liczba podmiotów gospodarczych (24,6%) prowadzi działalność w handlu hurtowym i detalicznym oraz naprawie pojazdów samochodowych (sekcja G: 86,4 tys. podmiotów). Podmioty zajmujące się budownictwem stanowią 11,6% ogółu

(sekcja F: 40,6 tys. podmiotów), a 11% podmiotów zarejestrowanych jest w działalności profesjonalnej, naukowej i technicznej (sekcja L: 38,6 tys. podmiotów). Ponadto 9,4% przedsiębiorstw prowadzi działalność w zakresie usług administrowania i działalności wspierającej (sekcja M: 32,8 tys. podmiotów), a 7,5% ogółu podmiotów zajmuje się przetwórstwem przemysłowym (sekcja C: 26,1 tys. podmiotów). Na Dolnym Śląsku od 2010 roku następuje dynamiczny wzrost liczby podmiotów gospodarczych prowadzących działalność związaną z:

- obsługą rynku nieruchomości (sekcja L: wzrost o 5 750 podmiotów gospodarczych; 16,8%),
- działalnością profesjonalną, naukową i techniczną (sekcja M: 5 538; 19,3%),
- opieką zdrowotną i pomocą społeczną (sekcja Q: 3 787; 26%),
- informacją i komunikacją (sekcja J: 3 553; 46,8%),

- pozostałą działalnością usługową oraz gospodarstwami domowymi zatrudniającymi pracowników, produkującymi wyroby i świadczącymi usługi na własne potrzeby (sekcje S i T: 3 040; 15,6%).

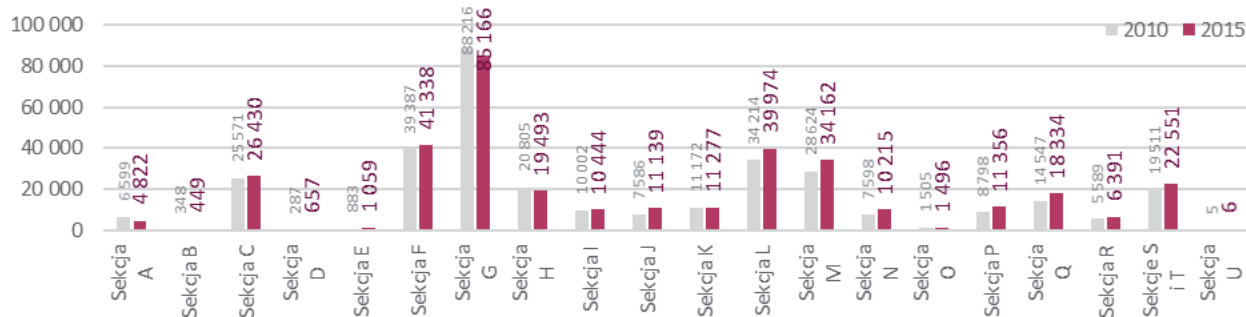
Największy procentowy wzrost liczby podmiotów gospodarczych, bo aż o 128,9%, odnotowano natomiast w sekcji wytwarzanie i zaopatrywanie w energię elektryczną, gaz, parę wodną, gorącą wodę i powietrze do układów klimatyzacyjnych (sekcja D: 370 nowo zarejestrowanych podmiotów gospodarczych). Wyraźny wzrost, bo aż o 46,8% nastąpił również w grupie podmiotów związanych z informacją i komunikacją (3 553) oraz wśród prowadzących działalność w zakresie usług administrowania i wspierającą 34,4% (2 617).

Największy spadek ilościowy przedsiębiorstw odnotowano w sekcji handel hurtowy i detaliczny oraz naprawa pojazdów samochodowych (sekcja G: -3 050 firmy, -3,5%), natomiast największy procen-

towy spadek nastąpił w sekcji rolnictwo, leśnictwo, łowiectwo i rybactwo (sekcja A: - 1 777 przedsiębiorstw, -26,9%) oraz w transporcie i gospodarce magazynowej (sekcja H: 1 539 firmy, -7,4%).

Na Dolnym Śląsku nastąpił zdecydowanie większy spadek liczby podmiotów związanych z rolnictwem niż w kraju, a ich liczba zmniejszyła się o 18,5%. Podobnie jak w kraju o 9,4% zwiększyła się natomiast liczba podmiotów prowadzących pozostałą działalność (24,1 tys. podmiotów), a o 5,2% podmiotów związanych z przemysłem i budownictwem (3,4 tys.). Udział **podmiotów wyrejestrowanych** w ogólnej liczbie podmiotów wpisanych do rejestru REGON w 2015 roku wynosił w województwie 6,8%, nieco poniżej średniej krajowej wynoszącej 7%. Najwyższy udział takich podmiotów odnotowany został w gminach Ruja (16,4%), Platerówka (17,9%) oraz gminie wiejskiej Pieńsk (18,2%).

Wykres 37. Struktura branżowa podmiotów gospodarczych na dolnym śląsku według PKD 2007 [2010, 2015].

Sekcja A – Rolnictwo, leśnictwo, łowiectwo i rybactwo, Sekcja B – Górnictwo i wydobywanie, Sekcja C – Przetwórstwo przemysłowe, Sekcja D – Wytwarzanie i zaopatrywanie w energię elektryczną, gaz, parę wodną, gorącą wodę i powietrze do układów klimatyzacyjnych, Sekcja E – Dostawa wody; gospodarowanie ściekami i odpadami oraz działalność związana z rekultywacją, Sekcja F – Budownictwo, Sekcja G – Handel hurtowy i detaliczny; naprawa pojazdów samochodowych, włączając motocykle, Sekcja H – Transport i gospodarka magazynowa, Sekcja I – Działalność związana z zakwaterowaniem i usługami gastronomicznymi, Sekcja J – Informacja i komunikacja, Sekcja K – Działalność finansowa i ubezpieczeniowa, Sekcja L – Działalność związana z obsługą rynku nieruchomości, Sekcja M – Działalność profesjonalna, naukowa i techniczna, Sekcja N – Działalność w zakresie usług administrowania i działalność wspierająca, Sekcja O – Administracja publiczna i obrona narodowa, obowiązkowe zabezpieczenia społeczne, Sekcja P – Edukacja, Sekcja Q – Opieka zdrowotna i pomoc społeczna, Sekcja R – Działalność związana z kulturą, rozrywką i rekreacją, Sekcja S – Pozostała działalność usługowa, Sekcja T – Gospodarstwa domowe zatrudniające pracowników; gospodarstwa domowe produkujące wyroby i świadczące usługi na własne potrzeby, Sekcja U – Organizacje i zespoły eksterytorialne

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Wśród przedsiębiorstw różnej **klasy wielkości**, w województwie dominują mikroprzedsiębiorstwa zatrudniające do 9 pracowników. Stanowią one 96,5% wszystkich zarejestrowanych przedsiębiorstw. Ich liczba od 2010 roku wzrosła o 8,4%, czyli o 26,5 tys. podmiotów. Przedsiębiorstwa zatrudniające do 49 pracowników stanowią blisko 3% przedsiębiorstw. W ciągu ostatnich 5 lat wzrosła na Dolnym Śląsku liczba przedsiębiorstw zatrudniających więcej niż 1000 osób – z 59 w 2010 roku do 64 w 2015 roku (wzrost o 8,5%). W pozostałych klasach wielkości liczba przedsiębiorstw zmalała w porównaniu do

2010 roku, w tym aż o 10,8% przedsiębiorstw zatrudniających od 250 do 999 pracowników.

PRZEDSIĘBIORCZOŚĆ:

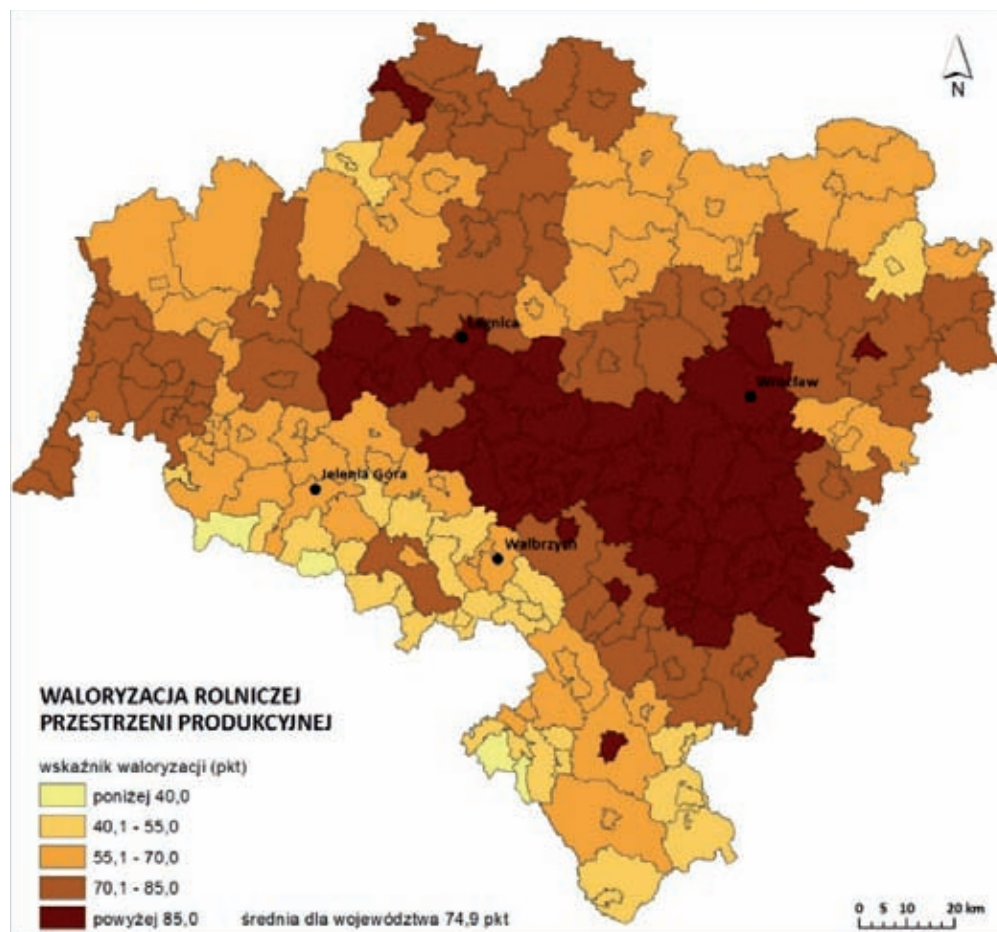
- **351 121** podmiotów gospodarczych wpisanych do rejestru REGON **5.** miejsce w kraju
- **8,5%** podmiotów gospodarczych w kraju
- **6%** wzrost liczby podmiotów gospodarczych od 2010
- **1 207** podmiotów gospodarczych wpisanych do rejestru REGON na 10 tys. ludności (Polska: 1 071)

6.4. ROLNICTWO

Dużą część obszaru województwa dolnośląskiego posiada korzystne i bardzo korzystne warunki dla prowadzenia intensywnej produkcji rolniczej. Syntetyczny **wskaźnik waloryzacji rolniczej przestrzeni produkcyjnej** określony przez IUNiG dla województwa dolnośląskiego wynosi 74,5 pkt, przy średnim wskaźniku dla Polski 66,6 pkt. Wyższy wskaźnik od śred-

niej w regionie występuje w 69 gminach, należących głównie do powiatu wrocławskiego (94,5 pkt), strzelińskiego (97,6 pkt), świdnickiego (90,2 pkt), dzierzoniowskiego (85,3 pkt), złotoryjskiego (82,5 pkt), oławskiego (82 pkt), legnickiego (79,8 pkt), jaworskiego (78,8 pkt), głogowskiego (78,1 pkt), lubińskiego (74,8 pkt) i ząbkowickiego (77,4 pkt).

Mapa 48. Waloryzacja rolniczej przestrzeni produkcyjnej na terenie województwa dolnośląskiego [2012].

Źródło: opracowanie własne na podstawie IUNiG.

Udział użytków rolnych w powierzchni województwa w 2014 roku był zbliżony do średniej krajowej i wynosił 59,6% (Polska – 59,9%), przy zajmowanej przez użytki rolne powierzchni 1 189 156 ha. Od roku 2009 ubyło 9 878 ha użytków rolnych. Do powiatów o najwyższym (powyżej średniej dla województwa) udziale użytków rolnych należą: strzeliński (84,1%), średzki (79,1%), wrocławski (76,7%), legnicki (75,8%), świdnicki (74,9%), złotoryjski (72,1%), ząbkowicki (71,3%), dzierzoniowski (70,6%) i jaworski (70%). Najmniejszy udział użytków rolnych występuje w powiatach jeleniogórskim, zgorzeleckim i bolesławieckim.

We władaniu osób fizycznych znajduje się obecnie 774 466 ha użytków rolnych, co stanowi 69,3% ww. zasobów w województwie, z czego 730 623 ha użytków rolnych wchodzi w skład indywidualnych **gospodarstw rolnych**. W 2013 roku funkcjonowało ich w województwie dolnośląskim 59 544, co stanowiło 4,2 % gospodarstw rolnych w Polsce (1 429 006) z czego 58 420 (w Polsce – 1 394 631) to gospodarstwa posiadające powyżej 1 ha użytków rolnych. Od 2012 roku do liczby gospodarstw rolnych nie wlicza się posiadaczy użytków rolnych nie prowadzących działalności rolniczej lub prowadzących działalność na bardzo małą skalę.

Wykres 38. Przeciętna powierzchnia indywidualnego gospodarstwa rolnego o powierzchni powyżej 1 ha użytków rolnych [2010, 2013].

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Średnia powierzchnia użytków rolnych w indywidualnym gospodarstwie rolnym, w grupie gospodarstw powyżej 1 ha, na Dolnym Śląsku wynosi 13,2 ha, co stawia nasze województwo na 8. miejscu w kraju, przy średniej dla Polski wynoszącej 9,5 ha. W **strukturze obszarowej gospodarstw** zdecydowanie dominują gospodarstwa w grupie powyżej 1 ha do mniej niż 5 ha, stanowiąc w województwie 49,1%, a w Polsce 51,3% ogólnej liczby gospodarstw. Grupami najmniej licznymi są gospodarstwa o powierzchni użytków rolnych nie przekraczającej 1 ha oraz wielkoobszarowe posiadające ponad 100 ha użytków rolnych. Gospodarstwa wielkoobszarowe dysponują jednak największym arealem użytków rolnych, wynoszącym 382 116 ha i stanowiącym blisko 41% areалу użytków rolnych będących w dyspozycji gospodarstw rolnych ogółem.

Liczba osób **pracujących w rolnictwie** w naszym województwie wynosiła w 2010 roku 83 927 osób, a do roku 2014 zwiększyła się do 84 252 osób. Wskaźnik liczby osób pracujących w rolnictwie na powierzchnię 100 ha użytków rolnych – wynoszący 9 osób – plasuje województwo na 12. miejscu w kraju, przy średniej krajowej wynoszącej 16 osób. W stosunku do 2010 roku o 1 851 zwiększyła się również liczba **producentów rolnych** wpisanych do ewidencji producentów i w 2014 roku wynosiła ona 90 427.

W latach 2010-2014 nastąpił spadek zainteresowania prowadzeniem **produkcji ekologicznej**, co spowodowało spadek liczby gospodarstw ekologicznych do 181 liczba ogółem. Wzrosła liczba certyfikowanych gospodarstw, ale znacznie zmniejszyło się zainteresowanie uzyskaniem certyfikatów. W roku 2014 funkcjonowały w województwie 954 gospodarstwa ekologiczne, z których tylko 92 przestawiło się na ten sposób prowadzenia produkcji rolnej (w 2010 roku – 449).

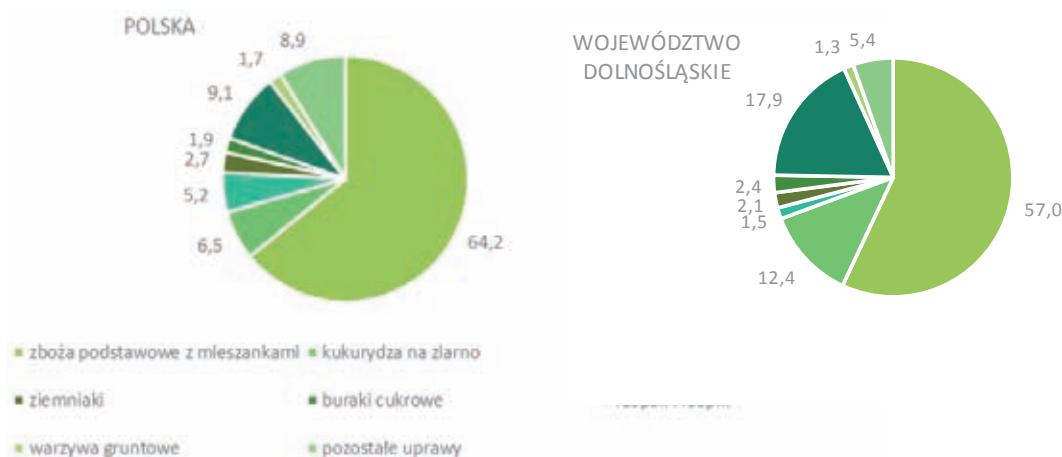
Produkcja rolnicza, zwłaszcza roślinna, jest nadal jedną z dominujących funkcji obszarów wiejskich województwa dolnośląskiego. Pod zasiewami w 2014 roku znajdowało się 735,4 tys. ha gruntów (2010: 715,8 ha), które stanowiły 7,1% gruntów pod zasiewami w Polsce.

W 2014 roku w **strukturze zasiewów** w 2014 roku przeważały zboża podstawowe z mieszankami, zajmując powierzchnię 418 901 ha (57% powierzchni upraw w województwie) oraz rzepak na powierzchni 131 971 ha (17,9%). Duży udział powierzchni upraw miała również kukurydza na ziarno i na zielonkę (13,9%).

Zbiory zbóż w województwie dolnośląskim w 2014 roku stanowiły 8,7% (5. miejsce wśród województw) zbiorów krajowych, rzepaku 13,3% (1. miejsce), buraków cukrowych 9,7% (4. miejsce) i ziemniaków również 5,8% (8. miejsce). W wysokości uzyskiwanych plonów roślin rolniczych Dolny Śląsk niemal co roku znajduje się w czołówce krajowej. W 2014 roku uzyskane w województwie plony z 1 ha przewyższały średnie krajowe i stawiały Dolny Śląsk w grupie regionów osiągających z 1 ha najwyższe plony roślin rolniczych (razem z województwem opolskim, wielkopolskim, zachodniopomorskim i lubuskim).

W zakresie **produkcji zwierzęcej** w dolnośląskim od lat notuje się znacznie gorsze wyniki niż średnie w kraju. Wskaźnik ilości zwierząt (bydła i trzody chlewnej) mierzony na 100 ha użytków rolnych jest o ponad połowę niższy niż średnio w kraju. Jednak w ostatnich latach sytuacja w tym zakresie nieco się poprawia. Obsada bydła w przeliczeniu na 100 ha w roku 2010 w województwie dolnośląskim wynosiła 10,1 szt./100 ha UR (15. miejsce w kraju, przy średniej krajowej 37,4 szt./100 ha UR), obsada trzody chlewnej – 40,4 szt./100 ha UR (13. miejsce w kraju, przy średniej 99,4 szt./100 ha UR).

Wykres 39. Struktura upraw w Polsce i w województwie dolnośląskim [2014].

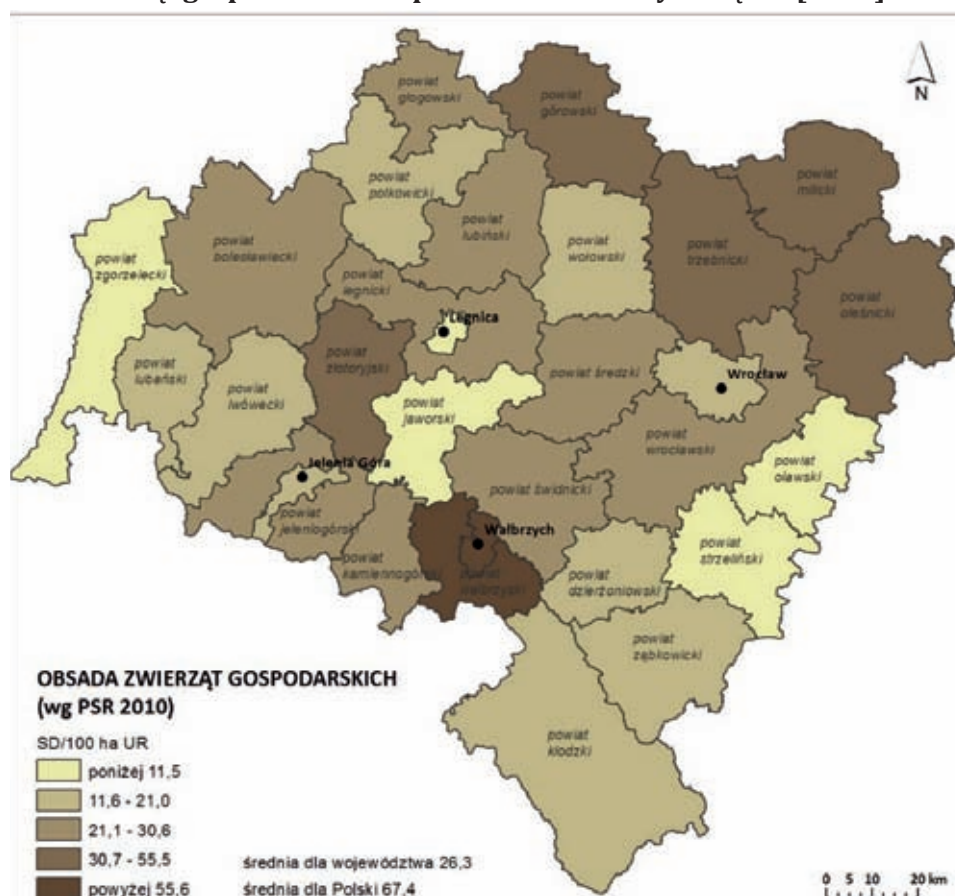

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Według danych z Powszechnego Spisu Rolnego w 2010 roku **średnia obsada zwierząt inwentarskich** ogółem dla województwa wynosiła 26,3 sztuk dużych (SD)/100 ha użytków rolnych, przy średniej krajowej 67,4 SD/100 ha użytków rolnych. Wyższym od średniej wojewódzkiej wskaźnikiem charakteryzowało się 11 powiatów, w tym m.in. wałbrzyski (104,5 SD/100 ha UR), oleśnicki (55,5 SD/100 ha UR), milicki (50,7 SD/100 ha UR) oraz złotoryjski (40,2 SD/10 ha

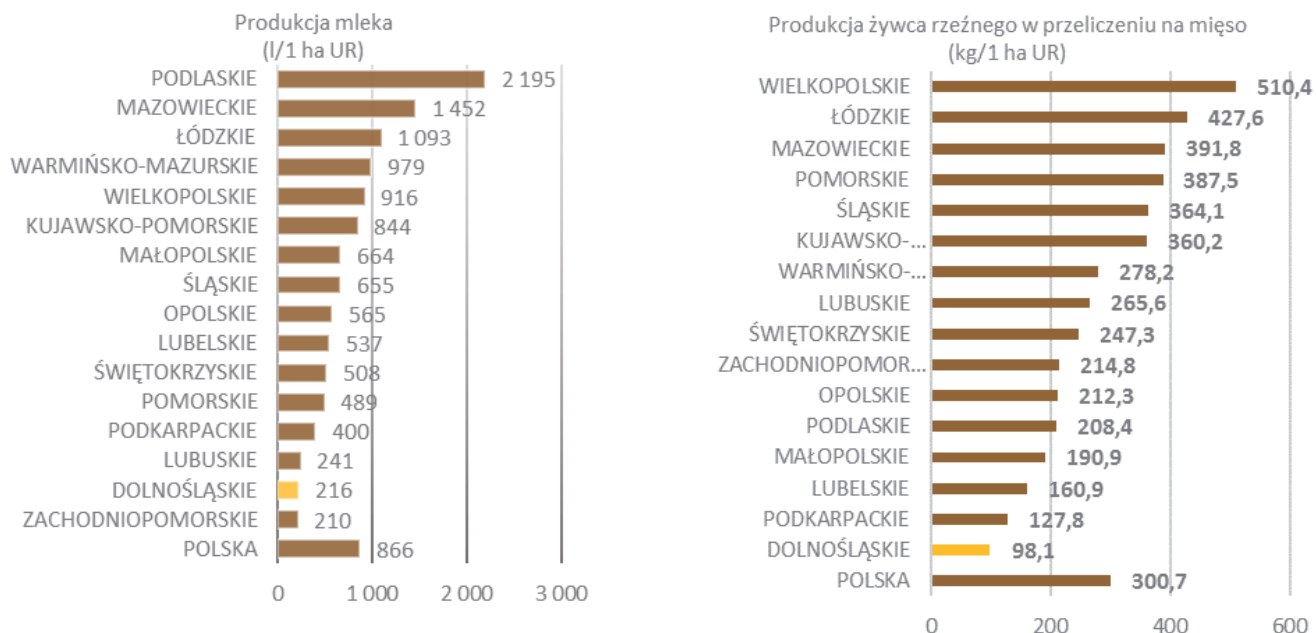
UR). W 2015 roku województwo dolnośląskie zachowało 15. miejsce w kraju z obsadą bydła 11,5 szt./100 ha UR (średnia krajowa 39,6 szt./100 ha UR) i spadło na ostatnie 16. miejsce z obsadą trzody chlewnej wynoszącą 22 szt./100 ha UR (przy średniej krajowej 72,8 szt./100 ha UR). Tak niski poziom obsady inwentarza rzutuje również na wysokość udziału w produkcji krajowej żywca rzeźnego (1,9% produkcji krajowej) oraz mleka (1,5% produkcji krajowej).

Mapa 49. Obsada zwierząt gospodarskich w powiatach na Dolnym Śląsku [2010].

Źródło: opracowanie własne na podstawie Powszechnego Spisu Rolnego 2010.

Wykres 40. Wyniki produkcji zwierzęcej w regionach Polski [2014].

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Produkcja żywca rzeźnego w przeliczeniu na mięso przypadająca na 1 ha użytków rolnych w 2014 roku wynosiła w województwie dolnośląskim 91,8 kg, co przy średniej krajowej na poziomie 300,7 kg dawało ostatnią lokatę w kraju. Natomiast **produkcja mleka** w przeliczeniu na 1 ha użytków rolnych w ilości 215 l, dawała, przy średniej krajowej wynoszącej 866 l, przedostatnią lokatę.

Odrębną gałęzią produkcji zwierzęcej jest **gospodarka rybacka** prowadzona na stawach zajmujących w regionie powierzchnię 13 188 ha (co stanowi stosunkowo mały procent, bo tylko 0,7% obszaru województwa). Do gmin o największym udziale stawów w powierzchni ogólnej użytków rolnych należą: Krośnice, Milicz, Podgórzyn, Przemków, Twardogóra, Węgliniec i Żmigród (w gminach tych znajduje się 66,6% powierzchni ogólnej stawów województwa). Największą jednostką zajmującą się produkcją rybacką był do 2010 roku Państwowy Zakład Budżetowy (PZB) „Stawy Milickie”, prowadzący swoją działalność w obszarze ok. 7 600 ha, z czego

ok. 6 500 ha to stawy. Na bazie PZB powstała spółka akcyjna „Stawy Milickie”, której jedynym akcjonariuszem jest województwo dolnośląskie. Podstawą działalności jest tu hodowla ryb, ale równorzędnym zadaniem stał się rozwój turystyki i promocja Doliny Baryczy, z czym wiąże się również ochrona ekosystemu rezerwatu „Stawy Milickie” i pozostałych stawów zarządzanych przez spółkę – zgodnie z występującą na danym obszarze formą ochrony przyrody. Istotną funkcją spółki jest też edukacja ekologiczna, dla której stworzono odpowiednie warunki.

Ponadto województwo dolnośląskie przoduje w **skupie produktów** rolniczych roślinnych w przeliczeniu na 1 ha użytków rolnych. W skupie zbóż podstawowych zajmuje 1. miejsce w Polsce (1 366 kg na 1 ha przy średniej krajowej wynoszącej 680 kg/1 ha), w skupie ziemniaków – 3. miejsce (skup na poziomie 187 kg/1 ha przy średniej krajowej – 105 kg/1 ha). W przypadku produktów pochodzenia zwierzęcego sytuacja jest odwrotna, np. w skupie mleka krowiego w przeliczeniu na 1 ha Dolny Śląsk zajmuje ostatnią lokatę.

ROLNICTWO:

Powierzchnia użytków rolnych [2014]:

1 189 156 ha (59,6 % powierzchni województwa)

Struktura użytków rolnych:

- grunty orne – 73,4%
- sady – 0,5%
- łąki – 11,5%
- pastwiska – 10,1%
- UR pod zabudowę – 2,5%
- UR pod stawami i rowami – 2%

Liczba indywidualnych gospodarstw rolnych o powierzchni powyżej 1 ha UR– 58 420

Struktura obszarowa gospodarstw rolnych [2014]:

- powyżej 1 do mniej niż 5 ha – 29 222 (50%)
- od 5 do mniej niż 10 ha – 12 509 (21,4%)
- od 10 ha do mniej niż 20 ha – 8 462 (14,5%)
- od 20 ha do mniej niż 50 ha – 5 049 (8,6%)
- od 50 ha do mniej niż 100 ha – 1 860 (3,2%)
- 100 ha i więcej – 1 318 (2,3%)

Gospodarstwa ekologiczne [2010-2014]:

gospodarstwa z certyfikatem – 954 (wzrost o 176), gospodarstwa w okresie przestawiania – 92 (spadek o 357)

Plony ziemiopłodów rolnych (dt/ha) [2014]:

- zboża ogółem – 49,9 (Polska – 40,8)
- pszenica – 54 (Polska – 49,7)
- żyto – 36,8 (Polska – 31,5)
- jęczmień – 46,4 (Polska – 40,5)
- pszenżyto – 44 (Polska – 40,2)
- kukurydza na ziarno – 72,4 (Polska – 65,9)
- rzepak i rzepik – 33 (Polska – 34,4)
- buraki cukrowe – 752 (Polska – 683)
- ziemniaki – 293 (Polska – 278)

Obsada zwierząt (szt./100 ha UR) [2010/2015]:

województwo dolnośląskie:

- bydło: 2010 – 10,1/2015 – 11,5
 - trzoda chlewna: 2010 – 40,4/2015 – 22
- Polska:
- bydło: 2010 – 37,4/2015 – 38,3;
 - trzoda chlewna: 2010 – 99,4/2015 – 72,8.

Skup produktów rolniczych w przeliczeniu na 1 ha UR [2015]:

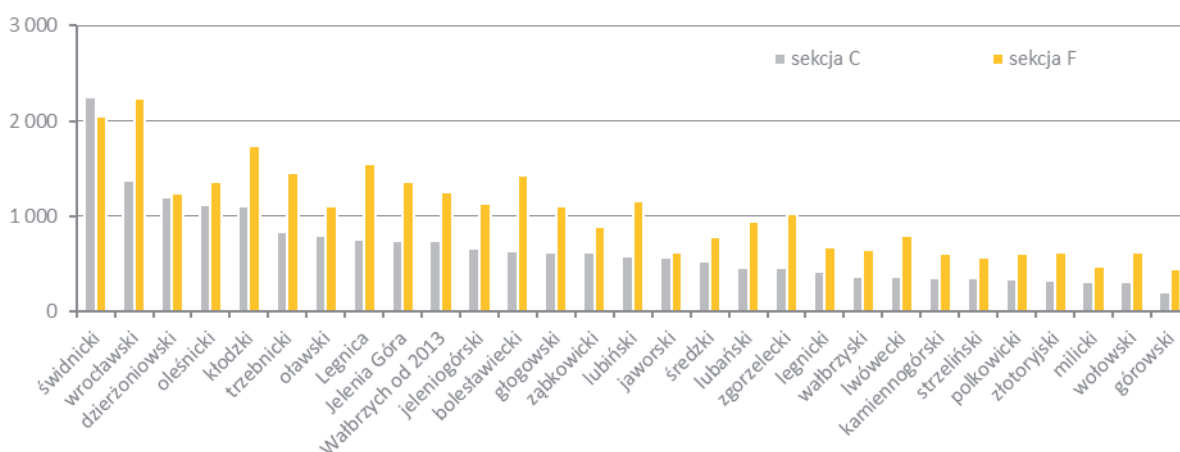
- zboża podstawowe (kg) 1 836 (Polska 680)
- ziemniaki (kg) 187 (Polska 105)
- buraki cukrowe (kg) 1 011 (Polska 735)
- mleko krowie (l) 181 (Polska 727)

6.5. PRZEMYSŁ I BUDOWNICTWO

W 2015 roku na Dolnym Śląsku funkcjonowało 26 430 **podmiotów przetwórstwa przemysłowego** (sekcja C) oraz 41 338 związanych z budownictwem (sekcja F). Odpowiednio stanowiło to 7 i 8% tego typu firm w całym kraju. Wzrost liczby pod-

miotów z dwóch wskazanych sekcji w stosunku do 2010 roku wykazuje o wiele większą dynamikę w budownictwie (1 951 podmiotów) niż w grupie podmiotów przetwórstwa przemysłowego (859 jednostek).

Wykres 41. Liczba podmiotów z sekcji C i F (przetwórstwo przemysłowe i budownictwo) w powiatach Dolnego Śląska (z wyłączeniem Wrocławia) [2015].

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Biorąc pod uwagę rozmieszczenie przestrzenne, największą liczbę podmiotów skupiał Wrocław (7 134 podmiotów sekcji C oraz 10 877 podmiotów sekcji F), zaś najmniejszą podregion legnicko-głogowski (odpowiednio 2 907 oraz 5 529 podmiotów). Wyłączając stolicę regionu największą liczbę podmiotów przemysłowych w 2015 roku odnotowano w powiecie świdnickim. Wykazywał się on zbliżoną liczbą podmiotów obu sekcji (Wykres 41), w odróżnieniu od pozostałych jednostek, w których zdecydowanie dominowało budownictwo.

Produkcja sprzedana przemysłu w 2014 roku kształtowała się na Dolnym Śląsku na poziomie 108 613,1 mln zł, co w przeliczeniu na mieszkańca dawało 37 344 zł. Wartość ta stanowiła 9% całości produkcji sprzedanej przemysłu w Polsce (ogółem 1 210 038,6 mln zł). Per capita produkcja sprzedana przemysłu regionu wyróżniała się na tle przeciętnej krajowej, osiągając 119% jej wartości. Pozwalało to na zajęcie 4. miejsca w Polsce po Mazowszu (47 106 zł per capita), Śląsku (41 573 zł) oraz Wielkopolsce (40 699 zł). Warto jednak zwrócić uwagę na znaczący wzrost wartości badanego wskaźnika ogółem od 2010 roku - o 21,6% (wzrost z 89 292,6 mln zł).

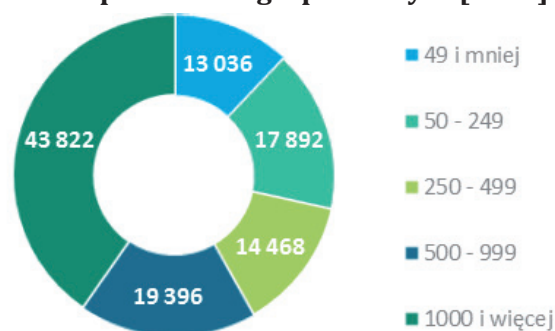
Tendencja ta była zauważalna w całym kraju (22,8%), co znajdowało potwierdzenie w niemalże niezmiennym stosunku produkcji sprzedanej przemysłu per capita w regionie do krajowej w 2010 roku (120%). Można zatem wnioskować, że pozytywny trend obserwowany na Dolnym Śląsku jest jedynie odbiciem zmian dotyczących ogólnej sytuacji w całym kraju.

6.6. USŁUGI

Udział podmiotów usługowych w ogólnej liczbie podmiotów gospodarczych na Dolnym Śląsku w 2015 roku wynosił 79,1% i był wyższy niż średnia w Polsce – 76,9%. Pod tym względem jedynie województwo mazowieckie wykazywało się wyższą wartością wskaźnika (80,8%). Od 2010 roku wzrósł on w regionie o 1,1 pkt procentowy.

Poszczególne gminy województwa dolnośląskiego wykazywały się zróżnicowanym poziomem omawianego wskaźnika, przy czym główna koncentracja dotyczyła Wrocławia i gmin powiatu wrocławskiego oraz Wałbrzycha, Jeleniej Góry, Legnicy i Polkowic wraz z sąsiednimi jednostkami, a także pozostałych gmin miejskich (Mapa 48). Większy udział tego rodzaju podmiotów związany był m.in. z obecnością usług turystycznych w gminach atrakcyjnych przyrodniczo (powiat

Wykres 42. Wysokość produkcji sprzedanej przemysłu na Dolnym Śląsku [mln zł] wg wielkości podmiotów gospodarczych [2014].

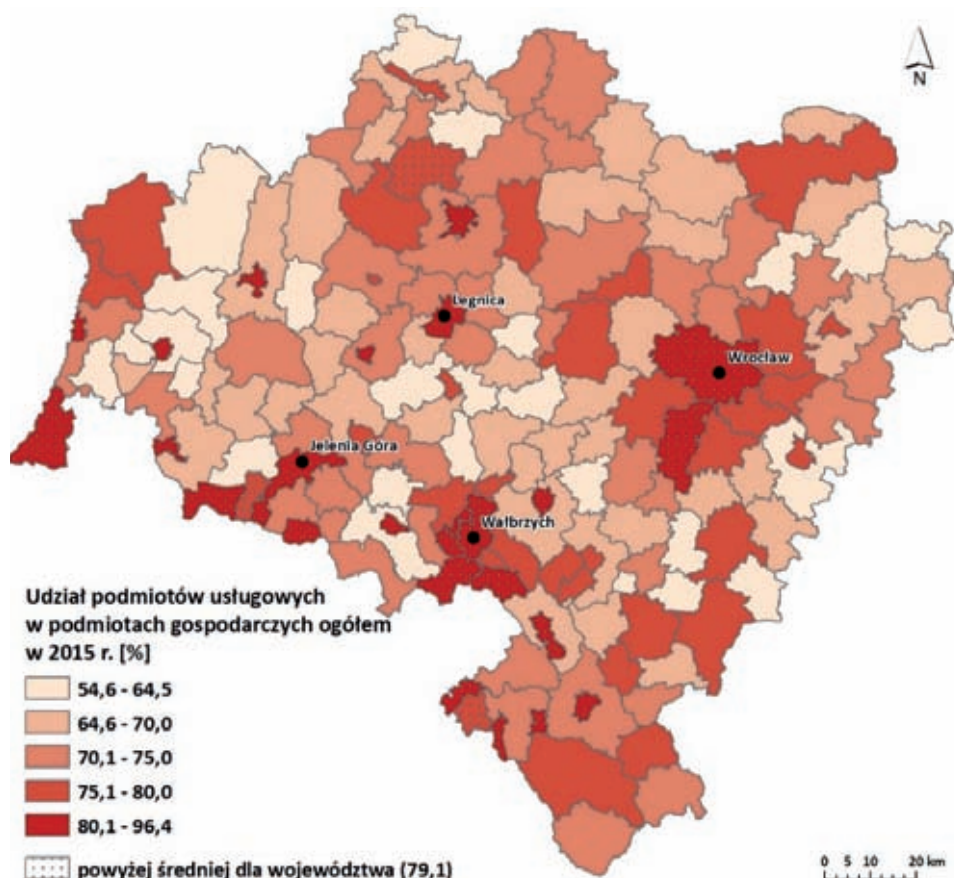
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Najbardziej efektywne pod względem sprzedaży były zakłady największe, liczące 1000 i więcej pracowników, których produkcja sprzedana w 2014 roku na Dolnym Śląsku wynosiła wygenerowała 48 822 mln zł (Wykres 42). Najmniejszym udziałem charakteryzowały się podmioty zatrudniające mniej niż 50 pracowników (13 036 mln zł) oraz te o wielkości 250-499 osób (14 468 mln zł).

Zdecydowanie mniejszymi wartościami produkcji sprzedanej wykazuje się **działalność montażowo-budowlana** w regionie. W 2014 roku osiągnęła ona wartość 5 038 zł per capita i była wyższa niż w 2010 roku (4 470 zł). Jednocześnie na przestrzeni analizowanego okresu w każdym roku była wyższa niż średnia dla całego kraju (w 2010 r. 107%, w 2014 r. 117%). Warto również zaznaczyć, że pod względem badanej cechy województwo dolnośląskie ustępowało jedynie mazowieckiemu (6 796 zł).

kłodzki, jeleniogórski, wałbrzyski, gmina Milicz). Biorąc pod uwagę strukturę prowadzonej działalności według udziału liczby podmiotów w poszczególnych sekcjach PKD 2007 zarówno w Polsce, jak i na Dolnym Śląsku jest ona w zasadzie analogiczna (Tabela 8). Dominuje sekcja G Handel hurtowy i detaliczny; naprawa pojazdów samochodowych, włączając motocykle. Skupiała ona w 2015 roku ponad jedną trzecią wszystkich podmiotów usługowych zarówno w regionie, jak i ogółem w Polsce. Na tle kraju, region wyróżnia się zdecydowanie wyższym niż przeciętnie udziałem podmiotów należących do sekcji L (usług związanych z obsługą rynku nieruchomości), które stanowią drugą najliczniejszą grupę podmiotów, podczas gdy w kraju jest to sekcja M Usługi profesjonalne, naukowe i techniczne (na Dolnym Śląsku na trzecim miejscu).

Mapa 50. Podmioty usługowe w gminach Dolnego Śląska [2015].

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Tabela 8. Udział podmiotów usługowych wg sekcji w Polsce i na Dolnym Śląsku [2010-2015].

	Polska							Dolny Śląsk					
	2010	2011	2012	2013	2014	2015		2010	2011	2012	2013	2014	2015
Sekcja G	37,1	36,1	35,2	34,6	33,8	33,0	Sekcja G	34,2	32,8	31,9	31,9	31,2	30,2
Sekcja H	8,9	8,6	8,4	8,1	8,0	8,0	Sekcja H	8,1	7,6	7,4	7,1	6,9	6,9
Sekcja I	4,2	4,2	4,1	4,1	4,1	4,0	Sekcja I	3,9	3,9	3,9	3,8	3,7	3,7
Sekcja J	3,2	3,4	3,6	3,8	3,9	4,1	Sekcja J	2,9	3,2	3,4	3,5	3,7	3,9
Sekcja K	4,4	4,3	4,2	4,2	4,1	4,0	Sekcja K	4,3	4,3	4,2	4,2	4,1	4,0
Sekcja L	6,6	6,9	7,0	7,0	7,1	7,2	Sekcja L	13,3	13,9	13,9	13,9	13,9	14,2
Sekcja M	11,2	11,5	11,6	11,9	12,2	12,6	Sekcja M	11,1	11,3	11,5	11,6	11,9	12,1
Sekcja N	3,2	3,3	3,4	3,6	3,7	3,8	Sekcja N	2,9	3,1	3,2	3,3	3,4	3,6
Sekcja O	0,9	0,9	0,9	0,9	0,9	0,8	Sekcja O	0,6	0,6	0,6	0,6	0,5	0,5
Sekcja P	3,9	4,0	4,6	4,6	4,6	4,6	Sekcja P	3,4	3,5	4,1	4,1	4,1	4,0
Sekcja Q	6,3	6,6	6,7	6,8	6,9	7,1	Sekcja Q	5,6	5,9	6,1	6,2	6,3	6,5
Sekcja R	2,3	2,3	2,3	2,3	2,3	2,3	Sekcja R	2,2	2,2	2,2	2,2	2,3	2,3
Sekcje S i T	7,9	8,0	8,0	8,1	8,4	8,4	Sekcje S i T	7,6	7,7	7,7	7,7	8,0	8,0
Sekcja U	0,00	0,01	0,01	0,01	0,01	0,01	Sekcja U	0,002	0,002	0,002	0,002	0,002	0,002

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Najmniejszym odsetkiem podmiotów wykazywały się sekcje: O (usługi administracji publicznej i obrony narodowej; usługi w zakresie obowiązkowych ubezpieczeń społecznych) oraz U (usługi świadczone przez organizacje i zespoły eksterytorialne). Również pod względem udziału poszczególnych działów działalności struktura podmiotów usługowych w Polsce i w województwie dolnośląskim była w latach 2010-2015 we wszystkich sekcjach porównywalna.

W ramach najliczniej reprezentowanej grupy, największy udział w 2015 roku, podobnie jak w latach poprzedzających, wykazywali przedsiębiorcy działający w sekcji G – handel detaliczny (z wyłączeniem handlu detalicznego pojazdami samochodowymi) – 60% w regionie (58% w Polsce). W przypadku sekcji M była to działalność prawnicza, rachunkowo-księgowa i doradztwo podatkowe (dział 69) – 27% na Dolnym Śląsku i 26% w Polsce.

Warto również zwrócić uwagę na dominujące działy poszczególnych sekcji, skupiające ponad 70% podmiotów. W województwie w latach 2010-2015 były to: dział 49 (w ramach sekcji H) transport lądowy oraz transport rurociągowy (87% w 2015 r.), dział 56 (sekcja I) działalność usługowa związana z żywnością (74%), dział 66 (sekcja K) działalność wspomagająca usługi finansowe oraz ubezpieczenia i fundusze emerytalne (75%), a także dział 86 (sekcja Q) opieka zdrowotna (89%).

Analizując zmiany w czasie niezbędne wydaje się podkreślenie dynamicznego wzrostu liczby podmiotów z takich działów jak: 72 badania naukowe i prace rozwojowe (zmiana wynosząca 79% wartości bazowej z 2010 r.), 51 transport lotniczy (77%), 78 działalność związana z zatrudnieniem (76%), 53

działalność pocztowa i kurierska (74%), 62 działalność związana z oprogramowaniem i doradztwem w zakresie informatyki i działalność powiązana (74%), 82 działalność związana z administracyjną obsługą biur i pozostała działalność wspomagająca prowadzenie działalności gospodarczej (66%), dział 65 ubezpieczenia, reasekuracja oraz fundusze emerytalne, z wyłączeniem obowiązkowego ubezpieczenia społecznego (63%). W tym samym okresie największy spadek wykazały następujące działy: dział 92 działalność związana z grami losowymi i zakładami wzajemnymi (-18%), dział 60 nadawanie programów ogólnodostępnych i abonamentowych (-16%) oraz 95 naprawa i konserwacja komputerów i artykułów użytku osobistego i domowego (-11%).

6.7. GÓRNICTWO I WYDOBYCIE

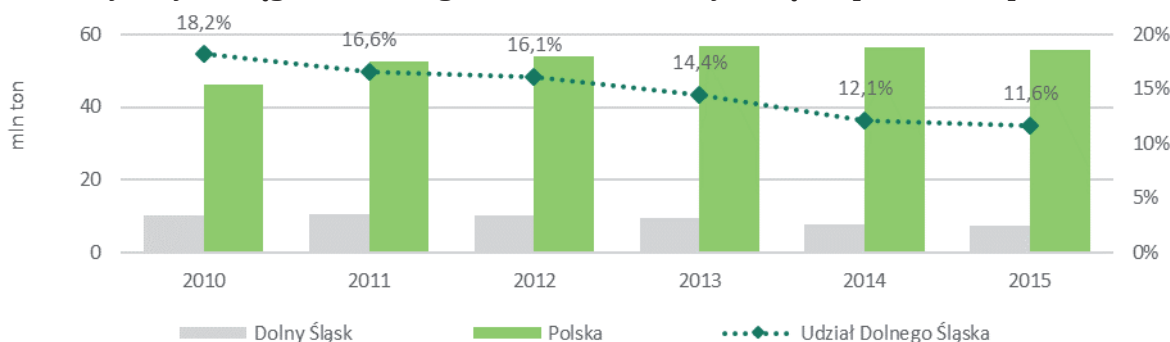
Wydobycie **węgla brunatnego** metodą odkrywkową ze złoża Turów (pow. zgorzelecki), które obejmuje dwa pokłady węglowe w trzeciorzędowych kompleksach skał zalegających w Niecce Żytawskiej prowadzi Kopalnia Węgla Brunatnego Turów na potrzeby sąsiadującej z kopalnią elektrowni Turów. Oba obiekty należą do Grupy Kapitałowej PGE. Wydobycie w 2015 roku wyniosło 7 328 mln ton co stanowiło 11,61% produkcji krajowej. Wydobycie węgla brunatnego w KWB Turów systematycznie maleje, o 28,7% od 2010 roku (Wykres 43).

Złóża **gazu ziemnego** eksploatowane są, w tym podziemny magazyn gazu Wierzchowice, przez Polskie Górnictwo Nafty i Gazu S.A. Kopalina charakteryzuje się zmiennym, w zależności od złoża, składem chemicznym. Zawiera średnio 52-72% metanu, 26-47% azotu, 0,3-0,4% helu stanowiącego kopalinę towarzyszącą oraz śladowe ilości innych węglowodorów. Gaz ziemny przesyłany jest bezpośrednio do systemu gazu ziemnego zaazotowanego, odazotowany i przesyłany do krajowego systemu gazu wysokome-

tanowego, a także, w mniejszej ilości, sprzedawany lokalnym odbiorcom. Wydobycie ze złóż zlokalizowanych na Dolnym Śląsku wzrosło w całości lub częściowo od 2010 roku o 35% do 973,41 m³ i stanowi około 18-19% produkcji krajowej.

Eksploatację jedynych w kraju złóż miedzi i srebra prowadzi KGHM Polska Miedź S.A.. Przedsiębiorstwo posiada koncesję na wydobywanie ze złóż: „Lubin-Małowice”, „Polkowice”, „Sieroszowice”, „Radwanice Wschodnie”, „Rudna”, „Gogów Głęboki Przemysłowy” i ubiega się o uzyskanie zgody na eksploatację złoża „Radwanice-Gaworzyce”. Wydobycie rud miedzi w 2015 roku. wyniosło 31 568 tys. ton zawierającej 479 tys. ton miedzi metalicznej oraz 1 407 ton srebra. W okresie 2010-2015 wydobycie rudy wzrosło o 9 120 tys. ton (40,6%). Średnia zawartość Cu w wydobywanej rudzie zmniejszyła się z 2,10% do 1,52% (Tabela 9). Przekłada się to na nieznaczny 7 tys. ton (1,5%) wzrost wydobywania miedzi metalicznej zawartej w rudzie przy znacznym zwiększeniu wydobywania rudy. Wydobycie srebra zwiększyło się w tym okresie o 178 ton (14,5%).

Wykres 43. Wydobycie węgla brunatnego w Polsce i na Dolnym Śląsku [2010-2015].

Źródło: opracowanie własne na podstawie PIG, 2011-2016.

Tabela 9. Wydobycie rudy miedzi, miedzi metalicznej i srebra [2010-2015].

Rok	Ruda miedzi i srebra [tys. ton]	Zawartość miedzi metalicznej [tys. ton]	Zawartość srebra [ton]	Średnia zawartość Cu [%]
2010	22 448	472	1 229	2,10%
2011	22 985	459	1 635	2,00%
2012	30 182	479	1 342	1,59%
2013	30 647	482	1 393	1,57%
2014	31 023	473	1 384	1,52%
2015	31 568	479	1 407	1,52%

Źródło: opracowanie własne na podstawie PIG, 2016.

Tabela 10. Produkcja miedzi elektrolitycznej, srebra, złota i ołowiu przez KGHM Polska Miedź S.A. (z własnych i obcych koncentratów) [2010-2015].

Rok	miedź elektrolityczna [tys. ton]	srebro [tys. ton]	złoto [ton]	ołów [tys. ton]
2010	(b.d.)* 547	1 160,60	b.d.	(22,0) b.d.
2011	(b.d.) 571	1 259,60	(510,1) 703	(30,0) b.d.
2012	(b.d.) 566	(1 273,8) b.d.	(469,3) 916	(30,0) b.d.
2013	(b.d.) 565,2	(1 161,1) b.d.	(431,3) 1066	(26,71) b.d.
2014	(420,4) 576,9	(1 256) b.d.	(226,1) 2575	(27,1) b.d.
2015	(420,5) 574,3	(1 283) b.d.	(431) 2703	(29,0) b.d.

* w nawiasie podano produkcję z własnych koncentratów, b.d. - oznacza brak danych

Źródło: opracowanie na podstawie Bilans zasobów złóż kopalin w Polsce, Państwowy Instytut Geologiczny, Państwowy Instytut Badawczy, Warszawa 2011-2016

Wykorzystując obok własnych także obce koncentraty KGHM Polska Miedź S.A. wyprodukowało w 2015 roku 574,3 tys. ton miedzi elektrolitycznej oraz 2 703 kg złota (w tym 431 kg złota z własnej rudy). W 2010 roku było to 547 tys. ton miedzi elektrolitycznej (Tabela 10). Z rudy odzyskiwane są także inne pierwiastki współwystępujące (Ni, Pb, Pt-Pd, Se, Re).

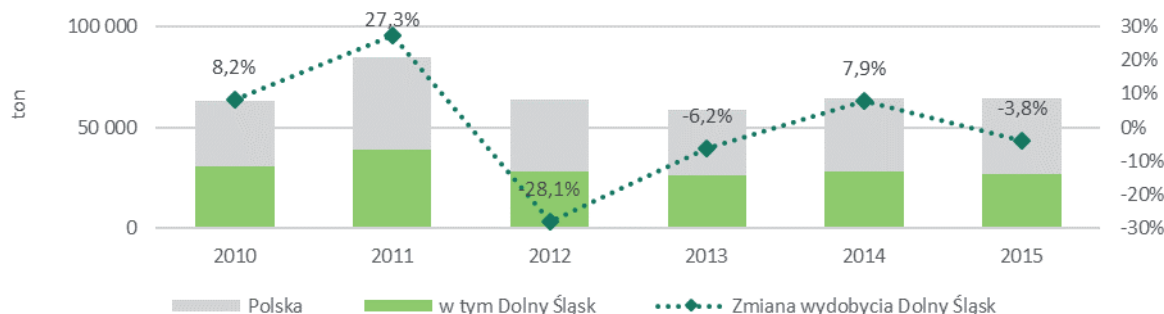
Wydobycie **kamieni łamanych i blocznych** ogółem rosło do 2011 roku, kiedy to osiągnęło rekordowy poziom 38 727 tys. ton. W roku 2012 spadło o 27,3% procent do poziomu z roku 2010 i obecnie utrzymuje się na poziomie 26-28 mln ton rocznie, co stanowi 42-44% krajowego wydobycia ogółem. Blisko 99% wydobycia kamieni łamanych i blocznych w województwie przypada na skały magmowe i metamorficzne. Stanowi to 91% ich krajowego wydobycia. Największe znaczenie mają: bazalt, gabbro, granit, melafir, migmatyty i amfibolit. Wzrosło wydobycie granitów i amfibolitów (o blisko 19% w okresie 2010-2015) oraz marmurów i szarogłazów, spadło wydobycie pozostałych typów skał znajdujących zastosowanie jako kamienie drogowe i budowlane (Tabela 11). Udział Dolnego Śląska w produkcji krajowych kamieni łamanych i blocznych oraz dyna-

mikę wydobycia przedstawia Wykres 44. Zmianę wydobycia tych surowców w powiatach województwa przedstawia Mapa 12.

Najważniejsze obszary występowania dolnośląskich zasobów kamieni łamanych i blocznych to: Masyw Strzegom-Sobótka (granitoidy), regiony zgorzelecko-lubański i jaworsko-złotoryjski (bazalty), zachodnia część depresji śródsudeckiej (melafiry). Cechą charakterystyczną regionu jest występowanie dużych kamieniołomów eksploatujących kopaliny na ogromną skalę oraz skupisk mniejszych zakładów górniczych w obszarach koncentracji zasobów. Kopalnie o największym wydobyciu w 2015 roku to:

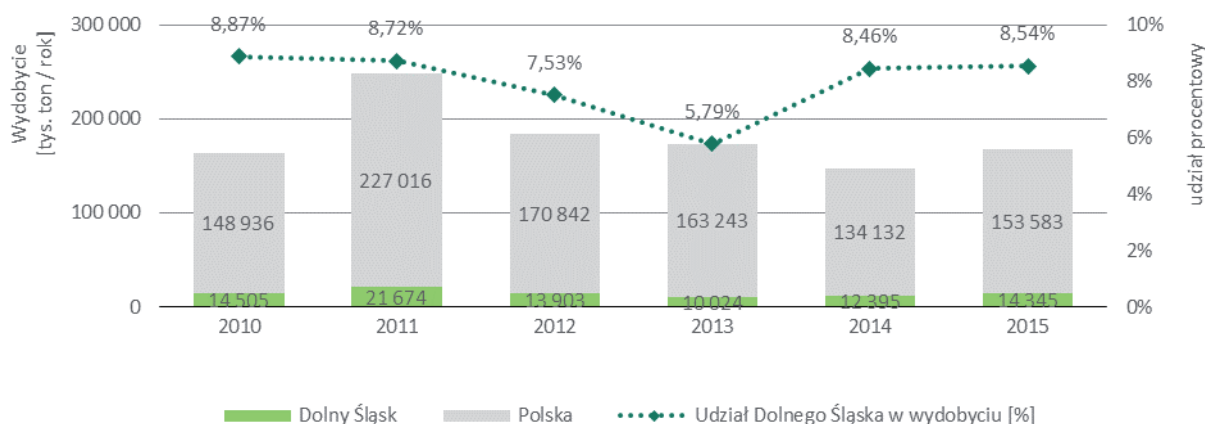
- bazalt – Krzeniów (pow. złotoryjski) – 1547 tys. ton, Lubień (pow. legnicki) – 809 tys. ton, Sulików (pow. zgorzelecki) – 907 tys. ton,
- gabbro – Braszowice (pow. ząbkowicki) – 954 tys. ton, Słupiec-Dębówka (pow. kłodzki) – 1023 tys. ton,
- granit – Górka (pow. strzeliński) – 832 tys. ton, Rogoźnica – Północ – 1 171 tys. ton, Siedlimowice I – 1 001 tys. ton, Wieśnica – 855 tys. ton (wszystkie pow. świdnicki), Strzelin (pow. strzeliński) 1 114 tys. ton,

Wykres 44. Wydobycie kamieni łamanych i blocznych w Polsce i na Dolnym Śląsku [2010-2015].

Źródło: opracowanie własne na podstawie PIG, 2011-2016.

Wykres 45. Wydobycie piasków i żwirów na Dolnym Śląsku i w Polsce [2010-2015].

Źródło: opracowanie własne na podstawie PIG, 2011-2016.

- melafir – Grzędy – 1 624 tys. ton, Rybnica Leśna – 863 tys. ton (oba pow. wałbrzyski), Tłumaczów-Gardzień (pow. kłodzki) – 1 420 tys. ton,
- serpentynit – Nasławice (pow. wrocławski) – 715 tys. ton,
- migmatyt – Piława Górna (pow. dzierzoniowski) – 1 208 tys. ton (także 456 tys. ton amfibolitu).

W 2015 roku w województwie prowadzono wydobycie **piasków i żwirów** ze 110 złóż, w tym 58 eksploatowanych było okresowo. Surowiec wykorzystywany jest głównie lokalnie na potrzeby budownictwa i drogownictwa. Złóża o największej produkcji to: Borek (pow. trzebnicki) – 444 tys. ton. Byczyń (pow. ząbkowicki) – 625 tys. ton, Bystrzyca Oławska (pow. oławski) – 401 tys. ton, Domanice (pow. wrocławski) – 901 tys. ton, Jerzmanowice (pow. legnicki) – 443 tys. ton, Pększyn (pow. trzebnicki) – 1184 tys. ton, Pieńsk (pow. zgorzelecki) – 666 tys. ton, Rakowice-Zbiornik (pow. lwówecki) – 821 tys. ton, Stróża Górna II (pow. wrocławski) – 992 tys. ton, Szczytniki (pow. legnicki) – 401 tys. ton, Topola Zbiornik (pow. ząbkowicki) – 417 tys. ton. Wydobycie piasków i żwirów w latach 2010-2015 pokazano na Wykresie 45 oraz w rozbiciu na powiaty na Mapie 14. Rekordowe wydobycie tego

surowca zanotowano w 2011 roku (21 674 tys. ton), a w kolejnych dwóch latach spadek o 54%. Obecnie produkcja wróciła do poziomu z 2010 roku (14 345 tys. ton) i stanowi około 8,5% wydobywania w kraju. Ponadto na potrzeby KGHM Polska Miedź S.A. prowadzi się eksploatację piasków podsadzkowych ze złoża Obora w pow. lubińskim.

Województwo dolnośląskie jest ważnym krajowym dostawcą surowców szklarskich oraz glin ceramicznych kamionkowych, a kopaliny takie jak: gliny ceramiczne białowypalające się, gliny ogniotrwałe, surowce kaolinowe, surowce bentonitowe, kwarc żyłowy, łupki łuszczkowe, magnezyty i surowce skaleninowe wydobywane są tylko na Dolnym Śląsku. Na mniejszą skalę wydobywane są piaski kwarcowe do produkcji betonów komórkowych (8,5% produkcji krajowej), piaski kwarcowe do produkcji cegły wapienno-piaskowej (6,3%) oraz wapienie i margle dla przemysłu cementowego (0,25%) i wapienie dla przemysłu wapienniczego (1,9%). Zagospodarowane jest 18 złóż surowców ilastych ceramiki budowlanej, a ich wydobycie stanowiło w 2015 roku 10,9% produkcji krajowej. W okresie 2010-2015 zaprzestano wydobywania łupków kwarcytowych i piasków formierskich.

Tabela 11. Wydobycie kopalin na Dolnym Śląsku oraz udział Dolnego Śląska w wydobyciu krajowym [2010-2015].

Kopalina	Jednostka	Wydobycie [2015]	Udział Dolnego Śląska w wydobyciu w kraju [2015]	Zmiana wydobywania [2010-2015]	Zmiana wydobywania [%] [2010-2015]
SUROWCE ENERGETYCZNE					
gaz ziemny	mln m ³	973,41	18,67%	252,42	35,0%
węgiel brunatny	tys. ton	7 328	11,61%	-2 948	-28,7%
surowce metaliczne					
ruda miedzi i srebra, w tym:	tys. ton	31 568	100%	9 120	40,6%
miedź metaliczna	tys. ton	479	100%	7	1,5%
srebro	ton	1407	100%	178	14,5%
KAMIEŃ ŁAMANE I BLOCZNE					
bazalt	tys. ton	5 852	87,85%	-1 902	-24,5%
gabro	tys. ton	1979	100%	-735	-27,1%
granit	tys. ton	9 504	97,72%	1 515	18,96%
granodioryt	tys. ton	331	100%	319	2 658,33%
sjenit	tys. ton	713	100%	-166	-18,89%
melafir	tys. ton	3 907	100%	-43	-1,09%
amfibolit	tys. ton	1214	100%	191	18,67%
serpentyt	tys. ton	715	100%	-457	-38,99%
gnejs	tys. ton	763	99,74%	-350	-31,45%
migmatyt	tys. ton	1208	100%	-1 667	-57,98%
marmur	tys. ton	16	66,67%	2	14,29%
marmur dolomityczny	tys. ton	614	100%	84	15,85%
wapień	tys. ton	114	0,97%	-134	-54,03%
piaskowiec	tys. ton	84	1,45%	-2	-2,33%
szarogłaz	tys. ton	77	31,69%	17	28,33%
POZOSTAŁE SUROWCE SKALNE					
surowce bentonitowe	tys. ton	0,5	100%	-1,5	-75,0%
dolomit	tys. ton	272,99	9,28%	84,99	45,21%
gips i anhydryt	tys. ton	158	15,52%	-38	-19,39%
gliny ceramiczne białowypalające się	tys. ton	112	100%	-48	-30,00%
gliny ceramiczne kamionkowe	tys. ton	182	78,79%	39	27,27%
gliny ogniotrwałe	tys. ton	87	100%	16	22,54%
surowce ilaste ceramiki budowlanej	m ³	181	10,86%	-80	-30,65%
surowce kaolinowe	tys. ton	286,65	100%	48,65	20,44%
surowce skaleniowe	tys. ton	76,54	100%	31,54	70,09%
kwarc żyłowy	tys. ton	4,32	100%	4,32	
łupki łyszczykowe	tys. ton	3,45	100%	0,45	15,0%
magnezyty	tys. ton	96	100%	33	52,38%
piaski i żwiry	tys. ton	14 345	8,64%	160	1,1%
piaski kwarcowe do produkcji betonów komórkowych	tys. ton	22,65	6,27%	-1,35	-5,63%
piaski podsadzkowe	m ³	926	26,09%	-405	-30,43%
surowce szklarskie	tys. ton	655,48	24,56%	-39,52	-5,69%
wapienie i margle dla przemysłu cementowego	tys. ton	61	0,25%	61	
wapienie dla przemysłu wapienniczego	tys. ton	348	1,87%	65	22,97%

Źródła: Bilans zasobów złóż kopalin w Polsce wg stanu na 31.12.2010-2015, PIG, Bilans perspektywicznych zasobów kopalin Polski wg stanu na 31 XII 2009 r., Ministerstwo Środowiska, Raport o stanie zagospodarowania przestrzennego województwa dolnośląskiego, WBU, 2010.

6.8. TURYSTYKA

Wiodące znaczenie dla rozwoju **turystyki i rekreacji** w regionie mają zasoby przyrodniczo-krajobrazowe w szczególności zasoby najcenniejsze: parki narodowe, rezerваты, obszary Natura 2000, parki krajobrazowe, obszary chronionego krajobrazu oraz walory uzdrowiskowe związane z surowcami leczniczymi i klimatem. Regionalny potencjał turystyczny posiadają Odra i jej dopływy oraz kompleksy Borów Dolnośląskich, Lasów Milicko-Ostrzeszowskich i lasów sudeckich.

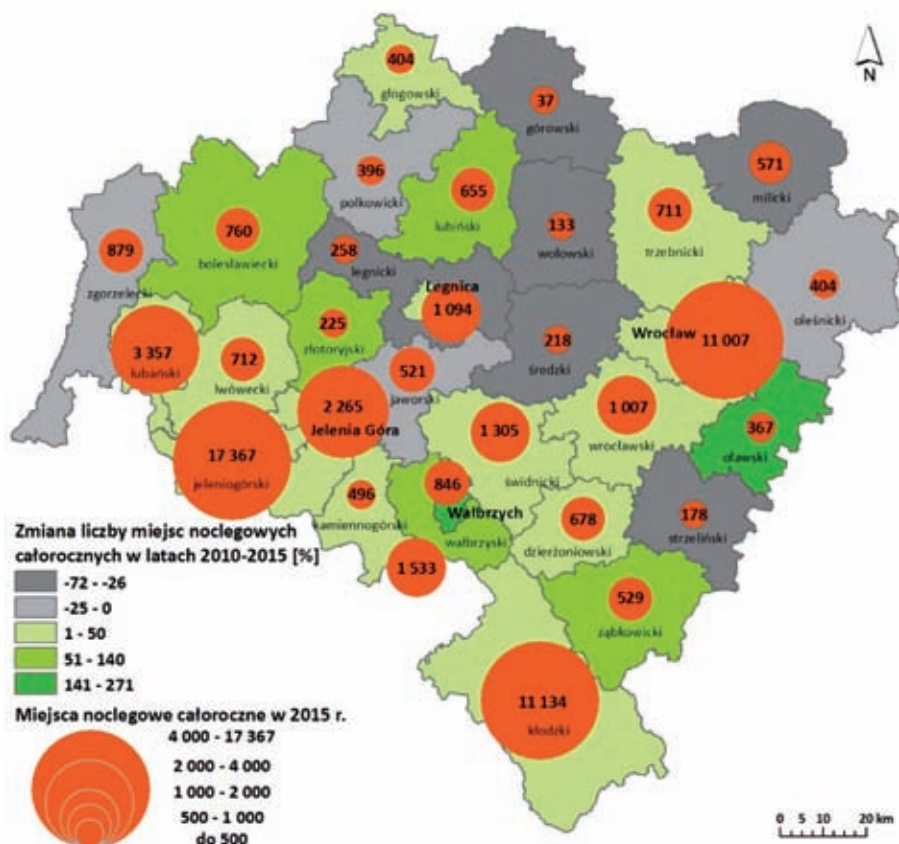
O atrakcyjności turystycznej województwa decydują również bogate zasoby środowiska kulturowego, w szczególności dolnośląskie zabytki ujęte na liście światowego dziedzictwa UNESCO, obiekty i zespoły zabytkowe uznane za pomniki historii oraz parki

kulturowe a także liczne obiekty i zespoły zabytkowe wpisane do rejestru zabytków.

Baza noclegowa

W 2015 roku w województwie dolnośląskim najliczniejszą grupą **obiektów noclegowych** były hotele. W latach 2010-2015 liczba hoteli w województwie zwiększyła się z 200 do 232 obiektów. Jednocześnie w tym czasie w regionie powstały pierwsze obiekty pięciogwiazdkowe oraz wzrosła liczba hoteli cztero-, trzy- i dwugwiazdkowych. Jednocześnie Średnia liczba hotelowych miejsc noclegowych na 1000 mieszkańców w województwie dolnośląskim wynosiła w 2015 roku 11,41, co przy średniej krajowej 7,84 dało regionowi 3. miejsce w kraju.

Mapa 51. Miejsca noclegowe całoroczne w powiatach Dolnego Śląska [2010-2015].

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

W 2015 roku największą liczbą **miejsc noclegowych** dysponował Wrocław (10 497) oraz powiaty sudeckie: jeleniogórski (17 078), kłodzki (9 914), lubański (3 277) i wałbrzyski (1 533) oraz dwa sudeckie miasta na prawach powiatu: Jelenia Góra (2 126) i Wałbrzych (846). Poza Wrocławiem i obszarem Sudetów największe zasoby bazy noclegowej posiadała Legnica

(1 094) oraz powiaty: świdnicki (1 049), wrocławski (1 007), zgorzelecki (754), bolesławiecki (745), dzierzoniowski (674) oraz lubiński (623).

W latach 2010-2015 najwyższy wzrost liczby miejsc noclegowych nastąpił w powiatach oławskim (171 %) oraz wrocławskim, ząbkowickim, lubińskim, jeleniogórskim, bolesławieckim, złotoryjskim i świdnic-

kim (od 32% do 68 %). Największy spadek liczby miejsc noclegowych w latach 2010-2015 odnotowano w powiatach strzelińskim, średzkim, wołowskim, milickim i legnickim (od 26% do 72%).

BAZA NOCLEGOWA 2010/2015:

- średnia liczba miejsc noclegowych ogółem 16,82 / 20,07 ↑ (Polska: 18,47)
- zmiana liczby miejsc noclegowych 2010-2015: 11 080

Tabela 12. Struktura bazy noclegowej Dolnego Śląska w odniesieniu do zasobów krajowych [2015].

OBIEKTY NOCLEGOWE	POLSKA	DOLNY ŚLĄSK	% UDZIAŁ
Ogółem	10 024	867	8,6%
Hotele	2316	232	10,0%
Motele	111	5	4,5%
Pensjonaty	356	56	15,7%
Inne obiekty hotelowe	940	81	8,6%
Domy wycieczkowe	44	6	13,6%
Schroniska	53	10	18,8%
Schroniska młodzieżowe	35	4	11,4%
Szkolne schroniska młodzieżowe	287	20	6,9%
Ośrodki wczasowe	1027	77	7,5%
Ośrodki kolonijne	96	13	13,5%
Ośrodki szkoleniowo-wypoczynkowe	411	27	6,5%
Hostele	121	18	14,8%
Domy pracy twórczej	33	2	6,0%
Zespoły domków turystycznych	431	11	2,5%
Kempingi	132	11	8,3%
Pola biwakowe	177	4	2,2%
Zakłady uzdrowiskowe	205	35	17,0%
Pokoje gościnne	1876	127	6,7%
Kwatery agroturystyczne	811	67	8,2%
Pozostałe obiekty niesklasyfikowane	562	61	10,8%

Źródło: opracowanie własne na podstawie GUS.

Ruch turystyczny

W 2015 roku z bazy noclegowej województwa dolnośląskiego skorzystało 2 620 386 **turystów**, co stanowiło 10% liczby krajowych turystów. W latach

2010-2015 liczba turystów korzystających z bazy noclegowej wzrosła o 724 846 osób. Średnia liczba turystów korzystających z noclegów na 1000 mieszkańców w 2010 roku wyniosła 649, w 2015 roku wzrosła do wartości 901, co przy średniej krajowej 700 zapewniło regionowi 3. miejsce w Polsce.

W 2015 roku największy **ruch turystyczny** koncentrował się we Wrocławiu (1 039 959 turystów) oraz w powiatach sudeckich: jeleniogórskim (498 075), kłodzkim (305 009), lubańskim (110 275) i wałbrzyskim (41 372), a także w głównych ośrodkach miejskich Sudetów: Jeleniej Górze (71 090) i Wałbrzychu (65 940). Poza Wrocławiem i Sudetami największy ruch turystyczny skupiał się w Legnicy (54 045) oraz w powiatach: zgorzeleckim (55 556), świdnickim (52 027), wrocławskim (39 693), bolesławieckim (36 851), lubińskim (30 059), dzierżoniowskim (22 877), trzebnickim (22 862), głogowskim (21 205), oławskim (21 051), oleśnickim (19 256), polkowickim (17 977), ząbkowickim (16 018) i legnickim (13 705). Najmniejszy ruch turystyczny (6 664) cechował w 2015 roku powiaty górowski, jaworski, wołowski, strzeliński i średzki.

Liczba **turystów zagranicznych** korzystających z bazy noclegowej Dolnego Śląska osiągnęła w 2015 roku poziom 500 637, co stanowiło 9% ogółu turystów zagranicznych w kraju. W latach 2010-2015 liczba zagranicznych turystów korzystających z noclegów w regionie zwiększyła się o 17%.

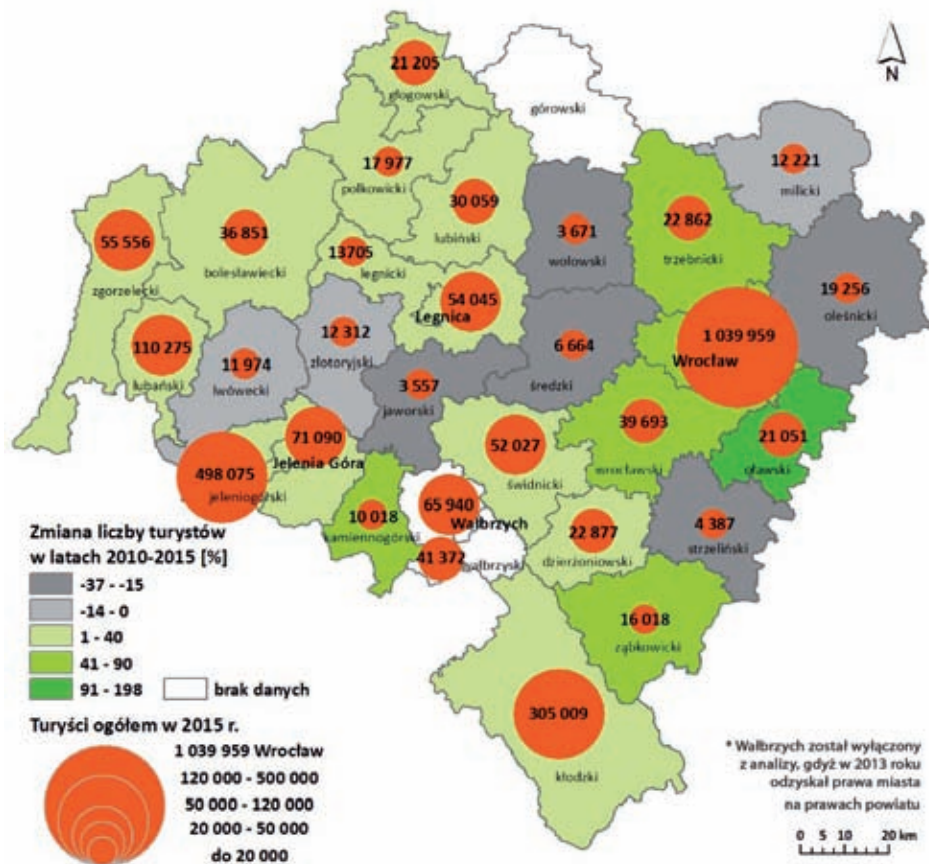
W 2015 roku ruch turystów zagranicznych koncentrował się w powiatach jeleniogórskim (17 367) i kłodzkim (11 134), we Wrocławiu (11 007), w powiecie lubańskim (3 357), w Jeleniej Górze (2 265), w powiecie wałbrzyskim (1 533), świdnickim (1 305), w Legnicy (1 094), powiatach wrocławskim (1 007), zgorzeleckim (879), w mieście Wałbrzychu (846) oraz powiecie bolesławieckim (760).

W latach 2010-2015 największy wzrost ruchu turystycznego nastąpił we Wrocławiu, Jeleniej Górze oraz w powiatach oławskim, wrocławskim, trzebnickim, ząbkowickim, kamiennogórskim, jeleniogórskim, bolesławieckim, kłodzkim, świdnickim, dzierżoniowskim, jeleniogórskim, lubańskim, zgorzeleckim, lubińskim, legnickim, polkowickim i głogowskim. Największy spadek ruchu turystycznego (od 15% do 37%) odnotowano w latach 2010-2015 w powiatach wołowskim, średzkim, jaworskim, wałbrzyskim i oleśnickim.

RUCH TURYSTYCZNY:

- średnia liczba turystów ogółem korzystających z bazy noclegowej 2010: 649, 93/2015: 901,92 (Polska: 700,62)
- zmiana liczby turystów ogółem korzystających z bazy noclegowej: 724 846

Mapa 52. Turyści korzystający z obiektów noclegowych w powiatach województwa dolnośląskiego [2010-2015].

Źródło: opracowanie własne na podstawie GUS.

6.9. INSTYTUCJE OTOCZENIA BIZNESU

Rozwój instytucji otoczenia biznesu w regionie stanowi ważny czynnik jego atrakcyjności inwestycyjnej. W województwie dolnośląskim istnieje kilkadziesiąt instytucji i firm otoczenia biznesu, które stanowią wsparcie dla przedsiębiorców m.in. w procesie tworzenia, prowadzenia i rozwoju firmy, w zakresie szkoleń, doradztwa, wdrażania projektów opartych na nowoczesnych technologiach, usług B+R itp. Szczególnie istotną rolę odgrywają instytucje wspierające przedsiębiorczość, rozwiązania proinwestycyjne, komercjalizacje badań naukowych i innowacyjność przedsiębiorstw, do których zalicza się: parki technologiczne, naukowe i naukowo-technologiczne, centra transferu technologii, inkubatory technologiczne, inkubatory przedsiębiorczości. Oprócz instytucji proinwestycyjnych i proinnowacyjnych ważną rolę pełnią fundusze poręczeniowe i pożyczkowe, oferujące przedsiębiorcom usługi finansowe na korzystniejszych warunkach niż instytucje komercyjne. Wsparcie w postaci szkoleń, doradztwa i organizacji różnego typu przedsięwzięć, jak np.: prowadzenie wspólnych negocjacji i postępo-

wań zakupowych, udział w targach branżowych, organizacja wspólnych działań promocyjnych, zapewniają przedsiębiorcom agencje rozwoju, izby gospodarcze, samorządy przedsiębiorców oraz ośrodki szkoleniowo-doradcze. Do instytucji około-biznesowych w województwie zaliczyć można m.in.:

PARKI TECHNOLOGICZNE, NAUKOWO-BADAWCZE, PRZEMYSŁOWE:

- Data Techno Park, Sp. z o.o.,
- Dolnośląski Park Innowacji i Nauki S.A.,
- Dolnośląski Park Technologiczny „T-Park”,
- Legnicki Park Technologiczny LETIA S.A.,
- Wrocławski Park Technologiczny S.A.,
- Wrocławski Park Przemysłowy S.A.
- Głogowski Park Przemysłowy Sp. z o.o.

CENTRA TRANSFERU TECHNOLOGII:

- Wrocławskie Centrum Transferu Technologii Politechniki Wrocławskiej,
- Ośrodek Transferu Wiedzy i Technologii Uniwersytetu Wrocławskiego,

Mapa 53. Instytucje otoczenia biznesu wspierające inwestorów i przedsiębiorców na Dolnym Śląsku [2015].

Źródło: opracowanie własne.

- Ośrodek Innowacji NOT w Legnicy, we Wrocławiu, w Świdnicy,
- Medyczne Centrum Transferu Technologii,
- Wrocławskie Centrum Badań EIT+ Sp. z o.o.

INKUBATORY PRZEDSIĘBIORCZOŚCI:

- Akademicki Inkubator Przedsiębiorczości Uniwersytetu Wrocławskiego,
- Akademicki Inkubator Przedsiębiorczości Politechniki Wrocławskiej,
- Akademicki Inkubator Przedsiębiorczości przy Uniwersytecie Ekonomicznym we Wrocławiu,
- Akademicki Inkubator Przedsiębiorczości Uniwersytetu Przyrodniczego we Wrocławiu,
- Centrum Wspierania Przedsiębiorczości,
- Dolnośląski Akademicki Inkubator Przedsiębiorczości przy Wrocławskim Parku Technologicznym S.A.,
- Inkubator Technologiczny - Dolnośląski Park Innowacji i Nauki S.A.,
- Inkubator Przedsiębiorczości DAWG sp. z o.o.,
- Inkubator Przedsiębiorczości i Technologii WPT.

IZBY GOSPODARCZE:

- Izba Przemysłowo-Handlowa w Legnicy,
- Sudecka Izba Przemysłowo-Handlowa w Świdnicy,

- Dolnośląska Izba Gospodarcza we Wrocławiu,
- Zachodnia Izba Gospodarcza we Wrocławiu,
- Dolnośląska Izba Turystyki we Wrocławiu,
- Dolnośląska Izba Rzemieślnicza we Wrocławiu,
- Izba Rzemieślnicza i Małej Przedsiębiorczości w Świdnicy.

AGENCJE ROZWOJU REGIONALNEGO:

- Agencja Rozwoju Aglomeracji Wrocławskiej S.A.,
- Agencja Rozwoju Regionalnego AGROREG S.A. w Nowej Rudzie,
- Agencja Rozwoju Regionalnego ARLEG S.A. w Legnicy,
- Convention Bureau – Wrocław,
- Dolnośląska Agencja Rozwoju Regionalnego S.A. Szczawno-Zdrój,
- Dolnośląska Agencja Współpracy Gospodarczej Sp. z o.o. we Wrocławiu,
- Karkonoska Agencja Rozwoju Regionalnego S.A. w Jeleniej Górze,
- Wrocławska Agencja Rozwoju Regionalnego S.A.,
- Agencja Rozwoju Innowacji S.A. we Wrocławiu.

INSTYTUCJE FINANSOWE (fundusze poręczeniowe, gwarancyjne i pożyczkowe):

- Dolnośląski Fundusz Gospodarczy, Sp. z o.o.,

- Dolnośląski Fundusz Rozwoju, Sp. z o.o.,
- Fundusz Poręczeń Kredytowych Powiatu Dzierżoniowskiego Sp. z o.o.,
- Fundusz Pożyczkowy - Karkonoska Agencja Rozwoju Regionalnego S.A.,
- Subregionalny Fundusz Pożyczkowy DOLNY ŚLĄSK - Polska Fundacja Przedsiębiorczości,
- Sudeckie Stowarzyszenie Inicjatyw Gospodarczych,
- Towarzystwo Inwestycji Społeczno-Ekonomicznych S.A.,
- Fundusz Poręczeń Kredytowych Sp. z o.o. w Jeleniej Górze.

KOMERCYJNE JEDNOSTKI B+R:

- Bioxen Sp. z o.o.,
- KGHM CUPRUM Sp. z o.o. Centrum Badawczo-Rozwojowe,
- Centrum Badawczo-Rozwojowe NOVASOME Sp. z o.o.,
- Innova Centrum Innowacji Technicznych Sp. z o.o.,
- Instytut Badawczo-Rozwojowy PPC Sp. z o.o.,
- NANTES–Systemy Nanotechnologii Sp. z o.o.,
- Przedsiębiorstwo Badawczo-Produkcyjne OPTEL Sp. z o.o.,
- Przedsiębiorstwo Geologiczne we Wrocławiu PROXIMA S.A.,
- Przedsiębiorstwo Innowacyjno-Wdrożeniowe EKOMOTOR Sp. z o.o.,
- LASERTEX Przedsiębiorstwo Wdrażania Postępu Naukowo-Technicznego Sp. z o.o.,
- Przedsiębiorstwo Wielofunkcyjne CHEMWIK Sp. z o.o.,
- Radiotechnika Serwis Sp. z o.o.,
- SONEŁ Sp. z o.o.,
- Zakład Badawczo-Projektowy Technik Pomiarowych MES-EKO Sp. z o.o.

6.10. DZIAŁALNOŚĆ BADAWCZO-ROZWOJOWA

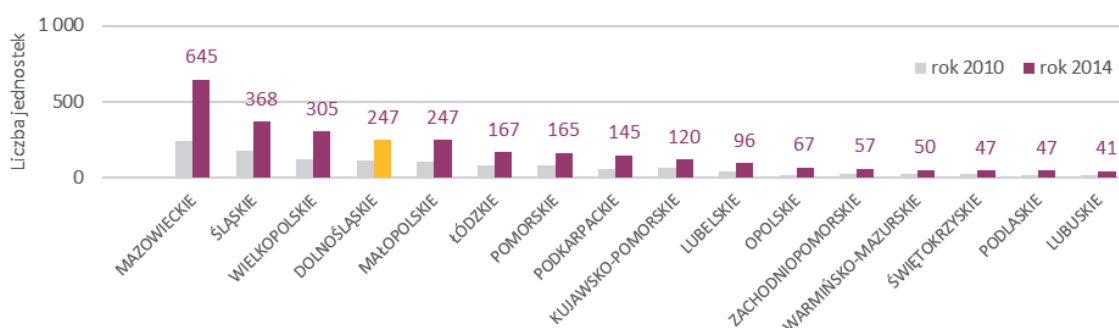
W 2014 roku w województwie dolnośląskim funkcjonowały 292 **jednostki aktywne badawczo**, czyli takie, które prowadziły działalność B+R bądź zlecały innym podmiotom wykonywanie pracy związanej z tą działalnością (247 jednostek pochodziło z sektora przedsiębiorstw). Od 2010 roku liczba jednostek B+R na Dolnym Śląsku wzrosła dwukrotnie, co pozwoliło województwu uplasować się na piątym miejscu wśród innych województw w Polsce. Od 2010 do 2014 roku **nakłady wewnętrzne** ogółem na badania i rozwój w regionie wzrosły o około 70% z 629,98 mln zł do 1 070 13 mln zł.

Zdecydowaną większość przedmiotowych nakładów stanowiły nakłady bieżące, które od 2010 roku wzrosły o 67,1% z 469 077 tys. zł do 783 824,6 tys. zł. Natomiast nakłady na środki trwałe wzrosły w tym

samym okresie aż o 77,9% z 160 902 tys. zł w 2010 roku do 286 305,3 tys. zł w 2014 roku. Nakłady wewnętrzne na B+R wg sektorów wykonawczych i sekcji PKD 2007 kształtowały się w dolnośląskim przemyśle na poziomie 139 225,7 tys. zł w 2010 roku, 351 158,7 tys. zł w 2014 roku (wzrost aż o 152%) i poza przemysłem – 490 753,3 tys. zł w 2010 roku, 718 971,2 tys. zł – w 2014 roku (wzrost o 46,5%).

Dolnośląski sektor przedsiębiorstw wykazał się w 2014 roku, zaraz po województwie podkarpackim (76,7%), największym udziałem w nakładach ponoszonych na działalność badawczo-rozwojową w kraju (58,9%), przekraczając rokrocznie, od 2010 roku, średnią krajową. Udział nakładów na działalność B+R finansowanych z sektora przedsiębiorstw w nakładach na działalność B+R ogółem wyniósł

Wykres 46. Jednostki aktywne badawczo prowadzące działalność B+R w regionach [2010, 2014].

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

w 2014 roku na Dolnym Śląsku 43% i w stosunku do 2010 roku wzrósł o niecałe 10%. Liczba przedsiębiorstw, w których prowadzona była działalność B+R podwoiła się od 2010 do 2014 roku ze 113 do 247, co uplasowało Dolny Śląsk w 2014 roku, wraz z województwem małopolskim, na czwartej pozycji po województwach: mazowieckim (645), śląskim (368) i wielkopolskim (305).

Nakłady sektora przedsiębiorstw na działalność B+R w województwie dolnośląskim wzrosły blisko trzykrotnie, licząc od kwoty 217 886,9 tys. zł w 2010 roku do 630 665,7 tys. zł w 2014 roku. W 2014 roku dolnośląscy przedsiębiorcy sfinansowali ze środków pochodzących z zagranicy działania B+R za kwotę 54 624,6 tys. zł. W tym samym roku przedsiębiorcy ze środków własnych przeznaczili na działalność B+R 382 817,4 tys. zł.

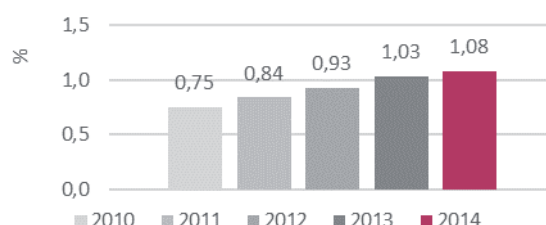
Od 2011 roku region dolnośląski wykorzystał na **nakłady wewnętrzne B+R ze środków finansowanych z zagranicy** 448 mln zł, w tym 97,1 mln zł w 2014 roku. Od 2011 do 2014 roku większe niż na Dolnym Śląsku nakłady na B+R ze środków zagranicznych sfinansowane zostały w sześciu województwach: mazowieckim (2 730 mln zł), małopolskim (655,5 mln zł), podkarpackim (616, 5 mln zł), ślą-

skim (616,4 mln zł), wielkopolskim (600,9 mln zł), pomorskim (563,7 mln zł).

Zatrudnienie w B+R

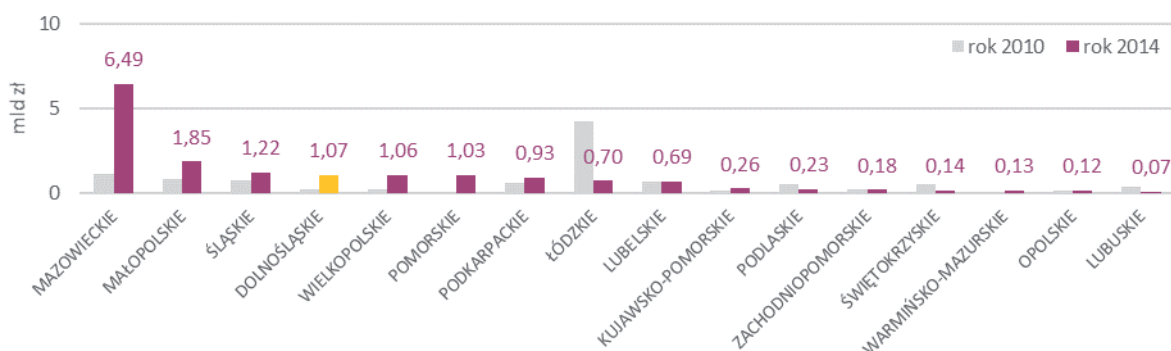
W 2010 roku faktyczne **zatrudnienie w działalności badawczo-rozwojowej** na Dolnym Śląsku wynosiło 5 498 EPC²⁴, a wskaźnik zatrudnienia w B+R w przeliczeniu na 1000 osób aktywnych zawodowo wyniósł 4,3 EPC. W 2014 liczba zatrudnionych w B+R wzrosła o 63,2%, do 8 973,8 EPC, z czego: w sektorze przedsiębiorstw trzykrotnie z 1 028,1 EPC w 2010 roku do 3 104,6 EPC w 2014 roku, a w sektorze szkolnictwa wyższego z 4 009,7 EPC w 2010 roku jedynie do 4 895 EPC w 2014 roku.

Wykres 49. Udział osób zatrudnionych w B+R w liczbie osób pracujących ogółem dla województwa dolnośląskiego [2010-2014].

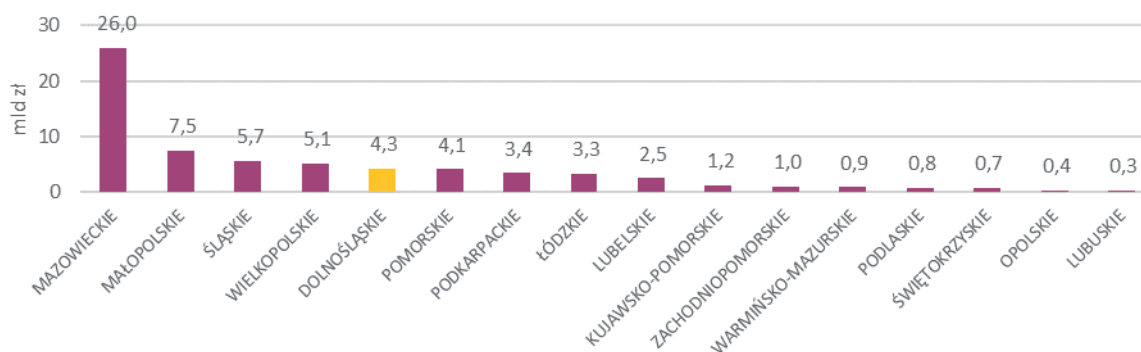
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Wykres 47. Wartość nakładów wewnętrznych ogółem na działalność B+R w regionach [2010, 2014].

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Wykres 48. Wartość nakładów wewnętrznych na B+R ogółem w regionach [2010-2014].

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

²⁴ 1 EPC tj. ekwiwalent pełnego czasu pracy oznaczający jeden osobo-rok poświęcony wyłącznie na działalność B+R.

W 2010 roku **udział osób zatrudnionych w B+R** w liczbie osób pracujących ogółem wynosił 0,75% (przy średniej dla Polski 0,83%), zaś w 2014 roku udział ten zwiększył się do 1,08% (przy średniej dla Polski 0,96%). Od 2011 do 2014 roku udział ten na Dolnym Śląsku systematycznie wzrastał. W 2014 roku liczba pracowników zaangażowanych w prowadzenie zarówno badań podstawowych, stosowanych, jak i prac rozwojowych zwiększyła się w stosunku do 2013 roku o 5,4%. W 2014 roku na 1 zatrudnionego w sektorze badawczo-rozwojowym na Dolnym Śląsku przypadało 91,3 tys. zł nakładów wewnętrznych na B+R, co uplasowało Dolny Śląsk na piątym miejscu w kraju po województwach: mazowieckim (około 151 tys. zł), pomorskim (117 tys. zł), podkarpackim (106 tys. zł) i małopolskim (99 tys. zł). W tym samym roku nakłady wewnętrzne w sektorze badawczo-rozwojowym w przeliczeniu na 1 mieszkańca regionu wyniosły 367,9 zł, przy średniej krajowej na poziomie 420,1 zł. Liczba ta dała województwu dolnośląskiemu również piątą pozycję w kraju, po województwach: mazowieckim (1 218 zł), małopolskim (550 zł), pomorskim (449 zł) i podkarpackim (437 zł).

W 2014 roku nakłady na B+R posłużyły sfinansowaniu tej działalności w następujących **dziedzinach nauki**:

- inżynierskich i technicznych – 595 366,4 tys. zł,
- przyrodniczych – 224 209,1 tys. zł,
- społecznych – 45 198,2 tys. zł,
- humanistycznych – 21 370,9 tys. zł.
- Liczba osób **zatrudnionych w B+R** wzrosła o 35% z 8 651 osób w 2010 roku do 11 716 osób w 2014 roku. W 2014 roku w liczbie tej:
- 72,9% (8 538 os.) stanowili pracownicy naukowo-badawczy,

- 17,9% (2 094 os.) stanowili technicy i pracownicy równorzędni,
- 9,3% (1 084 os.) stanowił pozostały personel.

Pracownicy ci w 2010 roku stanowili odpowiednio: 42,7%, 33,3% i 24%. W porównaniu do 2010 roku liczba pozostałego personelu wzrosła o 210%, liczba techników i pracowników równorzędnych – o 95%, a o 18% – liczba pracowników naukowo-badawczych. Ponadto na Dolnym Śląsku w 2014 roku w **sektorze szkolnictwa wyższego** zatrudnionych było w B+R 7 114 osób, a więc ich liczba wzrosła zaledwie o 5,8% w porównaniu do 2010 roku. W tym samym czasie zatrudnienie pracowników B+R w sektorze przedsiębiorstw wzrosło blisko trzykrotnie z 1 306 osób w 2010 roku do 3 542 osób w 2014 roku. Również liczba osób zatrudnionych w B+R w sektorze przemysłowym (sekcje PKD 2007: B, C, D, E) wzrosła od 2010 do 2014 roku ponad dwukrotnie z 1 000 osób do 2 192 osób, z których w 2014 roku 54,7% zatrudnionych było w charakterze pracowników naukowo-badawczych (1 200 os.), 35% (768 os.) – w charakterze techników i pracowników równorzędnych, a 10,2% (224 os.) jako pozostały personel.

DZIAŁALNOŚĆ B+R:

Udział osób zatrudnionych w B+R w liczbie osób pracujących ogółem 2010/2014:

- województwo dolnośląskie: 0,75% / 1,08%
↑ Polska: 0,83% / 0,96% ↑
- zmiana 2010-2014 województwo dolnośląskie: 44% ↑ (Polska: 16% ↑)

Liczba jednostek B+R 2010/2014:

- województwo dolnośląskie: 146 / 292 ↑
- zmiana 2010-2014: 100% ↑

6.11. SPECJALNE STREFY EKONOMICZNE

Dolny Śląsk dysponuje największą w Polsce liczbą obszarów **Specjalnych Stref Ekonomicznych** i miejsc dostępnych pod inwestycje. W regionie funkcjonują cztery SSE: kamiennogórska, legnicka, tarnobrzeska i wałbrzyska, z których wszystkie działają również w obszarze aglomeracji wrocławskiej. Specjalne Strefy Ekonomiczne w województwie dolnośląskim zajmują ogółem około 3,6 tys. ha w 55 podstrefach. Połowa terenów inwestycyjnych w SSE na Dolnym Śląsku w 2015 roku była zagospodarowana (około 1,8 tys. ha), a strefy dysponują jeszcze około

1,7 tys. ha wolnej powierzchni. Do czerwca 2015 roku na terenach SSE w województwie wydanych było 369 ważnych zezwoleń na prowadzenie działalności gospodarczej, zgodnie z którymi inwestorzy zadeklarowali zatrudnienie ponad 61 tysięcy osób.

Największą **powierzchnię** w województwie dolnośląskim zajmuje wałbrzyska SSE (1 693 ha), a jej tereny stanowią 46% terenów SSE w regionie. Drugą pod względem wielkości SSE w województwie jest legnicka SSE obejmująca powierzchnię 1 215 ha terenów inwestycyjnych położonych

Mapa 54. specjalne strefy ekonomiczne na terenie województwa dolnośląskiego [2015].

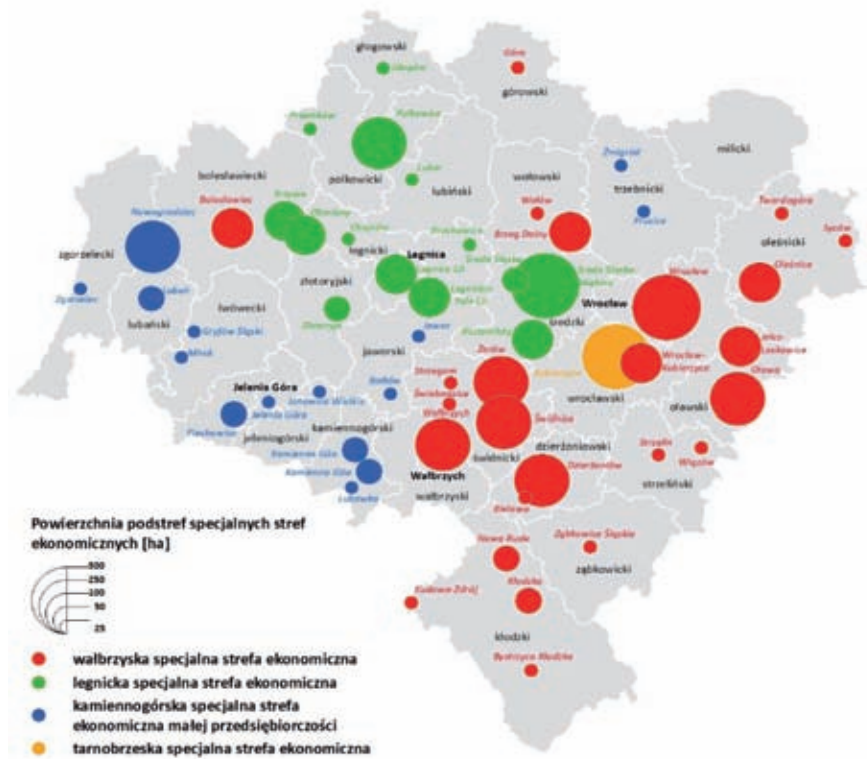

Źródło: opracowanie własne.

wyłącznie na terenie Dolnego Śląska. Następnie tarnobrzeska SSE, z jedną podstrefą w Kobierzycach o powierzchni 410 ha oraz kamiennogórska SSE Małej Przedsiębiorczości o powierzchni 365 ha. Największym stopniem zagospodarowania terenów strefy w województwie charakteryzowała się strefa tarnobrzeska (76,8%), a następnie wałbrzyska (59,2%) oraz kamiennogórska (58,6%). Natomiast najmniejszym, również na terenie Polski, legnicka SSE (26,4%), która dysponowała w 2015 roku największą powierzchnią terenów wolnych (891,7 ha). Największą powierzchnią w regionie dysponuje podstrefa Środa Śląska – Miękinia legnickiej SSE (498,2 ha), a następnie podstrefa Wrocław (299,7 ha) i Wałbrzych (218,7 ha) wałbrzyskiej SSE. Najmniejszą powierzchnią dysponują natomiast podstrefa Gryfów Śląski (3,4 ha) kamiennogórskiej SSE oraz dwie podstrefy wałbrzyskiej SSE: Wołów (3,7 ha) i Twardogóra (4,3 ha). Cztery podstrefy na Dolnym Śląsku są już w pełni **zagospodarowane**. Są to: Janowice Wielkie (12,9 ha) i Piechowice (32,9 ha) kamiennogórskiej SSE oraz Wołów (3,7 ha) i Twardogóra (4,3 ha) wałbrzyskiej SSE. Znacznym stopniem zainwestowania charak-

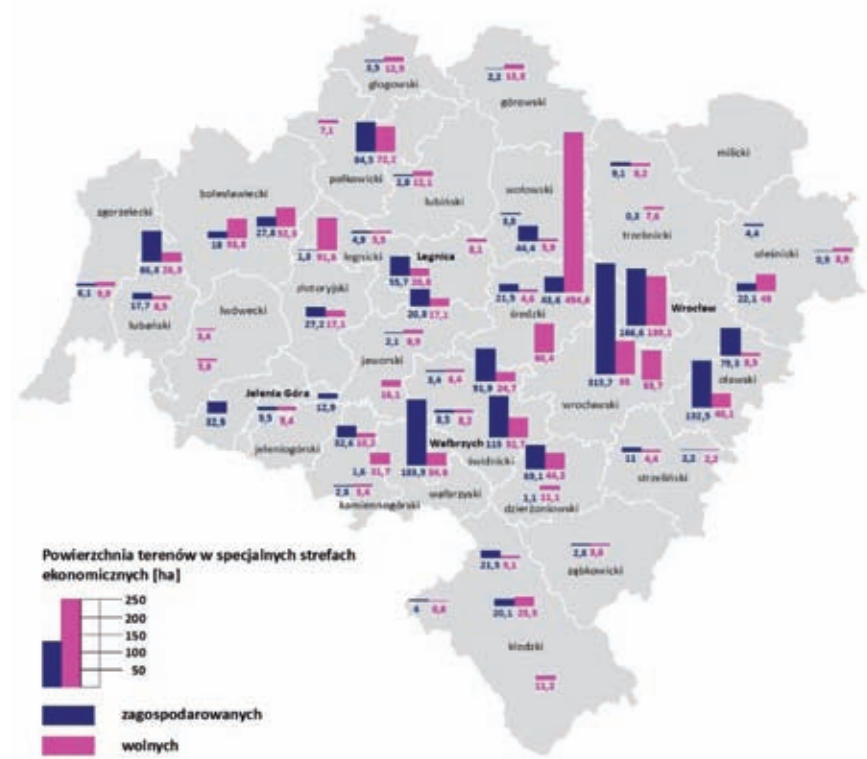
teryzują się również podstrefy Jelcz-Laskowice (90,3%), Brzeg Dolny (88,3%) oraz Wałbrzych (84,1%), wszystkie należące do wałbrzyskiej SSE. Największą powierzchnią **terenów wolnych** w województwie dysponowały podstrefy: Środa Śląska – Miękinia legnickiej SSE (454,6 ha), Wrocław (139,1 ha) i Wrocław/Kobierzyce wałbrzyskiej SSE (83,6 ha), Okmiany (91,7 ha) oraz Kostomłoty (80,4 ha) legnickiej SSE, z których wszystkie są uzbrojone. Osiem podstref w regionie było jeszcze zupełnie niezainwestowanych: Wrocław/Kobierzyce wałbrzyskiej SSE (83,6 ha), Kostomłoty legnickiej SSE (80,4 ha), Bolków kamiennogórskiej SSE (16 ha), Bystrzyca Kłodzka wałbrzyskiej SSE (11,2 ha), Prochowice (8,1 ha) i Przemków (7 ha) legnickiej SSE, Mirsk kamiennogórskiej SSE (5,7 ha) oraz Gryfów Śląski (3,4 ha). Z wyżej wymienionych podstref wszystkie są uzbrojone poza podstrefą w Bolkowie. Do czerwca 2015 roku na Dolnym Śląsku całkowita liczba wydanych ważnych **zezwoleń na prowadzenie działalności gospodarczej** na terenie specjalnych stref ekonomicznych wynosiła 369. Największa ich liczba wydana została w wałbrzyskiej SSE, która w ujęciu krajowym jest liderem pod tym względem.

Mapa 55. Powierzchnia podstref SSE na Dolnym Śląsku [czerwiec 2015].

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z SSE.

Mapa 56. Tereny zainwestowane i wolne w podstrefach SSE na Dolnym Śląsku [czerwiec 2015].

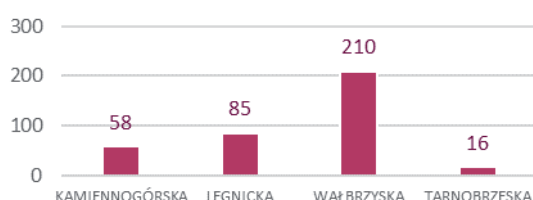

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z SSE.

W województwie dolnośląskim wydała ona 210 zezwoleń, które stanowiły ponad połowę zezwoleń wydanych w województwie (56,9%). Na 2. miejscu zakwalifikowała się legnicka SSE z 85 wydanych zezwoleniami. kamiennogórska SSE w województwie dolnośląskim wydała ich 58, a tarnobrzaska SSE – 16 na terenie jednej podstrefy.

Od początku funkcjonowania stref do czerwca 2015 roku przedsiębiorcy prowadzący działalność gospodarczą w SSE na Dolnym Śląsku w wydanych zezwoleniach na prowadzenie działalności zadeklarowali **nakłady inwestycyjne** wysokości ponad 24,4 mld zł. Największy udział w skumulowanej wartości inwestycji od początku działalności miała wałbrzyska SSE. Inwestorzy tej strefy zadeklarowali ogółem około 14,5 mld zł, co stanowi 59,5% deklarowanych nakładów w SSE w województwie dolnośląskim. Następne w kolejności są: legnicka SSE 3,9 mld zł, tarnobrzaska SSE 3,8 mld zł oraz kamiennogórska SSE 2 mld zł.

Wykres 50. Liczba ważnych zezwoleń na prowadzenie działalności na terenach SSE na Dolnym Śląsku [czerwiec 2015].

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z SSE.

Tabela 13. Skumulowane nakłady inwestycyjne ogółem deklarowane w zezwoleniach na prowadzenie działalności gospodarczej w SSE na Dolnym Śląsku [2010, 2015].

SPECJALNA STREFA EKONOMICZNA	NAKŁADY INWESTYCYJNE OGÓŁEM* [mln zł]		UDZIAŁ NAKŁADÓW NA DOLNYM ŚLĄSKU [%]
	2010	2015	
Kamiennogórska	1 539,00	2 076,80	8,5
Legnicka	1 467,22	3 921,35	16,0
Wałbrzyska	9 775,14	14 561,97	59,5
Tarnobrzaska	3 303,40	3 895,50	15,9
Ogółem:	14 617,54	24 455,62	100,0

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z SSE, * Kamiennogórska i Wałbrzyska SSE – czerwiec 2015 r., Legnicka i Tarnobrzaska SSE – wrzesień 2015 r.

SPECJALNE STREFY EKONOMICZNE:

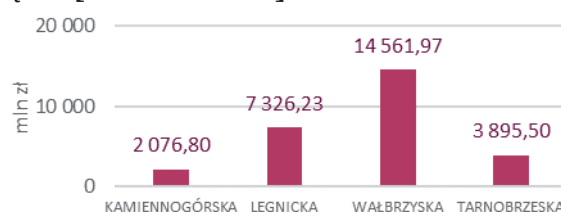
4 Specjalne Strefy Ekonomiczne na Dolnym Śląsku:
 3,6 tys. ha powierzchni
 55 podstref
 1,7 tys. ha terenów wolnych
 369 wydanych ważnych zezwoleń na prowadzenie działalności gospodarczej na terenie SSE
 ponad 61 tys. miejsc pracy
 ponad 24,4 mld zł deklarowanych w zezwoleniach nakładów inwestycyjnych

Rzeczywiste nakłady inwestycyjne poniesione przez inwestorów w SSE są ponad dwukrotnie wyższe.

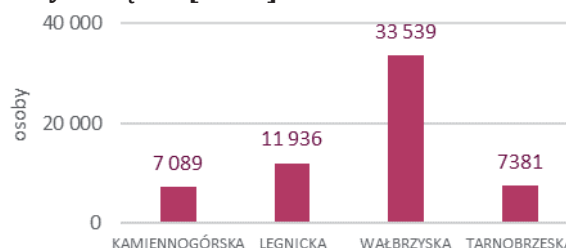
Inwestorzy działający na terenie SSE, w zezwoleniach na prowadzenie działalności, zadeklarowali **zatrudnienie** ponad 61,9 tys. osób, a rzeczywista ich liczba jest o wiele wyższa. Wykres 52 przedstawia informacje o liczbie deklarowanych w zezwoleniach miejsc pracy według zezwolenia w poszczególnych strefach w latach 2010, 2014 i 2015 utworzonych przez przedsiębiorców posiadających zezwolenia na działalność w strefie na koniec danego roku.

Największy deklarowany udział w zatrudnieniu na Dolnym Śląsku miała wałbrzyska SSE. Gwarantowała ona miejsca pracy dla ponad 33,5 tys. osób i obejmowała 54,1% ogólnego zatrudnienia w strefach w województwie. W pozostałych strefach zatrudnionych było ponad: 11,9 tys. osób (legnicka SSE), 7,3 tys. osób (tarnobrzaska SSE) i 7 tys. osób (kamiennogórska SSE).

Wykres 51. Deklarowane w zezwoleniach nakłady inwestycyjne ogółem w SSE na Dolnym Śląsku [czerwiec 2015].

Wykres 52. Deklarowane miejsca pracy w SSE na Dolnym Śląsku [2015].

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z SSE

6.12. INWESTORZY ZAGRANICZNI

Bezpośrednie inwestycje zagraniczne (BIZ) uznawane są za jeden z istotniejszych czynników wzrostu gospodarczego w województwie. Ich obecność wpływa na poprawę sytuacji na regionalnym i lokalnym rynku pracy, a swoją specyfiką wiążą one elementy takie jak: kapitał finansowy i, co szczególnie istotne dla rozwoju gospodarki przyjmującej, także m.in.: wiedzę, umiejętności i *know-how*, technologie, wzorce organizacyjne i marketingowe.

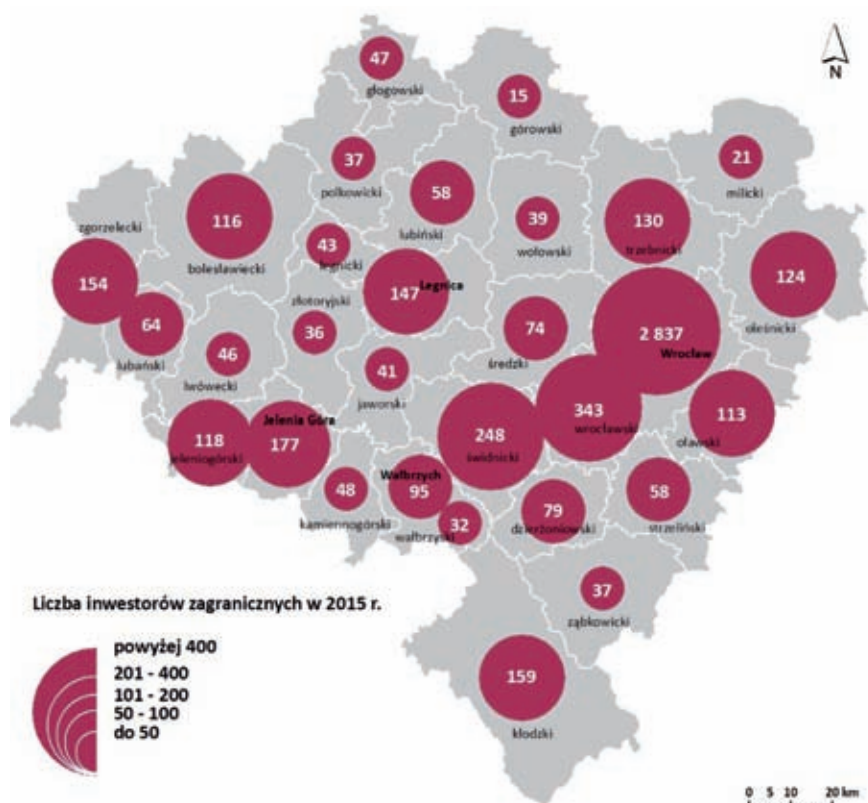
Obecnie na Dolnym Śląsku wśród podmiotów gospodarczych w rejestrze REGON zarejestrowanych jest około 5,5 tysiąca aktywnych²⁵ firm z kapitałem zagranicznym. Pod względem liczby **inwestorów zagranicznych** w 2014 roku region plasował się na 3. miejscu wśród województw z wartością 8 przedsiębiorstw na 10 tys. mieszkańców, powyżej średniej krajowej wynoszącej 6,9. Wskaźnik ten nieznacznie wzrósł w porównaniu do wartości 7,8 w 2010 roku. Pod tym względem w kraju zdecydowanym liderem było województwo mazowieckie z wartością 19,4 inwestorów zagranicznych na 10 tys. mieszkańców, a Dolny Śląsk wyprzedzało jeszcze województwo zachodniopomorskie (8,4).

Inwestorzy zagraniczni na siedzibę swojej firmy najchętniej wybierali stolicę Dolnego Śląska i jego sąsiedztwo – we Wrocławiu w 2015 roku funkcjonowała ponad połowa (51,2%), czyli 2 837 firm z kapitałem zagranicznym z terenu województwa, a w powiecie wrocławskim 6,2% (343).

Pod względem ich liczby wyróżniał się również powiat świdnicki skupiający 4,5% inwestorów w województwie (248 firm). Inwestorzy wybierali chętnie również Jelenią Górę (3,2%, 177 inwestorów zagranicznych) i jej sąsiedztwo (powiat jeleniogórski 2,1%, 118), powiat kłodzki (2,9%, 159) oraz powiat zgorzelecki (2,8%, 154) i Legnicę (2,7%, 147). Najmniejsza liczba inwestycji zagranicznych została zlokalizowana w powiecie wałbrzyskim (0,6%, 32), milickim (0,4%, 21) oraz górowskim (0,3%, 15).

Ponad 64% spośród inwestorów zagranicznych na Dolnym Śląsku swoją działalność rozpoczęło po wstąpieniu Polski do Unii Europejskiej. Szczególnie intensywny rozwój przypada jednak na ostatnie 5 lat. Od 2010 roku działalność w regionie otworzyło około 40% ogółu firm z kapitałem zagranicznym (2 194 firm).

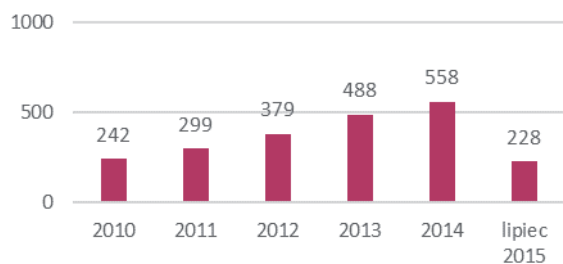
Mapa 57. Liczba inwestorów zagranicznych w powiatach Dolnego Śląska [lipiec 2015].

Źródło: opracowanie własne na podstawie Bazy REGON, GUS.

²⁵ Blisko 83% z nich stanowią podmioty aktywne (5,2 tys.), 279 ma zawieszoną działalność (4,4% podmiotów z kapitałem zagranicznym), a 20 firm nie podjęło jeszcze działalności (0,3%).

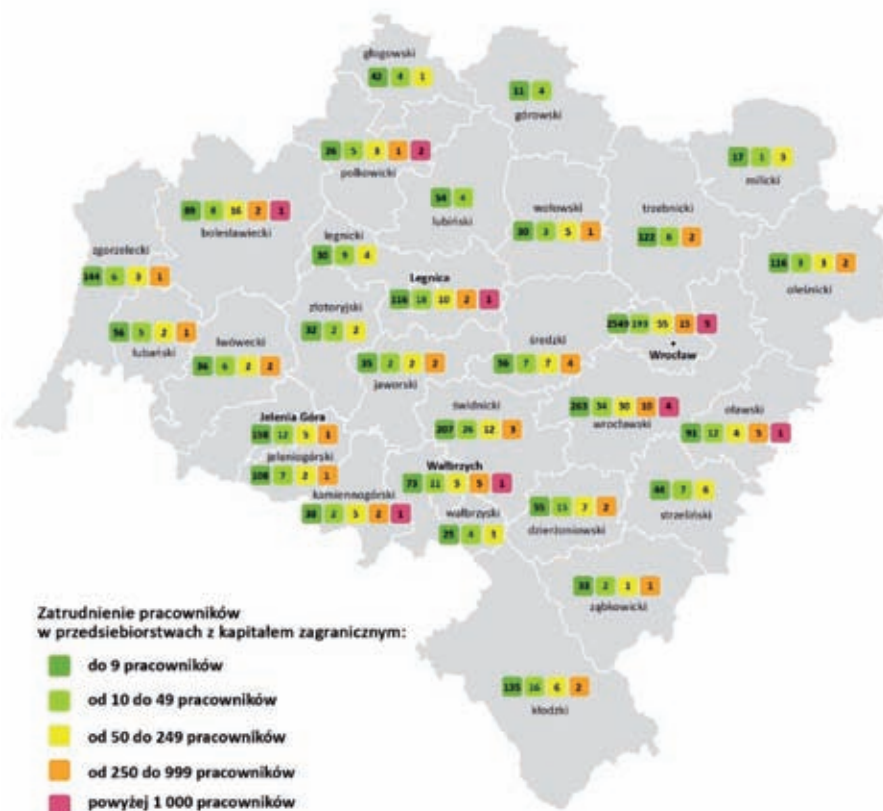
Wykres 53. Inwestorzy zagraniczni według daty rozpoczęcia działalności na Dolnym Śląsku [2010-lipiec 2015].

Źródło: opracowanie własne na podstawie Bazy REGON, GUS.

Pod względem **wielkości przedsiębiorstw** wśród firm prowadzonych przez inwestorów zagranicznych dominowały mikroprzedsiębiorstwa zatrudniające do 9 pracowników. Stanowiły one 86,5% wszystkich przedsiębiorstw z kapitałem zagranicznym na Dolnym Śląsku (4 791 firm). Mikroprzedsiębiorstwa prowadzone przez inwestorów zagranicznych związane były głównie z handlem detalicznym, hurtowym i naprawą pojazdów oraz przetwórstwem przemysłowym, budownictwem i działalnością profesjonalną, naukową i techniczną. W pozostałych klasach wielkości przedsiębiorstw dominowało przetwórstwo przemysłowe.

Mapa 58. Inwestorzy zagraniczni według wielkości zatrudnienia w powiatach Dolnego Śląska [lipiec 2015].

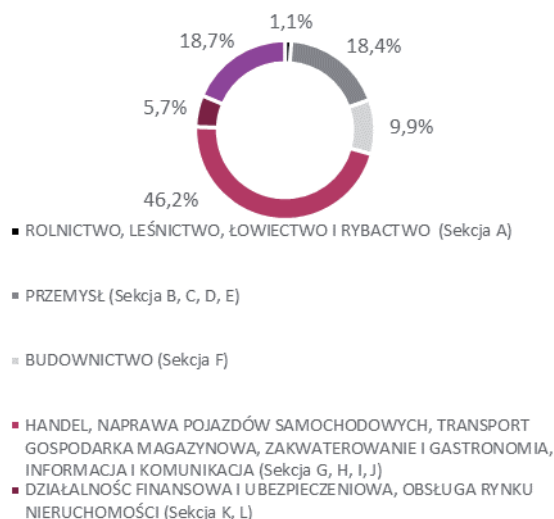

Źródło: opracowanie własne na podstawie Bazy REGON, GUS.

Co drugi inwestor zagraniczny na Dolnym Śląsku prowadził przedsiębiorstwo związane z usługami (46,2% inwestorów w regionie, 2 560 firm). Średnio co piąta firma z kapitałem zagranicznym zajmuje się pozostałymi usługami (18,7%) lub przemysłem (18,4%), w tym 15,8% przetwórstwem przemysłowym (876). Około 10% inwestorów zagranicznych działa w branży budowlanej, 5,7% prowadzi działalność finansową, ubezpieczeniową lub zajmowała się obsługą rynku nieruchomości, a 1,1% zajmuje się rolnictwem, leśnictwem i rybactwem. Do najbardziej umiędzynarodowionych sekcji w województwie

dolnośląskim należy wytwarzanie i zaopatrywanie w energię elektryczną, gaz, parę wodną, gorącą wodę i powietrze (sekcja D) – przedsiębiorstwa zagraniczne stanowią aż 11,5% wszystkich podmiotów prowadzących działalność na Dolnym Śląsku w tej sekcji. Przedsiębiorstwa z kapitałem zagranicznym stanowią również aż 7,4% podmiotów gospodarczych w sekcji górnictwo i wydobywanie (sekcja B), 3,6% podmiotów zajmujących się dostawą wody, gospodarowaniem ściekami oraz działalnością związaną z rekultywacją (sekcja E) oraz 3,5% podmiotów związanych z przetwórstwem przemysłowym (sekcja C).

Wykres 54. Struktura Inwestorów zagranicznych na Dolnym Śląsku według branż PKD 2007 [lipiec 2015].

Źródło: opracowanie własne na podstawie Bazy REGON, GUS.

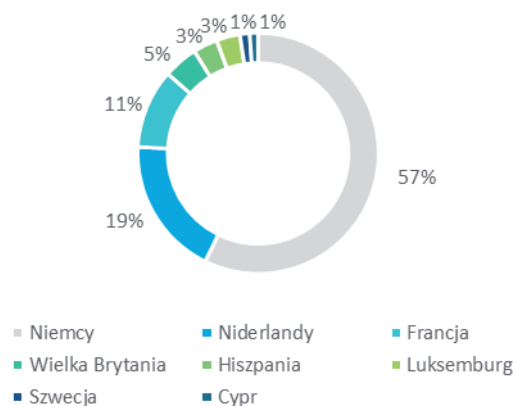
W ciągu ostatnich 5 lat największa liczba firm zagranicznych otwierała swoją działalność związaną z handlem hurtowym i detalicznym oraz naprawą pojazdów samochodowych (sekcja G: 734 firmy), a szczególnie widoczny był wzrost liczby otwieranych firm w tej sekcji od 2011 roku. Kolejnym intensywnie rozwijającymi się branżami są budownictwo (sekcja F: 230), przetwórstwo przemysłowe (sekcja C: 202) oraz działalność profesjonalna, naukowa i techniczna (sekcja M: 190). Wśród dominujących były również inwestycje zagraniczne związane z informacją i komunikacją (sekcja J: 136 – obecnie powstaje około 180% więcej firm niż w latach 1995-2009) oraz działalnością w zakresie usług administrowania i wspierająca (sekcja N: 128). Od 5 lat następuje również wzmożony rozwój przedsiębiorstw z kapitałem zagranicznym w sekcji wytwarzanie i zaopatrywanie w energię elektryczną, gaz, parę wodną i powietrze do układów klimatyzacyjnych.

Sekcje intensywnie rozwijające się wśród inwestorów zagranicznych na Dolnym Śląsku w ciągu ostatnich 5 lat:

- handel hurtowy, detaliczny i naprawa pojazdów
- budownictwo
- przetwórstwo przemysłowe
- działalność profesjonalna, naukowa i techniczna
- informacja i komunikacja

Zgodnie z dostępnymi danymi Głównego Urzędu Statystycznego²⁶ w 2014 roku inwestorzy zagraniczni zainwestowali na Dolnym Śląsku około 10,5 mld zł, co stanowiło 7% zainwestowanego **kapitału zagranicznego** w kraju. Planowało to region na 4. miejscu w Polsce. Wartość **kapitału zagranicznego na 1 mieszkańca** w wieku produkcyjnym wynosiła średnio w województwie w 2014 roku około 8,5 tys. zł, czyli powyżej średniej krajowej wynoszącej 8 tys. zł. Od 2011 roku wartość ta wzrosła o 8,1% (639 zł).

Wykres 55. Kapitał zagraniczny na Dolnym Śląsku według kraju pochodzenia (w mln zł) [2014].

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Najwyższa wartość kapitału zagranicznego przypadająca na mieszkańca w 2015 roku występowała w powiatach wrocławskim (22,9 tys. zł), wałbrzyskim (20,6 tys. zł) oraz we Wrocławiu (19,7 tys. zł). Największy wzrost kapitału zagranicznego na 1 mieszkańca od 2011 roku zarówno pod względem wartości jak i procentowy odnotowano natomiast w powiecie wołowskim – wzrost blisko o 200% (z 4 tys. zł w 2011 roku na 12,1 tys. zł w 2014 roku).

W województwie dolnośląskim najwyższy kapitał zagraniczny ulokowali przedsiębiorcy niemieccy – 6 mld zł, co stanowiło 57% inwestycji zagranicznych w województwie (19,6% ich inwestycji w Polsce). Następnie inwestorzy holenderscy 1,9 mld zł (19% inwestycji zagranicznych w województwie, 5,4% ich inwestycji w kraju) oraz francuscy 1,1 mld zł (11% inwestycji zagranicznych w województwie, 3,8% ich inwestycji w kraju).

²⁶ Dane GUS dot. inwestorów zagranicznych nie uwzględniają podmiotów prowadzących działalność bankową, maklerską, ubezpieczeniową oraz towarzystw inwestycyjnych i emerytalnych, Narodowych Funduszy Inwestycyjnych, szkół wyższych, gospodarstw indywidualnych w rolnictwie, a także samodzielnych publicznych zakładów opieki zdrowotnej i instytucji kultury posiadających osobowość prawną.

Inwestorzy zagraniczni na Dolnym Śląsku w 2014 roku ponieśli **wydatki inwestycyjne** rzędu 5,4 mld zł, co stanowiło 6,9% ogółu ich wydatków inwestycyjnych w Polsce i klasyfikowało województwo na 4. miejscu w kraju. Wydatki te od 2010 roku pozostają na względnie stałym poziomie i wzrosły nieznacznie o 3,1% (165,7 mln zł) i był to jeden z najniższych wzrostów w kraju. W województwie mazowieckim firmy z kapitałem zagranicznym w 2014 roku poniosły wydatki inwestycyjne ponad siedmiokrotnie wyższe niż w województwie dolnośląskim (39,9 mld zł). Również pod względem wydatków na środki trwałe region zakwalifikował się na 4. miejscu w kraju (4,4 mld zł) z udziałem 8,6% wśród pozostałych województw.

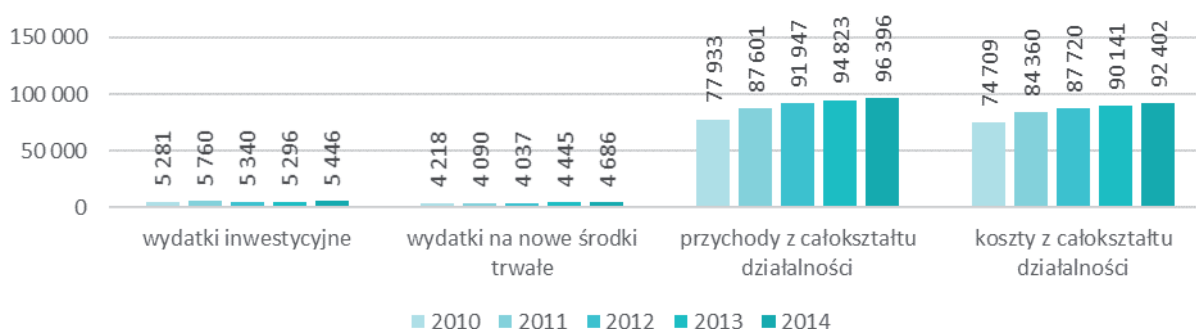
Przychody z całokształtu działalności w 2014 roku także klasyfikowały Dolny Śląsk na 4. miejscu w kraju, z kwotą 96,3 mld zł (7,8% przychodów inwestorów zagranicznych w kraju), blisko pięciokrotnie niższą niż województwo mazowieckie (473,1 mld zł), prawie dwukrotnie niższą niż w województwie wielkopolskim (186,4 mld zł) oraz półtora razy niższą niż w województwie śląskim (137 mld zł). Od 2010 roku wartość przychodów z całokształtu działalności przedsiębiorstw z kapitałem zagranicznym wzrosła o 18,4 mld zł, czyli 23,7%. Pod względem wartości tych przychodów w latach 2010-2014 przedsiębiorstwa znalazły się dopiero na 5. miejscu w kraju, natomiast pod względem procentowego wzrostu dopiero na 9. miejscu.

INWESTORZY ZAGRANICZNI:

- ponad **5,5 tys.** firm z kapitałem zagranicznym na Dolnym Śląsku
- lokalizacja siedziby inwestorów zagranicznych: **51,2%** we Wrocławiu, **6,2%** w powiecie wrocławskim, **4,5%** w powiecie świdnickim
- **4.** miejsce w kraju pod względem zainwestowanego kapitału zagranicznego: **10,5 mld zł**
- **64%** inwestorów zagranicznych rozpoczęło działalność na Dolnym Śląsku po wstąpieniu Polski do UE, a około 40% w ciągu ostatnich 5 lat. **7,7%** czyli 426 firm zagranicznych na terenie województwa rozpoczęło działalności na Dolnym Śląsku ponad 20 lat temu
- Kapitał zagraniczny na Dolnym Śląsku: niemiecki: **6 mld zł** (57%), holenderski: **1,9 mld zł** (19%), francuski: **1,1 mld zł** (11%)
- **4.** miejsce w kraju pod względem:
 - wydatków inwestycyjnych IZ: **5,4 mld zł**
 - wydatków na środki trwałe: **4,6 mld zł**
 - przychodów z całokształtu działalności: **96,3 mld zł**
 - kosztów całokształtu działalności: **92,4 mld zł**

Do liderów wśród branż i sektorów działalności gospodarczej, w których były największe inwestycje należą: bankowość i ubezpieczenia, hotele i restauracje, produkcja żywności, przemysł elektroniczny, przemysł maszynowy, chemiczny i niemetalowy, przemysł motoryzacyjny, sieć supermarketów i hipermarketów, stacje paliw.

Wykres 56. Wydatki inwestycyjne inwestorów zagranicznych na Dolnym Śląsku [2010-2014].

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

6.13. OCENA MOCNYCH I SŁABYCH STRON

MOCNE STRONY	SŁABE STRONY
– rosnąca wartość PKB i WDB ogółem oraz per capita regionu, – znaczący udział podmiotów usługowych w ogólnej liczbie podmiotów gospodarczych, – wysoki udział jednostek B+R pochodzących z sektora przedsiębiorstw oraz dynamiczny wzrost ich ilości, – wysoka atrakcyjność inwestycyjna, w tym aktywna działalność i rozwój specjalnych stref ekonomicznych oraz terenów przeznaczonych pod funkcje gospodarcze z dobrze rozwiniętą infrastrukturą techniczną, – spadek stopy bezrobocia rejestrowanego, – proeksportowa orientacja przedsiębiorstw, – relatywnie duża koncentracja inwestycji zagranicznych, – rosnąca średnia wielkość gospodarstwa rolnego, – istotna rola w eksploatacji jedynych w kraju i jedynych z ważniejszych w świecie złóż rud miedzi i srebra oraz w produkcji węgla brunatnego, metamorficznych i magmowych kamieni łamanych i blocznych oraz wielu innych kopalin użytecznych, – wysoka atrakcyjność turystyczna regionu oraz duży potencjał rozwojowy turystyki, oparte o silną całoroczną bazę uzdrowiskową i wypoczynkową oraz dużą różnorodność profili leczniczych dolnośląskich uzdrowisk.	– duże dysproporcje wewnętrzne w tworzeniu PKB i WDB regionu, – wolniejsze tempo wzrostu dochodów na mieszkańca w porównaniu z kosztami pracy, – utrzymujący się niski udział nakładów na działalność B+R finansowanych z sektora przedsiębiorstw w nakładach na działalność B+R ogółem oraz niski udział osób zatrudnionych w B+R w liczbie osób pracujących ogółem, – znaczny udział długotrwale bezrobotnych oraz wzrost liczby bezrobotnych w grupie powyżej 55 lat, – niska i spadająca liczba osób fizycznych prowadzących działalność gospodarczą, – mało korzystna struktura obszarowa gospodarstw rolnych, niski poziom produkcji zwierzęcej, w tym żywca rzeźnego i mleka oraz spadek zainteresowania prowadzeniem produkcji ekologicznej, – nierównomierne zasoby bazy noclegowej w atrakcyjnych turystycznie obszarach województwa oraz niedoinwestowanie urządzeń infrastruktury turystycznej na obszarach wypoczynkowych, w tym mała ilość skomercjalizowanych produktów turystycznych.

7 | INFRASTRUKTURA SPOŁECZNA

7.1. EDUKACJA I WYCHOWANIE PRZEDSZKOLNE

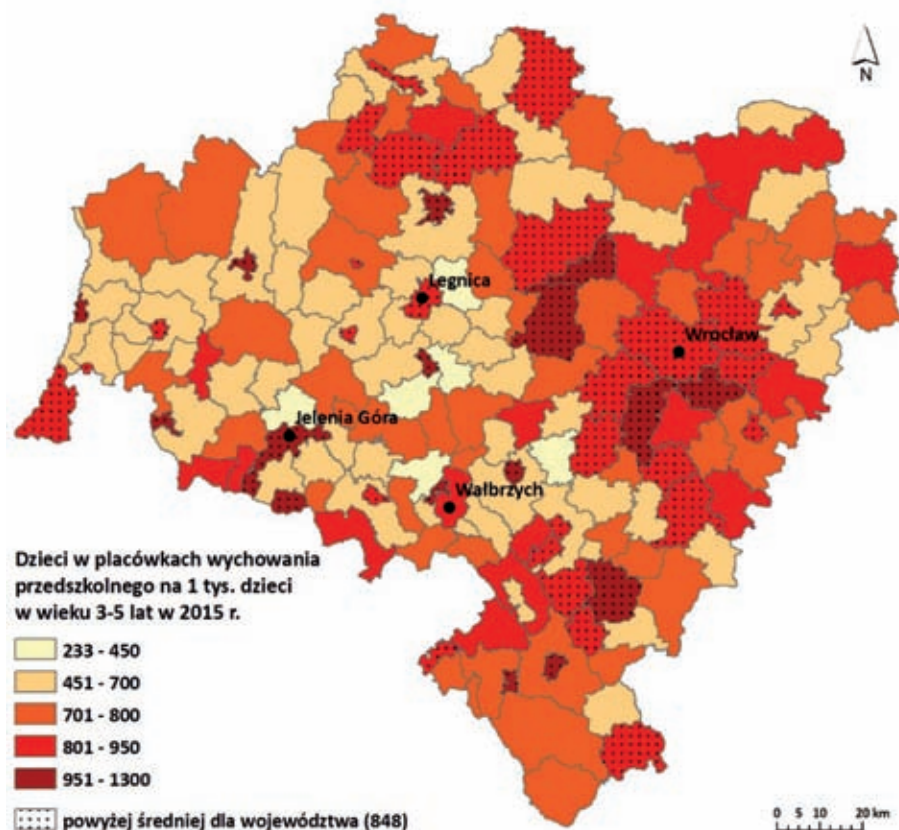
Wychowanie przedszkolne

Wysoka jakość oraz powszechny dostęp do **infrastruktury edukacyjnej** jest podstawowym warunkiem rozwoju kapitału społecznego, a także budowy silnej i stabilnej pozycji gospodarczej oraz wysokiej jakości życia mieszkańców regionu. Pomimo wyraźnych objawów kryzysu demograficznego (m.in. niski przyrost naturalny), wciąż borykamy się z problemami związanymi z równą dostępnością do infrastruktury opiekuńczo-edukacyjnej.

W 2015 roku województwo dolnośląskie zamieszkiwało 85 918 **dzieci** w wieku 3-5 lat²⁷ (wzrost o 3 196 dzieci względem 2010 roku). Między 2010 a 2015

rokiem wzrosła również liczba **przedszkoli**²⁸ z 1 198 (2010) do 1 397 (2015 r.). O prawie 30% zwiększyła się także liczba dostępnych miejsc w placówkach wychowania przedszkolnego (z 62 974 do 80 595). W 2015 roku w województwie dolnośląskim na 1 000 dzieci w wieku 3-5 lat przypadało 848 dzieci objętych wychowaniem przedszkolnym. Wartość ta jest nieznacznie wyższa od średniej dla kraju, która wynosiła 842 dzieci (Dolny Śląsk uplasował się na 5. pozycji w kraju). Wskaźnik ten względem 2010 roku zanotował znaczny wzrost, ponieważ wynosił wtedy 630 dzieci w placówkach na 1 000 dzieci w wieku 3-5 lat.

Mapa 59. Liczba dzieci w placówkach wychowania przedszkolnego na 1 000 dzieci w wieku 3-5 lat w gminach Dolnego Śląska [2015].

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

27 Ze względu na wprowadzenie powszechnego obowiązku szkolnego dla sześciolatków w 2015 roku jako dzieci w wieku przedszkolnym zostały uznane dzieci 3-5 letnie.

28 Przedszkola rozumiane jako: przedszkola, przedszkola specjalne, oddziały przedszkolne przy szkołach podstawowych, zespoły wychowania przedszkolnego oraz punkty przedszkolne.

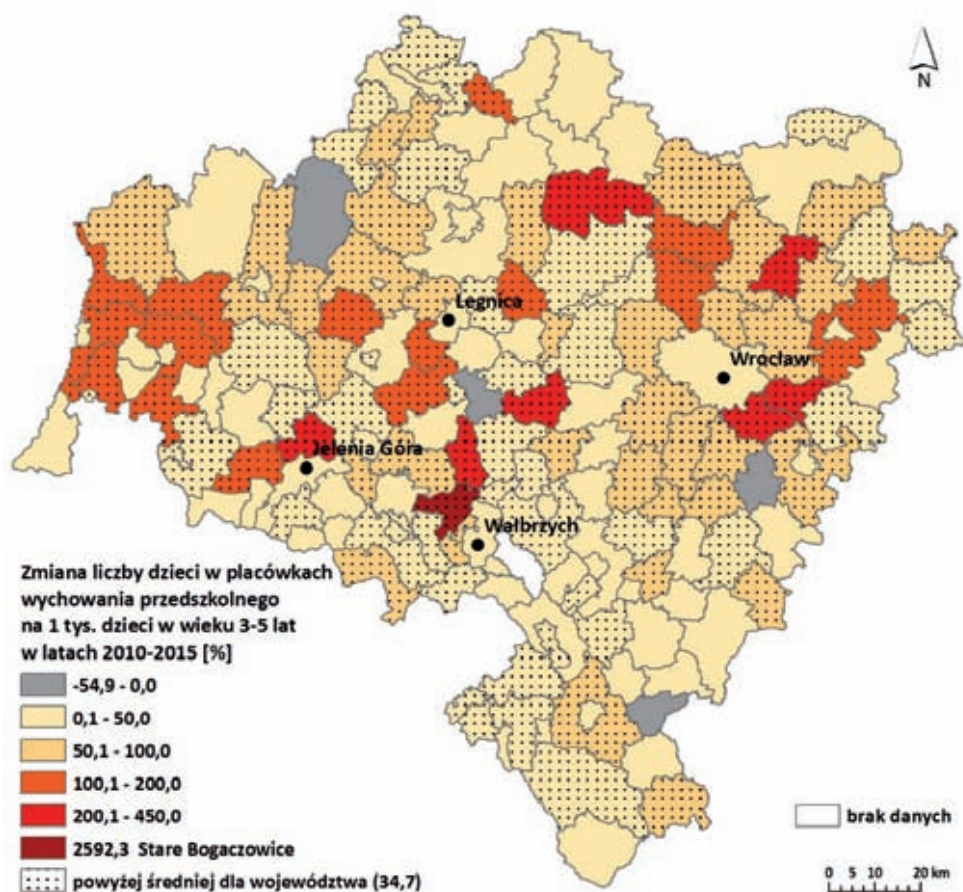
Najwyższe wartości wskaźnika osiągają gminy miejskie, rekordzistą pod tym względem jest gmina Karpacz, gdzie na 1 000 dzieci w wieku 3-5 lat 1 300 objętych jest opieką w placówkach wychowania przedszkolnego²⁹. Najniższe wartości charakteryzują gminy wiejskie: Mściwojów (233 dzieci) i Jeżów Sudecki (269).

Największą zmianę liczby dzieci w placówkach wychowania przedszkolnego w gminach Dolnego Śląska w latach 2010-2015 zanotowała gmina Stare Bogaczowice, gdzie wskaźnik ten wzrósł o ponad 2 500%. Znaczny przyrost liczby dzieci w placówkach wychowania przedszkolnego miał miejsce również w gminie Dobromierz (ponad 430%) oraz Czernica (prawie 340%). W czterech gminach w latach 2010-2015 zanotowano natomiast spadek wartości wskaźnika. Były to: Mściwojów (-55%), Złoty Stok (-6%), Domaniów (-4,5%) i Gromadka (-3%).

Pod względem liczby **dzieci w wieku 3-5 lat przypadających na jedno miejsce w placówce wychowania przedszkolnego** Dolny Śląsk również zajmował w 2015 roku 5. miejsce wśród regionów z 1,07 osoby na 1 miejsce (spadek z 1,31 w 2010 roku). Tutaj również najkorzystniej wypadają gminy miejskie: Karpacz (0,54), Polanica-Zdrój (0,63) czy Świeradów-Zdrój (0,7). Najwyższe wartości wskaźnik osiągnął w gminach wiejskich takich jak Kunice (10,15) i Marcinowice (7,88).

W gminach Mściwojów, Marciszów, Jeżów Sudecki, Walim i Platerówka w 2015 roku nie było wskazanych miejsc w placówkach wychowania przedszkolnego. Biorąc pod uwagę zmianę liczby dzieci przypadających na jedno miejsce w placówce wychowania przedszkolnego największy przyrost zanotowano w gminie Gromadka (121,5%).

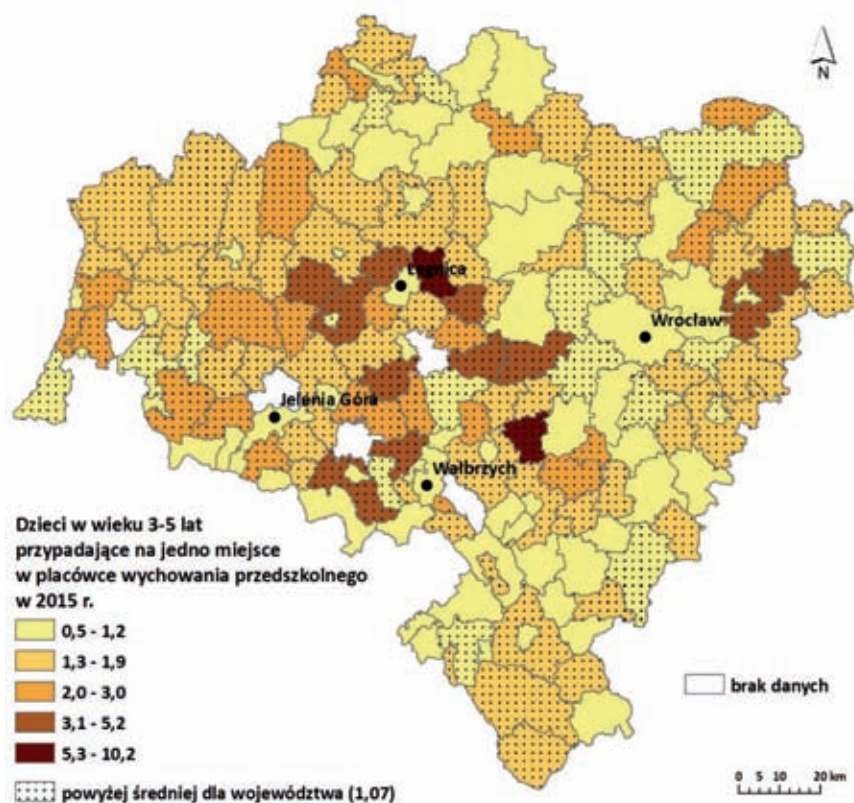
Mapa 60. Zmiana liczby dzieci w placówkach wychowania przedszkolnego na 1 000 dzieci w wieku 3-5 lat w gminach Dolnego Śląska [2010-2015].

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

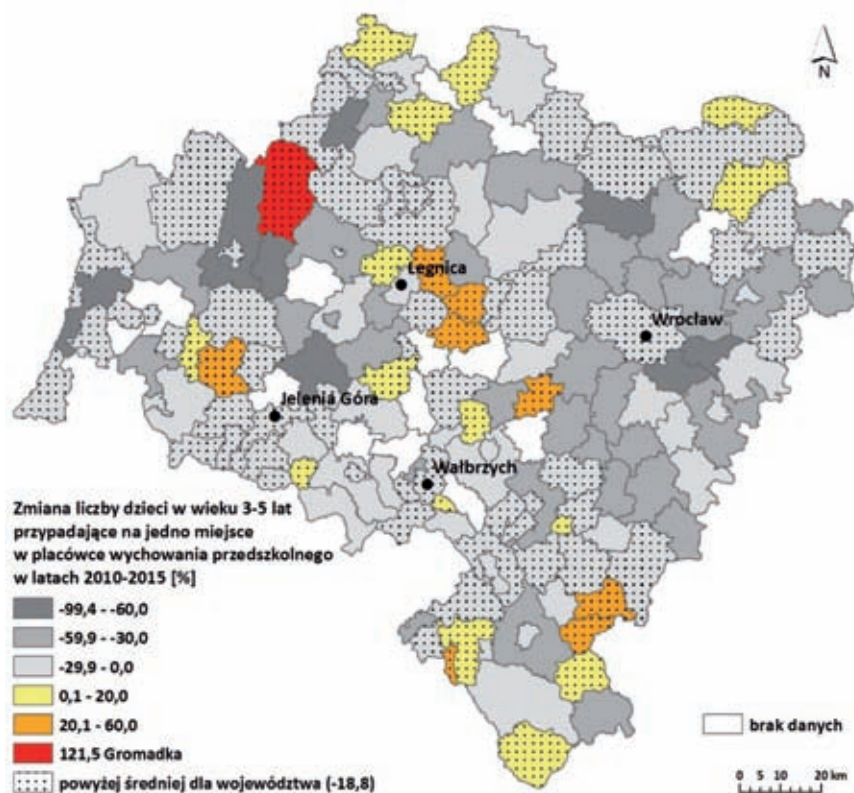
29 Zgodnie z informacją uzyskaną z BDL wskaźnik jest obliczany następująco: liczba dzieci uczęszczająca do wszystkich placówek wychowania przedszkolnego w danej gminie odniesiona jest do liczby dzieci w określonej grupie wiekowej mieszkających w tej gminie. Wskaźnik ten nie wskazuje zatem w bezpośredni sposób jaka część mieszkańców (dzieci) danej gminy korzysta z opieki przedszkolnej.

Mapa 61. Liczba dzieci w wieku 3-5 lat przypadających na 1 miejsce w placówce wychowania przedszkolnego w gminach Dolnego Śląska [2015].

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Mapa 62. Zmiana liczby dzieci w wieku 3-5 lat przypadających na 1 miejsce w placówce wychowania przedszkolnego w gminach Dolnego Śląska [2010-2015].

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Edukacja

W 2015 roku na Dolnym Śląsku funkcjonowały 803 **szkoły podstawowe**, w których uczyło się 173 893 uczniów, a mury szkoły opuściło 23 181 absolwentów (względem 821 szkół, 147 831 uczniów, 27 350 absolwentów w 2010 roku), co dało odpowiednio wzrost o 17,6% liczby uczniów i spadek o 15,2% liczby absolwentów. Co istotne, nie było gminy w województwie, w której nie działałaby szkoła podstawowa, a liderem pod względem ich liczby był oczywiście Wrocław, gdzie w 2015 roku działało 114 szkół podstawowych. 35% gmin posiadało jedną lub dwie szkoły podstawowe. Na przestrzeni pięcioletniego okresu między 2010 a 2015 rokiem zmianie nie uległa średnia liczba uczniów przypadająca na jeden oddział (klasę) w szkołach podstawowych w regionie, która wynosi 19 osób.

W 2015 roku dolnośląska młodzież miała do dyspozycji 519 **szkół gimnazjalnych**. W sumie w 2015 roku uczyło się w nich 73 463 uczniów, a mury opuściło 23 836 absolwentów. Liderem pod względem liczby gimnazjów był Wrocław z 76 szkołami. W trzech gminach wiejskich nie było szkół gimnazjalnych (Bolesławiec, Chojnów i Oleśnica), a w prawie 50% gmin funkcjonowało tylko po jednym gimnazjum. Średnio na jeden oddział (klasę) w gimnazjach w 2015 roku przypadało 21 uczniów (spadek z 22 w 2010 roku).

Wśród szkół ponadgimnazjalnych dominowały **licea ogólnokształcące**. W 2015 roku w województwie działały 272 takie szkoły (spadek o 105 od 2010 roku), w których uczyło się w 45 188 uczniów, a ukończyło 14 679 absolwentów. Niekwestionowanym liderem pod względem liczby liceów był Wrocław z 64 szkołami. W większości, bo w ponad 62% gmin regionu, nie było żadnego LO. W liceach na jeden oddział przypadało 26 uczniów. Poza LO działało również 178 **zasadniczych szkół zawodowych i przysposabiających do pracy zawodowej**, w których naukę pobierało 12 907 uczniów, a ukończyło 3 686 osób. Tutaj również najczęściej takich szkół prowadziło działalność we Wrocławiu – 23, a w prawie 60% gmin nie istniały tego typu szkoły. Na jedną klasę przypadało natomiast 17 osób. Uzupełnieniem regionalnej ponadgimnazjalnej oferty edukacyjnej było 135 **techników** (wraz z ogólnokształcącymi szkołami), gdzie w 2015 roku naukę pobierało 34 862 uczniów, ukończyło 7 997 absolwentów. Najwięcej tego typu szkół było we Wrocławiu – 27. Na jeden oddział przypadało 24 uczniów.

Ponadto na Dolnym Śląsku w 2015 roku w 179 **szkołach policealnych** uczyło się 18 232 uczniów, a ukończyło 5 583 absolwentów (spadek liczby szkół z 266 w porównaniu do 2010 roku). Szkoły policealne funkcjonowały w 31 gminach regionu (najwięcej, 82, we Wrocławiu). Na jeden oddział w szkołach policealnych przypadało średnio 20 uczniów.

Zdawalność **egzaminu maturalnego** w województwie dolnośląskim w 2015 roku wynosiła 73% (względem 82% w 2010 roku). Była to wartość poniżej średniej dla Polski, która wynosiła 74%. Najlepszą zdawalnością charakteryzował się powiat dzierżoniowski i Wrocław (81%). Najślabiej wypadły natomiast powiat wałbrzyski (31%) i legnicki (34%).

Współczynnik skolaryzacji netto³⁰ 2010/2015

POLSKA:

- szkoły podstawowe – 95,59%/90,11% ↓
- gimnazja – 93,72%/92,03% ↓
- licea ogólnokształcące – 44,15%/42,82% ↓
- szkoły zawodowe (bez zasadniczych zawodowych) i ogólnozawodowe – 30,9%/32,84% ↑
- zasadnicze szkoły zawodowe – 13,92%/12,99% ↓
- szkoły policealne – 6,89%/6,22% ↓

DOLNY ŚLĄSK:

- szkoły podstawowe – 88,87%/94,24% ↑
- gimnazja – 89,32%/92,16% ↑
- licea ogólnokształcące – 40,35%/41,62% ↑
- szkoły zawodowe (bez zasadniczych zawodowych) i ogólnozawodowe – 32%/30,47% ↓
- zasadnicze szkoły zawodowe – 12,60%/14,35% ↑
- szkoły policealne – 5,57%/6,84% ↑

30 Relacja liczby osób (w danej grupie wieku) uczących się (stan na początku roku szkolnego) na danym poziomie kształcenia do liczby ludności (stan w dniu 31 XII) w grupie wieku określonej jako odpowiadająca temu poziomowi nauczania.

Współczynnik skolaryzacji netto np. dla poziomu szkoły podstawowej wyliczamy dzieląc liczbę uczniów szkół podstawowych w wieku 7-12 lat (wiek przypisany do tego poziomu) na początku danego roku szkolnego przez liczbę ludności w wieku 7-12 lat według stanu w dniu 31 XII tego samego roku; wynik podajemy w ujęciu procentowym.

7.2. SZKOLNICTWO WYŻSZE

Na Dolnym Śląsku w 2015 roku funkcjonowało 36 szkół wyższych (o 2 mniej niż w 2010 roku), co dawało 4. miejsce w kraju (najwięcej we Wrocławiu – 25 szkół). W 2015 roku na 10 000 mieszkańców regionu przypadało 457 **studentów** (3. miejsce wśród regionów). Względem 2010 roku wskaźnik ten spadł o ponad 20%, czyli 120 osób. Podobnie przedstawiają się wartości wskaźnika ukazującego liczbę studentów na 10 000 ludności w wieku 19-24 lata. W jego przypadku również zanotowano spadek: z 6 793 w 2010 roku do 6 637 osób w 2015 roku. Analogicznie do przytoczonych powyżej indykatorów spadek zaobserwowano również w przypadku liczby absolwentów na 10 000 mieszkańców Dolnego Śląska. W 2010 roku wynosił on 139 osób, a w 2015 roku o 15,8% mniej (spadek o 19 osób). Spadki wartości

obu wskaźników są zjawiskami charakteryzującymi również prawie wszystkie pozostałe województwa. Co ciekawe, rośnie odsetek **studentów cudzoziemców** kształcących się na dolnośląskich uczelniach: z 1,2% w 2010 roku do 3,7% w 2015 roku.

Wzrost notuje liczba studentów wybierających **studia trzeciego stopnia** (doktoranckie). W 2015 roku aż 4 155 osób kontynuowało naukę w takiej formie, co w przeliczeniu na 10 000 mieszkańców regionu dawało 4. miejsce w kraju. Spadek zanotowała natomiast liczba słuchaczy **studiów podyplomowych**. Tę formę doksztalcenia wybrały w 2010 roku 14 554 osoby, a w 2015 roku już o 3 120 osób mniej (spadek o 21,4%). Pomimo to, po przeliczeniu na 10 000 mieszkańców regionu, aż 39 osób było słuchaczami studiów podyplomowych, co dało 2. pozycję w kraju.

7.3. OCHRONA ZDROWIA

Ze względu na potrzebę podnoszenia jakości życia mieszkańców regionu niezwykle istotna jest dostępność do wysokiej jakości infrastruktury zdrowotnej. W 2015 roku na Dolnym Śląsku działało 1 350 **przychodni lekarskich** (6. miejsce wśród województw). Względem 2010 roku nastąpił wzrost o 172 przychodnie. W przeliczeniu na 10 000 mieszkańców regionu liczba przychodni wzrosła z 4 do 5. Największa liczba przychodni funkcjonowała w gminie Wrocław (434). W trzech gminach wiejskich (Lewin Kłodzki, Lubań i Janowice Wielkie) w 2015 roku nie było żadnej przychodni. Po przeliczeniu na 10 000 mieszkańców okazuje się, że najlepszą dostępnością przychodni lekarskich charakteryzują się gminy Polanica-Zdrój i Duszniki-Zdrój (po 15). We Wrocławiu na 10 000 mieszkańców przypada 7 przychodni. Liczba udzielonych **porad lekarskich** wzrosła o 5% z 20 221 992 w 2010 roku do 21 225 208 w 2015 roku (5. miejsce wśród regionów).

W 2014 roku w **szpitalach ogólnych na 10 000 mieszkańców regionu** dostępnych było 51 **łóżek**. To o 3 więcej niż w 2010 roku. Najkorzystniej sytuacja przedstawiała się w powiecie jeleniogórskim, gdzie na 10 000 mieszkańców przypadało prawie 118 łóżek szpitalnych. W powiecie legnickim i polkowickim nie działały tego typu placówki. Pod względem zmiany wartości wskaźnika w latach 2010-2014 największym przyrostem charakteryzowały się: powiat milicki (79,4%), wrocławski (53,5%) i kłodzki (33,7%). Najdotkliwszy spadek natomiast odnotował powiat głogowski (-35%) oraz oleśnicki (-18,71%).

W 2015 roku w województwie dolnośląskim funk-

cjonowały dwa **stacjonarne zakłady rehabilitacyjne** (z 261 dostępnymi łózkami), 52 **szpitale i sanatoria uzdrowiskowe** (z 6 254 łózkami) oraz 10 **uzdrowiskowych zakładów przyrodoleczniczych** (przychodni uzdrowiskowych). Między 2010 a 2015 rokiem liczba **kuracjuszy** wzrosła o 14,1% (z 5 828 do 6 650) w stacjonarnych zakładach rehabilitacyjnych, o 26,6% (z 79 564 do 100 735) w szpitalach i sanatoriach uzdrowiskowych, o 3,8% z 8 898 do 9 238 w uzdrowiskowych zakładach przyrodoleczniczych i przychodniach uzdrowiskowych.

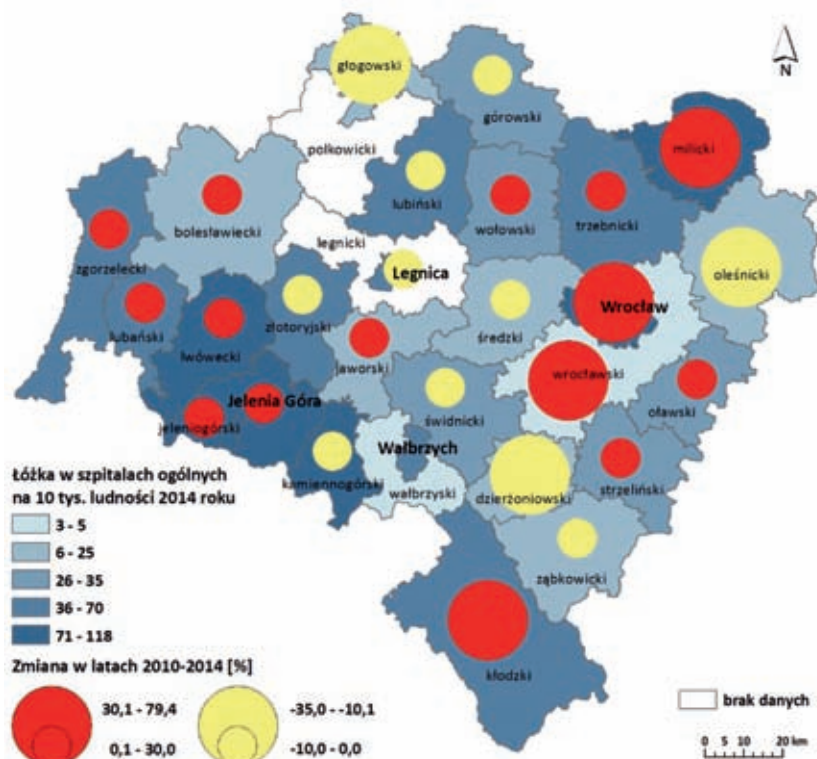
Na jeden **szpitalny oddział ratunkowy** (SOR) przypadało w 2015 roku 193 614 osób (o 30 789 mniej niż w 2010 r.). W regionie wzrosła również liczba łóżek, którymi dysponowano na SOR-ach z 61 w 2010 roku do 126 w 2015 roku, co dawało 3. pozycję w kraju.

Pod względem dostępności do **apteek** województwo dolnośląskie w 2015 roku zajmowało wysokie 4. miejsce wśród regionów z 2 870 osobami na aptekę. W 2010 roku wskaźnik wynosił 3 094 osób na aptekę. Sytuacja zatem w 2015 roku uległa poprawie.

Pomoc doraźna i ratunkowa 2010/2015:

- jednostki pogotowia ratunkowego – 36/39 ↑ (4. miejsce w Polsce)
- szpitalne oddziały ratunkowe – 13/15 ↑
- lotnicze zespoły ratownictwa – 1/1
- stacjonarne zespoły ratownictwa medycznego – 111/114 ↑
- izby przyjęć – 1/2 ↑

Mapa 63. Liczba łóżek w szpitalach ogólnych na 10 000 ludności w powiatach Dolnego Śląska [2014].

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

7.4. OPIEKA SPOŁECZNA

Placówki pomocy społecznej

W 2015 roku na Dolnym Śląsku funkcjonowało 113 **placówek stacjonarnej pomocy społecznej** (o 17 więcej niż w 2010 roku), tym samym wzrosła o 13,6% liczba miejsc dostępnych w tego typu placówkach (wraz z ich filiami) z 7 309 w 2010 roku do 8 302 w 2015 roku. W przypadku samych domów pomocy społecznej zanotowano w latach 2010-2015 spadek z 61 do 60. Ponad 50% placówek stacjonarnej pomocy społecznej prowadzonych było przez podmioty niepubliczne (58), niewiele mniej, bo 46 przez samorząd powiatowy, 8 przez samorząd gminny i 1 przez samorząd wojewódzki.

Świadczenia pomocy społecznej

W 2015 roku świadczenia pomocy społecznej przyznano 103 902 osobom (rzeczywista liczba osób)³¹ (spadek o 23,6% – 32 109 osób od 2010 r.) na kwotę 258 065 zł (5. miejsce w kraju). Biorąc pod uwagę ogólną liczbę osób³², którym zostały udzielone świadczenia było ich w 2015 roku 153 612,

z czego 68% otrzymało pomoc w formie pieniężnej. Względem 2010 roku nastąpił spadek o 18,7%, czyli o 35 514 świadczeniobiorców.

Na 10 000 mieszkańców regionu świadczenia pomocy społecznej otrzymało w 2015 roku 358 osób (2. miejsce wśród regionów z wartością poniżej średniej dla Polski – 460 osób). Co istotne wartość wskaźnika obniżyła się względem 2010 roku o ponad 1/5, kiedy to wynosił on 466 osób.

Rodzaj świadczeń: 2010/2015

- **pieniężne**
 - zasiłki celowe – 68 897/**55 310** ↓ (53% udział w ogóle świadczeń pieniężnych)
 - zasiłki okresowe – 37 672/**32 358** ↓ (31%)
 - zasiłki stałe – 14 157/**16 545** ↑ (16%)
- **niepieniężne**
 - posiłki – 48 303/**37 675** ↓ (77,2% udział w ogóle świadczeń niepieniężnych)
 - usługi opiekuńcze – **8 284** (17%)
 - schronienie – 759/**1 166** ↑ (2,4%)
 - ubrania – 596/**731** ↑ (1,4%)

Żłobki

W 2015 roku na Dolnym Śląsku mieszkało 79 082 dzieci w wieku do 3 lat (dzieci w wieku żłobko-

31 Jest to rzeczywista liczba osób korzystających ze świadczeń, która wykazuje korzystających tylko raz niezależnie od liczby i rodzaju świadczeń przyznanych decyzjami.

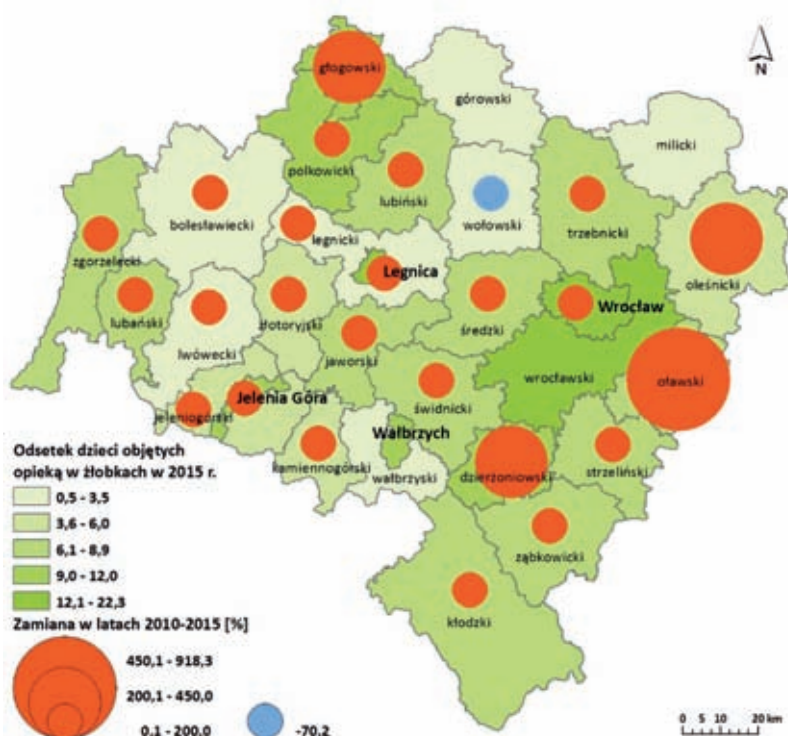
32 Osoby korzystające ze świadczeń ogółem to suma osób, którym przyznano decyzją poszczególne rodzaje świadczeń. W podziale według form świadczeń korzystający mogą być wykazywani kilkakrotnie.

wym). Opieką w żłobkach objętych było 11,3% dzieci (najwyższy udział w kraju). W 2010 roku udział ten wynosił zaledwie 4,5%. W 2015 roku dosyć duża dysproporcja występowała między miastem, gdzie udział ten wynosił 14,9%, a wsią gdzie sięgał 3,6%. Wśród powiatów w 2015 roku najwyższy udział dzieci objętych opieką w żłobkach był we Wrocławiu (22,3%), najniższy zaś w powiecie wołowskim (0,5%). Największy wzrost odsetka dzieci objętych opieką w żłobkach w latach 2010-2015 nastąpił w powiecie oławskim (918,3%). W powiecie wołowskim, jako jedynym powiecie w regionie, zanotowano spadek odsetka dzieci objętych opieką w żłobkach (-70,16%). Samych placówek oferujących opiekę nad dziećmi do 3

lat na Dolnym Śląsku działało w 2015 roku 261 (o 143 więcej niż w 2012 roku).

Województwo łącznie dysponowało w 2015 roku 9 543 miejscami we wszystkich rodzajach placówek (w 2012 roku miejsc było 5 844 – wzrost o 63,3%), co dawało wysokie, drugie miejsce wśród regionów. Zanotowano również pokaźny wzrost liczby dzieci przebywających w ciągu roku w żłobkach, oddziałach lub klubach dziecięcych z 8 670 w 2012 roku do 13 641 w 2015 roku (wzrost o 57,3%). W przeliczeniu na 1 000 dzieci w wieku do 3 lat, w dolnośląskich żłobkach i klubach dziecięcych w 2015 roku opieką otoczonych było 113 dzieci. Względem 2010 roku nastąpiła ponad 70% wzrost tej wartości (z 67 dzieci).

Mapa 64. Odsetek dzieci objętych opieką w żłobkach w powiatach Dolnego Śląska [2015].

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

FORMY OPIEKI 2012/2015

- żłobki – 78/219 ↑ (2. miejscu w kraju)
- oddziały żłobkowe – 29/17 ↓ (1. miejsce w kraju)
- kluby dziecięce – 11/25 ↑ (6. miejscu w kraju)

OPIEKA NAD DZIEĆMI I MŁODZIEŻĄ rodzaj placówki

– ogółem/liczba miejsc/wychowankowie

2012:

- placówki interwencyjne: 0/0/0
- placówki łączące zadania: 15/760/787
- placówki socjalizacyjne: 37/1 142/1 088
- placówki rodzinne: 34/225/223
- placówki specjalistyczno-terapeutyczne: 0/0/0

- placówki wsparcia dziennego ogółem: 139/4 024/7 456
- rodzinne domy dziecka: 27/ - /164
- rodziny zastępcze: 3 967/ - /5 480

2015:

- placówki interwencyjne: 5/62/51
- placówki łączące zadania: 24/825/661
- placówki socjalizacyjne: 84/1 457/1 416
- placówki rodzinne: 29/194/177
- placówki specjalistyczno-terapeutyczne: 3/42/42
- placówki wsparcia dziennego ogółem: 153/5 066/7 956
- rodzinne domy dziecka: 55/ - /376
- rodziny zastępcze: 3 969/ - /5 340

7.5. KULTURA

Biblioteki

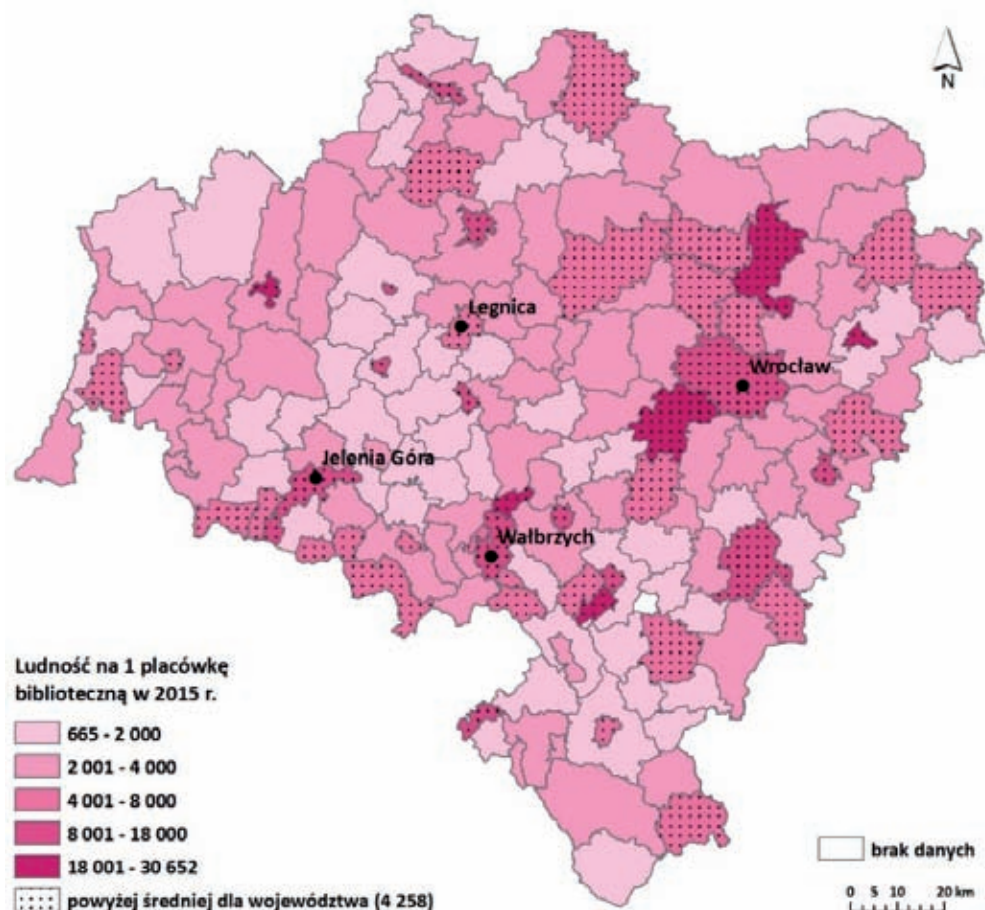
W 2015 roku na Dolnym Śląsku działało 599 **bibliotek** i ich filii, co stanowiło 7,4% ogólnej liczby tego typu placówek w kraju (w 2010 roku było ich o 40 więcej)). Największa ich liczba prowadziła działalność we Wrocławiu (39). Co istotne biblioteka lub jej filia³³ funkcjonowała w każdej gminie. Biorąc pod uwagę **dostępność bibliotek, średnio na 1 placówkę biblioteczną** w 2015 roku przypadało 4 258 mieszkańców regionu, co było wskaźnikiem wyższym niż w kraju (4 113). W najmniej korzystnej pod tym względem sytuacji znaleźli się mieszkańcy Bielawy, gdzie na 1 placówkę biblioteczną przypadało ponad 30 tys. mieszkańców. Najlepszy dostęp do placówek bibliotecznych mieli mieszkańcy gmin wiejskich Pęcław (760 osób) i Platerówka (807 osób).

Pod względem liczby **czytelników bibliotek publicznych** przypadających na 1 000 mieszkańców, w 2015 roku na Dolnym Śląsku 160 czytelników

przypadało na 1 000 ludności (przy 162 czytelnikach w kraju). Tylko jedna trzecia gmin regionu posiadała wartości wyższe od średniej, przy czym dwukrotnie więcej czytelników na 1 000 mieszkańców było jedynie w gminach: Stara Kamienica (347) oraz Szczawno-Zdrój (358). Na najniższym poziomie aktywnym czytelnictwem wykazała się gmina wiejska Głogów z 24 osobami. Najbardziej zauważalny przyrost liczby czytelników nastąpił w gminach centralnej i północnej części województwa oraz powiatu jeleniogórskiego i złotoryjskiego.

Ze względu na **zasób biblioteczny** z jakiego mogli w 2015 roku korzystać czytelnicy bibliotek i filii, średnio na Dolnym Śląsku przypadało 3 112 woluminów na 1 000 mieszkańców (przy średniej dla kraju 3 380 woluminów). Najzasobniejsze okazały się zbiory biblioteczne w gminie Platerówka (15 892 woluminy), natomiast najmniej zasobne w gminie wiejskiej Oleśnica (722).

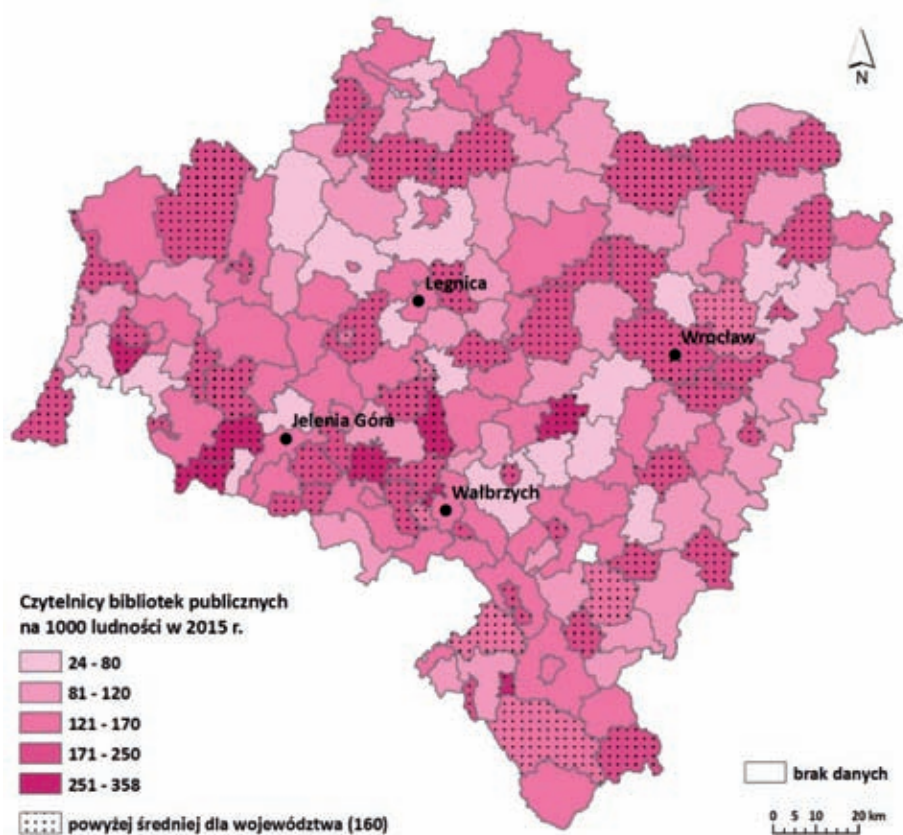
Mapa 65. Liczba ludności na 1 placówkę biblioteczną w gminach Dolnego Śląska [2015].

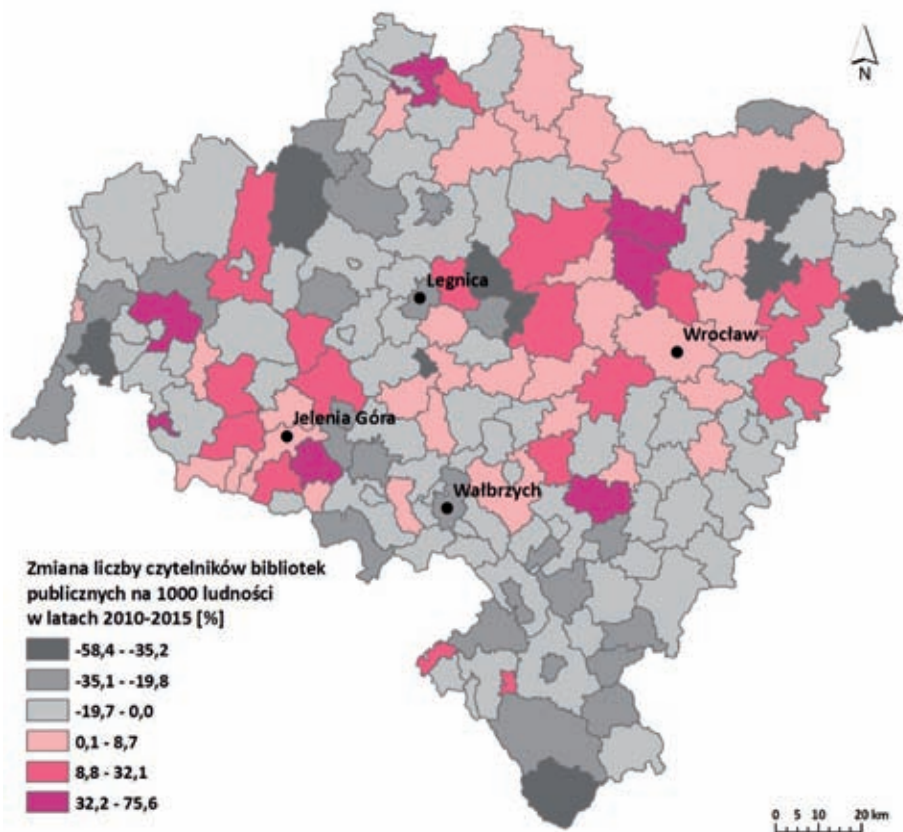
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

33 W gminie Pilawa Górna funkcjonuje Miejski Ośrodek Kultury i Biblioteka (<http://mokib.pl/>; stan na 05.09.2016 r.)

Mapa 66. a. Liczba czytelników bibliotek publicznych na 1000 ludności w gminach Dolnego Śląska [2015].

b. zmiana liczby czytelników bibliotek publicznych na 1000 ludności w gminach Dolnego Śląska [2010-2015].

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Domy ośrodki kultury, kluby i świetlice

Domy i ośrodki kultury oraz **kluby i świetlice** są instytucjami powołanymi do prowadzenia działalności społeczno-kulturalnej i powinny odgrywać w społeczności istotną rolę jednego z centrów życia kulturalnego. W 2015 roku na Dolnym Śląsku funkcjonowały 302 takie instytucje i na przestrzeni lat 2011-2015 liczba ta systematycznie wzrastała (w 2011 roku 262). Należy zwrócić uwagę, iż w niektórych gminach doszło do likwidacji domów kultury (lub im podobnych instytucji) m.in. w gminie Pęcław, gminie miejskiej Bolesławiec, Czarny Bór czy Krośnicach. Ponadto w 21% gmin regionu w 2015 roku nie funkcjonował ani jeden dom kultury, przy czym taki sam odsetek jednostek odznaczał się obecnością więcej niż jednej takiej instytucji (najwięcej w gminach miejsko-wiejskich Strzegom – 18 i Polkowice – 16).

Trend rosnący wykazuje także ilość **impresz organizowanych w domach kultury** na terenie Dolnego Śląska: w 2011 roku były to 14 541 imprezy, natomiast w 2015 roku już 16 922. Przeciętnie na jeden dom kultury przypadało 56 imprez, przy czym w 2015 roku niekwestionowanym liderem pod tym względem był Wrocław z 918 imprezami. Warto podkreślić, że 75 spośród 132 gmin, w których były domy kultury, wykazało się większą liczbą imprez w 2015 roku niż w 2011 roku.

W 2015 roku w ramach działalności ośrodków i domów kultury, klubów oraz świetlic funkcjonowało na Dolnym Śląsku 1 055 **grup artystycznych** skupiających 17 868 członków. Od 2011 roku wzrosła w regionie zarówno liczba zespołów artystycznych (z 925) jak i ich członków (14 055), przy czym w prawie jednej trzeciej gmin zmniejszyła się liczba zespołów artystycznych. Największą liczbę członków w 2015 roku posiadały zespoły artystyczne w gminie Bogatynia (1 214), najmniejszą zaś w Zawidowie (9). Od 2011 roku wzrosła również na Dolnym Śląsku liczba **klubów**, czyli systematycznych zajęć organizowanych w grupach o określonym profilu tematycznym: z 1 069 do 2 195. Znacząco zwiększyła się także liczba uczestników tych zajęć z 23 364 do 38 957.

Domy i ośrodki kultury oraz kluby i świetlice w przeważającej większości prowadzone były w 2015 roku przez sektor publiczny. W regionie działało 9 instytucji będących w posiadaniu sektora prywatnego (w gminie miejskiej Lubin, Legnica, Bielawa, Wałbrzych, Oleśnica oraz Oława).

Muzea

W 2015 roku w województwie dolnośląskim funkcjonowało 67 muzeów wraz z oddziałami i było to o 9 placówek więcej niż w 2010 roku. Stanowiły

one nieco ponad 7% liczby takich instytucji w Polsce (ogółem 926). Ponad połowa z nich znajdowała się w gestii samorządów gmin, powiatów i miast na prawach powiatu (36 obiektów). Na tle pozostałych województw Dolny Śląsk plasował się na 6. pozycji pod względem liczby muzeów, a na 4. pod względem liczby zwiedzających.

Niemal dwie piąte (27) muzeów wraz z oddziałami miało swoje siedziby we Wrocławiu, natomiast w pozostałych gminach regionu działało średnio od jednego do czterech obiektów (łącznie w 33 gminach). Biorąc pod uwagę liczbę **odwiedzających** te obiekty w przeliczeniu na 10 000 mieszkańców widać, że na przestrzeni lat 2010-2015 uległa ona niewielkiemu wzrostowi (z 5 793 osób do 6 327). Niekwestionowanymi liderami pozostają gmina Duszniki-Zdrój oraz Karpacz. Działające na terenie tych gmin obiekty muzealne odwiedziło w 2015 roku odpowiednio 125 616 oraz 102 758 osób.

Działalność sceniczna

W 2015 roku w województwie dolnośląskim działało 17 **teatrów i instytucji muzycznych**, co dawało 4. miejsce w kraju wśród województw. Instytucje te dysponowały 8 551 miejscami na widowiskach w salach stałych i zorganizowano w nich 5 684 **przedstawień i koncertów**. Przygotowane przez dolnośląskie teatry i instytucje muzyczne wydarzenia obejrzało 930 531 widzów, czyli aż o 148 961 osób więcej niż w 2010 roku (7,7% widzów przedstawień w Polsce). Biorąc pod uwagę dostępność wyrażoną liczbą ludności przypadającą na jedno miejsce w teatrach i instytucjach muzycznych, na Dolnym Śląsku sytuacja jest znacznie korzystniejsza niż średnio w kraju. Na jedno miejsce przypada bowiem około 340 osób, kiedy to w kraju 434 osoby. Region dolnośląski zajmuje 5. pozycję w kraju pod względem tego wskaźnika.

Pod względem **aktywności mieszkańców województwa dolnośląskiego** jako uczestników wydarzeń teatralnych i muzycznych w 2015 roku na 1 000 ludności 346 osób uczestniczyło w tego typu wydarzeniach (średnio w Polsce 313 osób). Był to wynik niewiele lepszy niż w 2010 roku (331 osób).

W regionie w 2015 roku czynnych było 7 **teatrów dramatycznych** działających w miastach na prawach powiatu (cztery we Wrocławiu, po jednym w Jeleniej Górze, Legnicy i Wałbrzychu). Od 2010 roku liczba ta zmniejszyła się o 2 (w 2010 r. dwa takie teatry wykazywano w Piechowicach i o jeden więcej w Jeleniej Górze, natomiast o jeden mniej we Wrocławiu). W 2015 roku teatry dramatyczne zrealizowały 1 299 przedstawień (najwięcej wrocławskie – 817), które obejrzało 181 654 widzów. Największą frekwencją odznaczały się widowiska realizowane

we Wrocławiu, gromadząc średnio 159 widzów podczas jednego spektaklu. Oprócz teatrów dramatycznych w największych miastach regionu w 2015 roku działały również **teatry lalkowe i filharmonie** (we Wrocławiu, Wałbrzychu i Jeleniej Górze). Trzy teatry lalkowe w regionie wystawiły 637 przedstawień, a każde z nich gromadziło na widowni średnio 126 widzów (łącznie 81 539).

Filharmonie we Wrocławiu, Jeleniej Górze i Wałbrzychu zagrały w 2015 roku 340 koncertów, których wysłuchało 130 759 osób. Najaktywniejsza była Filharmonia Wrocławska, realizując 181 wydarzeń dla 100 326 słuchaczy. W zorganizowanych 121 koncertach w Jeleniej Górze wzięło udział 22 498 osób, natomiast 38 razy występowali filharmonicy w Wałbrzychu, gromadząc 7 935 osoby na widowni. Ponadto w stolicy Dolnego Śląska zlokalizowany jest jedyny w regionie **teatr operowy** oraz dwa **teatry muzyczno-rozrywkowe**. Zrealizowały one w 2015 roku odpowiednio 188 i 204 **przedstawienia**, w których uczestniczyło 79 236 widzów w przypadku wydarzeń operowych oraz 90 076 widzów teatrów muzyczno-rozrywkowych.

Galerie i salony sztuki

Liczba **galerii i salonów sztuki** w województwie dolnośląskim między 2010 a 2015 rokiem zmniejszyła się z 25 do 22. We Wrocławiu działało 15 z nich, po dwa w Wałbrzychu i Jeleniej Górze oraz po jednym w Legnicy, Lubinie i Kamiennej Górze. Wobec powyższej struktury nie jest niezwykle, że ponad połowa wystaw i ekspozycji organizowana była właśnie w stolicy Dolnego Śląska (odpowiednio 190 z 325 oraz 204 z 342). Niemal 93% wszystkich osób korzystających z tego rodzaju instytucji odwiedziło je we Wrocławiu (1 483 515 z 1 595 273 osób).

7.6. SPORT

W 2014 roku w województwie dolnośląskim było zarejestrowanych 1 246 **klubów sportowych** (łącznie z klubami wyznaniowymi i UKS), co dawało 6. pozycję wśród regionów. Względem 2010 roku nastąpił wzrost o 260. W 2014 roku wykazano 75 543 członków klubów, co oznaczało ponad 20% wzrost ich liczby względem 2010 roku i 5. miejsce w kraju. Najwięcej klubów działało we Wrocławiu – 142 (15 445 członków), a najmniej w powiecie górowskim (10 klubów, 490 członków).

Według danych udostępnianych przez Ministerstwo Sportu i Turystyki w 2015 roku w województwie dolnośląskim istniało 10 dużych hal wido-

Kina

W 2015 roku Dolnoślązacy mogli korzystać z ofert 38 kin, co było liczbą mniejszą niż w 2010 roku (43 kina). Były one zlokalizowane w miastach, a większość z nich pozostawała własnością gminy lub miasta na prawach powiatu (24). Kina należące do prywatnych właścicieli mieściły się jedynie w największych ośrodkach: we Wrocławiu, Legnicy, Zgorzelcu, Jeleniej Górze, Lubinie oraz Kłodzku. Należy jednak podkreślić, że choć sektor publiczny jest właścicielem większości obiektów to dysponuje jedynie 29% miejsc ogółem na widowni.

Największą bazą kinową dysponował Wrocław (8 obiektów) z 13 269 miejscami, wyprzedzając daleko drugą pod tym względem Jelenią Górę (4 obiekty z 1 676 miejscami). Najbardziej kameralny był obiekt w Bielawie, oferując widzom 80 miejsc na widowni. Ogólna liczba miejsc na widowni kinowej utrzymuje się od 2010 roku w regionie na względnie stałym poziomie (2010: 25 868, 2015: – 27 341). Biorąc pod uwagę ofertę dolnośląskich kin warto zaznaczyć, że od 2010 roku z roku na rok wzrastała liczba seansów (z 121 486 w 2010 r. do 156 370 w 2015 r.).

Imprezy masowe

W 2015 roku na Dolnym Śląsku odbyło się w sumie 571 **impres masowych**, z czego niemal dwie trzecie stanowiły imprezy o charakterze sportowym. Na kolejnych miejscach znalazły się koncerty i inne imprezy artystyczno-rozrywkowe, natomiast marginalnym udziałem odznaczały się pozostałe typy imprez masowych. 34% ze wszystkich (194) miało miejsce we Wrocławiu, natomiast niemal jedną szóstą skupiał drugi pod tym względem Lubin (108). W 106 gminach województwa dolnośląskiego nie odbyła się w 2015 roku żadna impreza masowa.

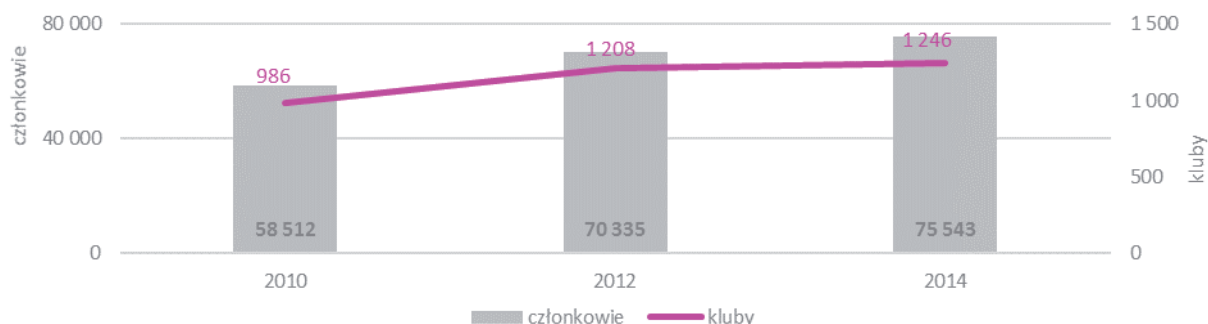
wiskowo-sportowych³⁴. Wśród miast powyżej 50 tys. mieszkańców jedynie Jelenia Góra i Świdnica nie posiadały tego typu obiektów. W 6 powiatach Dolnego Śląska nie było krytych pływalni (górowski, lwówecki, ząbkowicki, złotoryjski, wałbrzyski, wrocławski). Najwięcej (ponad 5) pływalni działało we Wrocławiu. Znaczna ilość (od 4 do 5) istniała w powiecie kłodzkim, lubińskim i Wałbrzychu. Ogółem funkcjonowało 57 pływalni, z czego 10 pływalni typu sportowego, 42 pływalnie 25-metrowe oraz 5 pływalni szkoleniowo-rekreacyjnych.

³⁴ Do dużych hal sportowo-widowiskowych zakwalifikowano te, których widownia liczy minimum 900 miejsc siedzących.

W ramach projektu „Moje Boisko – Orlik 2012” w latach 2008-2012 w województwie dolnośląskim wybudowano 197 boisk w 135 gminach regionu (co stanowiło prawie 80% gmin województwa).

Dodatkowo w latach 2010-2012 powstało 9 składanych lodowisk sezonowych oraz lodowisk stałych w ramach programu „Biały Orlik”.

Wykres 57. Liczba klubów i członków klubów sportowych w województwie dolnośląskim [2010, 2012 i 2014].

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

7.7. OCENA MOCNYCH I SŁABYCH STRON

MOCNE STRONY	SŁABE STRONY
– niższa od przeciętnej dla kraju liczba dzieci w wieku 3-5 lat przypadających na jedno miejsce w placówce wychowania przedszkolnego, – wzrost liczby studentów studiów trzeciego stopnia, – spadek liczby osób przypadających na szpitalny oddział ratunkowy, – najwyższy w kraju udział dzieci objętych opieką w żłobkach, – wzrost zaangażowania mieszkańców regionu w działalność artystyczną i kulturalną, – duży zasób instytucji muzealnych, scenicznych z atrakcyjnymi ekspozycjami. – wzrastająca liczba klubów sportowych oraz osób z nich korzystających.	– spadek liczby szkół oraz absolwentów, – niższa niż dla kraju zdawalność egzaminu maturalnego, – spadek wartości współczynnika skolaryzacji dla szkół zawodowych. – spadek liczby szkół wyższych w regionie i studentów, – spadek liczby słuchaczy studiów podyplomowych, – nierównomierny dostęp do służby zdrowia w regionie – wzrost udziału zasiłków stałych w ramach pieniężnych świadczeń pomocy społecznej, – niższe niż przeciętne dla kraju wartości wskaźników opisujących poziom czytelnictwa i dostępności bibliotek, – brak domów i ośrodków kultury we wszystkich gminach regionu.

8| SYSTEM KOMUNIKACJI

8.1. TRANSPORT DROGOWY

Rozwinięty system osadniczy regionu i jego główne węzły, takie jak Wrocław, Jelenia Góra, Legnica i Wałbrzych powiązane są rozbudowaną siecią dróg krajowych, wojewódzkich i powiatowych, które łączą się z odpowiednimi sieciami komunikacyjnymi kraju oraz państw ościennych. Głównymi elementami tego systemu są drogi o znaczeniu międzynarodowym (sieć TEN-T), które w głównej mierze zapewniają powiązania w kierunku wschód-zachód. Trasy te leżą w III Paneuropejskim Korytarzu Transportowym Berlin/Drezno – Wrocław – Katowice – Kraków – Przemyśl – Lwów – Kijów. Ważnym elementem tego systemu jest także droga ekspresowa S8, łącząca Wrocław z Warszawą. Dolny Śląsk położony jest pomiędzy głównymi węzłami komunikacyjnymi, takimi jak: Berlin, Drezno, Praga, Brno, Ostrawa, Katowice, Warszawa, Poznań. Położenie Dolnego Śląska tym samym umacnia jego strategiczną pozycję. Łączna długość dróg publicznych (krajowych, wojewódzkich, powiatowych i gminnych) o nawierzchni twardej wynosiła w 2014 roku 19,2 tys. km. W latach 2010-2014 długość dróg publicznych zwiększyła się o 802,9 km.

Drogi krajowe

Przez województwo dolnośląskie przebiega 19 dróg krajowych o nr: A4, A8, A18, S5, S8, 3, 5, 8, 12, 15, 18, 25, 30, 33, 34, 35, 36, 46, 94. W 2014 roku ich łączna długość na obszarze województwa wyniosła 1 405 km. Generalna Dyrekcja Dróg Krajowych i Autostrad (GDDKiA) nie zarządza drogami krajowymi w miastach na prawach powiatu, tj. w Jeleniej Górze, Legnicy, Wałbrzychu i Wrocławiu.

Największe znaczenie dla ruchu tranzytowego mają drogi:

- A4: **Jędrzychowice (granica państwa) – Zgorzelec – Legnica – Wrocław** – Gliwice – Katowice – Kraków – Rzeszów – Przemyśl – Korczowa (granica państwa), – Piotrków Trybunalski – Warszawa – Białystok – Suwałki – Budzisko (granica państwa),
- 3: Świnoujście – Szczecin – Gorzów Wielkopolski – Zielona Góra – **Lubin – Legnica – Bolków – Jelenia Góra – Jakuszyce (granica państwa)**,
- 8/A8/S8: **Kudowa Zdrój (granica państwa) – Kłodzko – Kobierzyce – Wrocław – Oleśnica** – Sieradz – Łódź,

Tabela 14. Porównanie danych statystycznych dotyczących dróg publicznych na terenie województwa dolnośląskiego [2010, 2014].

NAZWA	2010	2014	NAZWA	2010	2014
Długość autostrad i dróg ekspresowych [km]	212	286	Mosty i wiadukty na drogach wojewódzkich	460	491
Długość pozostałych dróg krajowych [km]	1 182,7	1 119	Tunele i przejścia podziemne na drogach wojewódzkich	3	4
Długość dróg wojewódzkich [km]	2 360,2	2 422,9	Przeprawy promowe na drogach wojewódzkich	2	0
Długość dróg powiatowych [km]	8 326,5	8 090,5	Mosty i wiadukty na drogach powiatowych	1 785	1 750
Długość dróg gminnych [km]	6 344,8	7 310,7	Tunele i przejścia podziemne na drogach powiatowych	15	7
Udział dróg o nawierzchni twardej ulepszonej	73,4%	76,3%	Przeprawy promowe na drogach powiatowych	1	0
Gęstość autostrad i dróg ekspresowych na 1000 km ² [km]	10,64	14,35	Mosty i wiadukty na drogach powiatowych	1 967	1 868
Mosty i wiadukty na drogach krajowych	664	779	Tunele i przejścia podziemne na drogach powiatowych	2	14
Tunele i przejścia podziemne na drogach krajowych	18	24			

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

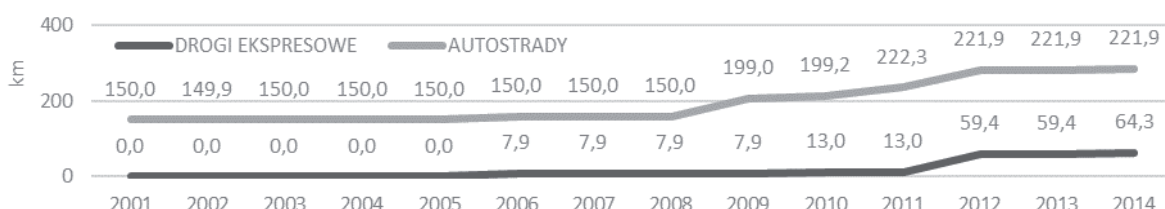
- 5: Lubawka (granica państwa) – Kamienna Góra – Bolków – Wrocław – Leszno – Poznań – Gniezno – Bydgoszcz – Świecie,
- 94: Zgorzelec – Bolesławiec – Krzywa – Chojnów – Legnica – Prochowice – Wrocław – Brzeg – Opole – Bytom – Będzin – Sosnowiec – Olkusz – Tarnów – Rzeszów – Radymno.
- Najważniejszymi inwestycjami w ciągu dróg krajowych są autostrady i drogi ekspresowe. W województwie dolnośląskim w trakcie budowy są obecnie drogi ekspresowe:
- S5: Wrocław-Korzeńsko o długości 48,03 km,
- S3: Nowa Sól – Legnica o długości 81,20 km,
- S3: Legnica – Bolków o długości 35,84 km.

Wymienione połączenia znacznie usprawnią komunikację w ujęciu południkowym. W przygotowaniu

jest budowa drogi S3 na odcinku Bolków – Lubawka, która połączy drogę S3 z drogą D11 w Republice Czeskiej.

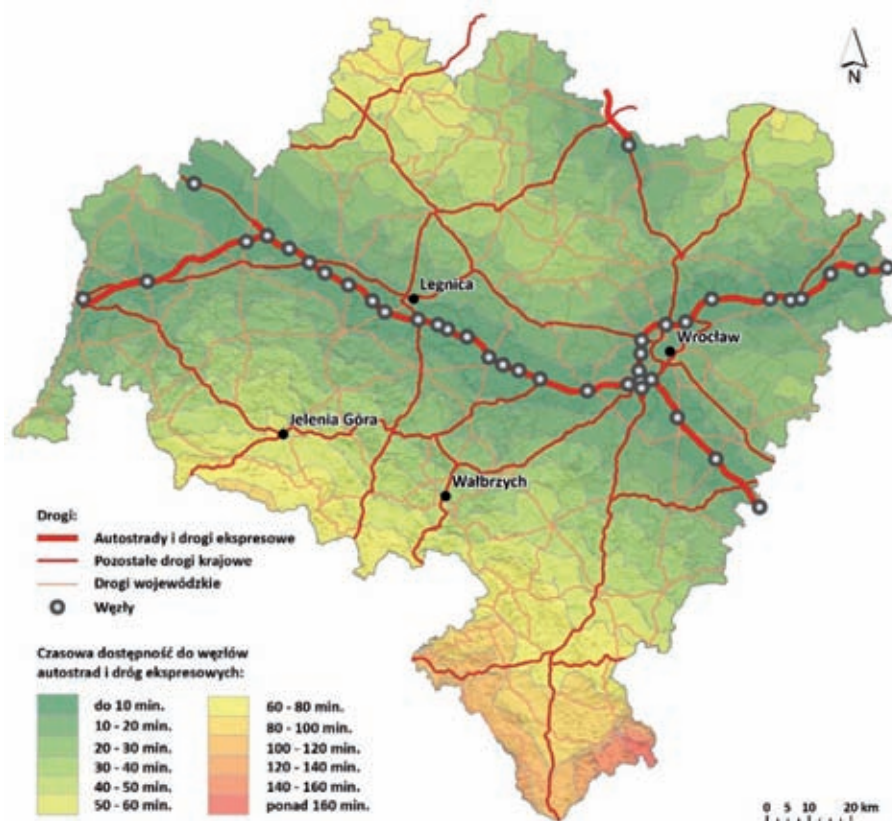
Znaczna część obszaru województwa dolnośląskiego znajduje się w strefie dobrej dostępności czasowej do węzłów autostradowych i dróg ekspresowych. Pod tym względem najgorzej wypada powiat kłodzki, z którego potrzeba nawet 100-160 minut aby dotrzeć do najbliższego węzła. Słabą dostępnością do węzłów charakteryzuje się także obszar północny, w okolicach Głogowa (60-80 minut), jednak w tym wypadku sytuacja ulegnie znacznej poprawie po zrealizowaniu budowanej już drogi S3. Podobnie sytuacja ma się w przypadku okolic Kotliny Jeleniogórskiej, z której obecnie dostępność do węzłów wynosi około 60-80 minut i także ulegnie poprawie po realizacji drogi S3.

Wykres 58. Długość autostrad i dróg ekspresowych w województwie dolnośląskim [2001-2014].

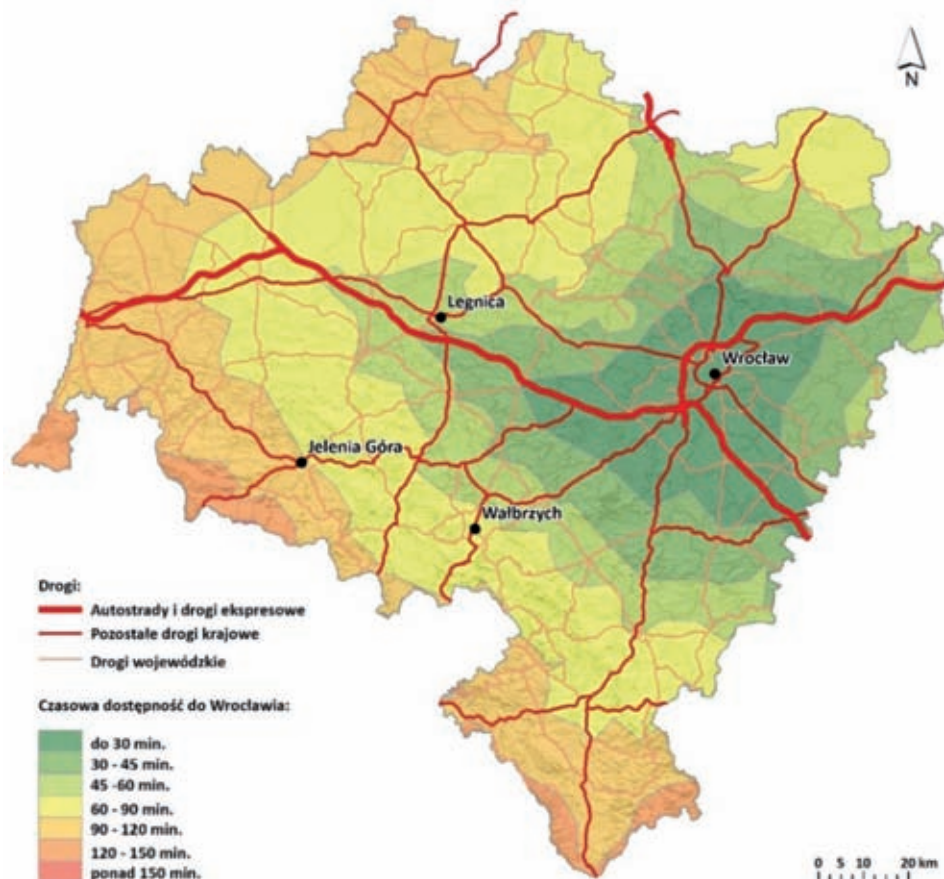
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Mapa 67. Czasowa dostępność do węzłów autostrad i dróg ekspresowych [2016].

Źródło: opracowanie własne.

Mapa 68. Czasowa dostępność do Wrocławia [2016].

Źródło: opracowanie własne.

Drogi wojewódzkie

W 2014 roku przez obszar województwa dolnośląskiego przebiegało 2 422,9 km dróg wojewódzkich. W przedziale pomiędzy 2010 a 2014 rokiem ich długość zwiększyła się o 62,7 km. Drogi wojewódzkimi na terenie województwa dolnośląskiego zarządza Dolnośląska Służba Dróg i Kolei (DSDiK). Do najważniejszych realizowanych inwestycji drogowych należą obecnie:

- połączenie miast Dolnego Śląska na odcinku Bolesławiec – Lwówek Śląski drogą wojewódzką nr 297 wraz z budową południowo wschodniego obejścia Bolesławca,
- skomunikowanie mostu na rzece Odrze w Brzegu Dolnym z drogą krajową nr 94 i drogą wojewódzką nr 340,
- drogi dojazdowe do mostu na Odrze w Ciechanowie na odcinku Lubin – Głogów – Ciechanów,
- dokończenie łącznika aglomeracyjnego A4 – S8.

Natężenie ruchu

Średnie obciążenie ruchem według Generalnego Pomiaru Ruchu w 2015 roku na Dolnym Śląsku wyniosło na drogach krajowych 13 098 poj./dobę (średnia krajowa 11 178 poj./dobę), a na drogach

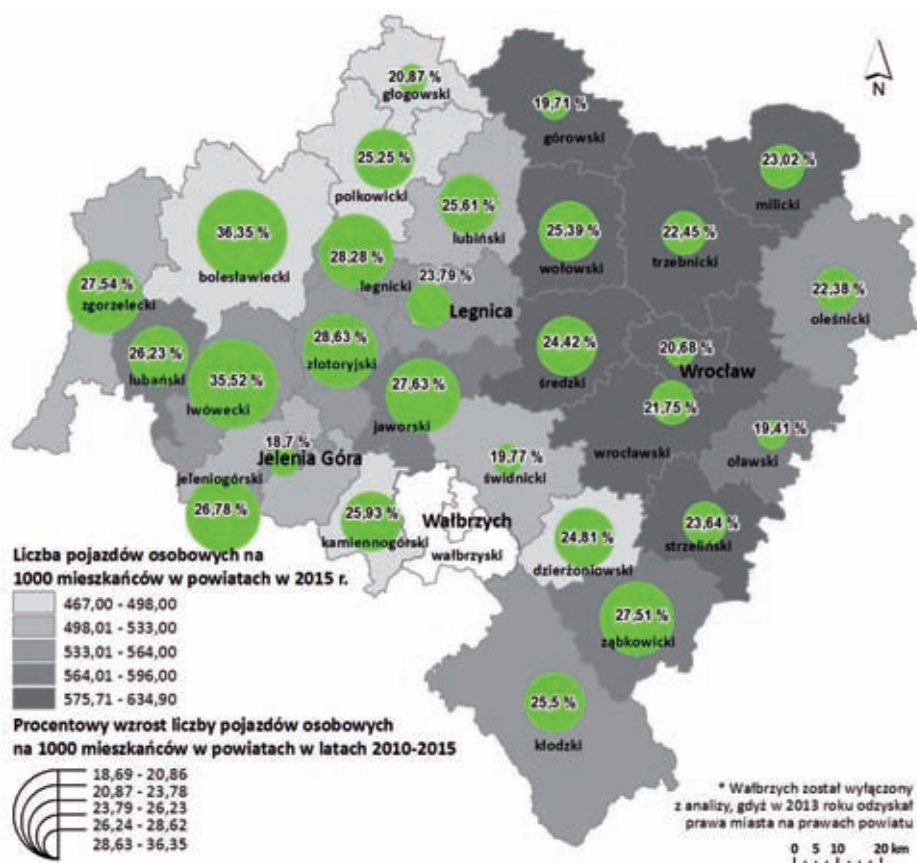
wojewódzkich 3 410 poj./dobę (średnia krajowa 3 520 poj./dobę). Zarejestrowano wzrost ruchu w stosunku do poprzedniego pomiaru z 2010 roku na drogach krajowych o 11%, a na drogach wojewódzkich o 4%. Wyniki te pozycjonują województwo dolnośląskie na 5. miejscu w kraju pod względem obciążenia sieci dróg krajowych oraz na 9. pod względem średniego obciążenia ruchem dróg wojewódzkich. Najbardziej obciążonym odcinkiem w 2015 roku na sieci dróg zarządzanej przez GDDKiA była autostrada A8 pomiędzy węzłami Wrocław Lotnisko – Wrocław Zachód (59 528 poj./dobę), natomiast najmniej obciążony był odcinek drogi krajowej nr 35 pomiędzy Unisławiem Śląskim a granicą Wałbrzycha (880 poj./dobę). Na drogach wojewódzkich najbardziej obciążonym odcinkiem miejskim była w 2015 droga nr 382 w Świdnicy (19 876 poj./dobę), a pozamiejskim droga nr 329 na odcinku Potoczek – Głogów (15 152 poj./dobę). Najmniej obciążona była droga wojewódzka nr 330 na odcinku pomiędzy Leszkowicami a dawną przeprawą promową na Odrze (150 poj./dobę).

W stosunku do pomiaru z 2010 roku największe wzrosty ruchu zarejestrowano na drogach krajowych nr 35 w Mieroszowie (215%) i nr 36 pomię-

dzy Ninkowicami a mostem w Ścinawie (130%). Największe spadki ruchu zanotowano na drogach krajowych nr 5 w Lubawce (-66%) oraz nr 35 w Unistawiu Śląskim (-58%). Spośród dróg wojewódzkich największy wzrost zanotowano na dro-

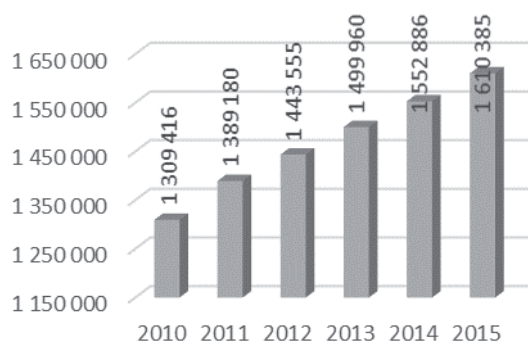
dze nr 344 w Biskupicach Podgórnych (397%) oraz nr 375 w Szczawnie-Zdroju (342%). Największe spadki pojawiły się na drogach nr 455 w gminie Czernica (-79%) i drodze nr 357 w gminie Sulików (-77%).

Mapa 69. Liczba pojazdów osobowych i ich procentowy wzrost na 1000 mieszkańców w powiatach Dolnego Śląska [2015].

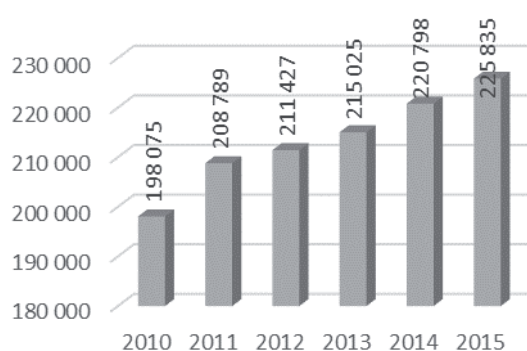
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Wykres 59. Liczba zarejestrowanych samochodów osobowych w województwie dolnośląskim [2010-2015].

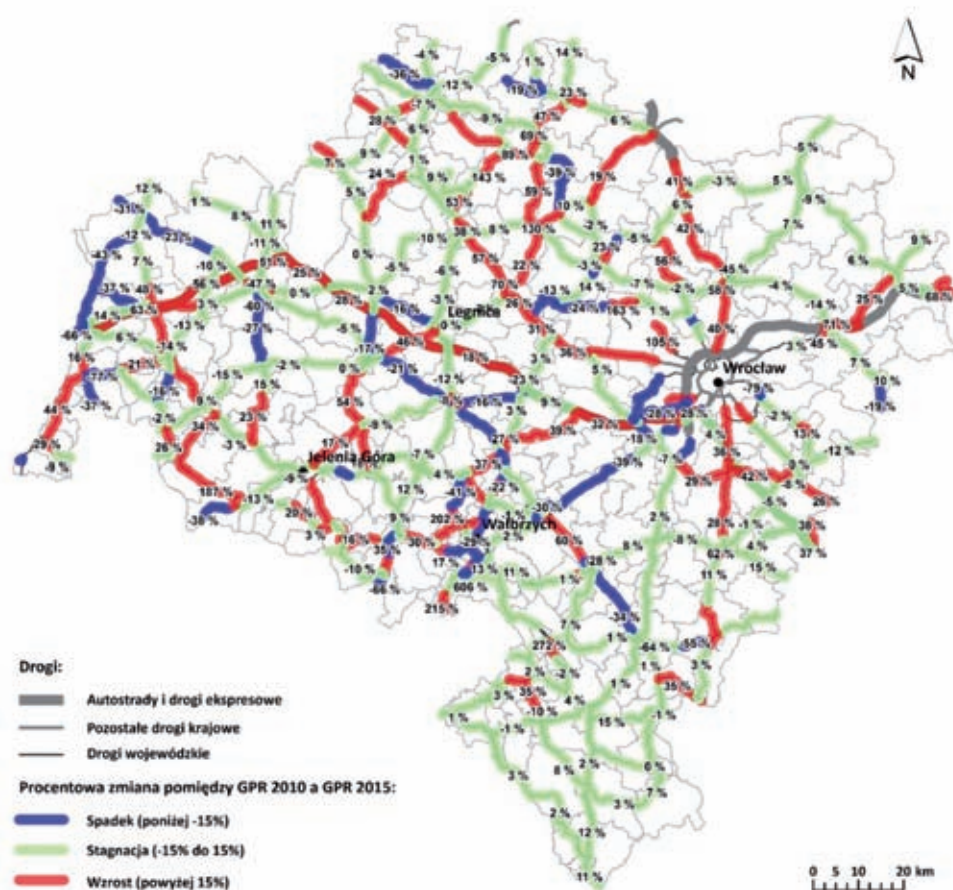
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Wykres 60. Liczba zarejestrowanych samochodów ciężarowych w województwie dolnośląskim [2010-2015].

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Mapa 70. Procentowa zmiana w ruchu drogowym według Generalnego Pomiaru Ruchu w województwie dolnośląskim [2010, 2015].

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GDDKiA.

8.2. TRANSPORT KOLEJOWY

W województwie dolnośląskim występuje bardzo gęsta sieć kolejowa, na którą w 2015 roku składało się 1 727 km linii eksploatowanych, co stanowiło około 9% łącznej długości wszystkich eksploatowanych w kraju szlaków kolejowych. W 2010 roku długość eksploatowanych linii wynosiła 1 769 km, co stanowiło 8,7% ogólnej długości linii eksploatowanych w Polsce. Długość zelektryfikowanych linii kolejowych w ostatnich latach zwiększyła się z 1 053 km w 2010 roku do 1 064 km w 2015 roku. Natomiast długość eksploatowanych linii kolejowych o dwóch i więcej torach zmniejszyła się z 772 km w 2010 roku do 770 km w 2015 roku. Również gęstość sieci kolejowej w województwie w przeliczeniu na 100 km² spadła z 8,9 km/100 km² w 2010 roku do 8,7 km/100 km² w 2015 roku. Najważniejszymi szlakami kolejowymi są odcinki znajdujące się w sieci bazowej i kompleksowej transeuropejskiej sieci transportowej (TEN-T), na

których występuje największy ruch pociągów. Przez województwo dolnośląskie przebiegają następujące korytarze sieci bazowej TEN-T:

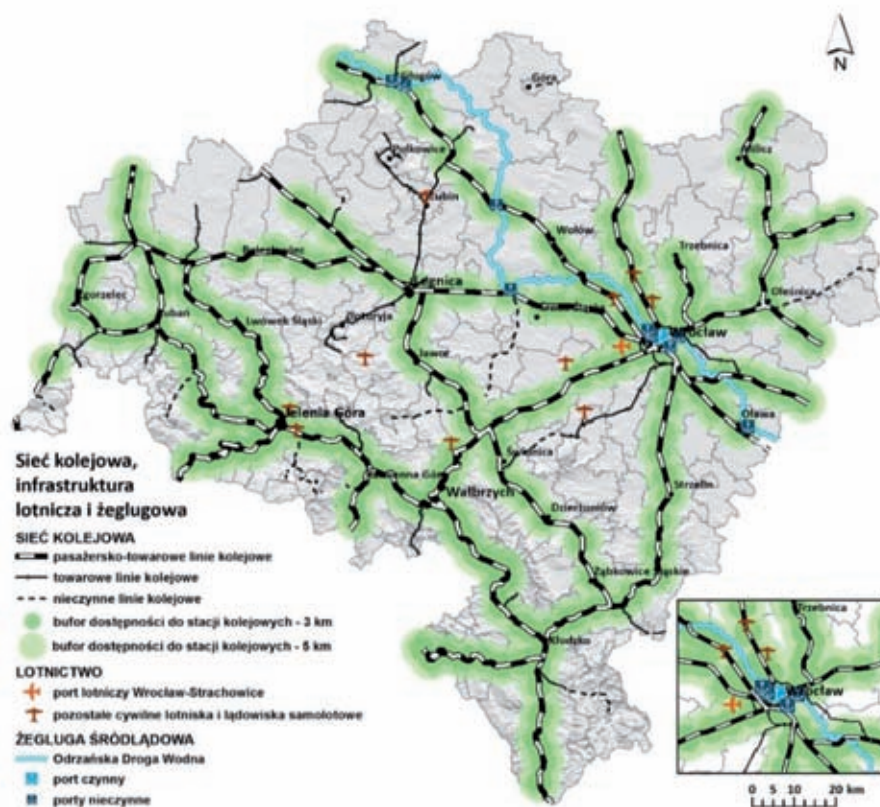
- E30 Görlitz/Zgorzelec – Bolesławiec – Legnica – Wrocław – Oława – (Opole – Katowice – Kraków – Rzeszów – Przemyśl/Mościska),
- C-E30 Horka/Bielawa Dolna – Bolesławiec – Legnica – Wrocław – Jelcz-Laskowice – (Opole – Katowice – Kraków – Rzeszów – Przemyśl/Mościska),
- E59 (Świnoujście – Szczecin – Poznań) – Żmigród – Wrocław – Oława – (Opole – Kędzierzyn-Koźle – Chałupki/Bohumín).

Sieć kompleksowa TEN-T:

- C-E59 (Świnoujście – Szczecin – Zielona Góra) – Głogów – Wołów – Wrocław – Strzelin – Kłodzko – Międzyzlesie/Lichkov.

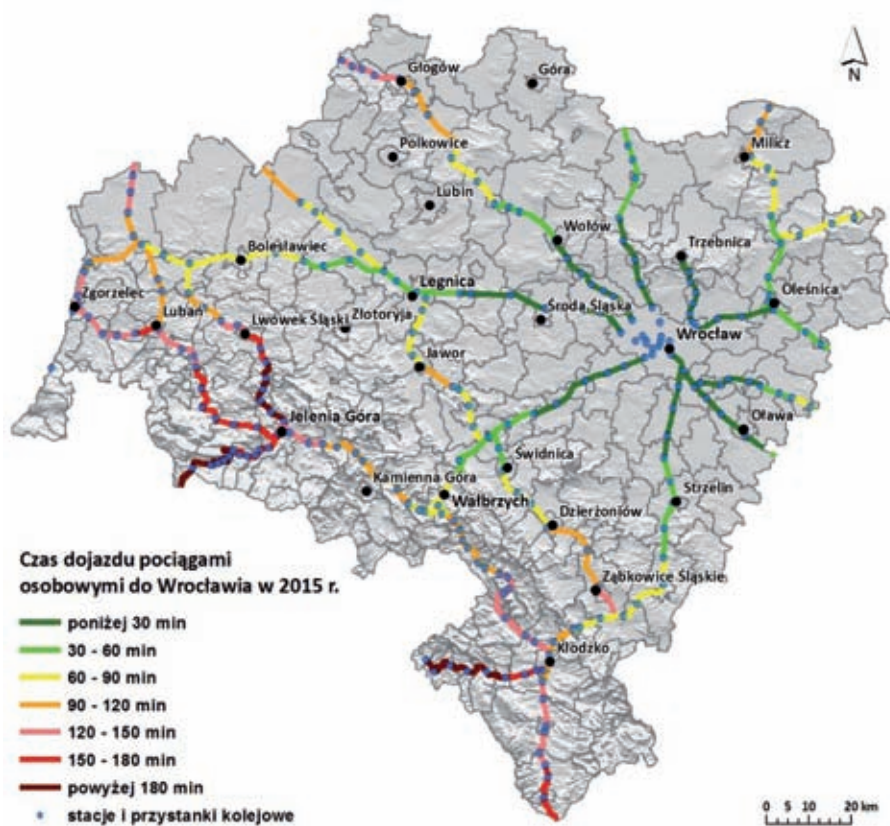
Infrastrukturą kolejową na Dolnym Śląsku zarządza obecnie trzech zarządców PKP Polskie Linie Kolejowe

Mapa 71. Infrastruktura kolejowa i lotnicza, drogi wodne i porty na Dolnym Śląsku [2015].

Źródło: opracowanie własne na podstawie PKP PLK Wykaz linii Id-12 (D-29), ULC, RZGW we Wrocławiu.

Mapa 72. Średni czas dojazdu do Wrocławia pociągami osobowymi [2015].

Źródło: opracowanie własne na podstawie Sieciowego Rozkładu Jazdy Pociągów ważnego od 15 III 2015 r. do 25 IV 2015 r.

S.A. (PKP PLK), Dolnośląska Służba Dróg i Kolei (DSDiK) – jednostka organizacyjna samorządu województwa, oraz PMT Linie Kolejowe – zarządca infrastruktury wykorzystywanej przez KGHM. Kolejowe przewozy pasażerskie prowadzą w województwie spółki: Przewozy Regionalne – pociągi Regio, Koleje Dolnośląskie – pociągi osobowe i osobowe przyspieszone, PKP Intercity – pociągi TLK, InterCity, Express InterCity oraz Express InterCity Premium.

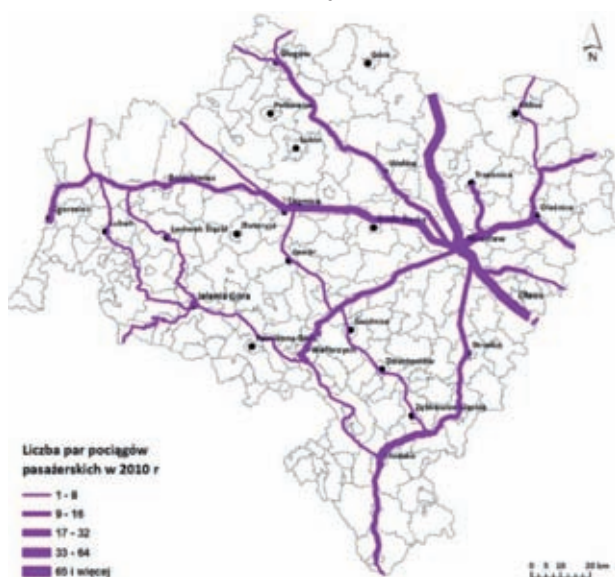
Prowadzone w ostatnich latach, przy wsparciu funduszy europejskich, prace modernizacyjne na liniach kolejowych przyniosły znaczną poprawę warunków ruchu na wielu ciągach komunikacyjnych, czyniąc transport kolejowy dużo bardziej konkurencyjnym. Najważniejszymi liniami kolejowymi zmodernizowanymi w latach 2007-2014, przebiegającymi przez Dony Śląsk, były: E30 na odcinku Zgorzelec – Legnica – Wrocław – Oława – Opole, E59 na odcinku Wrocław – Żmigród – Rawicz, odcinki linii kolejowej nr 274 pomiędzy Wrocławiem a Jelenią Górą.

W zakresie planowanych prac na liniach kolejowych w perspektywie 2014-2023, na terenie województwa dolnośląskiego przewidziano do realizacji szereg inwestycji infrastrukturalnych o znaczeniu krajowym i regionalnym, których głównym beneficjentem będą PKP Polskie Linie Kolejowe S.A. W Krajowym Programie Kolejowym do 2023 roku, na terenie województwa, na liście podstawowej przewidziano 3 inwestycje, a na liście rezerwowej 6 inwestycji. Planowane

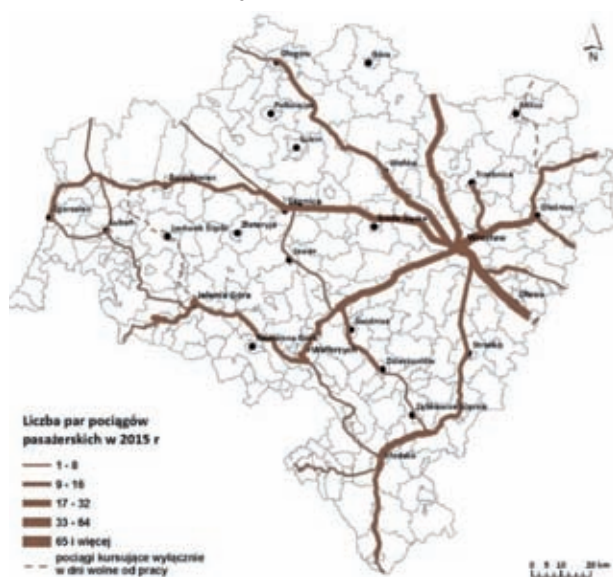
inwestycje szczebla regionalnego są komplementarne względem zrealizowanych i planowanych inwestycji krajowych, na liście podstawowej wyszczególniono 10 projektów, a na liście rezerwowej 4 projekty. Jednocześnie należy zaznaczyć, iż w ramach listy projektów krajowych objętych KPK wskazane zostały tzw. projekty multilokalizacyjne, dla których nie została określona szczegółowa lokalizacja, a mogą obejmować swym zasięgiem województwo dolnośląskie.

Porównując ofertę połączeń kolejowych dostępnych dla mieszkańców województwa w 2010 i w 2015 roku dostrzega się zmiany. W 2010 roku wyróżniającym się, pod względem obciążenia ruchem pasażerskim, był korytarz biegnący od Rawicza w Wielkopolsce przez Oborniki Śląskie, Wrocław, Oławę do Brzegu w województwie opolskim. W 2015 roku obciążenie tego ciągu uległo zmniejszeniu głównie w związku ze zmianami w liczbie połączeń dalekobieżnych. Zauważa się też trend wzrostu liczby połączeń wokół Wrocławia, szczególnie w kierunku Jaworzyny Śląskiej i dalej do Jeleniej Góry lub Dzierżoniowa. W ciągu pięciu lat pomiędzy 2010 a 2015 zaszły również zmiany w obsługiwanych relacjach: zaprzestano obsługi relacji Głogów – Leszno oraz ograniczono kursowanie pociągów do wybranych dni tygodnia na relacji Grabowno Wielkie – Milicz – Krotoszyn i Jelenia Góra – Lwówek Śląski – Zebrzydowa, czego przyczyną jest stan infrastruktury; wznowiono natomiast kursowanie pociągów na odcinku Lubań – Zgorzelec oraz Kłodzko – Kudowa-Zdrój.

Mapa 73. Liczba par pociągów pasażerskich w województwie dolnośląskim [2010, 2015].

Źródło: opracowanie własne na podstawie Sieciowego Rozkładu Jazdy Pociągów 2009/2010.

Źródło: opracowanie własne na podstawie Sieciowego Rozkładu Jazdy Pociągów ważnego od 15 III 2015 r. do 25 IV 2015 r.

TRANSPORT KOLEJOWY [2015]:

- Długość eksploatowanych linii kolejowych: 1 727 km
- Spadek o 2,4% długości eksploatowanych linii kolejowych w latach 2010-2015

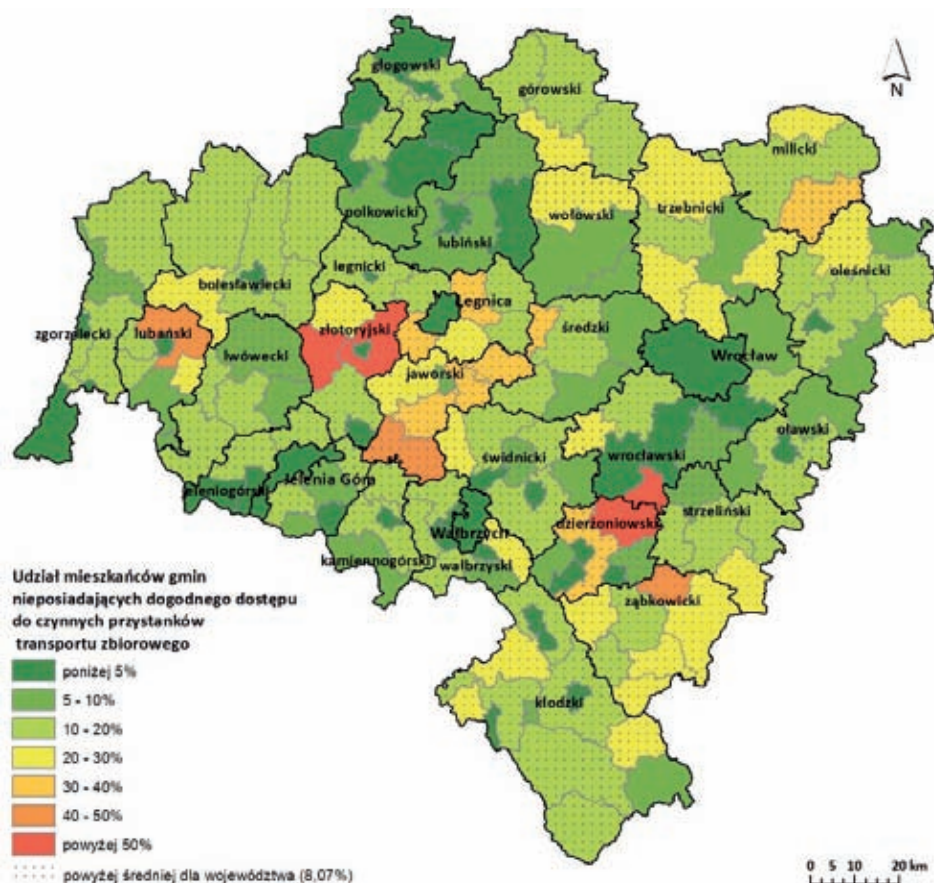
- Długość zelektryfikowanych linii: 1 064 km
- Długość linii dwu i więcej torowych: 770 km
- Wskaźnik gęstości linii kolejowych: 8,7 km/100 km² (Polska: 6,2 km/100 km²)

8.3. TRANSPORT ZBIOROWY

Transport zbiorowy jest formą mobilności szczególnie preferowaną ze względu na małą presję wywieraną na środowisko, niski globalny koszt transportu, dużą wydajność, małą terenochłonność oraz zapobieganie zjawisku wykluczenia transportowego. Jedną z miar dostępności komunikacji zbiorowej jest

piesza dostępność przystanków. Za optymalną odległość w linii prostej uznaje się 400 m dla przystanków autobusowych komunikacji miejskiej w miastach, 600 m do przystanków tramwajowych oraz do pozostałych przystanków autobusowych, 1000 m do stacji i przystanków kolejowych³⁵.

Mapa 74. Dostępność czynnych przystanków komunikacji zbiorowej³⁶ [2016].

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS, danych z openstreetmap.org, rozkładów jazdy udostępnianych na stronie e-podroznik.pl oraz innych rozkładów jazdy dostępnych na stronach gmin, organizatorów transportu i przewoźników.

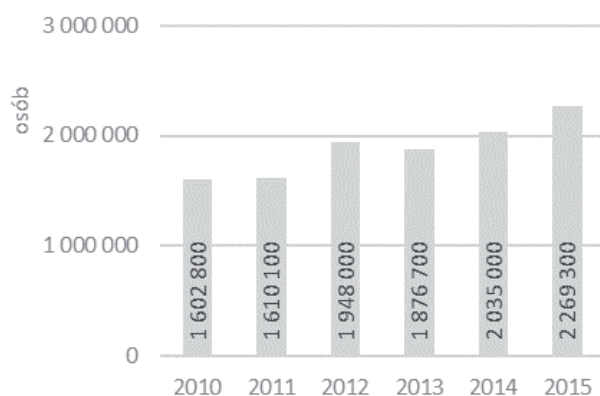
35 Książkiewicz S. Modelowanie pieszej dostępności przestrzeni miejskiej w teorii space syntax”.

36 Lokalizacje czynnych stacji kolejowych oraz przystanków kolejowych i autobusowych wyznaczono na podstawie dostępnych w internecie rozkładów jazdy regularnych linii kursujących w dni robocze i ogólnodostępnego podkładu mapowego (Dostępnego pod adresem: <http://www.openstreetmap.org/>). Dla każdego zespołu przystanków z przynajmniej jednym kursem w ciągu dnia wyznaczono odpowiednie bufory oddziaływania. Liczba mieszkańców nieposiadających dogodnej pieszej dostępności do czynnych przystanków komunikacji zbiorowej wyznaczona została na podstawie autorskiego modelu przypisania liczby mieszkańców do zabudowy (Plan inwestycji transportowych o znaczeniu regionalnym w województwie dolnośląskim realizowanych ze środków EFRR 2014-2020.). Porównanie otrzymanych danych z całkowitą liczbą mieszkańców gmin pozwoliło określić jaki procent ludności każdej gminy jest zagrożonych wykluczeniem ze względu na zbyt dużą pieszą odległość do najbliższego przystanku komunikacji zbiorowej.

8.4. TRANSPORT LOTNICZY

Na terenie województwa dolnośląskiego znajduje się jeden port lotniczy Wrocław-Strachowice im. Mikołaja Kopernika, który oferuje możliwość zarówno przewozów pasażerskich jak i towarowych. Siatka połączeń co roku ulega powiększeniu zarówno o regularne loty krajowe i międzynarodowe jak i loty czarterowe w sezonie turystycznym. Loty pasażerskie z wrocławskiego lotniska w 2015 roku realizowało sześciu przewoźników lotniczych: Eurowings, LOT, Lufthansa, Ryanair, SAS, Wizz Air, zapewniając bezpośrednie regularne połączenia krajowe oraz międzynarodowe do Danii, Francji, Hiszpanii, Holandii, Irlandii, Niemiec, Norwegii, Szwecji, Wielkiej Brytanii i Włoch. Od 2010 roku widoczny jest ustawiczny wzrost liczby obsługiwanych w porcie lotniczym pasażerów.

Wykres 61. Liczba pasażerów w porcie lotniczym Wrocław (przyjazdy i wyjazdy) [2010-2015].

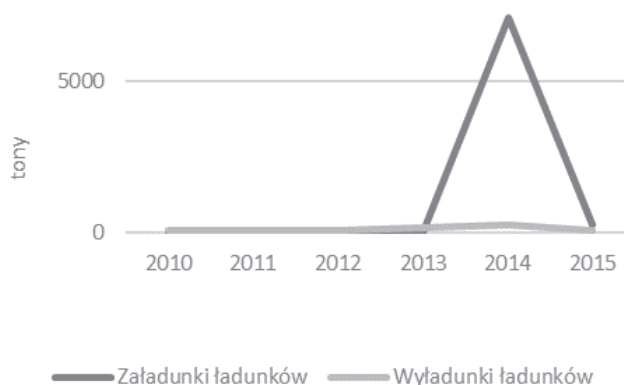
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

W 2014 roku pierwszy raz w historii liczba pasażerów przylatujących i wylatujących przekroczyła 2 mln. Pomimo dużej dynamiki w zwiększaniu liczby połączeń i obsługiwanych pasażerów, wrocławski port lotniczy plasuje się jako 5. najbardziej obciążony w kraju z malejącym procentowym udziałem pasażerów w obsłudze krajowego ruchu lotniczego, co może świadczyć o wolniejszej dynamice rozwoju względem całej branży lotniczej w kraju.

Masa obsługiwanych ładunków we wrocławskim porcie lotniczym w ostatnich latach ulegała wahaniom ze szczególnie widocznym wzmożonym załadunkiem towarów w 2014 roku. Od 2013 roku port lotniczy Wrocław prowadzi transport ładunków również w systemie RFS (Road Feeder Service), transportując dużą część łącznej masy załadowanych i wyladowanych na lotnisku towarów dro-

gowym transportem zastępczym do większych węzłów lotniczych.

Wykres 62. Wielkość załadunku i wyladunku towarów w porcie lotniczym Wrocław [2010-2015].

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

W rejestrze lotnisk cywilnych prowadzonym przez Urząd Lotnictwa Cywilnego z obszaru Dolnego Śląska wpisane są ponadto lotniska w: Jeleniej Górze, Jeżowie Sudeckim i Lubinie – wszystkie wykorzystywane są w celach sportowych i rekreacyjnych przez Aerokluby. Ponadto w województwie czynne są lądowiska samolotowe w: Gołędzinowie (gm. Oborniki Śląskie), Mirosławicach (gm. Sobótka), Pisarzowicach (gm. Miękinia), Stanisławowie (gm. Męcinka), Szymanowie (gm. Wisznia Mała), Świebodzicach, Wilkowie Średzkim (gm. Kostomłoty). W ewidencji lądowisk śmigłowcowych ujęte są lądowiska prywatne: ATM Bielany (gm. Kobierzyce), Orsk (gm. Rudna), Stadion Miejski we Wrocławiu, Święta Katarzyna (gm. Siechnice) oraz sanitarne przy placówkach zdrowia w następujących miastach: Głogów, Jelenia Góra, Legnica, Oława, Polanica-Zdrój, Świdnica, Wałbrzych, Wrocław (4), Ząbkowice Śląskie, Zgorzelec.

TRANSPORT LOTNICZY [2015]:

- **Liczba pasażerów:** 2 269,3 tys. osób
- wzrost liczby pasażerów o 41,6% w latach 2010-2015
- **Załadunek towarów:** 244,97 t
- **Wyladunek towarów:** 73,83 t

8.5. TRANSPORT WODNY

Dolny Śląsk przecina droga wodna o znaczeniu krajowym i międzynarodowym – Odrzańska Droga Wodna. Wiąże się ona z systemami polskich (poprzez Wartę – Noteć – Kanał Bydgoski – Wisłę) i europejskich (poprzez kanały Odra-Szprewa i Odra-Hawela) dróg wodnych oraz ich portami i nabrzeżami przeładunkowymi. Istotne jest połączenie rzeki z zespołem rzeczno-morskich portów Szczecin-Świnoujście. Obecnie na terenie województwa dolnośląskiego nad Odrą czynny jest tylko Port Miejski we Wrocławiu. W 2014 roku odnotowano wzrost przewozów krajowych względem 2013 roku o 116,8% do 4 833 tys. ton (głównie ładunków z grupy kruszywo, piasek, kamień), przy wzroście pracy przewozowej o 22,9% do 70 mln t/km. Tak znaczny wzrost przewozów związany był przede wszystkim z udziałem śródlądowego transportu wodnego w pracach prowadzonych w ramach realizacji projektu Modernizacji Wrocławskiego Węzła Wodnego. Jednak niedostateczne zagospodarowanie dróg żeglownych w Polsce, zarówno pod względem charakteru (rzeki skanalizowane, swobodnie płynące, kanały), jak i parametrów żeglugowych (wymiarów śluz, głębokości i szerokości szlaku, wysokości mostów) wpływa na specyfikę żeglugi śródlądowej i powoduje, że odgrywa ona marginalną rolę w polskim systemie

transportowym. Udział transportu śródlądowego w Polsce w przewozach ładunków ogółem w latach 2000-2014 zmniejszył się z 0,8% do 0,4%. Ponadto w sezonie żeglugowym 2015 ze względu na erozję dna poniżej śluzy Brzeg Dolny oraz wypłylenie środkowego odcinka Odry regularna żegluga na całej długości Odrzańskiej Drogi Wodnej była niemożliwa. Wobec zanikających przewozów towarowych zauważalne jest większe wykorzystanie Odry w celach turystycznych. W ostatnich latach do użytku powszechnego oddane zostały przystanie i mariny we Wrocławiu oraz w miejscowości Uraz, uzupełniając liczbę punktów przelotowych bądź docelowych dla chętnych na spędzanie czasu wolnego na wodzie na własnych bądź czarterowanych jednostkach.

ODW NA TERENIE WOJEWÓDZTWA DOLNOŚLĄSKIEGO:

Odra skanalizowana od Lipiek do Brzegu Dolnego – III klasą żeglowności z gwarantowaną głębokością 1,8 m,

Odra swobodnie płynąca poniżej Brzegu Dolnego do ujścia Nysy Łużyckiej (województwo lubuskie) – II klasą żeglowności

8.6. SIEĆ ROWEROWA

Województwo dolnośląskie posiada doskonałe warunki dla rozwoju wszystkich możliwych form ruchu rowerowego. Na potencjał rowerowy regionu składają się zróżnicowane ukształtowanie terenu z przewagą obszarów nizinnych, gęsta sieć osadnicza silnie powiązana z siecią kolejową, walory przyrodnicze, krajobrazowe i kulturowe oraz łagodny klimat skutecznie wydłużający sezon rowerowy, a także położenie w granicach polsko-czeskiego i polsko-niemieckiego pogranicza.

O ile turystyka i rekreacja rowerowa na Dolnym Śląsku rozwija się od lat bardzo dynamicznie, o tyle rozwój systemu komunikacji rowerowej, jak dotąd, następuje w ograniczonym zakresie. Dzieje się tak pomimo rosnących potrzeb transportowych regionu oraz wzrostu społecznego zainteresowania rowerem, zarówno jako środkiem komunikacji, jak i wypoczynku.

W skali kraju rower w dojazdach do pracy i szkoły wybiera 6% badanych, a możliwość jego wykorzy-

stania bierze pod uwagę kolejne 20% ankietowanych³⁷. We Wrocławiu w latach 2010 i 2011 udział ruchu rowerowego w strukturze miejskich podróży wynosił 3,56%³⁸. Badania ruchu rowerowego w wybranych punktach miasta w latach 2006-2014 wykazały, po uśrednieniu ich wyników, 9% wzrost ruchu rowerowego. Obecnie (2016) udział ruchu rowerowego w strukturze miejskich podróży w skali całego miasta szacuje się na poziomie ok. 5-6%.

W badaniach preferencji transportowych mieszkańców Legnicko Głogowskiego Obszaru Funkcjonalnego (LGOF) z 2014 roku, na rower jako środek transportu w podróżach miejskich wskazało 4% badanych a 7% preferowało rower w podró-

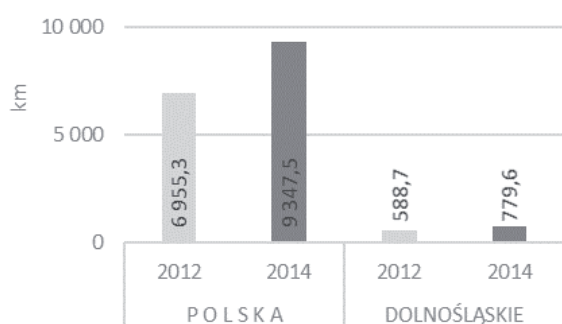
37 Raport z badania na temat uwarunkowań do podejmowania transportowej aktywności fizycznej Polaków, TSN Polska 2015 r.

38 Kompleksowe badania ruchu drogowego we Wrocławiu, Wrocław 2011.

żach pozamiejskich w obszarze LGOF³⁹. Dostępne badania ruchu rowerowego nie są niestety reprezentatywne i mają charakter cząstkowy.

Według danych GUS długości ścieżek rowerowych w województwie dolnośląskim w 2014 roku (bez długości szlaków rowerowych) będących w zarządzie jednostek samorządu terytorialnego wynosiła niespełna 800 km.

Wykres 63. Długość ścieżek rowerowych w Polsce i na Dolnym Śląsku ogółem [2012, 2014].

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Inwestycje w zakresie infrastruktury rowerowej dotyczą głównie turystyki rowerowej. Przeprowadzone w ramach Dolnośląskiej Polityki Rowerowej (DPR) badania ankietowe (2014) potwierdziły wiodącą funkcję turystyczną istniejącej infrastruktury oraz jej niespójność w skali regionu.

8.7. MIEJSCA PRZEKRACZANIA GRANICY

Obecnie w ciągach dróg krajowych i wojewódzkich na terenie województwa dolnośląskiego zlokalizowanych jest 14 miejsc przekraczania granicy państwa (6 w ciągu dróg krajowych i 8 w ciągu dróg wojewódzkich). Zdecydowaną większość stanowią te położone na granicy z Republiką Czeską. Obecnie na pograniczu Dolnego Śląska i Republiki Czeskiej zlokalizowanych jest 5 miejsc dopuszczających ruch pojazdów bez ograniczeń tonażowych. W ciągu dróg krajowych są to: Kudowa Słone/Nachod (DK8) oraz Jakuszyce/Harrachov (DK 3), natomiast w ciągu dróg wojewódzkich: Zawidów/

W obszarze województwa komunikacyjna infrastruktura rowerowa (trasy i węzły rowerowe) powstaje fragmentarycznie, koncentrując się zazwyczaj w miastach, wśród których wyraźnie wyróżnia się Wrocław.

Samorząd województwa dolnośląskiego w 2014 roku podjął prace analityczne, planistyczne i narzędziowe nad Dolnośląską Polityką Rowerową (DPR), która obejmuje cztery produkty:

dokument główny DPR;

Standardy projektowe i wykonawcze dla infrastruktury rowerowej województwa dolnośląskiego – dokument przyjęty przez Zarząd Województwa Uchwałą ZWD Nr 1987/V/16 z dnia 22 marca 2016 r., czerpiący z najlepszych europejskich wzorców, określa zasady oraz wymogi projektowe i techniczne jakim powinna odpowiadać infrastruktura rowerowa, a także warunki techniczne służące planowaniu, projektowaniu, wykonywaniu i utrzymaniu infrastruktury rowerowej na terenie województwa dolnośląskiego;

Koncepcję sieci głównych tras rowerowych województwa dolnośląskiego – dokument określi przebieg głównych tras rowerowych w regionie. Integralną częścią opracowania jest *Koncepcja przebiegu Odrzańskiej Drogi Rowerowej (ODR)*, przyjęta przez Zarząd Województwa Dolnośląskiego Uchwałą Nr 2256/V/16 z dnia 2 czerwca 2016 r.;

Strategię edukacji i promocji rowerowej dla województwa dolnośląskiego – dokument określi zasady funkcjonowania systemu edukacji i promocji rowerowej w regionie.

Habartice (DW 355) oraz Kopaczów/Hradec nad Nisou (DW 332). Przy granicy z Republiką Federalną Niemiec zlokalizowane są 3 miejsca, które dopuszczają ruch pojazdów bez ograniczeń tonażowych i są to Jędrzychowice/Ludwigsdorf w ciągu autostrady A4 oraz Radomierzyce/Hagenwerder (DW 357) i Sieniawka/Zittau Nord (DW 332) w ciągu dróg wojewódzkich.

W odniesieniu do transportu kolejowego w województwie dolnośląskim na granicy z Republiką Czeską odbywa się regularny kolejowy ruch pasażerski pomiędzy stacjami Szklarska Poręba Górna – Harrachov, regularny ruch pasażersko-towarowy Międzyzlesie – Lichkov, sezonowy ruch pasażerski i regularny towarowy Lubawka – Královec,

³⁹ Zintegrowany model powiązań transportowych w aglomeracji policentrycznej LGOF „Etap I – Badanie zachowań i preferencji transportowych mieszkańców LGOF oraz pomiar i analizy ruchu (komunikacja indywidualna i zbiorowa Inkom. Sc 2014 r.).

8.8. OCENA MOCNYCH I SŁABYCH STRON

MOCNE STRONY	SŁABE STRONY
– bardzo dobre skomunikowanie drogami szybkiego ruchu w relacji wschód-zachód, – bardzo dobra dostępność dużych ośrodków do węzłów autostrad i dróg ekspresowych, – trwająca budowa drogi ekspresowej pomiędzy Bolkowem a północną granicą województwa, – jedna z najgęstszych w Polsce sieć linii kolejowych, – nowoczesny tabor kolejowy, wysoki standard kolejowych przewozów pasażerskich oraz postępujące prace modernizacyjne na sieci Międzynarodowy Port Lotniczy we Wrocławiu o stale zwiększającej się ofercie, – zwiększające się wykorzystanie Odry w celach turystycznych, – duży potencjał rowerowy regionu, – rosnące zainteresowanie wykorzystaniem roweru zarówno w turystyce, rekreacji jak i w komunikacji, – modelowe rozwiązania rowerowe w zakresie planowania, wdrażania i zarządzania rozwojem ruchu rowerowego we Wrocławiu, będące inspiracją dla pozostałych ośrodków miejskich w regionie.	– słabe skomunikowanie drogami szybkiego ruchu w relacji północ-południe, – słaba dostępność do węzłów autostrad i dróg ekspresowych obszarów górskich, – brak obwodnic wielu miejscowości, – zagrożenie wyczerpania przepustowości na wielu odcinkach autostrady A4, – niewystarczająca ilość przepraw mostowych przez rzekę Odrę, – zmniejszająca się długość eksploatowanych linii kolejowych, – niezadowalająca długość zelektryfikowanych linii kolejowych, – zagrożenie wyczerpania przepustowości Wrocławskiego Węzła Kolejowego (niewystarczająca liczba torów, wzrastający ruch), – występowanie obszarów o ograniczonej dostępności do transportu publicznego, – niedostateczne zagospodarowanie drogi żeglownej Odry powodujące marginalizację roli żeglugi w systemie transportowym, – ograniczenie przewozu towarów wysokotonażowych na wielu drogowych przejściach granicznych, – brak spójnego systemu zarządzania polityką rowerową na poszczególnych szczeblach administracji samorządowej, – niski poziom bezpieczeństwa uczestników ruchu rowerowego, – niski poziom integracji infrastruktury rowerowej z transportem zbiorowym.

9| INFRASTRUKTURA TECHNICZNA

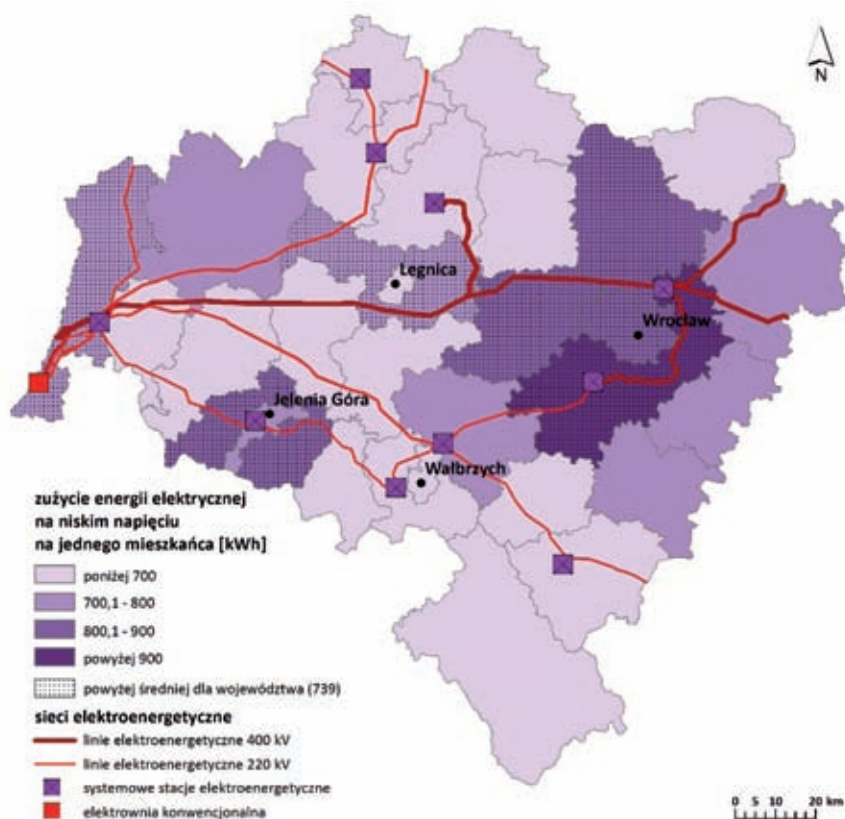
9.1. ELEKTROENERGETYKA

Zasadniczym i decydującym źródłem zaopatrującym w energię elektryczną odbiorców województwa dolnośląskiego jest krajowy **system elektroenergetyczny**, którego elementy (stacje i linie o napięciu 400 kV i 220 kV) umożliwiają wyprowadzenie mocy z Elektrowni Turów i Elektrowni Opole oraz współpracę systemu krajowego z systemem międzynarodowym (niemieckim). Na Dolnym Śląsku zlokalizowanych jest 10 systemowych stacji elektroenergetycznych, w tym 5 stacji o górnym napięciu 400 kV (Mikułowa, Czarna i Pasikowice oraz zrealizowane po 2010 roku stacje: Wrocław Południe i Świebodzice) oraz 5 o górnym napięciu 220 kV.

Podstawowym **źródłem energii elektrycznej** na terenie województwa dolnośląskiego jest konwencjonalna elektrownia systemowa PGE GiEK S.A.

Oddział Elektrownia Turów zlokalizowana w gminie Bogatynia. Wytwarza ona energię elektryczną na skalę przemysłową i jest czwartą co do wielkości elektrownią w kraju pod względem osiągalnej mocy elektrycznej (moc zainstalowana elektrowni od 2014 roku zmniejszyła się i wynosi 1 498,8 MW). Energia elektryczna na skalę przemysłową wytwarzana jest również przez Zespół Elektrociepłowni Wrocławskich KOGENERACJA S.A., która składa się z dwóch zakładów produkcyjnych: Elektrociepłowni Wrocław i Elektrociepłowni Czechnica, o łącznej mocy elektrycznej 363 MW i ciepłej 1 059 MWt. Energia elektryczna w województwie dolnośląskim jest ponadto wytwarzana w elektrowniach wodnych, wiatrowych i innych instalacjach wykorzystujących odnawialne źródła energii. Podstawowym paliwem jest węgiel

Mapa 75. System elektroenergetyczny na terenie województwa dolnośląskiego [2015].

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS i informacji z przedsiębiorstw energetycznych.

brunatny, a produkcja energii w 2015 roku wyniosła około 7,5 TWh energii elektrycznej, co stanowiło 4,6% krajowej produkcji. **Produkcja energii elektrycznej** w województwie dolnośląskim w latach 2010-2014 utrzymywała stale wyższy poziom niż średnia dla województw. W 2014 roku wynosiła 11 TWh (5. miejsce w kraju) i była o 18% niższa od poziomu produkcji energii elektrycznej w 2010 roku.

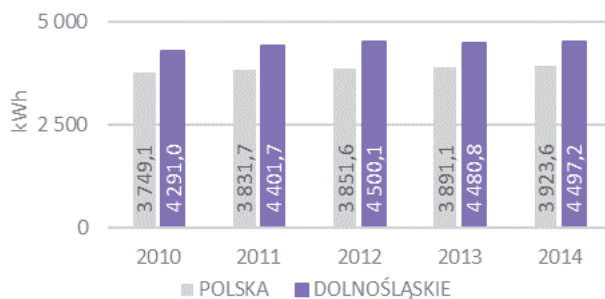
Wykres 64. Produkcja energii elektrycznej ogółem [2010-2014].

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Zużycie energii elektrycznej ogółem na 1 mieszkańca na terenie województwa dolnośląskiego w 2014 roku wynosiło 4 497,23 kWh i od 2010 roku wzrosło o 4,8%. W latach 2010-2014 było ono stale wyższe od ogólnego zużycia energii elektrycznej w kraju, a w 2014 roku przekroczyło średnią dla Polski o 14,6%, plasując region na 5. miejscu w Polsce.

Wykres 65. Zużycie energii elektrycznej ogółem na 1 mieszkańca w Polsce i na Dolnym Śląsku [2010-2014].

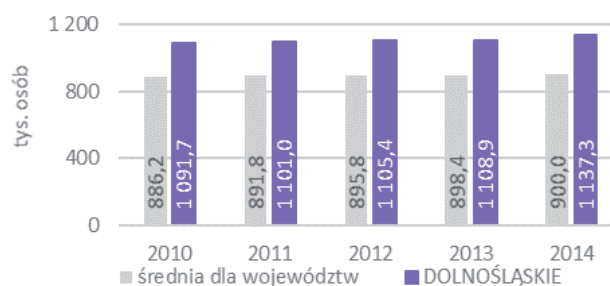
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

9.2. ODNAWIALNE ŹRÓDŁA ENERGII

W województwie dolnośląskim funkcjonuje 158 elektrowni opartych o **odnawialne źródła energii** o łącznej mocy 374,88 MW. W latach 2010-2015 najdynamiczniej rozwinął się rynek energetyki wiatrowej. Liczba zespołów elektrowni wiatrowych wzrosła w tym czasie z pojedynczej **elektrowni wiatrowej** zlokalizowanej w miejscowości Słup (gmina Męcinka) o mocy zainstalowanej 160 kW,

Liczba odbiorców energii elektrycznej w województwie dolnośląskim od 2010 roku nieznacznie wzrosła i w 2014 roku wynosiła 1 137,3 tys., co stanowiło 7,9% ogólnej liczby odbiorców w kraju. Pod tym względem region zajmował 5. miejsce w kraju.

Wykres 66. Liczba odbiorców energii elektrycznej [2010-2014].

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

ELEKTROENERGETYKA:

Produkcja energii elektrycznej 2010/2014:

- Dolny Śląsk: 13,4 TWh / 11,0 TWh ↓
- Polska: 157,6 TWh / 159,0 TWh ↑

Stosunek produkcji energii elektrycznej do zużycia energii elektrycznej 2010/2014:

- Dolny Śląsk: 106,8% / 84,5% ↓
- Polska: 109,1% / 105,4% ↓

Liczba odbiorców energii elektrycznej [2014]:

- ogółem: 1 137 302
- w miastach i obszarach miejskich – 838 331 (73,7%)
- na wsiach i obszarach wiejskich – 298 971 (26,3%)

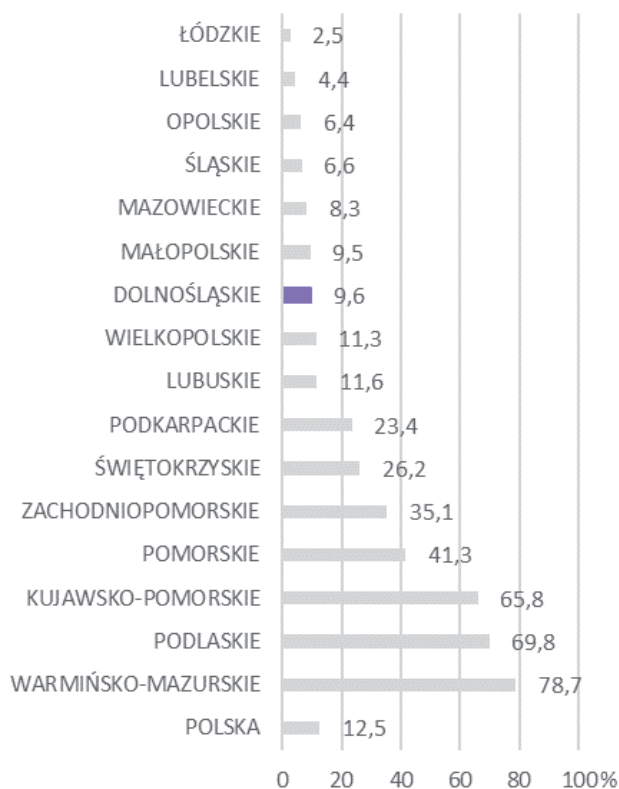
Zużycie energii elektrycznej na 1 mieszkańca 2010 / 2014:

- Dolny Śląsk: 4 291,04 kWh / 4 497,23 kWh ↑
- Polska: 3 749,12 kWh / 3 923,58 kWh ↑

W regionie funkcjonuje ponadto jedna elektrownia wytwarzająca energię z **biomasy** mieszanej o mocy 100 MW oraz 3 elektrownie realizujące technologię współspalania (paliwa kopalne i biomasa). Do produkcji energii elektrycznej wykorzystywany jest również **biogaz**. Do końca 2015 roku wytwarzano energię z biogazu z oczyszczalni ścieków, biogazu składowiskowego, mieszanego oraz rolniczego w 29 instalacjach o łącznej mocy 21,93 MW.

W 2014 roku w województwie dolnośląskim **udział energii odnawialnej** w produkcji energii elektrycznej ogółem wynosił 9,6% i nie przekraczał średniej dla Polski wynoszącej 12,5% oraz był znacznie niższy niż w województwach: warmińsko-mazurskim (78,7%), podlaskim (69,8%), kujawsko-pomorskim (65,8%). Pomimo niskiego udziału energii odnawialnej w produkcji energii elektrycznej w stosunku do innych województw, od 2010 roku na Dolnym Śląsku sukcesywnie wzrasta ilość energii produkowanej w instalacjach wykorzystujących odnawialne źródła energii. W latach 2010-2014 w województwie dolnośląskim wzrost ten wyniósł 4,7 pkt proc., co jest wartością zbliżoną do przyrostu krajowego.

Wykres 67. Udział energii odnawialnej w produkcji energii elektrycznej ogółem w Polsce i województwach [2014].

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Wykres 68. Udział energii odnawialnej w produkcji energii elektrycznej ogółem [2010-2014].

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

RODZAJ INSTALACJI WYKORZYSTUJĄCEJ OZE:	LICZBA	MOC [MW]
Wytwarzające z biogazu z oczyszczalni ścieków	10	4,02
Wytwarzające z biogazu składowiskowego	9	7,19
Wytwarzające z biogazu mieszanego	1	1,20
Wytwarzające z biogazu rolniczego	9	9,52
Wytwarzające z biomasy mieszanej	1	100,00
Elektrownia wodna przepływowa do 0,3 MW	60	7,167
Elektrownia wodna przepływowa do 1 MW	23	12,32
Elektrownia wodna przepływowa do 5 MW	12	31,48
Elektrownia wodna przepływowa do 10 MW	1	9,72
Elektrownia wodna przepływowa powyżej 10 MW	1	13,36
Wytwarzające z promieniowania słonecznego	15	2,54
Elektrownia wiatrowa na lądzie	13	176,36
Realizujące technologię współspalania	3	-

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych URE.

9.3. SIEĆ GAZOWA

Zaopatrzenie odbiorców **gazu** w województwie dolnośląskim odbywa się poprzez krajowy system przesyłowy z trzech źródeł:

- ze złóż krajowych zlokalizowanych w północnej części regionu i eksploatowanych przez Polskie Górnictwo Naftowe i Gazownictwo S.A. w Warszawie,
- import z Niemiec poprzez zlokalizowany w województwie węzeł Lasów przy granicy polsko-niemieckiej,
- z Podziemnego Magazynu Gazu Wierzchowice w powiecie milickim.

Na terenie województwa występują 33 **złoża gazu ziemnego**, 19 z nich jest eksploatowanych na podstawie koncesji wydanych przez Ministra Środowiska. Najwięcej eksploatowanych złóż gazu ziemnego położonych jest na terenie powiatu górowskiego i milickiego.

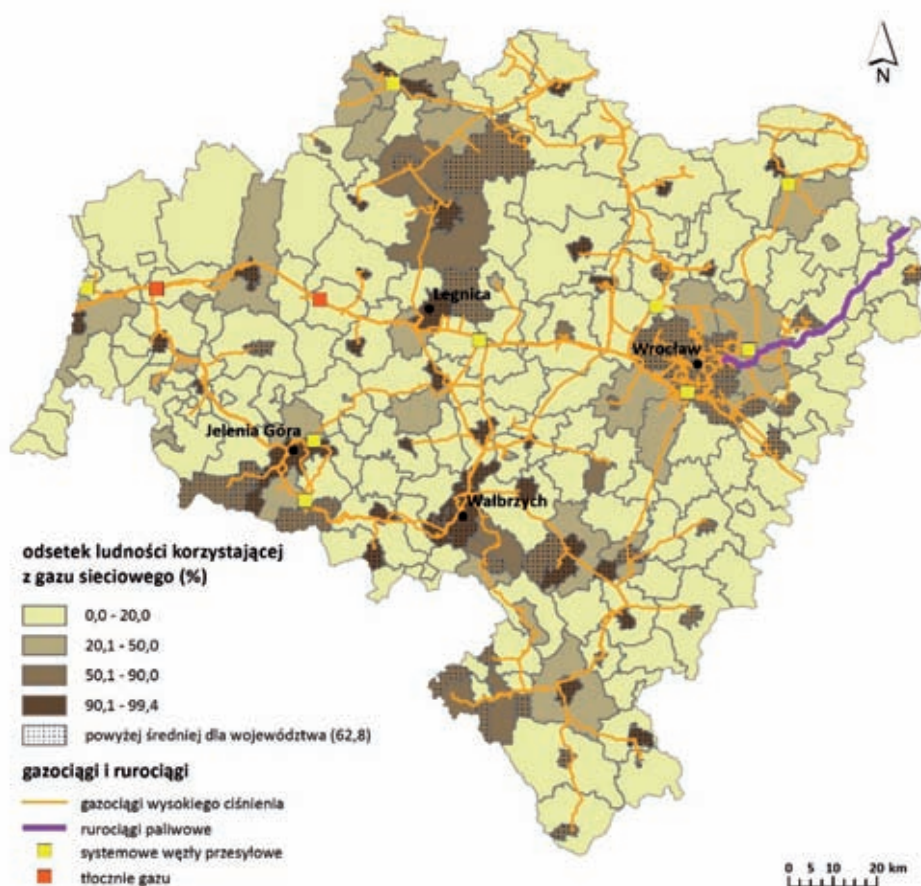
Długość **sieci gazowej** w regionie w 2014 roku wynosząca 8 875,8 km klasyfikowała województwo na 6. miejscu w kraju. W latach 2010-2014 nastąpił wzrost długości sieci gazowej o 10%.

W 2014 roku 62,8% mieszkańców województwa

korzystało z **gazu ziemnego doprowadzanego sieciowo** przy utrzymującej się dysproporcji pomiędzy miastami a obszarami wiejskimi. W miastach 82,4% (wskaźnik krajowy 71,7%) mieszkańców korzystało z gazu sieciowego, natomiast na wsiach jedynie 14,1% (wskaźnik krajowy 22,4%). Do końca 2014 roku w 13 miastach (11 gmin miejsko-wiejskich i 2 gminy miejskie) mieszkańcy nie korzystali z gazu sieciowego, były to: Bierutów, Bogatynia, Lubomierz, Mirsk, Prusice, Ścinawa, Świerzawa, Węgliniec, Wiązów, Wleń, Wojcieszów, Zawidów i Złoty Stok. Od 2010 roku zgazyfikowane zostało jedno miasto w powiecie wałbrzyskim – Mieroszów.

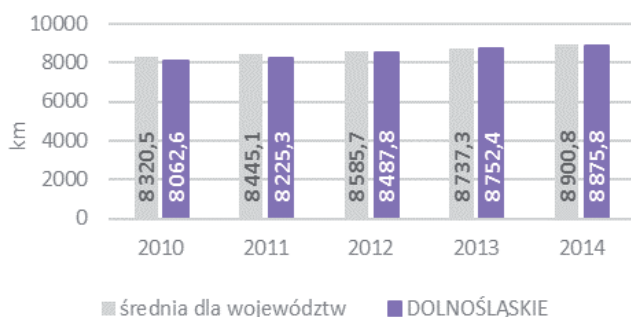
Pomimo postępującego rozwoju sieci gazowej, na terenie województwa dolnośląskiego, od 2010 roku zaobserwować można zmniejszające się **zużycie gazu** z sieci, związane ze zmianą rodzaju gazu w wielu miejscowościach województwa (przejście z gazu zaazotowanego na gaz wysokometanowy) oraz z jego wzrastającą ceną. Poziom zużycia gazu w 2014 roku na Dolnym Śląsku był wyższy o 35% niż średnie zużycie gazu w Polsce i zakwalifikował region na 5. miejscu w kraju.

Mapa 76. Zaopatrzenie w gaz na terenie województwa dolnośląskiego [2015].

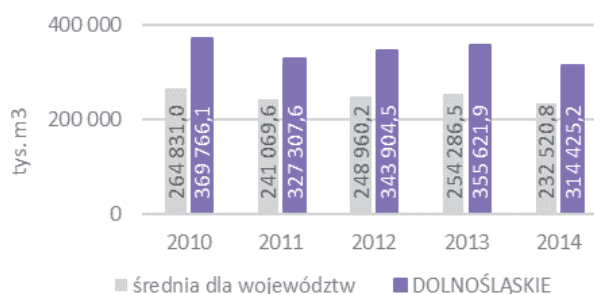
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS i informacji z przedsiębiorstw energetycznych.

Wykres 69. Długość sieci gazowej [2010-2014].

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Wykres 70. Zużycie gazu [2010-2014].

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

ZAOPATRZENIE W GAZ:

Ludność korzystająca z sieci gazowej [2014]:

- ogółem: 62,8% ludności (4. miejsce w kraju)
- miasta: 82,4%
- obszarach wiejskie: 14,1%

Sieć gazowa:

- 2010: 8 062,6 km / 2014: 8 875,7 km ↑

Zużycie gazu:

- 2010: 369 766,1 tys. m³ (8,7% zużycia krajowego)
- / 2014: 314 425,2 tys. m³ (8,4%) ↓

9.4. SIĘĆ CIEPŁOWNICZA

System ciepłowniczy na terenie województwa rozwija się w oparciu o potencjał źródeł wytwarzania ciepła oraz sieci ciepłowniczych. W rozwinięte systemy zaopatrywania ciepła scentralizowanego wyposażonych jest 19 miast na Dolnym Śląsku: Wrocław oraz Bogatynia, Bolesławiec, Dzierżoniów, Głogów, Jelcz-Laskowice, Jelenia Góra, Kłodzko, Legnica, Lubań, Lubin, Oleśnica, Oława, Polkowice, Świebodzice, Świdnica, Wałbrzych, Zgorzelec oraz Złotoryja. Dominującymi odbiorcami ciepła scentralizowanego są budynki mieszkalne wielorodzinne oraz obiekty użyteczności publicznej (oświaty, służby zdrowia, kultury, handlu, gastronomii, administracji, bankowości), a także obiekty przemysłowe itp. W regionie, oprócz scentralizowanego systemu dostaw ciepła do odbiorców, działa dużo lokalnych kotłowni węglowych, gazowych, olejowych i na biomasę, których liczba w regionie od 2010 roku wzrosła o 60%, co nie odbiega od średniej krajowej (66%). Natomiast długość **przesyłowej sieci ciepłej** oraz przyłączy do budynków i innych obiektów w przypadku województwa dolnośląskiego zwiększyła się w okresie od 2010 roku do 2014 roku o 3,5% i wzrost ten był nieznacznie wyższy niż w kraju (2,5%). Największa liczba kotłowni oraz najintensywniejszy rozwój sieci ciepłej na Dolnym Śląsku występuje na terenie Legnicko-Głogowskiego Obszaru Funkcjonalnego oraz Wrocławia.

Pomimo rozwoju systemów ciepłowniczych dane statystyczne wskazują, że w latach 2010-2014 **sprzedaż energii ciepłej** w ciągu roku spadła o 21%, co jest tendencją charakterystyczną dla całej Polski (średnia krajowa wynosi 14,4%). Spadek zapotrzebowania na energię ciepłą związany jest przede wszystkim z postępującą realizacją inwestycji polegających na termomodernizacji budynków oraz rozwojem budownictwa energooszczędnego. W 2014 roku najwięcej energii ciepłej w regionie w przeliczeniu na mieszkańca sprzedane zostało we Wrocławiu, Legnicy, Jeleniej Górze i Wałbrzychu, a także w powiatach: lubińskim, polkowickim, głogowskim, wołowskim oraz zgorzeleckim i oławskim. Bezwzględnie dominującym rynkiem sprzedaży energii ciepłej są miasta (99% z ogólnej liczby sprzedanej energii ciepłej).

ZAOPATRZENIE W CIEPŁO:

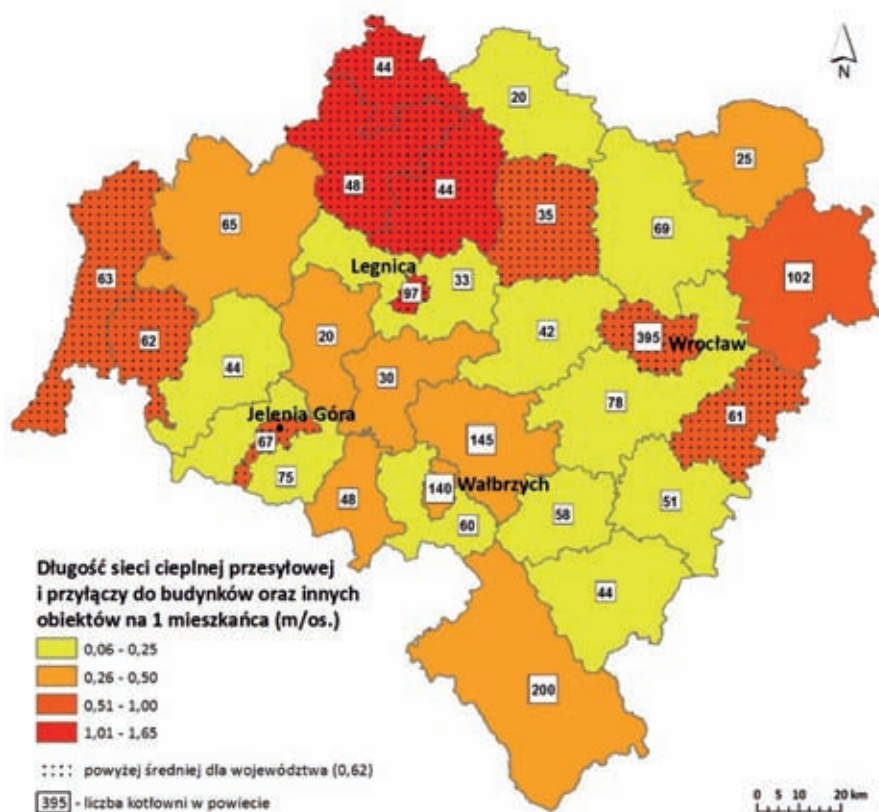
Długość sieci ciepłej przesyłowej i przyłączy do budynków oraz innych obiektów [2014]:

- Dolny Śląsk: 1 751,0 km / 1 814,2 km ↑
- Polska: 23 666 km / 24 255,9 km ↑

Sprzedaż energii ciepłej 2010/2014:

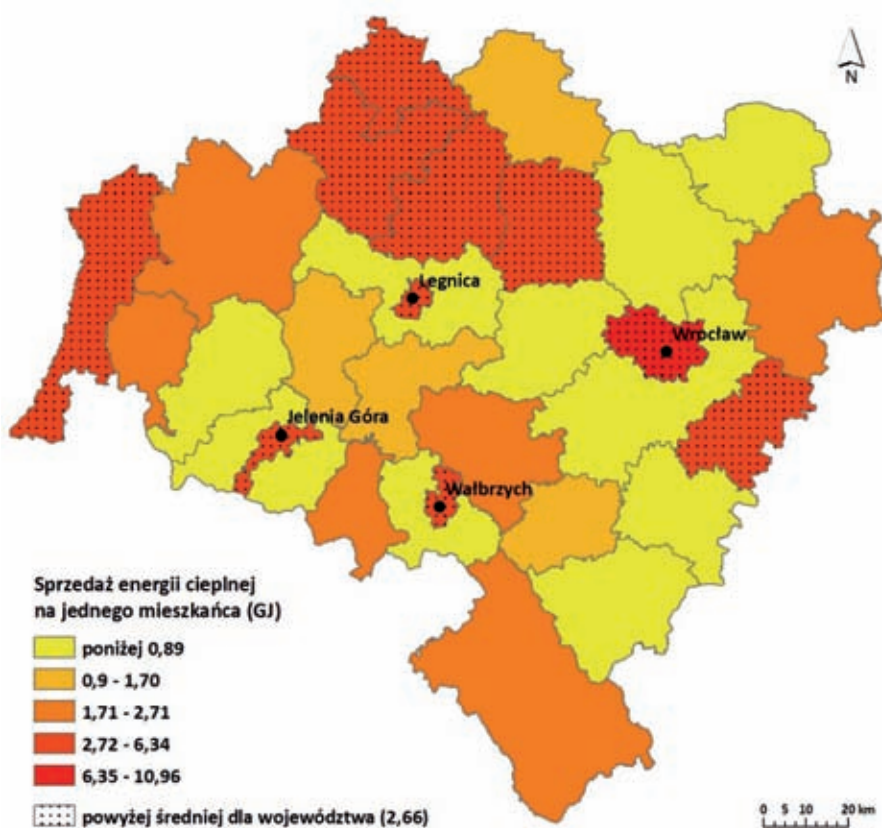
- Dolny Śląsk: 16 240 581,0 GJ / 12 815 128,0 GJ ↓
- Polska 224 708 337,2 GJ / 192 392 399,0 GJ ↓

Mapa 77. Długość sieci ciepłej na 1 mieszkańca oraz liczba kotłowni w powiatach Dolnego Śląska [2014].

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Mapa 78. Sprzedaż energii ciepłej na 1 mieszkańca w powiatach Dolnego Śląska [2014].

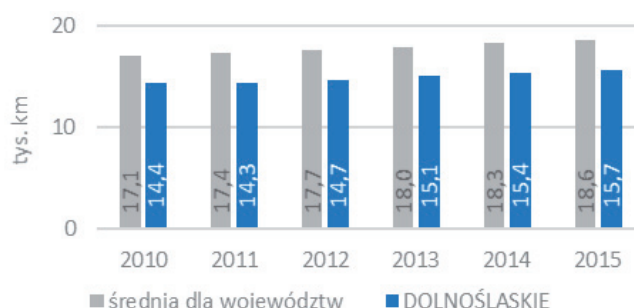
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

9.5. SIĘĆ WODOCIĄGOWA

Źródłem wody dla zbiorowego zaopatrzenia miast i jednostek wiejskich województwa dolnośląskiego są wody podziemne i powierzchniowe. Z ujęć wód podziemnych zasilana jest większość wodociągów komunalnych na terenie województwa. Natomiast z ujęć wód powierzchniowych zaopatrywane są w wodę największe miasta tj. Wrocław, Legnica, Jelenia Góra oraz częściowo Wałbrzych, a także inne jednostki miejskie i wiejskie, położone głównie na terenach górskich i podgórskich województwa. W latach 2010-2015 w województwie dolnośląskim nastąpił rozwój **sieci wodociągowej**. Całkowita długość rozdzielczej sieci wodociągowej wzrosła na terenie Dolnego Śląska o 1 252 km (tj. o ok. 8%). W 2015 roku województwo dolnośląskie zajmowało 10. miejsce w Polsce pod względem całkowitej długości wodociągów oddanych do użytku.

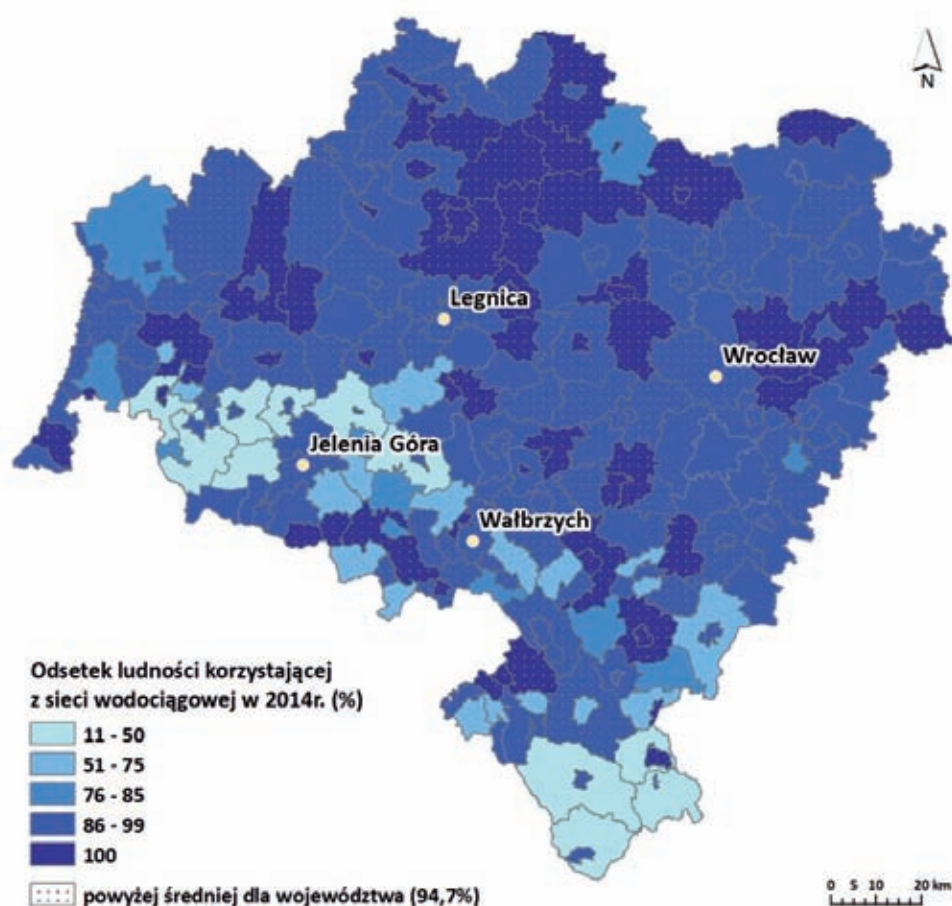
W 2014 roku z sieci wodociągowej korzystało 94,8% ogółu ludności województwa. Wszystkie miasta w województwie posiadały wodociągi komunalne, z których korzystało 97,5% ludności.

Wykres 71. Długość czynnej rozdzielczej sieci wodociągowej [2010-2015].

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Mapa 79. Korzystający z wodociągów w % ogółu ludności w gminach Dolnego Śląska [2014].

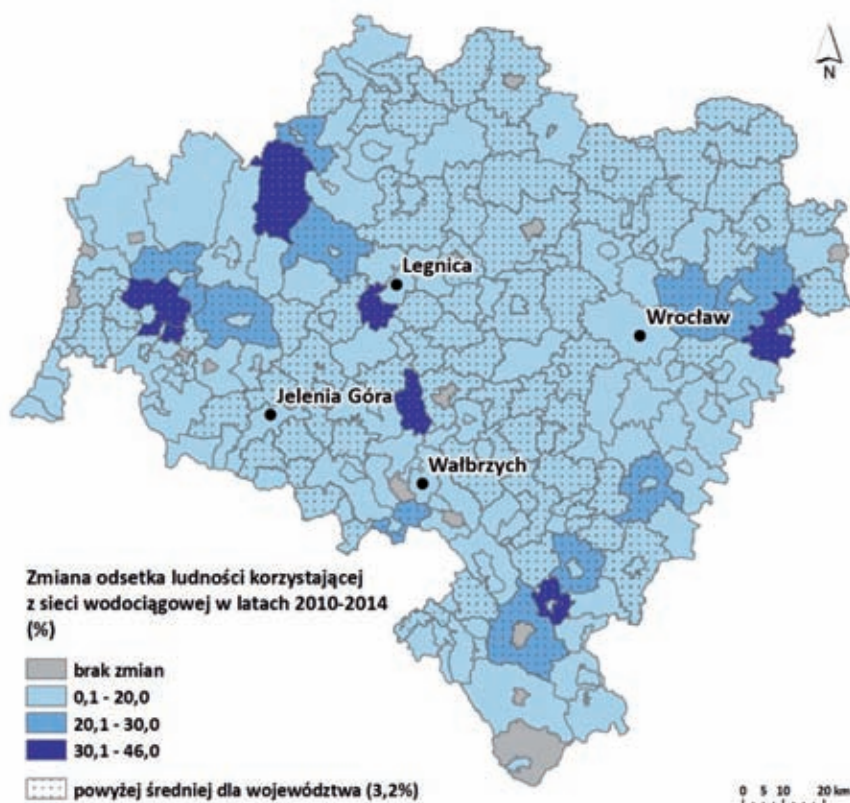

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Natomiast na terenach wiejskich od 2010 roku nastąpił znaczny przyrost korzystających z sieci wodociągowej i w 2014 roku wynosił on 88,5% ogółu ludności. Według danych DZMiUW we Wrocławiu

dotyczących wyposażenia terenów wiejskich w sieci wodociągowe i kanalizacyjne, w 2015 roku **stopień wyposażenia wsi w sieć wodociągową** osiągnął 100% w 90 gminach, natomiast poniżej 50%

Mapa 80. Zmiana odsetka ludności korzystającej z sieci wodociągowej [2010-2014].

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

w 13 gminach. W sumie zwodociągowanych jest 2 158 jednostek wiejskich w województwie.

Stan zwodociągowania terenów wiejskich w województwie jest bardzo wysoki, przy tym bardzo zróżnicowany. W 11 powiatach: legnickim, lubińskim, bolesławieckim, milickim, oleśnickim, oławskim, strzelińskim, średzkim, trzebnickim, wołowskim i wrocławskim wszystkie wsie są w 100% zwodociągowane. Z kolei najstąbiej zwodociągowane są tereny wiejskie w powiatach: kłodzkim 53,8% i lubańskim 54,5%. Podkreślić należy, że powiaty położone w obszarach górskich, o wysokich walorach przyrodniczych i turystycznych, w południowej części województwa, zwłaszcza wzdłuż granicy polsko-czeskiej, są w mniejszym stopniu zwodociągowane, niż powiaty położone w centralnej i północnej części regionu.

Pomimo sukcesywnego wodociągowania jednostek wiejskich, w latach 2010-2015 obserwuje się w województwie tendencję spadkową w **zużyciu wody**. Zmniejszenie ilości zużytej wody można tłumaczyć m.in. jej bardziej racjonalnym (oszczędnym)

wykorzystaniem ze względu na wzrastającą cenę, jak również mniejszą liczbą awarii sieci. Zużycie wody na mieszkańca od 2010 roku zmniejszyło się o 9,6 m³, co stanowi spadek o 6,6% i przekracza spadek zużycia wody w Polsce obserwowany w latach 2010-2015, który wyniósł 2,7%.

ZAOPATRZENIE W WODĘ:

Długość rozdzielczej sieci wodociągowej [2015]:

- ogółem: 15 681,6 km
- miasta: 5 490,1 km (35%)
- obszary wiejskie: 10 191,5 km (65%)

Ludność korzystająca z wodociągów

2010/2014:

- ogółem: 2 755 952 osób – 91,5% / 94,8% ↑
- miasta: 1 965 364 osób – 96,7% / 97,5% ↑
- obszary wiejskie: 790 588 osób – 79,4% / 88,5% ↑

Zużycie wody na 1 mieszkańca 2010/2015:

- Dolny Śląsk: 145,4 m³/135,8 m³ ↓
- Polska: 268,9 m³/261,6 m³ ↓

9.6. SIEĆ KANALIZACYJNA I OCZYSZCZALNIE ŚCIEKÓW

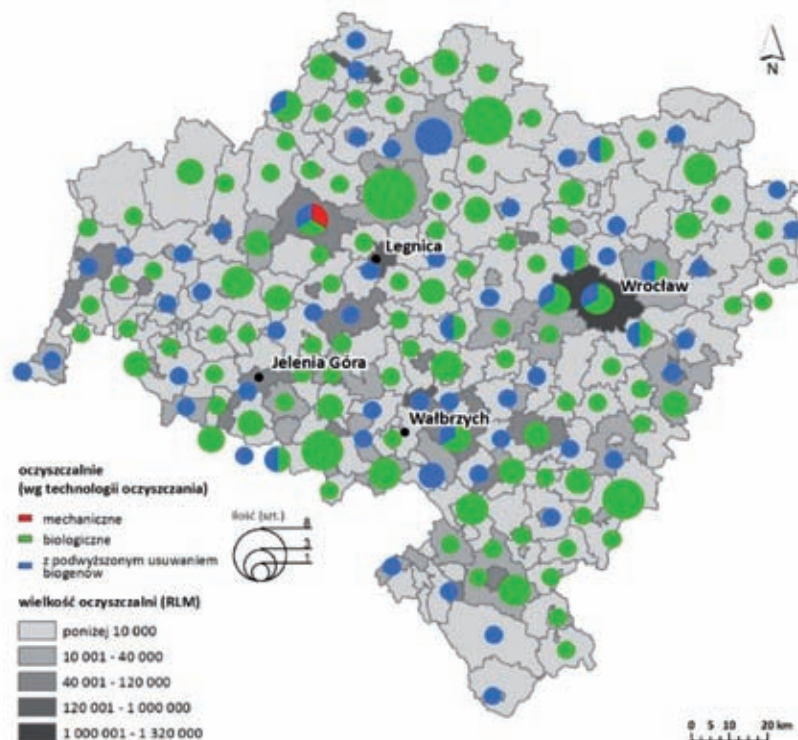
W porównaniu do bardzo wysokiego stopnia zwodociągowania regionu, **stan gospodarki ściekowej** ocenić należy jako wyraźnie gorszy. Według danych

statystycznych GUS różnica pomiędzy odsetkiem ludności korzystającej z wodociągu i kanalizacji w województwie dolnośląskim od 2010 roku sukces-

sywnie spada i w 2014 roku wynosiła 19,8%, przy czym w miastach wartość ta wynosi 7,5%, natomiast na terenach wiejskich aż 47,4%. Dane dla Dolnego

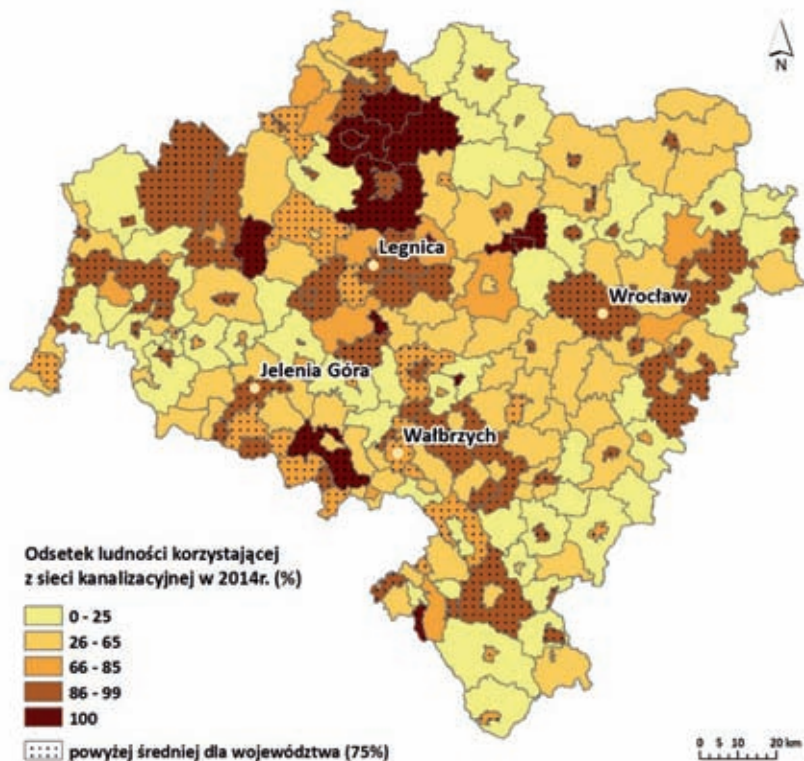
Śląska są zbliżone do danych dla Polski i klasyfikują region na 4. miejscu w kraju.

Mapa 81. Oczyszczalnie komunalne w gminach Dolnego Śląska [2014].

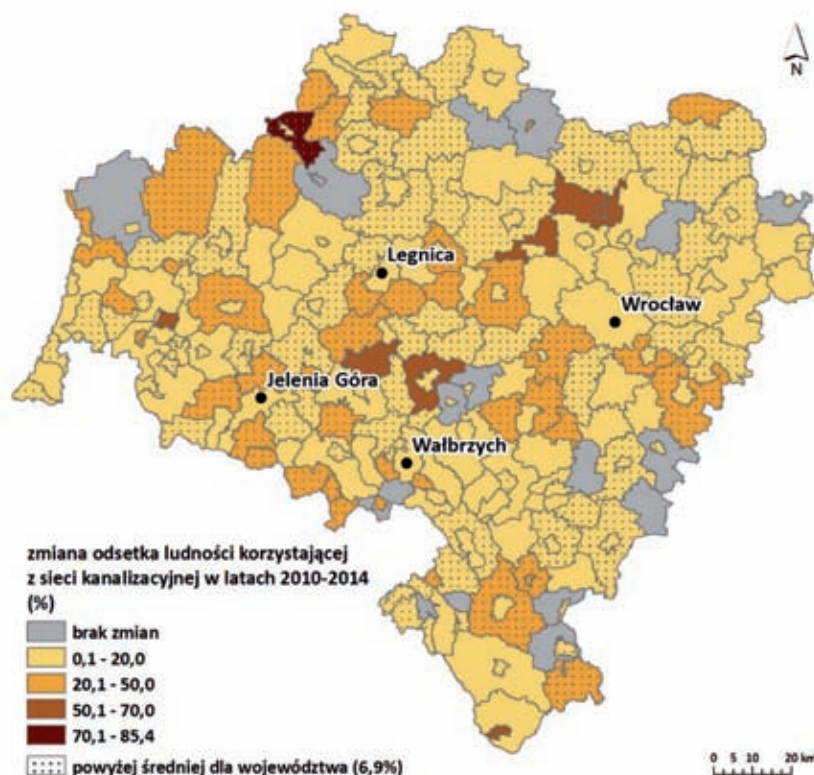
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Mapa 82. Korzystający z kanalizacji w % ogółu ludności w gminach Dolnego Śląska [2014].

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Mapa 83. Zmiana odsetka ludności korzystającej z sieci kanalizacyjnej [2010-2014].

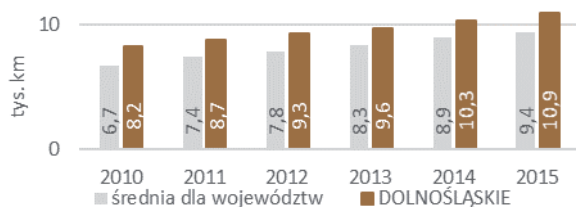

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

W 2015 roku na terenie województwa działało 226 **oczyszczalni komunalnych ścieków**, w tym 1 mechaniczna, 161 biologicznych i 64 z podwyższonym usuwaniem biogenów. Od 2013 roku we wszystkich miastach Dolnego Śląska ścieki odprowadzane są do komunalnych oczyszczalni ścieków. Niezależnie od oczyszczalni komunalnych na terenie Dolnego Śląska działa dodatkowo 69 oczyszczalni przemysłowych, w tym 13 mechanicznych, 15 chemicznych, 39 biologicznych, 2 biogenne.

W latach 2010-2015 w województwie dolnośląskim nastąpił dynamiczny rozwój **sieci kanalizacyjnej**, który można było zaobserwować również na terenie całej Polski. Długość sieci kanalizacyjnej w regionie wzrosła od 2010 roku o 32,3% i w 2015 roku wynosiła 10 914,9 km, a województwo dolnośląskie zajmowało 6. miejsce w kraju pod względem długości czynnej sieci kanalizacyjnej oddanej do użytku.

Wykres 72. Długość czynnej sieci kanalizacyjnej [2010-2015].

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

W 2015 roku w województwie dolnośląskim z oczyszczalni korzystało 79,7% mieszkańców (4. miejsce w kraju), z czego 95,6% w miastach i 44,1% na wsi. Według danych statystycznych GUS w 2014 roku średni **odsetek ludności korzystającej z sieci kanalizacyjnej** w województwie dolnośląskim wyniósł 75,0%, (w miastach 90%, natomiast na wsi zaledwie 41,1%). W latach 2010-2014 liczba ludności korzystającej z sieci kanalizacyjnej wzrosła o 9,8%.

Według danych udostępnionych przez DZMiUW we Wrocławiu dotyczących wyposażenia terenów wiejskich w sieci wodociągowe i kanalizacyjne w 2015 roku jedynie w 8 gminach tereny wiejskie były w 100% wyposażone w kompleksową **sieć wodociągowo-kanalizacyjną**. Są to dwie gminy miejsko-wiejskie: Brzeg Dolny (pow. wołowski) i Polkowice (pow. polkowicki) oraz sześć gmin wiejskich: Kunice, Legnickie Pole (pow. legnicki), Rudna (pow. lubiński), Warta Bolesławiecka (pow. bolesławiecki), Jerzmanowa (pow. głogowski) i Złotoryja (pow. złotoryjski).

Wskaźnik procentowy **stopnia wyposażenia terenów wiejskich w sieć kanalizacyjną** dla województwa dolnośląskiego w 2015 roku wynosił 35,6% i był wyższy o 10,9% od wskaźnika z 2010 roku. Najlepiej skanalizowane są wsie w powiecie lubiński (77,8%) oraz bolesławieckim (76,1%), a najgłębiej w powiecie górowskim (jedynie w 6,4%). Sieć kanalizacji sanitarnej na terenach wiejskich nie została dotychczas zrealizowana w 9 gminach na Dolnym Śląsku.

OCZYSZCZANIE I ODPROWADZANIE ŚCIEKÓW Ludność obsługiwana przez oczyszczalnie [2014]:

- ogółem 79,7% ludności województwa – 4. miejsce w kraju
- miasta: 95,6%,
- na wsiach i obszarach wiejskich 44,1%

Sieć kanalizacyjna [2015]:

- ogółem 10 914,9 km – 6. miejsce w kraju
- miasta: 4 860,5 km, obszary wiejskie: 5 587,1 km

Ludność korzystająca z sieci kanalizacyjnej 2010/2014:

- ogółem: 2 180 421 – 68,1% / 75,0% ↑
- miasta: 1 813 176 – 85,5% / 90,0% ↑
- obszary wiejskie: 367 245 – 27,7% / 41,1% ↑

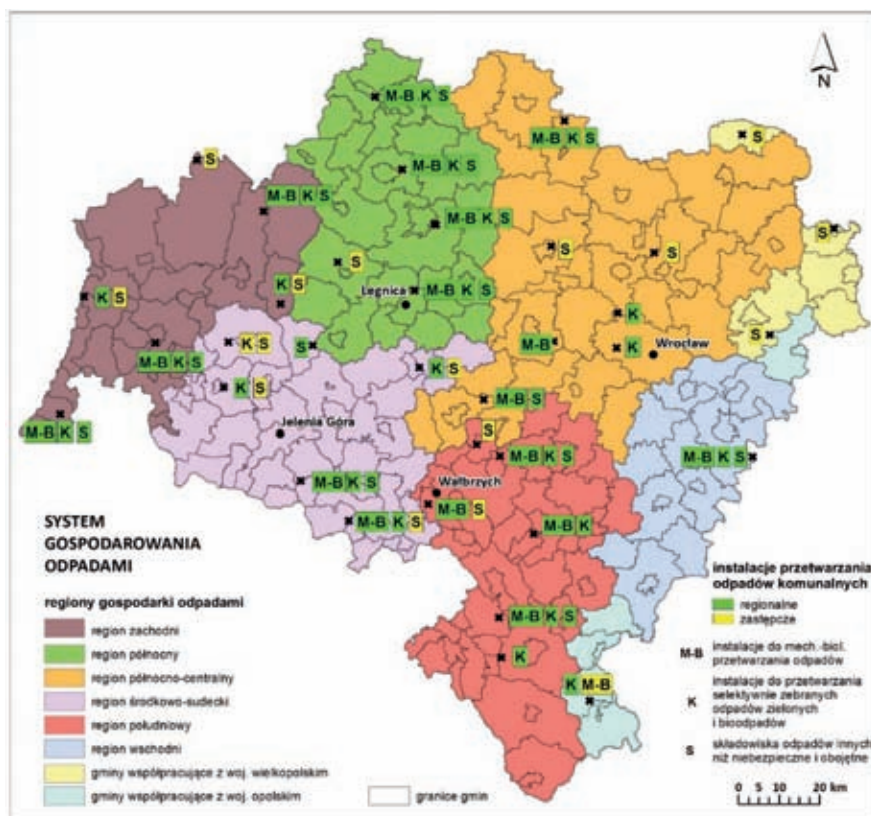
9.7. GOSPODARKA ODPADAMI

Gospodarowanie odpadami komunalnymi na terenie województwa dolnośląskiego na poziomie regionalnym do dnia 22 grudnia 2016 r. odbywało się na podstawie Wojewódzkiego Planu Gospodarki Odpadami dla Województwa Dolnośląskiego 2012 oraz:

- Planu Gospodarki Odpadami dla Województwa Wielkopolskiego na lata 2012-2017, który reguluje zasady gospodarowania odpadami na terenie gmin należących administracyjnie do województwa dolnośląskiego: Cieszków, Międzybórz, Syców, Miasto Oleśnica, Oleśnica i Dziadowa Kłoda;
- Planu Gospodarki Odpadami dla Województwa Opolskiego na lata 2012-2017, który obowiązuje na terenie gmin z obszaru województwa dolnośląskiego: Bierutów, Kamieniec Ząbkowicki, Łądek-Zdrój, Stronie Śląskie i Złoty Stok.

Wojewódzki Plan Gospodarki Odpadami dla Województwa Dolnośląskiego 2012 obejmował gminy zlokalizowane na terenie województwa dolnośląskiego oraz przyłączone, na podstawie wyrażonych akcesów, gminy województwa opolskiego (Brzeg, Lubsza i Skarbimierz). W dokumencie wyznaczono sześć regionów gospodarki odpadami komunalnymi, w których wskazano regionalne i zastępcze instalacje do przetwarzania odpadów.

Mapa 84. System gospodarowania odpadami na terenie województwa dolnośląskiego [2015].

Źródło: opracowanie własne na podstawie Wojewódzkiego Planu Gospodarki Odpadami dla Województwa Dolnośląskiego 2012.

Z interpretacji danych statystycznych publikowanych przez GUS wynika, że wprowadzenie nowego **systemu gospodarki odpadami** miało istotny wpływ na ograniczenie ilości wytwarzanych odpadów komunalnych oraz wzrost ich zagospodarowania.

Ilość zmieszanych odpadów zebranych w ciągu roku na jednego mieszkańca na terenie Dolnego Śląska od 2010 roku wykazuje tendencję spadkową. W latach 2010-2014 ilość odpadów zebranych w regionie zmniejszyła się o 15,1%, natomiast w skali kraju nastąpił spadek o 9,7%. Największa

ilość zmieszanych odpadów przypadająca na mieszkańca zebrana została w 2014 roku w gminach Karpacz i Ząbkowice Śląskie oraz w aglomeracjach miejskich, w szczególności we Wrocławiu.

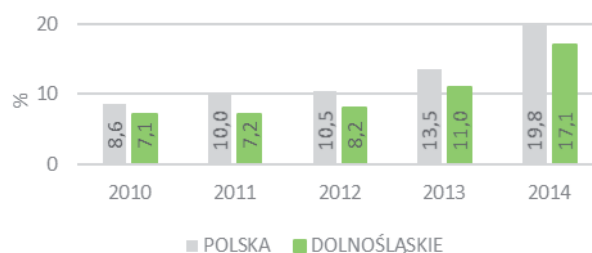
W województwie dolnośląskim od 2011 roku systematycznie wzrasta **ilość odpadów zebranych selektywnie**, co jest spójne z tendencją dla całego kraju. W latach 2010-2014 nastąpił wzrost udziału odpadów zebranych selektywnie w stosunku do ogółu odpadów, z wartości 7,1% do 17,1%, osiągając wartość bliską średniej dla Polski wynoszącą niecałe 20%.

Wykres 73. Zmieszane odpady zebrane w ciągu roku ogółem na 1 mieszkańca [2010-2014].

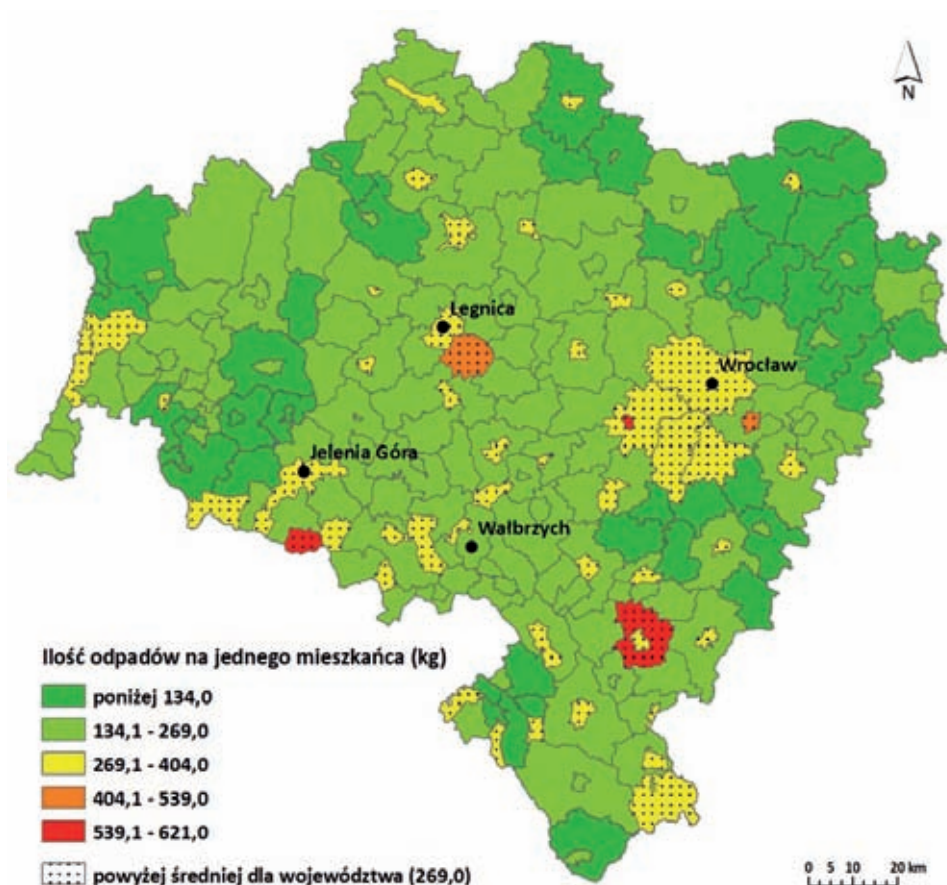
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Wykres 74. Odpady zebrane selektywnie w relacji do ogółu odpadów [2010-2014].

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Mapa 85. Zmieszane odpady zebrane w ciągu roku ogółem na 1 mieszkańca w gminach Dolnego Śląska [2014].

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

9.8. PRZESYŁANIE PALIW PŁYNNYCH

Na terenie województwa dolnośląskiego od 2011 roku użytkowany jest dalekosiężny rurociąg produktowy relacji Ostrów Wielkopolski – Wrocław.

Połączenie służy do transportu produktów przerobu ropy naftowej do bazy paliwowej PKN ORLEN S.A. we Wrocławiu.

9.9. ZAGROŻENIE I RYZYKO POWODZIOWE

Województwo dolnośląskie należy do obszarów o stosunkowo dużym **zagrożeniu powodziowym**. Największe zagrożenie występuje w kilku rejonach zlewni Odry, tj. w dorzeczach: Nysy Kłodzkiej, Bystrzycy, Kwisy, Ślęzy i Nysy Szalonej⁴⁰.

Wezbrania powodziowe w dorzeczu Odry występują zwykle w okresie letnim w następstwie nadzwyczajnie wysokich opadów w górskich rejonach dorzecza. Przebieg Odry, przecinający tereny województwa na długości około 280 km, wymusza jego podział na trzy strefy reżimów powodziowych – niziną, podgórską i górska. W strefie nizinnej do Odry uchodzą większe cieki, takie jak: Barycz, Widawa, Oława, Ślęza, Bystrzyca oraz Kaczawa. Natomiast część południowa dorzecza środkowej Odry to strefa podgórska i górska, obejmująca zlewnię Nysy Kłodzkiej, Bobru, Kwisy i Nysy Łużyckiej, szczególnie narażona na tzw. powódzie błyskawiczne (flash flood).

Obszary narażone na niebezpieczeństwo powodzi zostały wyznaczone we Wstępnej Ocenie Ryzyka Powodziowego. Dla obszarów tych opracowano mapy zagrożenia powodziowego, które przedstawiają granice obszarów zagrożenia powodziowego i głębokości zalewu dla trzech prawdopodobieństw wystąpienia powodzi: 0,2%, 1% i 10%. Na terenie województwa dolnośląskiego obszary te wyznaczone zostały dla rzek: Odry, Baryczy, Orlej, Widawy, Oławy, Ślęzy, Małej Ślęzy, Nysy Kłodzkiej, Białej Łądeckiej, Bystrzycy Dusznickiej, Ścinawski, Bystrzycy, Czarnej Wody, Strzegomki, Nysy Szalonej, Kaczawy, Skorej, Czarnej Wody, Bobru, Kwisy, Szprotawy, Nysy Łużyckiej, Czarnego Potoku, Lesk, Łomnicy, Jedlicy, Kamiennej, Wrzosówki.

Ochronę przed powodzią prowadzi się z uwzględnieniem map zagrożenia powodziowego, map ryzyka powodziowego oraz planów zarządzania ryzykiem powodziowym.

System ochrony przeciwpowodziowej w województwie tworzą, m.in.: wały przeciwpowodziowe, budowle hydrotechniczne, zbiorniki wodne i poldery. Na terenie województwa dolnośląskiego funkcjo-

nuje 12 dużych (powyżej 5 mln m³) wielofunkcyjnych zbiorników retencyjnych, wykorzystywanych również na cele przeciwpowodziowe oraz 4 poldery. Poldery Blizanowice-Trestno oraz Oławka, zalewane tylko podczas ekstremalnie wysokich stanów wód, wyposażone są w urządzenia wpustowe i wypustowe, natomiast polder Lipki-Oława i Paniowice to poldery niesterowalne, wykorzystujące powierzchnię retencyjną w obniżeniu doliny rzeki. Łączna powierzchnia zajęta przez istniejące poldery wynosi 5982 ha, o łącznej pojemności 48 mln m³. Łączna pojemność retencyjna obiektów zbiornikowych (zbiorniki, poldery, obiekty małej retencji) wynosi ok. 513,6 mln m³. Najlepiej zabezpieczona przed zagrożeniem powodziowym, redukowanym przez retencję zbiornikową jest zlewnia Bystrzycy, a także zlewnia Bobru.

Ogólna długość wałów przeciwpowodziowych wszystkich rzek na terenie województwa wynosi 1332,6 km, w tym wałów rzeki Odry i polderów 380,0 km. Pod koniec 2015 roku w gestii Dolnośląskiego Zarządu Melioracji i Urządzeń Wodnych było 1 325,8 km **wałów przeciwpowodziowych** Chronią one przed wezbraniem wód obszar 154 990 ha, co stanowi około 8% powierzchni całego województwa. Wały przeciwpowodziowe wzdłuż większości rzek nie stanowią nieprzerwanego pasma.

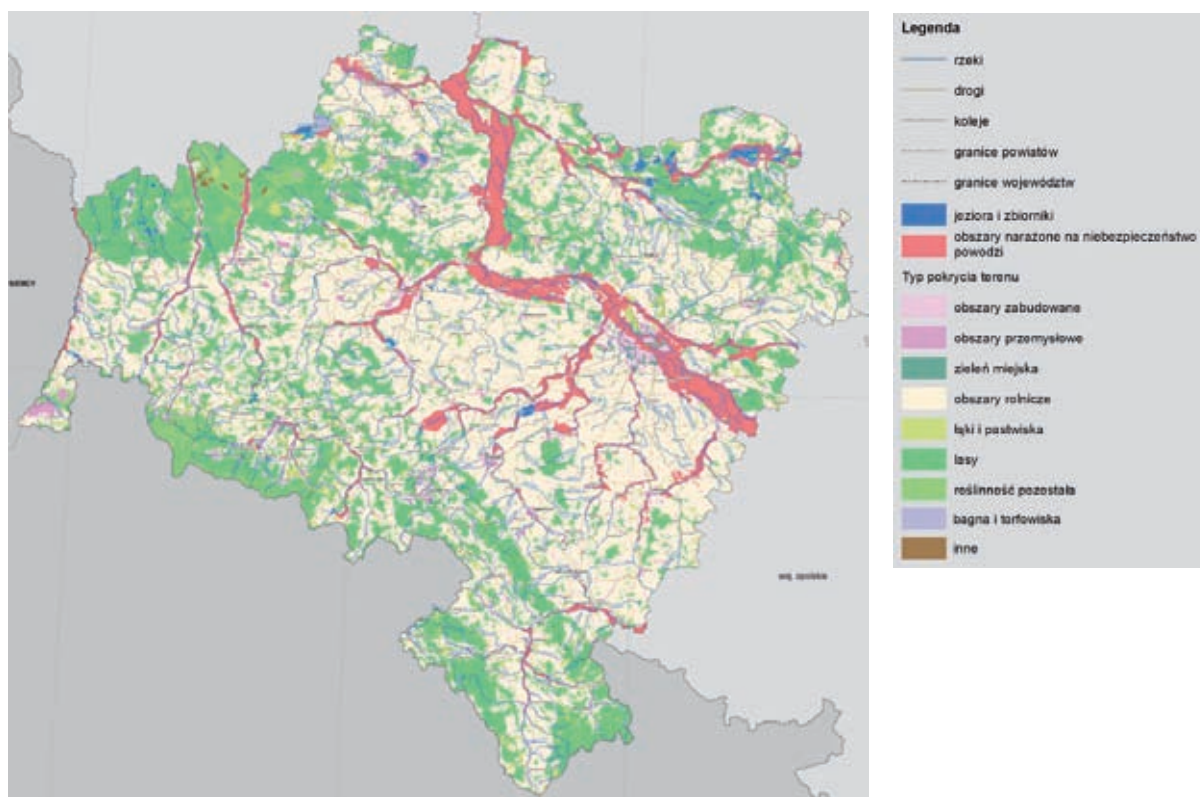
Najwięcej działań przeciwpowodziowych prowadzonych w latach 2010-2014 miało miejsce we Wrocławiu i w powiecie wrocławskim, co ma związek z realizacją na tych terenach projektu modernizacji Wrocławskiego Węzła Wodnego (Mapa 88). Realizowana w ramach **Projektu Ochrony Przeciwpowodziowej Dorzecza Odry** (komponent B) Modernizacja Wrocławskiego Węzła Wodnego polega na przebudowie systemu kanałów Odry i budowli hydrotechnicznych znajdujących się w obrębie Wrocławia i jego okolic, w tym przebudowie kanału ulgi w Dolinie Widawy. Modernizacja WWW umożliwi bezpieczne przeprowadzenie przez Wrocław fali powodziowej o przepływie 3 100 m³/s. W połączeniu z oddziaływaniem budowanego zbiornika Racibórz (woj. śląskie) zapewni ochronę

⁴⁰ Na podstawie wartości wskaźnika zagrożenia powodziowego (WZP).

przed powodzią porównywalną z tą, która miała miejsce w lipcu 1997 roku (szacuje się, że wówczas przepływ w Odrze powyżej Wrocławia wynosił ok. 3 700 m³/s). Za modernizację Wrocławskiego Węzła Wodnego odpowiadają dwie jednostki: Regionalny

Zarząd Gospodarki Wodnej we Wrocławiu oraz Dolnośląski Zarząd Melioracji i Urządzeń Wodnych. Zakończenie projektu wartego 1,2 mld zł planowane jest na czerwiec 2017 roku. Stan zaawansowania prac wynosi 90% (stan na wrzesień 2016).

Mapa 86. Mapa obszarów narażonych na niebezpieczeństwo powodzi w województwie dolnośląskim [2013].

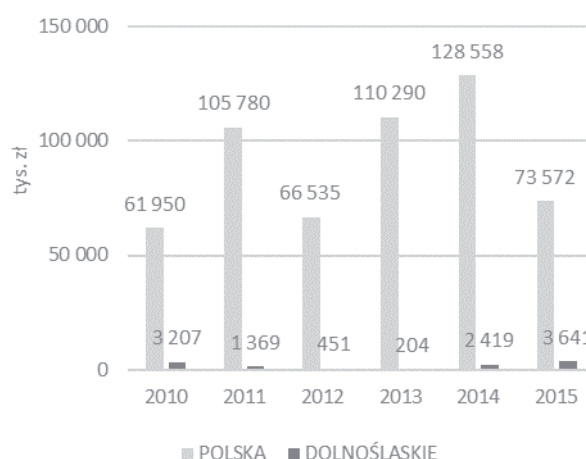

Źródło: KZGW, Wstępna Ocena Ryzyka Powodziowego.

Niezwykle ważne są również działania związane z **małą retencją wodną**. Niestety środki finansowe przeznaczane na te cele w województwie dolnośląskim są dalece niewystarczające i na tle kraju przedstawiają się niekorzystnie (Wykres 75). Ma to swoje odzwierciedlenie w zdolności retencyjnej obiektów małej retencji na Dolnym Śląsku.

Na bezpieczeństwo powodziowe Dolnego Śląska ma także wpływ system zabezpieczeń powodziowych zlokalizowanych poza obszarem województwa, w górnej części dorzecza Odry. Inwestycją kluczową dla skutecznej ochrony przed powodzią regionu jest zbiornik Racibórz (woj. śląskie), którego zakończenie budowy jest sukcesywnie przesuwane. W styczniu 2016 roku oszacowano zakres wykonanych prac na ok. 40%, obecnie nie można podać dokładnej daty zakończenia prac, gdyż w październiku 2016 odstąpiono od umowy z kolejną firmą wykonującą prace budowlane⁴¹

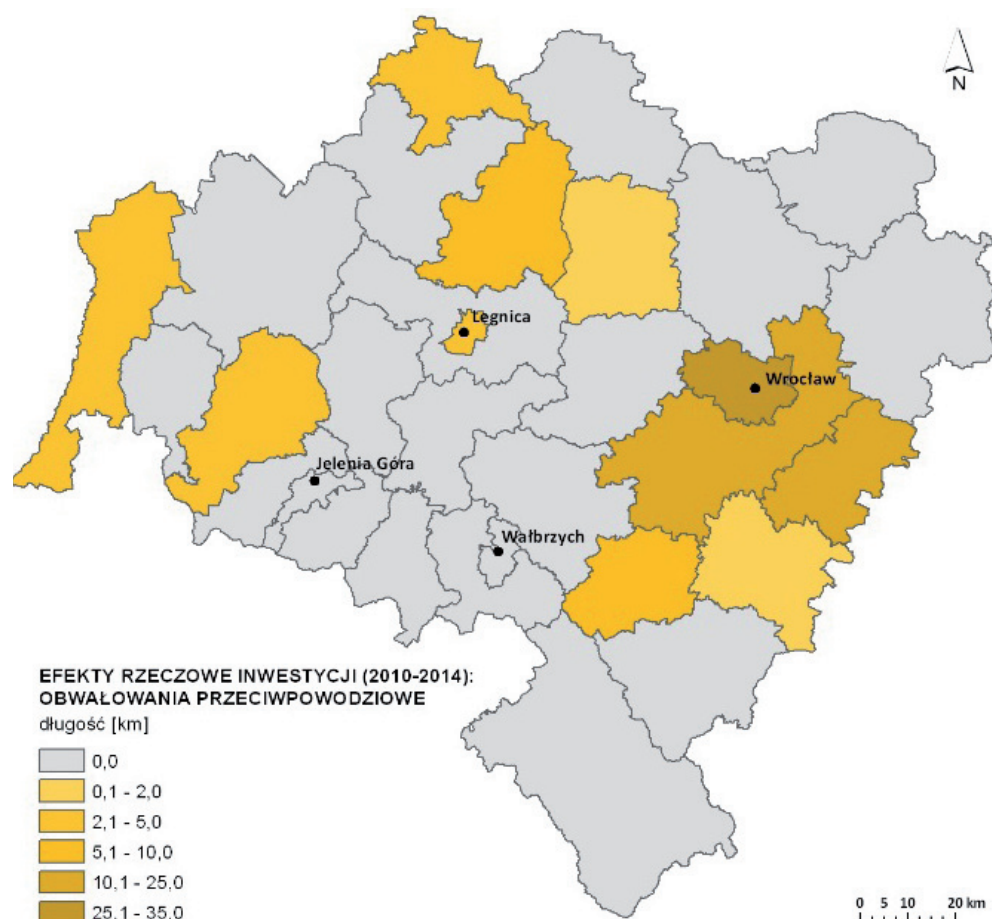
Wykres 75. Nakłady inwestycyjne na małą retencję w Polsce i na Dolnym Śląsku [2010-2015]

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

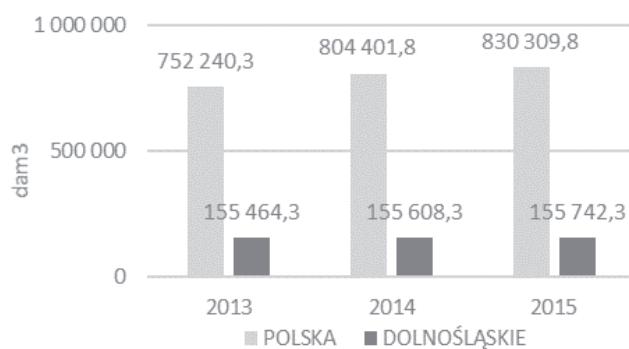
⁴¹ Informacje pochodzą od inwestora – Skarb Państwa reprezentowany przez RZGW w Gliwicach (stan na listopad 2016).

Mapa 87. Efekty rzeczowe inwestycji gospodarki wodnej – obwałowania przeciwpowodziowe na dolnym śląsku [2010-2014].

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Wykres 76. Mała retencja – pojemność ogółem w Polsce i na Dolnym Śląsku [2013-2015].

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Wykres 77. Liczba obiektów małej retencji oddanych do użytku w Polsce i na Dolnym Śląsku [2010-2015].

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

9.10. TELEKOMUNIKACJA

Dolnośląska Sieć Szerokopasmowa

Istotną inwestycją dla województwa dolnośląskiego jest zakończona w grudniu 2015 roku budowa części aktywnej Dolnośląskiej Sieci Szerokopasmowej (DSS), zrealizowanej w ramach projektu „Likwidacja obszarów wykluczenia informacyjnego i budowa dolnośląskiej sieci szkieletowej”. Wykonana sieć umożliwi wszystkim zainteresowanym przedsiębiorcom telekomunikacyjnym dostarczenie usług szerokopasmowych bezpośrednio odbiorcom końcowym, tj. mieszkańcom, firmom i instytucjom z terenu Dolnego Śląska. DSS daje dostęp do Internetu o prędkości minimum 30 megabitów, co zapewnia realizację jednego z celów Europejskiej Agendy Cyfrowej.

Wykorzystanie ITC w administracji

W województwie dolnośląskim w 2014 roku 38,6% urzędów posiadało własną stronę internetową, co plasowało województwo poniżej średniej dla Polski wynoszącej 41,4%. Wśród urzędów, które promowały możliwość skorzystania z usług administracji publicznej w formie elektronicznej w 2014 roku województwo dolnośląskie plasowało się nieznacznie powyżej średniej krajowej (47,1%) ze wskaźnikiem wynoszącym 49,3%. Wyższy był stopień wykorzystania systemu elektronicznego zarządzania dokumentami EDZ który to dla województwa dolnośląskiego osiągnął poziom 61,4%, przy średniej w Polsce wynoszącej 41,8%. A wśród urzędów na Dolnym Śląsku jedynie 41,4% udostępniało dane przestrzenne, co na tle Polski plasowało województwo poniżej średniej wynoszącej 47%.

Mapa 88. Udostępnianie danych przestrzennych w urzędach w Polsce według podregionów [2014].

Źródło: Społeczeństwo informacyjne w Polsce – Wyniki badań statystycznych z lat 2011-2015, GUS, Warszawa 2015.

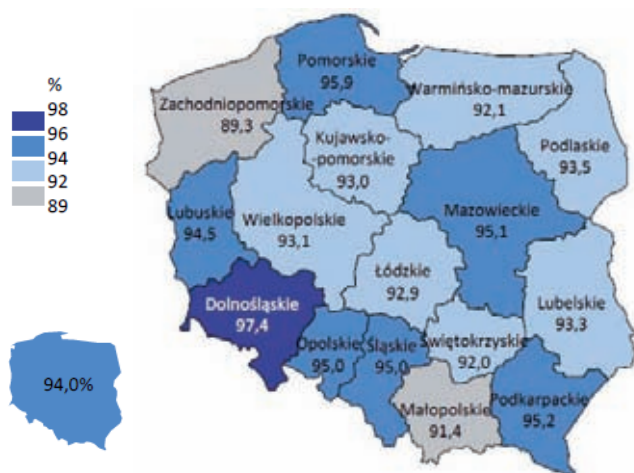
Wykorzystanie ITC w przedsiębiorstwach

W przedsiębiorstwach prowadzących działalność na Dolnym Śląsku w 2015 roku aż 97,4% wykorzystywało komputer. Pod tym względem region zajmował 1. miejsce w kraju, przy średniej dla Polski wynoszącej 94%. Podobnie w przypadku wykorzystania Internetu w przedsiębiorstwach, które w 2015 roku było na poziomie 95,7% i również było najwyższe w kraju, gdzie średnia wynosiła 92,7%. Odsetek przedsiębiorstw posiadających dostęp do szerokopasmowego Internetu wynosił natomiast 95,5%, co również stanowiło najwyższą wartość w Polsce (średnio 91,9%).

Inna sytuacja rysowała się natomiast w przypadku pracowników wykorzystujących komputery do pracy oraz komputery podłączone do Internetu. Odsetek pracowników korzystających z komputera do pracy na terenie dolnośląskiego wynosił 45,4%, co przekraczało przeciętną wartość w Polsce (43,3%). Na Dolnym Śląsku relatywnie mniej pracowników, niż średnio w Polsce, wykorzystywało jednak komputer z dostępem do Internetu – odpowiednio 38,2% i 37,3%.

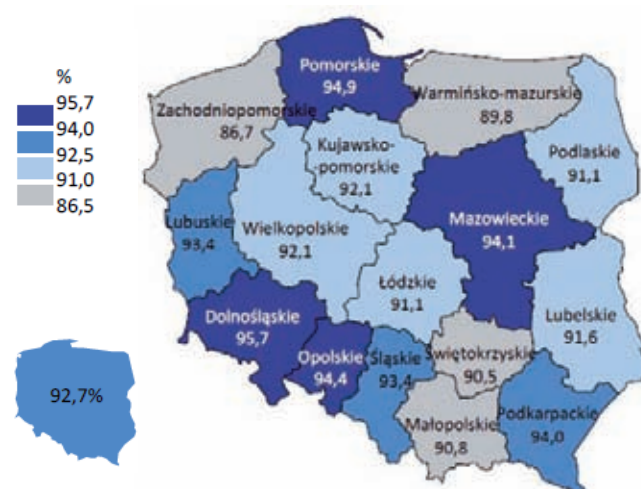
Przedsiębiorcy z Dolnego Śląska w 2014 roku często korzystali z e-administracji jako formy kontaktu z organami administracyjnymi. Wskaźnik ten

Mapa 89. Przedsiębiorcy wykorzystujący komputery według województw [2015].

Źródło: Społeczeństwo informacyjne w Polsce – Wyniki badań statystycznych z lat 2011-2015, GUS, Warszawa 2015.

Mapa 90. Przedsiębiorstwa posiadające dostęp do internetu według województw [2015].

Źródło: Społeczeństwo informacyjne w Polsce – Wyniki badań statystycznych z lat 2011-2015, GUS, Warszawa 2015.

wyniósł 92,7%, co pozwoliło zająć regionowi 1. miejsce w Polsce przy średniej na poziomie 92,4%.

Wykorzystanie ITC w gospodarstwach domowych

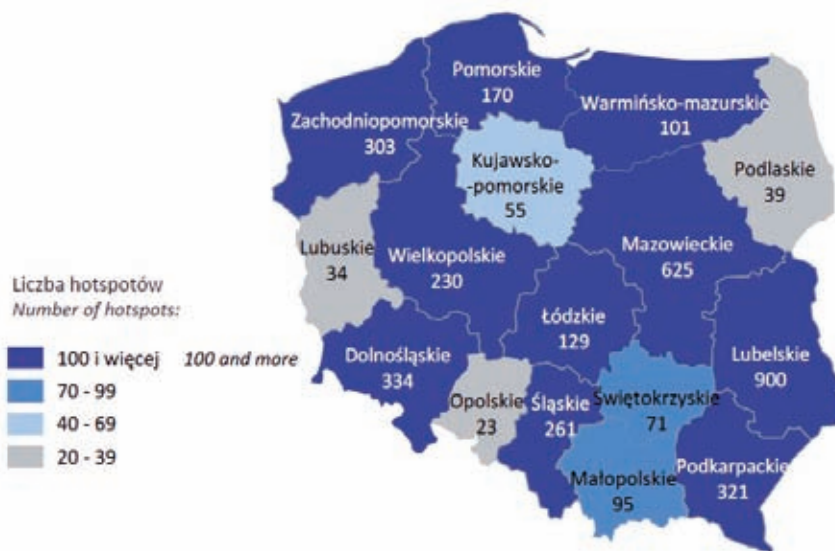
Na Dolnym Śląsku w 2015 roku odsetek gospodarstw posiadających komputer wynosił 77,3%, co jest nieznacznie niższą wartością od średniej dla Polski wynoszącej 77,9%. Z kolei odsetek osób korzystających z komputera wynosił 76,2% (średnio w Polsce 73,7%).

Liczba zarejestrowanych użytkowników w Zintegrowanym Informatorze Pacjenta w 2014 roku wynio-

śla na Dolnym Śląsku 51 948 osób. W przeliczeniu na 10 000 pacjentów dawało to wskaźnik 118 osób, co jest wartością poniżej średniej dla Polski, która wynosiła 160.

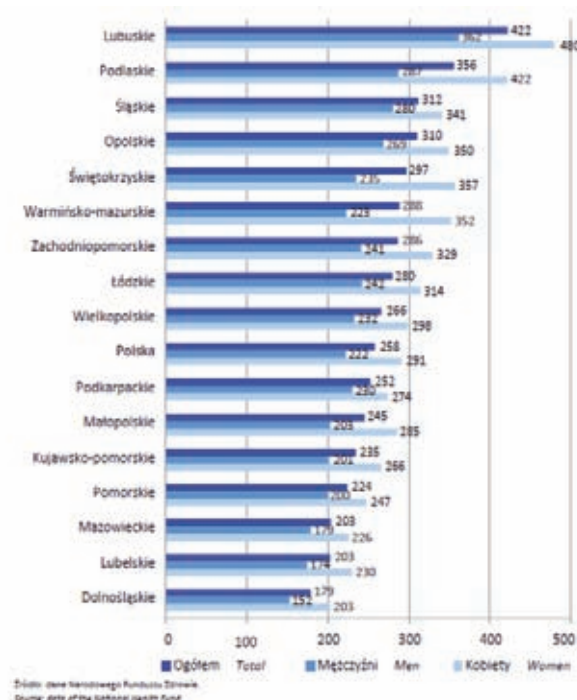
Liczba samorządowych hot spotów na Dolnym Śląsku wyniosła w 2015 roku 334, przy czym należy mieć na uwadze, że w samym Wrocławiu ich liczba wynosiła 278, zatem w pozostałej części regionu znalazło się jedynie 58 takich urządzeń. 27% mieszkańców Dolnego Śląska w 2015 roku skorzystało z usług administracji publicznej w ciągu ostatnich 12 miesięcy, co oznacza że ta forma kontaktu jest w regionie częściej wykorzystywana niż przeciętnie w kraju (20%).

Mapa 91. Lokalizacja samorządowych hotspotów zainstalowanych w miejscach publicznych według województw [2015].

Źródło: Społeczeństwo informacyjne w Polsce – Wyniki badań statystycznych z lat 2011-2015, GUS, Warszawa 2015.

Wykres 78. Liczba zarejestrowanych użytkowników w Zintegrowanym Informatorze Pacjenta na 10 tys. ludności ogółem według województw [2014].

Źródło: Społeczeństwo informacyjne w Polsce – Wyniki badań statystycznych z lat 2011-2015, GUS, Warszawa 2015.

9.11. OCENA MOCNYCH I SŁABYCH STRON

MOCNE STRONY	SŁABE STRONY
– wyższa od średniej dla województw w kraju: produkcja energii elektrycznej, liczba odbiorców energii elektrycznej oraz zużycie energii elektrycznej ogółem na 1 mieszkańca, – sukcesywnie wzrastająca ilość energii produkowanej w instalacjach wykorzystujących odnawialne źródła energii, – wzrastająca długość sieci gazowej oraz sieci ciepłej przesyłowej i przyłączy do budynków, – postępujący rozwój sieci wodociągowej i kanalizacyjnej oraz znaczny przyrost ludności korzystającej z infrastruktury wodno-kanalizacyjnej, – spadek zużycia wody na 1 mieszkańca, – spadek ilości zmieszanych odpadów zebranych w ciągu roku i wzrost udziału odpadów zebranych selektywnie w stosunku do ogółu odpadów, – prowadzone inwestycje przeciwpowodziowe, w tym modernizacja Wrocławskiego Węzła Wodnego, – wysoki wskaźnik wykorzystania e-administracji jako formy kontaktu z organami administracyjnymi przez przedsiębiorców i mieszkańców, – najwyższe w kraju wykorzystanie Internetu w przedsiębiorstwach oraz odsetek przedsiębiorstw posiadających szerokopasmowy dostęp do Internetu.	– utrzymujący się niski udział energii odnawialnej w produkcji energii elektrycznej ogółem w stosunku do innych województw, – utrzymująca się dysproporcja pomiędzy liczbą mieszkańców korzystających z gazu doprowadzanego sieciowo w miastach i obszarach wiejskich, – zmniejszający się odsetek mieszkańców korzystających z gazu doprowadzanego sieciowo, – utrzymujący się niski stopień wyposażenia w sieć wodociągową terenów wiejskich położonych na terenach podgórskich i górskich, – znaczne dysproporcje pod względem dostępu mieszkań do centralnego ogrzewania i gazu sieciowego na terenach miejskich i wiejskich, – utrzymująca się znacząca różnica odsetka ludności korzystającej z sieci kanalizacyjnej w miastach i na terenach wiejskich, – duże zagrożenie powodziowe ze względu na uwarunkowania naturalne, niewystarczający system ochrony przeciwpowodziowej, – konflikty przestrzenne i środowiskowe związane z presją inwestycyjną na obszary zalewowe oraz realizacją inwestycji infrastrukturalnych na terenach cennych przyrodniczo lub w ich sąsiedztwie.

10| STAN PLANISTYCZNY

Planowanie przestrzenne wskazuje możliwości optymalnego wykorzystania zróżnicowanych cech poszczególnych obszarów dla osiągnięcia celów rozwojowych, ustala rozmieszczenie w przestrzeni

i koordynuje w czasie działania rozwojowe i jednocześnie zachowuje te cechy terytorium, które wymagają ochrony i gwarantują tworzenie podstaw trwałego i zrównoważonego rozwoju.

10.1. STUDIA UWARUNKOWAŃ I KIERUNKÓW ZAGOSPODAROWANIA PRZESTRZENNEGO GMIN

Dokument **Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego** stanowi akt planowania przestrzennego, w którym samorząd analizuje stan zagospodarowania przestrzennego, ocenia poziom rozwoju społeczno-gospodarczego i przyjmuje określoną wizję oraz cele rozwoju przestrzennego. Drogą do ich osiągnięcia jest przestrzeganie przyjętych zasad oraz ukierunkowanie koniecznych, pożądanych i dopuszczalnych zmian przestrzeni. Gwarancją realizacji polityki przestrzennej jest faktyczne zastosowanie przyjętych w studium ustaleń. Są one wiążące dla organów gminy przy opracowaniu planów miejscowych. Wymagana jest również ich zgodność z ustaleniami planu zagospodarowania przestrzennego województwa.

W analizowanym okresie 2010-2015 wszystkie gminy województwa dolnośląskiego posiadały obowiązujące studia uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego, w swej pierwotnej wersji sporządzone w oparciu o wymagania ustawy z dnia 7 lipca 1994 roku o zagospodarowaniu przestrzennym. Większość gmin, w tym wszystkie objęte presją inwestycyjną, dokonała w tym czasie całościowej lub częściowej aktualizacji studiów. Zauważalna jest również tendencja, iż gminy na obszarze których odbywa się duży ruch inwestycyjny częściej przystępują do częściowych zmian studium. W latach 2010-2015 przystąpiono do 486 **aktualizacji**, a aktywność samorządów dolnośląskich w tym zakresie utrzymywała się na stałym poziomie, czyli około 80 przystąpień w ciągu roku. Stały stosunek wszczętych procedur sporządzenia studium do procedur doprowadzonych do etapu uzgodnień, świadczy o tym, iż okres przeprowadzenia tej procedury trwa podobny czas wynoszący około 2 lat.

Niewielka **liczba odmów** uzgodnień wydanych przez Zarząd Województwa Dolnośląskiego (ZWD) jaka miała miejsce w analizowanym przedziale czasowym, pozwala stwierdzić, iż organy sporządzające studia, w większości przypadków, uwzględniały w zmienianych studiach gmin wiążące ustalenia planu zagospodarowania przestrzennego województwa.

Tabela 15. Projekty studiów gmin na Dolnym Śląsku [2010-2015].

	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Liczba przystąpień do sporządzenia Studium	81	70	80	93	75	87
Liczba uzgodnień ZWD projektów studium gmin	73	67	70	102	73	82

Źródło: opracowanie własne podstawie danych IRT.

Studia uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gmin:

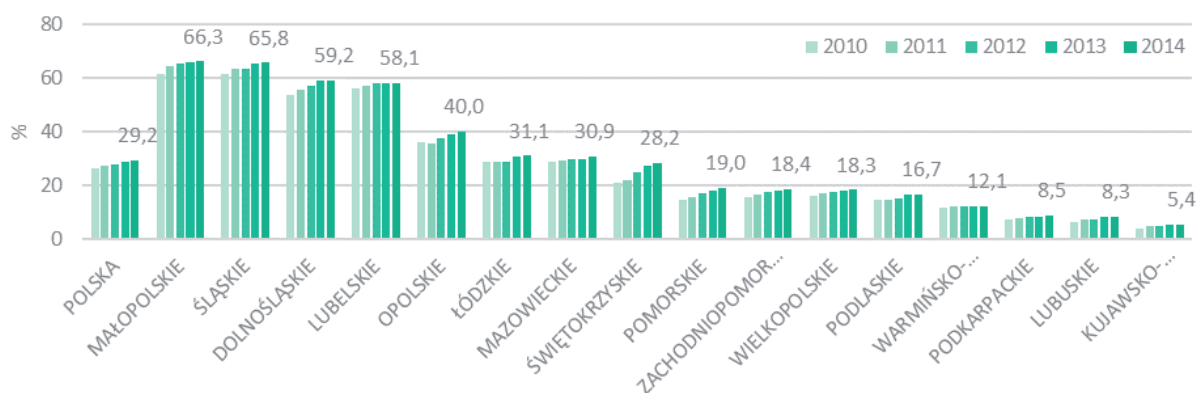
- w województwie dolnośląskim wszystkie gminy posiadają Studium
- w latach 2010-2015 przystąpiono do **486** aktualizacji, a aktywność samorządów dolnośląskich w tym zakresie utrzymuje się na stałym poziomie, czyli około 80 przystąpień w ciągu roku

10.2. MIEJSCOWE PLANY ZAGOSPODAROWANIA PRZESTRZENNEGO

Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego jest aktem prawa miejscowego, w którym samorząd ustala przeznaczenia terenu, rozmieszczenie inwestycji celu publicznego oraz sposób zagospodarowania i warunków zabudowy terenu z pełnym poszanowaniem ładu przestrzennego. W województwie dolnośląskim w 2014 roku **powierzchnia gmin objęta planami miejscowymi** wynosiła 1 180 856

ha, co stanowiło 59,2% ogółu powierzchni województwa (w kraju pokrycie planami wynosiło 29,2%). Województwo dolnośląskie z 59,2% udziałem znalazło się na 3. miejscu w kraju pod względem pokrycia powierzchni planami miejscowymi, po województwie małopolskim 66,3% i śląskim 65,8%. Ogólny poziom pokrycia planami miejscowymi obszaru województwa należy więc uznać za wysoki.

Wykres 79. Udział powierzchni objętej miejscowymi planami zagospodarowania przestrzennego do ogólnej powierzchni województw [2010-2014].

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Obserwowane postępy prac planistycznych mierzonych **powierzchnią gmin pokrytą planami** w latach 2010-2013 wskazują na stały wzrost powierzchni objętej planami, na średnim poziomie 1,8% rocznie. Tendencja ta wyhamowała w 2014 roku, w którym odnotowano zaledwie 0,3%.

Tabela 16. Powierzchnia gmin objęta miejscowymi planami zagospodarowania przestrzennego w województwie dolnośląskim [2010-2014].

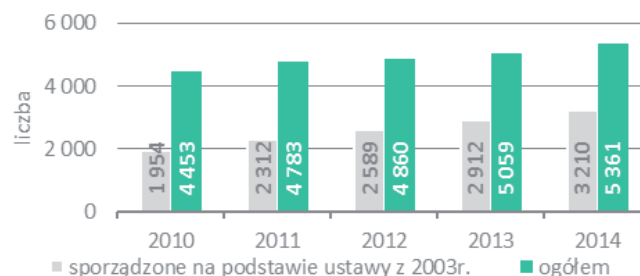
Rok	[ha]	[%]
2010	1 067 892	53,5
2011	1 106 029	55,4
2012	1 135 726	56,9
2013	1 175 072	58,9
2014	1 180 856	59,2

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Na koniec 2014 roku, na terenie gmin województwa, obowiązywało 5 361 planów miejscowych, sporządzonych na podstawie ustawy z dnia 7 lipca

1994 roku o zagospodarowaniu przestrzennym oraz ustawy z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym. Z ogólnej liczby planów miejscowych 3 210 dokumentów było sporządzonych na mocy ustawy z 2003 roku (wobec 1 914 w 2010 r., 2 312 w 2011 r., 2 589 w 2012 r., 2 912 w 2013 r.). Plan objęły łączną powierzchnię 727 161 ha. Udział tych planów, po jedenastu latach obowiązywania ustawy z 2003 roku stanowił 61,5%.

Wykres 80. Liczba obowiązujących miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego w województwie dolnośląskim [2010-2014].

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

W odniesieniu do poszczególnych gmin **stopień pokrycia planami** jest zróżnicowany. W 2014 roku największe pokrycie – powyżej 95% – odnotowano w 64 gminach dolnośląskich tj. w ponad jednej trzeciej gmin w województwie. Na obszarze Dolnego Śląska nie występuje gmina, która nie posiadałaby żadnego planu miejscowego, natomiast gminy o najmniejszym udziale powierzchni planów to: Mirsk, Wąsosz, Kotla, Jemielno, Stare Bogaczowice, Krotoszyce. Można zatem zakładać, że działalność inwestycyjna w tych gminach odbywa się na mocy decyzji administracyjnych. Około 20% gmin na Dolnym Śląsku objęta jest w całości obowiązującymi planami miejscowymi, natomiast około 26% gmin posiada plany obejmujące mniej niż jedną czwartą ich powierzchni.

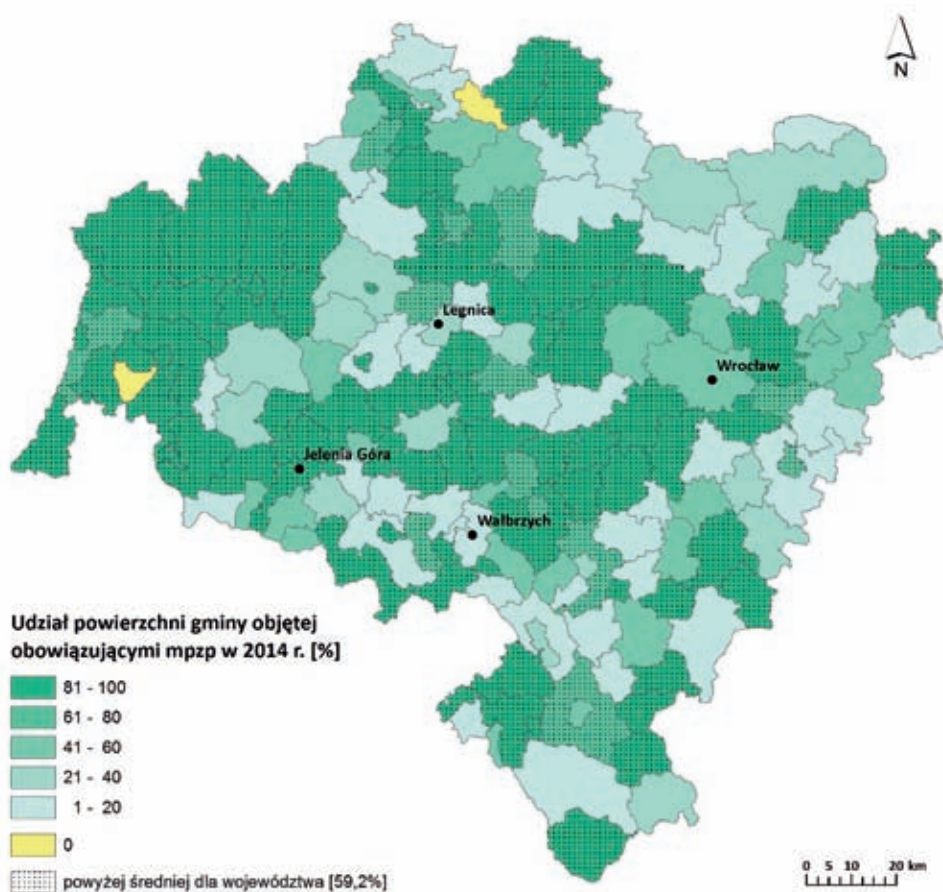
Przeciętna powierzchnia planu miejscowego w 2014 roku wynosiła 220 ha i nie odbiegła od średniej powierzchni planów w latach 2010-2013, które wynosiły średnio 230 ha. (średnia krajowa w 2014 roku wynosiła 200 ha). Statystyczna przeciętna powierzchnia dolnośląskich planów jest zawyżana przez gminy posiadające jeden plan o dużej

powierzchni. Do gmin tych należą: Malczyce (pow. mpzp 5 255 ha), Wleń (pow. mpzp 8 600 ha), Jeżów Sudecki (pow. mpzp 9 438 ha), Lubań (pow. mpzp 14 215 ha), Niechlów (pow. mpzp 15 192 ha).

Natomiast do gmin o największej liczbie planów należą: Świdnica (wiejska) 104 mpzp (średnia powierzchnia mpzp 170 ha), Legnica 117 mpzp (średnio 19 ha), Złotoryja (wiejska) 127 mpzp (średnio 8 ha), Czernica 143 mpzp (średnio 42 ha), Kunice 149 mpzp (średnio 8 ha), Kąty Wrocławskie 192 mpzp (średnio 92 ha), Kobierzyce 199 mpzp (średnio 75 ha), Wrocław 364 mpzp (średnio 45 ha). Nadal utrzymuje się więc tendencja do sporządzania miejscowych planów o stosunkowo małych powierzchniach.

Na koniec 2014 roku w planach miejscowych przewidziano **przeznaczenie na cele nierolnicze i nieleśne** gruntów rolnych i leśnych obejmujących odpowiednio powierzchnie ogółem 64 406 ha (2010: 50 792 ha, 2011: 53 892 ha, 2012: 54 278 ha, 2013: 50 737 ha), co stanowiło 3% i 0,16% powierzchni województwa (średnia krajowa wyniosła odpowiednio 1,6% oraz 0,2% powierzchni kraju).

Mapa 92. Obowiązujące miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego na podstawie ustawy z dnia 7 lipca 1994 r. oraz ustawy z 27 marca 2003 r. w gminach województwa dolnośląskiego [2014].

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego:

- powierzchnia gmin objęta mpzp wynosiła **1 180 856 ha**, co stanowi **59,2%** ogółu powierzchni województwa (**3. miejsce** w kraju)
- utrzymuje się tendencja do sporządzania mpzp o stosunkowo małych powierzchniach na koniec 2014 roku w mpzp przewidziano przeznaczenie na cele nierolnicze i nieleśne gruntów rolnych i leśnych obejmujących odpowiednio powierzchnie ogółem **64 406 ha**, co stanowiło 3% i 0,16% powierzchni województwa (średnia krajowa wynosi odpowiednio 1,6% oraz 0,22% powierzchni kraju)

10.3. DECYZJE O WARUNKACH ZABUDOWY I ZAGOSPODAROWANIA TERENU

Na obszarach nieobjętych planami miejscowymi działalność inwestycyjna opierała się na **decyzjach administracyjnych**. W przypadku inwestycji celu publicznego działalność ta jest prowadzona w oparciu o decyzje o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, natomiast w pozostałych przypadkach w oparciu o decyzje o warunkach zabudowy.

W województwie dolnośląskim w 2014 roku utrzymała się tendencja stosunkowo niskiego poziomu liczby wydawanych decyzji administracyjnych. Dotyczyło to zarówno decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego (13. miejsce w kraju) jak i decyzji o ustaleniu warunków zabudowy (15. miejsce w kraju).

W 2014 roku wydano 729 **decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego**, a ich liczba w stosunku do 2010 roku spadła o 40%. Natomiast 4 323 **decyzje o ustaleniu warunków zabudowy** wydane w 2014 roku stanowią jedynie 50% tego rodzaju decyzji z 2010 roku.

Decyzje o warunkach zabudowy:

- w województwie dolnośląskim została podtrzymana tendencja stosunkowo niskiego poziomu liczby wydawanych decyzji administracyjnych
- województwo zajmuje **13. miejsce** w kraju pod względem liczby wydanych decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego oraz **15. miejsce** w liczbie wydanych decyzji o ustaleniu warunków zabudowy
- w 2014 roku wydano o **40%** mniej decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego oraz **50%** mniej decyzji o ustaleniu warunków zabudowy w stosunku do 2010 roku

Wykres 81. Liczba wydanych decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego w województwach [2010-2014].

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Wykres 82. Liczba wydanych decyzji o warunkach zabudowy w województwach [2010-2014].

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

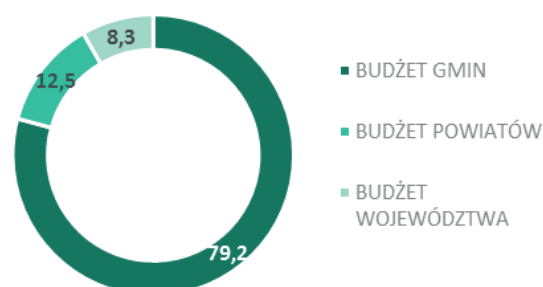
10.4. OCENA MOCNYCH I SŁABYCH STRON

MOCNE STRONY	SŁABE STRONY
– posiadanie przez wszystkie gminy w województwie Studium Uwarunkowań i Kierunków Zagospodarowania Przestrzennego, – znaczna powierzchnia województwa objęta miejscowymi planami zagospodarowania przestrzennego (59,2% ogółu powierzchni województwa, 3. miejsce w kraju), – relatywnie niski poziom wykorzystania decyzji o warunkach zabudowy jako narzędzia zarządzania rozwojem przestrzennym.	– utrzymująca się tendencja do sporządzania mpzp o stosunkowo małych powierzchniach.

11| FINANSE JEDNOSTEK SAMORZĄDU TERYTORIALNEGO

Finanse publiczne obejmują dochody i wydatki analizowanych jednostek samorządowych w województwie dolnośląskim. Łączne **dochody jednostek samorządu terytorialnego** województwa dolnośląskiego wyniosły w 2015 roku 15 211,1 mln zł i były wyższe w stosunku do 2010 roku o 19% (12 782,6 mln zł). W strukturze dochodów budżetowych największy udział miały gminy 79,2% (12 048,8 mln zł), powiaty 12,5% (1 896,9 mln zł), a budżet województwa stanowił 8,3% (1 265,4 mln zł). Średnie dochody budżetowe na mieszkańca w województwie dolnośląskim wzrosły w ciągu ostatnich pięciu lat również o 19,5%, wynosząc odpowiednio 4 382 zł w 2010 roku i 5 238 zł w 2015 roku. Były one wyższe od średnich dochodów na 1 mieszkańca w Polsce (2010: 4 225 zł, 2015: 5 178 zł)

Wykres 83. Udział dochodów z budżetów gmin, powiatów i województwa na terenie województwa dolnośląskiego [2015].

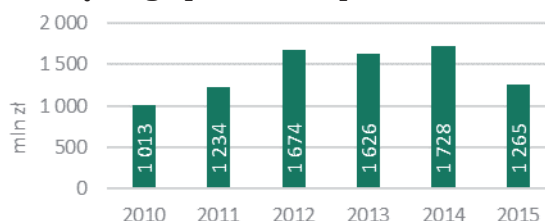

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

11.1. BUDŻET WOJEWÓDZTWA

Budżet samorządu województwa dolnośląskiego w 2015 roku wynosił 1 265,4 mln i był większy o 24,9% w stosunku do 2010 roku (1 013,3 mln zł), co zakwalifikowało region na 3. miejscu w kraju. Dochody budżetu województwa dolnośląskiego w latach 2010-2015 przedstawia Wykres 84. W 2015 roku dochody własne stanowiły 60% (9 149,5 mln zł) budżetu województwa, subwencje 21% (3 223,6 mln zł), a dotacje 19% (2 838 mln zł).

Wykres 84. Dochody budżetu województwa dolnośląskiego [2010-2015].

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

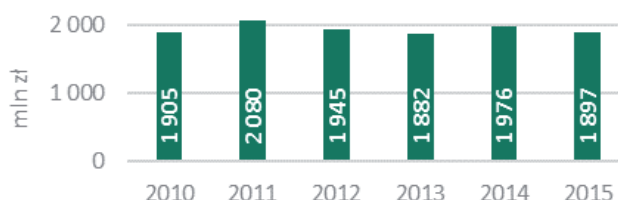
11.2. BUDŻET POWIATÓW

Budżety powiatów (bez miast na prawach powiatu) w 2015 roku wyniosły w sumie 1 897 mln zł i co było wartością niższą o 0,5% w stosunku do 2010 roku (1 905,1 mln zł). Najwyższe dochody w 2015 roku osiągnął powiat kłodzki (178,1 mln zł), a najniższe powiat górowski (35,7 mln zł). Dochody powiatów były zmienne w czasie. W 2011 roku osiągnęły najwyższą wartość (2 079,7 mln zł), by znacznie spaść w 2013 roku (1 881,7 mln zł).

Średnie dochody budżetowe powiatów na mieszkańca w Polsce, w latach 2010 i 2015, wynosiły odpowiednio: 869 zł i 917 zł. Dochody powiatów w województwie dolnośląskim przekroczyły średnie krajowe i wyniosły analogicznie: 908 zł (2010 rok) i 962 zł (2015 rok). Natomiast najniższe dochody na osobę osiągnęły powiaty: średzki (713 zł), wrocławski (759 zł) i lubiński (775 zł). Najwyższe dochody na osobę osiągnęły powiaty: milicki (1 327 zł),

wołowski (1 296 zł) i lwówecki (1 174 zł). Najwyższe wydatki w przeliczeniu na mieszkańca w 2015 roku na Dolnym Śląsku poniosły: milicki (1 343 zł), wołowski (1 264 zł), lwówecki (1 138 zł), natomiast najniższe powiaty: średzki (727 zł), lubiński (759 zł) i wrocławski (780 zł).

Wykres 85. Dochody budżetów powiatów na terenie województwa dolnośląskiego [2010-2015].

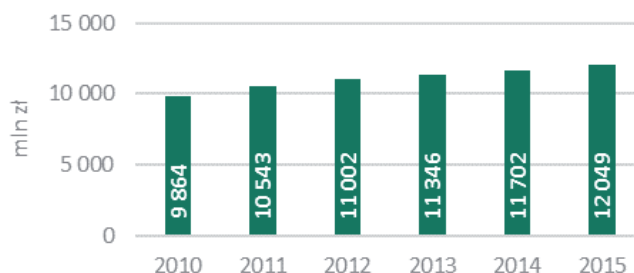

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

11.3. BUDŻETY GMIN

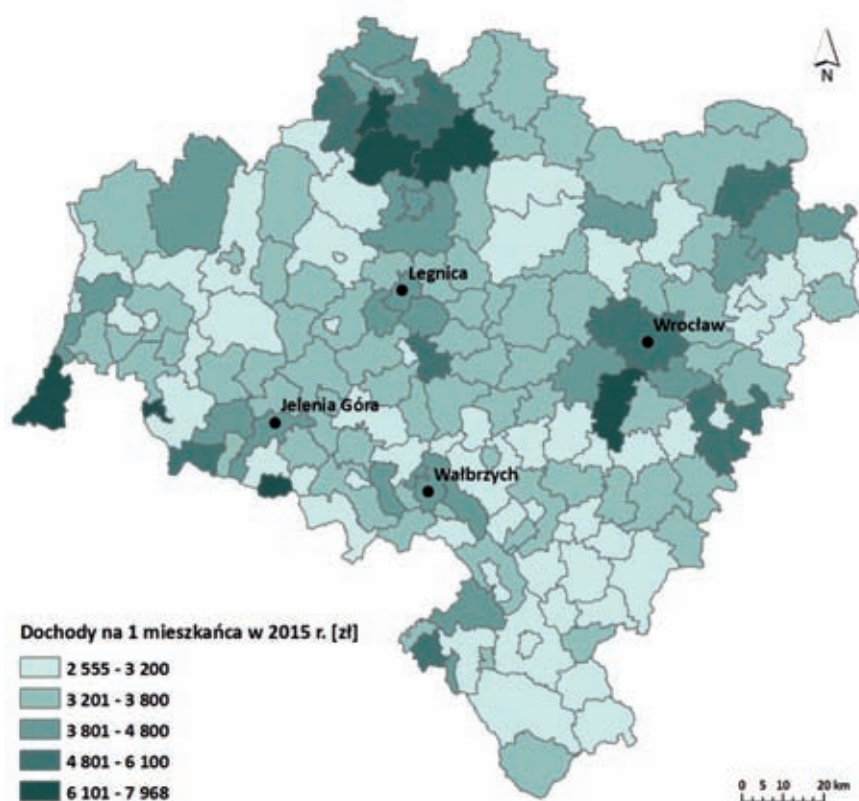
Budżety gmin na terenie województwa dolnośląskiego stale wzrastają i w 2015 roku zamknęły się kwotą 12 048,8 mln zł i były większe w stosunku do 2010 roku o 22,1% (9 864,2 mln zł). Dochody budżetów gmin i miast na prawach powiatu mają stałą tendencję wzrostową. Średni roczny przyrost dochodów wyniósł 4,4%.

Wykres 86. Dochody budżetów gmin i miast na prawach powiatu na terenie województwa dolnośląskiego [2010-2015].

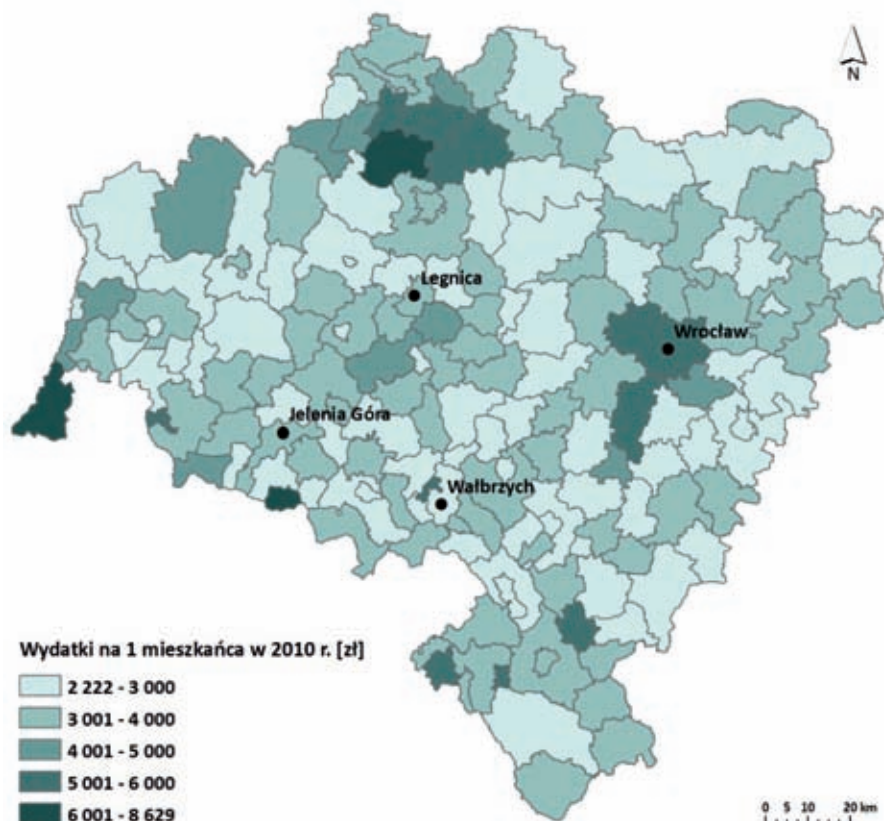
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS

Mapa 93. Dochody własne gmin na 1 mieszkańca w gminach w województwie dolnośląskim [2015].

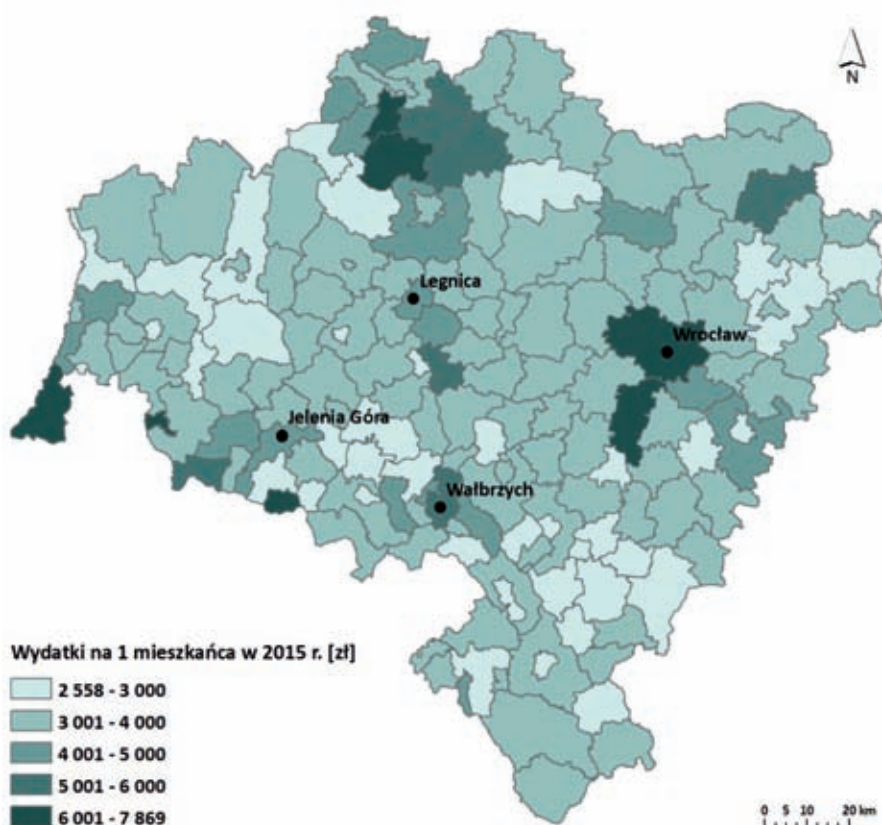
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Mapa 94. Wydatki gmin na 1 mieszkańca w gminach w województwie dolnośląskim [2010].

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Mapa 95. Wydatki gmin na 1 mieszkańca w gminach w województwie dolnośląskim [2015].

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Średnie dochody budżetowe gmin na mieszkańca w Polsce, w latach 2010 i 2015, wyniosły odpowiednio: 3 276 zł i 4 115 zł. Dochody gmin w województwie dolnośląskim przekroczyły średnie krajowe i wyniosły analogicznie: 3 382 zł (2010 rok) i 4 147 zł (2015 rok).

Najwyższe dochody w przeliczeniu na 1 osobę osiągnęły gminy: Polkowice (7 968 zł), Bogatynia (6 161 zł) i Wrocław (5 697 zł), natomiast najniższe gminy: Nowogrodziec (2 605 zł), Niemcza (2 715 zł) i Szczytna (2 736 zł). Najwyższe wydatki per capita w 2015 roku na Dolnym Śląsku odnotowały gminy: Polkowice (7 720 zł), Wrocław (6 128 zł), Bogatynia (6 072 zł), zaś najniższe gminy: Szczytna (2 558 zł), Przemków (2 606 zł) oraz Syców (2 607 zł).

DOCHODY I WYDATKI SAMORZĄDÓW NA 1 MIESZKAŃCA W WOJEWÓDZTWIE DOLNOŚLĄSKIM:

Średnie dochody na 1 mieszkańca 2010/ 2015 do budżetu:

- samorządu województwa – 347 zł/ 436 zł ↑
- powiatów – 908 zł/962 zł ↑
- gmin (łącznie z miastami na prawach powiatu) – 3 382 zł/4 147 zł ↑

Średnie wydatki na 1 mieszkańca 2010/ 2015 z budżetu:

- samorządu województwa – 447 zł/448 zł ↑
- z budżetu powiatów – 957 zł/948 zł ↓
- z budżetu gmin (łącznie z miastami na prawach powiatu) – 3 674 zł/4 191 zł ↑

11.4. OCENA MOCNYCH I SŁABYCH STRON

MOCNE STRONY	SŁABE STRONY
– stabilne dochody gmin i miast na prawach powiatu, – wzrastające dochody na 1 mieszkańca w gminach.	– niestabilne dochody budżetu województwa i powiatów, – spadek dochodów budżetu województwa w 2015 roku.

12| INWESTYCJE CELU PUBLICZNEGO

12.1. PODSTAWY PRAWNE

Zgodnie z art. 2 ust. 5 ustawy z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (*Dz. U. z 2016 r. poz. 778*), przez **inwestycję celu publicznego** (ICP) należy rozumieć działania o znaczeniu lokalnym, ponadlokalnym, a także krajowym (obejmującym inwestycje międzynarodowe oraz ponadregionalne), oraz metropolitalnym, stanowiące realizację celów, o których mowa w art. 6 ustawy z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami (*Dz. U. z 2015 r. poz. 1774 i 1777*).

W **planie zagospodarowania przestrzennego województwa** uwzględnia się ponadlokalne inwestycje celu publicznego ustalone w dokumentach

przyjętych przez Sejm Rzeczypospolitej Polskiej, Radę Ministrów, właściwego ministra lub sejmik województwa, zgodnie z ich właściwością (art. 39 ust. 5 ustawy o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym). W Planie zagospodarowania przestrzennego województwa dolnośląskiego – Perspektywa 2020 (PZPWD) przyjętym uchwałą Nr XLVIII/1622/2014 Sejmiku Województwa Dolnośląskiego z dnia 27 marca 2014 roku zawartych zostało łącznie 309 inwestycji, które zostały podzielone na pięć dziedzin: infrastruktura techniczna, ochrona środowiska, przyrody i krajobrazu, osadnictwo, komunikacja, ochrona przed powodzią i bezpieczeństwo.

12.2. STAN ZAAWANSOWANIA REALIZACJI INWESTYCJI CELU PUBLICZNEGO O ZNACZENIU KRAJOWYM

W **Planie zagospodarowania przestrzennego województwa dolnośląskiego** zostało ujętych 99 ICP przewidzianych do realizacji do 2030 roku. Według stanu na sierpień 2016 roku zostało zrealizowanych 56 inwestycji (56,57%), 18 (18,18%) jest realizowanych i 16 (16,16%) planowanych, 3 (3,03%) są to inwestycje częściowo zrealizowane, natomiast w przypadku 6 (6,06%) inwestycji odstąpiono od realizacji (usunięte).

W zakresie **Programu Operacyjnego Infrastruktura i Środowisko na lata 2007 – 2013** (POLiŚ), stanowiącego krajowy program wspierający gospodarkę niskoemisyjną, ochronę środowiska, przeciwdziałanie i adaptację do zmian klimatu, transport i bezpieczeństwo energetyczne, jak również obszary ochrony zdrowia i dziedzictwa kulturowego, w PZPWD zapisanych zostało 66 inwestycji. Z zaplanowanych inwestycji o znaczeniu krajowym wybudowano, rozbudowano lub też częściowo doposażono obiekty naukowobadawcze i kulturowe. Spośród wszystkich inwestycji wymienić można m.in.:

- budowę Narodowego Forum Muzyki we Wrocławiu,
- odtworzenie Zabytkowego Historycznego Kompleksu Dworca Wrocław Główny z przebudową kolejowej infrastruktury technicznej,
- rewaloryzację i przebudowę budynku „Pawilonu Czterech Kopuł” na cele wystawiennicze Muzeum Narodowego we Wrocławiu,

- rekultywację na cele przyrodnicze terenów zdegradowanych, popoligonowych i powojennych zarządzanych przez PGL LP,
- opracowanie planów zadań ochronnych dla obszarów Natura 2000 na obszarze Polski,
- budowę gazociągu Jeleniów – Dziwiszów wraz z infrastrukturą niezbędną do jego obsługi na terenie województwa dolnośląskiego,
- modernizację systemu przesyłowego na Dolnym Śląsku w celu poprawy jego funkcjonalności oraz optymalnego wykorzystania połączenia Polska – Niemcy: gazociągu granica Rzeczypospolitej Polskiej (Lasów) – Taczalin, Radakowice, Gałów, Wierzchowice wraz z infrastrukturą niezbędną do jego obsługi na terenie woj. Dolnośląskiego,
- budowę gazociągu Polkowice – Żary.

Zrealizowanych zostało 38 inwestycji.

Z **Programu Operacyjnego Innowacyjna Gospodarka na lata 2007 – 2013** (POIG), którego głównym założeniem jest wspieranie szeroko rozumianej innowacyjności, czyli wdrożenie nowości do praktyki gospodarczej, wszystkie 8 inwestycji ujętych w PZPWD zostało zrealizowanych. Wśród nich wskazać można m.in. na:

- zagospodarowanie południowo-zachodniego Szlaku Cystersów,
- międzynarodowy turystyczny produkt markowy „Uzdrowiska Kłodzkie”,

- budowę Term Cieplickich – Dolnośląskiego Centrum Rekreacji Wodnej,
- budowę Środowiskowej Biblioteki Nauk Ścisłych i Technicznych.
- program „Od Wrocławskiego Parku Technologicznego do Innowacji Wrocław”,
- utworzenie ogólnopolskiego ośrodka innowacji i transferu technologii w zakresie e-zdrowia,
- Dolnośląskie Centrum Materiałów i Biomateriałów we Wrocławiu (Centrum Badań EIT+).

Program Budowy Dróg Krajowych na lata 2011 – 2015 (PBDK), obejmujący zadania z zakresu rozwoju i modernizacji infrastruktury drogowej, stanowi źródło 15 inwestycji znajdujących się w PZPWD, w tym m.in.:

- budowę Autostradowej Obwodnicy Wrocławia A8,
- budowę drogi ekspresowej S8 (odcinek Wrocław – Psie pole – Syców),
- budowę drogi ekspresowej S5 (odcinek Wrocław Północ – Korzeńsko),
- budowę drogi ekspresowej S3 (odcinek Nowa Sól – Legnica (A4),
- budowę drogi ekspresowej S3 (odcinek Legnica (A4) – Bolków).

Zrealizowanych zostało 5 inwestycji.

Master Plan dla Transportu Kolejowego w Polsce do 2030 r. (MPTK) oraz **Wieloletni Program Inwestycji Kolejowych do 2013 z perspektywą do roku 2015 (WPIK)**⁴² to programy których głównym celem są działania dotyczące budowy i modernizacji infrastruktury kolejowej, ekonomicznego zarządzania infrastrukturą oraz skutecznego podnoszenia standardu świadczonych usług przewozowych. Wśród 22 inwestycji ujętych w Planie wskazać można m.in. na:

- modernizację linii kolejowej E 59 na odcinku Wrocław – Poznań, etap II, odcinek Wrocław – granica województwa dolnośląskiego,
- modernizację linii kolejowej E 30, etap II. Pilotażowe wdrożenie ERTMS/ETCS i ERTMS/

GSM-R w Polsce na odcinku Legnica - Węgliniec – Bielawa Dolna,

- modernizację linii kolejowej nr 274 Wrocław – Zgorzelec na odcinku Wrocław – Jelenia Góra,
- modernizację regionalnej linii kolejowej nr 309 Kłodzko Nowe – Kudowa Zdrój na odcinku Duszniki Zdrój – Kudowa Zdrój,
- modernizację regionalnej linii kolejowej nr 311 Jelenia Góra – Szklarska Poręba Górna,
- modernizację linii kolejowej E 30, etap II. Wdrożenie ERTMS/ETCS i ERTMS/GSM-R w Polsce na odcinku Legnica – Wrocław – Opole,
- modernizację linii kolejowej E 30, etap II, odcinek Bielawa Dolna – Horka: budowa mostu przez Nysę Łużycką oraz elektryfikacja.

Zrealizowanych zostało 9 inwestycji.

Głównym założeniem **Programu dla Odry – 2006** jest wzrost bezpieczeństwa przeciwpowodziowego, ochrona środowiska przyrodniczego i kulturowego oraz wdrożenie systemu zintegrowanego zarządzania zasobami wodnymi. Od 1 stycznia 2015 r. „Program dla Odry – 2006” przestał być realizowany. Zadania przejął **Master Plan dla obszaru dorzecza Odry**. Z 12 inwestycji zapisanych w Planie wymienić można m.in.:

- modernizację Wrocławskiego Węzła Wodnego,
- modernizację systemów suchych zbiorników przeciwpowodziowych w dorzeczu Nysy Kłodzkiej, Kaczawy i Bobru,
- dokończenie budowy stopnia wodnego Malczyce,
- budowę jazu Oława,
- zwiększenie możliwości retencyjnych oraz przeciwdziałania powodzi i suszy w ekosystemach leśnych na terenach nizinnych.

Zrealizowanych zostało 5 inwestycji.

Krajowy Program Oczyszczania Ścieków Komunalnych - II aktualizacja (AKPOŚK). Zadania ujęte w programie dotyczą przede wszystkim budowy i modernizacji zbiorczych sieci kanalizacyjnych oraz budowy, rozbudowy i modernizacji oczyszczalni ścieków komunalnych.

⁴² Obecnie zadania wyznaczone w WPIK ujęte zostały w Krajowym Programie Kolejowym do roku 2023 (KPK), który 15 września 2015 roku uchwalony został przez Radę Ministrów. Zastąpił obowiązujący do 31 grudnia 2015 r. Wieloletni Program Inwestycji Kolejowych do roku 2015 z perspektywą do roku 2020.

12.3. STAN ZAAWANSOWANIA REALIZACJI INWESTYCJI CELU PUBLICZNEGO O ZNACZENIU WOJEWÓDZKIM.

W Planie zagospodarowania przestrzennego województwa dolnośląskiego ujętych zostało 210 ICP o znaczeniu wojewódzkim. Według stanu na sierpień 2016 r. zrealizowanych zostało 125 zadań (59,52%), 20 (9,52%) inwestycji jest realizowanych, 59 (28,10%) jest planowanych, 4 (1,90%) inwestycje są częściowo zrealizowane, natomiast z realizacji 2 inwestycji (0,95%) odstąpiono i zostały one usunięte z dokumentów.

Program Małej Retencji Wodnej w Województwie Dolnośląskim (PMRW). Program rozwoju małej retencji dotyczy działań prowadzących do zwiększenia retencji wodnej na obszarze województwa dolnośląskiego, a w konsekwencji poprawy lokalnych warunków gruntowo-wodnych oraz zwiększenia dostępności zasobów wodnych dla rolnictwa

i leśnictwa. Jednocześnie, realizacja małej retencji na obszarze województwa winna sprzyjać zwiększeniu bioróżnorodności i poprawie stanu ochrony gatunków i siedlisk zależnych od wód. Wszystkie inwestycje ujęte w Planie województwa są planowane (44).

Wojewódzki Plan Gospodarki Odpadami dla Województwa Dolnośląskiego (WPGO). Kluczowym zadaniem niniejszego dokumentu jest uporządkowanie systemu gospodarki odpadami w województwie. Wskazać można przede wszystkim na instalacje do mechaniczno – biologicznego przekształcania odpadów, instalacje do przetwarzania selektywnie zebranych odpadów zielonych i innych bioodpadów oraz składowiska odpadów innych niż niebezpieczne i obojętne. Spośród 30 inwestycji zapisanych w Planie, 23 zostały zrealizowane, pozostałe są planowane.

12.4. PODSUMOWANIE

Z przeprowadzonej analizy wynika, że spośród 309 inwestycji ujętych w Planie zrealizowanych zostało 181 inwestycji (58,58%). Obecnie realizowanych inwestycji jest 38, co stanowi 12,3%, planowanych jest 75 (24,27%), 8 inwestycji usunięto (2,59%), a częściowo zrealizowano 7 (2,27%).

W ramach inwestycji krajowych najwięcej inwestycji zrealizowanych zostało z dziedziny komunikacji (25). Dotyczyły one głównie budowy, rozbudowy i modernizacji infrastruktury komunikacji drogowej i kolejowej, jak również modernizacji śluz, jazów oraz stopni odrzańskich. Zrealizowane zostały również dodatkowe obiekty infrastruktury portu lotniczego we Wrocławiu wraz z modernizacją infrastruktury lotniskowej i portowej. Wysokim stopniem realizacji charakteryzowały się inwestycje z kategorii osadnictwa (zrealizowano 16 inwestycji). Najwięcej inwestycji aktualnie realizowanych również dotyczy komunikacji (11). Obecnie trwają jeszcze prace

związane z modernizacją linii kolejowej E30 (II etap), modernizacją śluz, jazów i stopni odrzańskich oraz budową odcinków drogi ekspresowej S3 i S5. Spośród wszystkich inwestycji o znaczeniu wojewódzkim najwięcej inwestycji dotyczy ochrony przed powodzią oraz bezpieczeństwa. Zrealizowano 35 inwestycji, które w większości obejmowały modernizację i odbudowę wałów, zabezpieczenia brzegów rzek oraz rozbudowę centrów ratownictwa województwa dolnośląskiego. Aktualnie 14 inwestycji jest w trakcie realizacji, a kolejne 44 inwestycje są na etapie planowania. Dużo inwestycji zrealizowano z kategorii osadnictwa (33). Polegały one głównie na rozbudowie i modernizacji obiektów kulturowych oraz dostosowaniu ich do nowych funkcji. W dziedzinie komunikacji zrealizowano 32 inwestycje, które dotyczyły budowy obwodnic i przebudowy dróg wojewódzkich, przepraw mostowych i węzłów.

ŹRÓDŁA INFORMACJI

Opracowanie ekofizjograficzne dla województwa dolnośląskiego, Zarząd Województwa Dolnośląskiego, Wojewódzkie Biuro Urbanistyczne we Wrocławiu, Wrocław 2005

Regionalna Dyrekcja Ochrony Środowiska we Wrocławiu, <http://wroclaw.rdos.gov.pl/formy-ochrony-przyrody>

Centralny Rejestr Form Ochrony Przyrody GDOŚ, <http://crfop.gdos.gov.pl/CRFOP/>

Leśnictwo 2015, GUS Warszawa,

Regionalna Dyrekcja Lasów Państwowych we Wrocławiu, <http://www.wroclaw.lasy.gov.pl/>

Fronczak K., Leśne Kompleksy Promocyjne. Las w dziewiętnastu odsłonach, Centrum Informacyjne Lasów Państwowych

Ochrona środowiska 2015, GUS, Warszawa 2015

Raport o stanie środowiska w województwie dolnośląskim w 2014 r., 2015 r., WIOŚ Wrocław

Stan i zmiany właściwości gleb użytkowanych rolniczo w województwie dolnośląskim w latach 2000-2005, UMWD, IUNIG Puławy, Puławy-Wrocław 2007

Ocena stopnia zanieczyszczenia gleb w województwie dolnośląskim w 2015 roku. Obszary bezpośrednio zagrożone zanieczyszczeniami, WIOŚ we Wrocławiu, Wrocław, marzec 2016

Program ochrony środowiska przed hałasem dla Województwa Dolnośląskiego na lata 2013-2017, Uchwała Nr 5555/IV/14 Zarządu Województwa Dolnośląskiego z dnia 8 kwietnia 2014 r.

Mapa akustyczna dróg krajowych na terenie województwa dolnośląskiego o ruchu powyżej 3 000 000 pojazdów, GDDKiA, 2012

Program ochrony środowiska przed hałasem dla miasta Wrocławia – aktualizacja, Wrocław 2013

Rolnictwo 2015, Główny Urząd Statystyczny, Departament Rolnictwa, Warszawa 2016

Rocznik statystyczny rolnictwa, Główny Urząd Statystyczny, Warszawa 2015

Turystyka w województwie dolnośląskim w latach 2011-2011, GUS Wrocław 2012

Turystyka w 2015 r., GUS Warszawa 2016

Lecznictwo uzdrowiskowe w Polsce w latach 2000-2010, GUS Kraków 2011

Społeczeństwo informacyjne w Polsce – Wyniki badań statystycznych z lat 2011-2015, GUS, Warszawa 2015

Turystyka w województwie dolnośląskim w latach 2011-2011, GUS Wrocław 2012

Turystyka w 2015 r., GUS Warszawa 2016

Główny Urząd Statystyczny, BDL, <https://bdl.stat.gov.pl/BDL>

SPIS MAP

Mapa 1. Położenie na tle Europy Środkowej.....	17
Mapa 2. Powiązania transportowe sieci TEN-T.....	17
Mapa 3. Podział administracyjny [2015].....	18
Mapa 4. PKB na mieszkańca w regionach w porównaniu do średniej UE [2014].....	18
Mapa 5. Stopa bezrobocia w Regionach Unii Europejskiej [2015].....	18
Mapa 6. Obszary Chronione na terenie województwa dolnośląskiego [2015].....	20
Mapa 7. Lesistość gmin na terenie województwa dolnośląskiego [2015].....	22
Mapa 8. Zasoby leśne i najlepsze gleby na terenie województwa dolnośląskiego [2015].....	23
Mapa 9. Wyniki oceny stanu potencjału ekologicznego jednolitych części wód powierzchniowych [2010-2015].....	27
Mapa 10. Wyniki oceny stanu chemicznego jednolitych części wód powierzchniowych [2010-2015].....	27
Mapa 11. Ocena spełnienia wymagań dodatkowych na obszarach chronionych (ujęcia wody, kąpieliska, obszary ochrony siedlisk lub gatunków [2015].....	28
Mapa 12. Wyniki oceny stanu jednolitych części wód powierzchniowych [2010-2015].....	28
Mapa 13. Lokalizacja najważniejszych niezagospodarowanych złóż węgla brunatnego na terenie województwa dolnośląskiego [2015].....	30
Mapa 14. Zasoby i wydobywanie w powiatach województwa dolnośląskiego [2015].....	32
a) kamieni łamanych i blocznych.....	32
b) piasków i żwirów.....	32
Mapa 15. Rozkład stężeń średniorocznych benzo(a)pirenu w pył zawieszonym PM10 na terenie województwa dolnośląskiego na podstawie wyników modelowania jakości powietrza [2015].....	35
Mapa 16. Miejska sieć osadnicza w podziale administracyjnym województwa dolnośląskiego [2015].....	43
Mapa 17. Typy funkcjonalne miast województwa dolnośląskiego [2013].....	43
Mapa 18. Hierarchia sieci osadniczej Dolnego Śląska [2015].....	44
Mapa 19. Średnioroczne saldo migracji na 1000 mieszkańców w gminach Dolnego Śląska [2010-2014].....	45
Mapa 20. Miasta według wartości finansowej i źródeł finansowania projektów rewitalizacji dofinansowanych z RPOWD 2007-2013 na terenie województwa dolnośląskiego [2016].....	47

Mapa 21. Wrocławski Obszar Funkcjonalny.....	49
Mapa 22. Wałbrzyski Obszar Funkcjonalny.....	49
Mapa 23. Legnicko-Głogowski Obszar Funkcjonalny.....	50
Mapa 24. Jeleniogórski Obszar Funkcjonalny.....	50
Mapa 25. MIEJSKIE Obszary funkcjonalne i Granice Zintegrowanych Inwestycji Terytorialnych na terenie województwa dolnośląskiego [2015].....	50
Mapa 26. Zmiana udziału gruntów zabudowanych i zurbanizowanych w gminach Dolnego Śląska [2012-2014].....	51
Mapa 27. Zmiana udziału użytków rolnych w gminach Dolnego Śląska [2012-2014].....	52
Mapa 28. Użytkowanie terenów z dominującym udziałem gruntów rolnych i leśnych oraz koncentracji terenów zurbanizowanych w województwie dolnośląskim [2014].....	53
Mapa 29. Przestrzenne użytkowanie terenów zurbanizowanych w województwie dolnośląskim [2014].....	54
Mapa 30. Liczba ludności i gęstość zaludnienia w powiatach województwa dolnośląskiego [2015].....	55
Mapa 31. Zmiana liczby ludności w gminach województwa dolnośląskiego [2011-2015].....	56
Mapa 32. Udział ludności w wieku produkcyjnym w powiatach województwa dolnośląskiego [2015].....	57
Mapa 33. Współczynnik obciążeń demograficznych w gminach województwa dolnośląskiego [2015].....	58
Mapa 34. Współczynnik przyrostu naturalnego w gminach województwa dolnośląskiego [2011-2015].....	59
Mapa 35. Współczynnik przyrostu wędrownego w gminach województwa dolnośląskiego [2011-2015].....	60
Mapa 36. Liczba mieszkań na 1000 mieszkańców w gminach Dolnego Śląska [2014].....	61
Mapa 37. Zmiana liczby mieszkań na 1000 mieszkańców w gminach Dolnego Śląska [2010-2014].....	62
Mapa 38. Zasoby dziedzictwa kulturowego w województwie dolnośląskim [2015].....	67
Mapa 39. Magistralne szlaki turystyczne w województwie dolnośląskim [2015].....	70
Mapa 40. Pracujący na 1000 ludności w powiatach Dolnego Śląska [2015].....	75
Mapa 41. Zmiana liczby pracujących w powiatach Dolnego Śląska [2010-2015].....	76
Mapa 42. Pracujący według grup sekcji w powiatach Dolnego Śląska [2014].....	76
Mapa 43. Stopa bezrobocia i jej zmiana w powiatach Dolnego Śląska [2010-2015].....	77
Mapa 44. Udział bezrobotnych zarejestrowanych powyżej 24 miesięcy w liczbie bezrobotnych ogółem w powiatach Dolnego Śląska [2015].....	78
Mapa 45. Bezrobotni zarejestrowani według wieku w powiatach Dolnego Śląska [2015].....	79
Mapa 46. Bezrobotni zarejestrowani według wykształcenia w powiatach Dolnego Śląska [2015].....	79
Mapa 47. Liczba podmiotów gospodarki narodowej wpisanych do rejestru regon na 10 tys. mieszkańców w powiatach Dolnego Śląska [2015].....	81
Mapa 48. Waloryzacja rolniczej przestrzeni produkcyjnej na terenie województwa dolnośląskiego [2012].....	83
Mapa 49. Obsada zwierząt gospodarskich w powiatach na Dolnym Śląsku [2010].....	85
Mapa 50. Podmioty usługowe w gminach Dolnego Śląska [2015].....	89
Mapa 51. Miejsca noclegowe całoroczne w powiatach Dolnego Śląska [2010-2015].....	94
Mapa 52. Turyści korzystający z obiektów noclegowych w powiatach województwa dolnośląskiego [2010-2015].....	96
Mapa 53. Instytucje otoczenia biznesu wspierające inwestorów i przedsiębiorców na Dolnym Śląsku [2015].....	97
Mapa 54. Specjalne strefy ekonomiczne na terenie województwa dolnośląskiego [2015].....	101
Mapa 55. Powierzchnia podstref SSE na Dolnym Śląsku [czerwiec 2015].....	102
Mapa 56. Tereny zainwestowane i wolne w podstrefach SSE na Dolnym Śląsku [czerwiec 2015].....	102
Mapa 57. Liczba inwestorów zagranicznych w powiatach Dolnego Śląska [lipiec 2015].....	104
Mapa 58. Inwestorzy zagraniczni według wielkości zatrudnienia w powiatach Dolnego Śląska [lipiec 2015].....	105
Mapa 59. Liczba dzieci w placówkach wychowania przedszkolnego na 1 000 dzieci w wieku 3-5 lat w gminach Dolnego Śląska [2015].....	109
Mapa 60. Zmiana liczby dzieci w placówkach wychowania przedszkolnego na 1 000 dzieci w wieku 3-5 lat w gminach Dolnego Śląska [2010-2015].....	110
Mapa 61. Liczba dzieci w wieku 3-5 lat przypadających na 1 miejsce w placówce wychowania przedszkolnego w gminach Dolnego Śląska [2015].....	111
Mapa 62. Zmiana liczby dzieci w wieku 3-5 lat przypadających na 1 miejsce w placówce wychowania przedszkolnego w gminach Dolnego Śląska [2010-2015].....	111
Mapa 63. Liczba łóżek w szpitalach ogólnych na 10 000 ludności w powiatach Dolnego Śląska [2014].....	114
Mapa 64. Odsetek dzieci objętych opieką w żłobkach w powiatach Dolnego Śląska [2015].....	115
Mapa 65. Liczba ludności na 1 placówkę biblioteczną w gminach Dolnego Śląska [2015].....	116
Mapa 66. a. Liczba czytelników bibliotek publicznych na 1000 ludności w gminach Dolnego Śląska [2015].....	117
b. zmiana liczby czytelników bibliotek publicznych na 1000 ludności w gminach dolnego śląska [2010-2015].....	117
Mapa 67. Czasowa dostępność do węzłów autostrad i dróg ekspresowych [2016].....	122
Mapa 68. Czasowa dostępność do Wrocławia [2016].....	123
Mapa 69. Liczba pojazdów osobowych i ich procentowy wzrost na 1000 mieszkańców w powiatach Dolnego Śląska [2015].....	124
Mapa 70. Procentowa zmiana w ruchu drogowym według Generalnego Pomiaru Ruchu w województwie dolnośląskim [2010, 2015].....	125
Mapa 71. Infrastruktura kolejowa i lotnicza, drogi wodne i porty na DOLNYM ŚLĄSKU [2015].....	126
Mapa 72. Średni czas dojazdu do Wrocławia pociągami osobowymi [2015].....	126
Mapa 73. Liczba par pociągów paażerskich w województwie dolnośląskim [2010, 2015].....	127
Mapa 74. Dostępność czynnych przystanków komunikacji zbiorowej [2016].....	128
Mapa 75. System elektroenergetyczny na terenie województwa dolnośląskiego [2015].....	133

Mapa 76. Zaopatrzenie w gaz na terenie województwa dolnośląskiego [2015].	136
Mapa 77. Długość sieci ciepłej na 1 mieszkańca oraz liczba kotłowni w powiatach Dolnego Śląska [2014].	138
Mapa 78. Sprzedaż energii ciepłej na 1 mieszkańca w powiatach Dolnego Śląska [2014].	138
Mapa 79. Korzystający z wodociągów w % ogółu ludności w gminach Dolnego Śląska [2014].	139
Mapa 80. Zmiana odsetka ludności korzystającej z sieci wodociągowej [2010-2014].	140
Mapa 81. Oczyszczalnie komunalne w gminach Dolnego Śląska [2014].	141
Mapa 82. Korzystający z kanalizacji w % ogółu ludności w gminach Dolnego Śląska [2014].	141
Mapa 83. Zmiana odsetka ludności korzystającej z sieci kanalizacyjnej [2010-2014].	142
Mapa 84. System gospodarowania odpadami na terenie województwa dolnośląskiego [2015].	143
Mapa 85. Zmieszane odpady zebrane w ciągu roku ogółem na 1 mieszkańca w gminach Dolnego Śląska [2014].	144
Mapa 86. Mapa obszarów narażonych na niebezpieczeństwo powodzi w województwie dolnośląskim [2013].	146
Mapa 87. Efekty rzeczowe inwestycji gospodarki wodnej – obwałowania przeciwpowodziowe na Dolnym Śląsku [2010-2014].	147
Mapa 88. Udostępnianie danych przestrzennych w urzędach w Polsce według podregionów [2014].	148
Mapa 89. Przedsiębiorcy wykorzystujący komputery według województw [2015].	149
Mapa 90. Przedsiębiorstwa posiadające dostęp do internetu według województw [2015].	149
Mapa 91. Lokalizacja samorządowych hotspotów zainstalowanych w miejscach publicznych według województw [2015].	149
Mapa 92. Obowiązujące miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego na podstawie ustawy z dnia 7 lipca 1994 r. oraz ustawy z 27 marca 2003 r. w gminach województwa dolnośląskiego [2014].	153
Mapa 93. Dochody własne gmin na 1 mieszkańca w gminach w województwie dolnośląskim [2015].	157
Mapa 94. Wydatki gmin na 1 mieszkańca w gminach w województwie dolnośląskim [2010].	158
Mapa 95. Wydatki gmin na 1 mieszkańca w gminach w województwie dolnośląskim [2015].	158

SPIS WYKRESÓW

Wykres 1. Udział obszarów prawnie chronionych w powierzchni ogółem polski i województw [2010, 2015].	19
Wykres 2. Powierzchnia lasów w województwie dolnośląskim [2010-2015].	21
Wykres 3. Pozyskanie drewna w m ³ na 100 ha lasów w Polsce i województwie dolnośląskim [2010-2015].	23
Wykres 4. Struktura własności lasów województwie dolnośląskim [2015].	24
Wykres 5. Kompleksy przydatności rolniczej gleb w województwie dolnośląskim – % powierzchni użytków rolnych [2007].	25
Wykres 6. Wyłączenia gruntów rolnych i leśnych na terenie województwa dolnośląskiego według kierunków przeznaczenia [2010-2015].	25
Wykres 7. Grunty zdewastowane i zdegradowane na terenie województwa dolnośląskiego [2010-2015].	26
Wykres 8. Zmiany ładunków w ściekach odprowadzanych do wód lub ziemi w województwie dolnośląskim [2010-2015].	29
Wykres 9. Zasoby geologiczne bilansowe kamieni łamanych i blocznych województwa dolnośląskiego [2015].	31
Wykres 10. Udział emisji w strukturze zanieczyszczeń powietrza na Dolnym Śląsku [2016].	34
Wykres 11. Pył zawieszony PM ₁₀ (norma średnioroczna: 40 µg/m ³) mierzony w Legnicy i Nowej Rudzie [2005-2015].	36
Wykres 12. Pył zawieszony PM _{2,5} (norma średnioroczna: 25 µg/m ³) mierzony we Wrocławiu i w Legnicy [2010-2015].	36
Wykres 13. Benzo(a)piren (poziom docelowy: 1 ng/m ³) mierzony w Legnicy oraz we Wrocławiu [2005-2015].	36
Wykres 14. Arsen (poziom docelowy: 6 ng/m ³) mierzony w Legnicy oraz we Wrocławiu [2005-2015].	36
Wykres 15. Porównanie liczby ludności narażonej na hałas dla dróg krajowych i autostrad, dróg wojewódzkich i linii kolejowych w województwie dolnośląskim [2012].	38
Wykres 16. Porównanie powierzchni narażonej na hałas dla dróg krajowych i autostrad, dróg wojewódzkich i linii kolejowych w województwie dolnośląskim [2012].	38
Wykres 17. Powierzchnia obszarów województwa dolnośląskiego ekspozowanych na oddziaływanie ponadnormatywnego hałasu w odniesieniu do wskaźnika L _{D_{WN}} w zależności od wielkości przekroczenia wartości dopuszczalnej [2012].	39
Wykres 18. Powierzchnia obszarów województwa dolnośląskiego ekspozowanych na oddziaływanie ponadnormatywnego hałasu w odniesieniu do wskaźnika L _N w zależności od wielkości przekroczenia wartości dopuszczalnej [2012].	39
Wykres 19. Liczba mieszkańców [tys.] na terenie województwa dolnośląskiego ekspozowanych na oddziaływanie ponadnormatywnego hałasu w odniesieniu do wskaźnika L _{D_{WN}} w zależności od wielkości przekroczenia wartości dopuszczalnej [2012].	39
Wykres 20. Liczba mieszkańców [tys.] na terenie województwa dolnośląskiego ekspozowanych na oddziaływanie ponadnormatywnego hałasu w odniesieniu do wskaźnika L _N w zależności od wielkości przekroczenia wartości dopuszczalnej [2012].	40
Wykres 21. Procentowy udział ludności zamieszkującej obszar objęty rewitalizacją w ramach projektów dofinansowanych z RPOWD 2007-2013 w ogólnej liczbie ludności miasta [2016].	48
Wykres 22. Procentowy udział powierzchni obszaru zrewitalizowanego w ramach projektów dofinansowanych z RPOWD 2007-2013 w powierzchni ogólnej miasta [2016].	48
Wykres 23. Liczba mieszkań oddanych do użytkowania w przeliczeniu na 10 tys. mieszkańców w Polsce i na Dolnym Śląsku [2010-2015].	62
Wykres 24. Zabytki nieruchome wpisane do rejestru zabytków województwa dolnośląskiego na tle pozostałych województw [2015].	64
Wykres 25. Struktura kategorii zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków województwa dolnośląskiego [2015].	65
Wykres 26. Stanowiska archeologiczne wpisane do rejestru zabytków województwa dolnośląskiego na tle pozostałych województw [2015].	65

Wykres 27. Zabytki ruchome wpisane do rejestru zabytków województwa dolnośląskiego na tle pozostałych województw [2015].....	66
Wykres 28. Liczba zabytków nieruchomych znajdujących się w wojewódzkiej ewidencji zabytków i wskazanych do ujęcia w tej ewidencji w powiatach województwa dolnośląskiego [2015].....	66
Wykres 29. Liczba kuracjuszy stacjonarnych w uzdrowiskach w województwach w kraju [2015].....	69
Wykres 30. PKB ogółem oraz per capita w Polsce i na Dolnym Śląsku [2010-2014].....	72
Wykres 31. PKB per capita w podregionach Dolnego Śląska [2013] oraz zmiana wartości wskaźnika [%] [2010-2013].....	73
Wykres 32. WBD na 1 pracującego w podregionach Dolnego Śląska [2013] oraz zmiana wartości wskaźnika [%] [2010-2013].....	73
Wykres 33. WBD na 1 pracującego w podregionach Dolnego Śląska według sekcji PKD[2013].....	73
Wykres 34. Koszty pracy w podziale na grupy sekcji PKD na Dolnym Śląsku [2013].....	74
Wykres 35. Bezrobotni zarejestrowani według wieku na Dolnym Śląsku [2010-2015].....	78
Wykres 36. Liczba podmiotów gospodarczych wpisanych do rejestru regon w województwie dolnośląskim [2010-2015].....	80
Wykres 37. Struktura branżowa podmiotów gospodarczych na dolnym śląsku według PKD 2007 [2010, 2015].....	82
Wykres 38. Przeciętna powierzchnia indywidualnego gospodarstwa rolnego o powierzchni powyżej 1 ha użytków rolnych [2010, 2013].....	84
Wykres 39. Struktura upraw w Polsce i w województwie dolnośląskim [2014].....	85
Wykres 40. Wyniki produkcji zwierzęcej w regionach Polski [2014].....	86
Wykres 41. Liczba podmiotów z sekcji C i F (przetwórstwo przemysłowe i budownictwo) w powiatach Dolnego Śląska (z wyłączeniem Wrocławia) [2015].....	87
Wykres 42. Wysokość produkcji sprzedanej przemysłu na Dolnym Śląsku [mln zł] wg wielkości podmiotów gospodarczych [2014].....	88
Wykres 43. Wydobywanie węgla brunatnego w Polsce i na Dolnym Śląsku [2010-2015].....	90
Wykres 44. Wydobywanie kamieni łamanych i blocznych w Polsce i na Dolnym Śląsku [2010-2015].....	92
Wykres 45. Wydobywanie piasków i żwirów na Dolnym Śląsku i w Polsce [2010-2015].....	92
Wykres 46. Jednostki aktywne badawczo prowadzące działalność B+R w regionach [2010, 2014].....	98
Wykres 47. Wartość nakładów wewnętrznych ogółem na działalność B+R w regionach [2010, 2014].....	99
Wykres 48. Wartość nakładów wewnętrznych na B+R ogółem w regionach [2010-2014].....	99
Wykres 49. Udział osób zatrudnionych w B+R w liczbie osób pracujących ogółem dla województwa dolnośląskiego [2010-2014].....	99
Wykres 50. Liczba ważnych zezwoleń na prowadzenie działalności na terenach SSE na Dolnym Śląsku [czerwiec 2015].....	103
Wykres 51. Deklarowane w zezwoleniach nakłady inwestycyjne ogółem w SSE na Dolnym Śląsku [czerwiec 2015].....	103
Wykres 52. Deklarowane miejsca pracy w SSE na Dolnym Śląsku [2015].....	103
Wykres 53. Inwestorzy zagraniczni według daty rozpoczęcia działalności na Dolnym Śląsku [2010-lipiec 2015].....	105
Wykres 54. Struktura inwestorów zagranicznych na Dolnym Śląsku według branż pkd 2007 [LIPIEC 2015].....	106
Wykres 55. Kapitał zagraniczny na Dolnym Śląsku według kraju pochodzenia (w mln zł) [2014].....	106
Wykres 56. Wydatki inwestycyjne inwestorów zagranicznych na Dolnym Śląsku [2010-2014].....	107
Wykres 57. Liczba klubów i członków klubów sportowych w województwie dolnośląskim [2010, 2012 i 2014].....	120
Wykres 58. Długość autostrad i dróg ekspresowych w województwie dolnośląskim [2001-2014].....	122
Wykres 59. Liczba zarejestrowanych samochodów osobowych w województwie dolnośląskim [2010-2015].....	124
Wykres 60. Liczba zarejestrowanych samochodów ciężarowych w województwie dolnośląskim [2010-2015].....	124
Wykres 61. Liczba pasażerów w porcie lotniczym Wrocław (przyjazdy i wyjazdy) [2010-2015].....	129
Wykres 62. Wielkość załadunku i wyładunku towarów w porcie lotniczym Wrocław [2010-2015].....	129
Wykres 63. Długość ścieżek rowerowych w Polsce i na Dolnym Śląsku ogółem [2012, 2014].....	131
Wykres 64. Produkcja energii elektrycznej ogółem [2010-2014].....	134
Wykres 65. Zużycie energii elektrycznej ogółem na 1 mieszkańca w Polsce i na Dolnym Śląsku [2010-2014].....	134
Wykres 66. Liczba odbiorców energii elektrycznej [2010-2014].....	134
Wykres 67. Udział energii odnawialnej w produkcji energii elektrycznej ogółem w Polsce i województwach [2014].....	135
Wykres 68. Udział energii odnawialnej w produkcji energii elektrycznej ogółem [2010-2014].....	135
Wykres 69. Długość sieci gazowej [2010-2014].....	137
Wykres 70. Zużycie gazu [2010-2014].....	137
Wykres 71. Długość czynnej rozdzielczej sieci wodociągowej [2010-2015].....	139
Wykres 72. Długość czynnej sieci kanalizacyjnej [2010-2015].....	142
Wykres 73. Zmieszane odpady zebrane w ciągu roku ogółem na 1 mieszkańca [2010-2014].....	144
Wykres 74. Odpady zebrane selektywnie w relacji do ogółu odpadów [2010-2014].....	144
Wykres 75. Nakłady inwestycyjne na małą retencję w Polsce i na Dolnym Śląsku [2010-2015].....	146
Wykres 76. Mała retencja – pojemność ogółem w Polsce i na Dolnym Śląsku [2013-2015].....	147
Wykres 77. Liczba obiektów małej retencji oddanych do użytku w Polsce i na Dolnym Śląsku [2010-2015].....	147
Wykres 78. Liczba zarejestrowanych użytkowników w Zintegrowanym Informatorze Pacjenta na 10 tys. ludności ogółem według województw [2014].....	150
Wykres 79. Udział powierzchni objętej miejscowymi planami zagospodarowania przestrzennego do ogólnej powierzchni województw [2010-2014].....	152
Wykres 80. Liczba obowiązujących miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego w województwie dolnośląskim [2010-2014].....	152
Wykres 81. Liczba wydanych decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego w województwach [2010-2014].....	154
Wykres 82. Liczba wydanych decyzji o warunkach zabudowy w województwach [2010-2014].....	155

Wykres 83. Udział dochodów z budżetów gmin, powiatów i województwa na terenie województwa dolnośląskiego [2015].....	156
Wykres 84. Dochody budżetu województwa dolnośląskiego [2010-2015].....	156
Wykres 85. Dochody budżetów powiatów na terenie województwa dolnośląskiego [2010-2015].....	157
Wykres 86. Dochody budżetów gmin i miast na prawach powiatu na terenie województwa dolnośląskiego [2010-2015].	157

SPIS TABEL

Tabela 1. Struktura powierzchni lasów wg typów siedliskowych lasu [2014].....	21
Tabela 2. Wiek drzewostanów [2014].....	22
Tabela 3. Udział klas bonitacyjnych w powierzchni gruntów ornych i użytków zielonych [2007].....	25
Tabela 4. Geologiczne bilansowe zasoby kopalin w województwie dolnośląskim na tle zasobów Polski [2015].....	33
Tabela 5. Klasyfikacja stref z uwzględnieniem poszczególnych rodzajów zanieczyszczeń powietrza na Dolnym Śląsku [2015].....	35
Tabela 6. Wartość przekroczeń hałasu w województwie dolnośląskim określona wskaźnikiem L_{DWN} i L_N	38
Tabela 7. Finansowanie ochrony i opieki nad zabytkami w województwie dolnośląskim [2010-2015].....	68
Tabela 8. Udział podmiotów usługowych wg sekcji w Polsce i na Dolnym Śląsku [2010-2015].....	89
Tabela 9. Wydobycie rudy miedzi, miedzi metalicznej i srebra [2010-2015].	91
Tabela 10. Produkcja miedzi elektrolitycznej, srebra, złota i ołowiu przez KGHM Polska Miedź S.A. (z własnych i obcych koncentratów) [2010-2015].	91
Tabela 11. Wydobycie kopalin na Dolnym Śląsku oraz udział Dolnego Śląska w wydobyciu krajowym [2010-2015].	93
Tabela 12. Struktura bazy noclegowej Dolnego Śląska w odniesieniu do zasobów krajowych [2015].....	95
Tabela 13. Skumulowane nakłady inwestycyjne ogółem deklarowane w zezwoleniach na prowadzenie działalności gospodarczej w SSE na Dolnym Śląsku [2010, 2015].	103
Tabela 14. Porównanie danych statystycznych dotyczących dróg publicznych na terenie województwa dolnośląskiego [2010, 2014].....	121
Tabela 15. Projekty studiów gmin na Dolnym Śląsku [2010-2015].....	151
Tabela 16. Powierzchnia gmin objęta miejscowymi planami zagospodarowania przestrzennego w województwie dolnośląskim [2010-2014].	152

